SCION

ਐਸ.ਐਲ. ਭੈਰੱਪਾ

ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਸਰਸਵਤੀ ਸਨਮਾਨ ਜੇਤੂ

ਆਰ. ਰੰਗਨਾਥ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੁਆਰਾ ਕੰਨੜ ਮੂਲ ਵੰਸ਼ਵ੍ਰਿਕਸ਼ ਤੋਂ
ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ

Table of Contents
ਕਵਰ
ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨਾ
ਕਾਪੀਰਾਈਟ
ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ
ਮੁਖਬੰਧ
ਅਨੁਵਾਦਕ ਦੇ ਨੋਟਸ
ਅਧਿਆਇ 1
ਦੂਜਾ ਅਧਿਆਇ
ਅਧਿਆਇ 3
ਅਧਿਆਇ 4
ਅਧਿਆਇ 5
ਅਧਿਆਇ 6
ਅਧਿਆਇ 7
ਅਧਿਆਇ 8
ਅਧਿਆਇ 9
ਅਧਿਆਇ 10
ਅਧਿਆਇ 11
ਅਧਿਆਇ 12
ਅਧਿਆਇ 13
ਅਧਿਆਇ 14
ਅਧਿਆਇ 15
ਅਧਿਆਇ 16
ਅਧਿਆਇ 17
ਅਧਿਆਇ 18
ਅਧਿਆਇ 19
ਅਧਿਆਇ 20
ਅਧਿਆਇ 21
ਅਧਿਆਇ 22
ਅਧਿਆਇ 23
ਅਧਿਆਇ 24
ਅਧਿਆਇ 25
ਅਧਿਆਇ 26
ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ
ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸੂਚੀ

ਕਵਰ ਪੇਜ
ਕਵਰ
ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨਾ
ਕਾਪੀਰਾਈਟ
ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ
ਮੁਖਬੰਧ
ਅਨੁਵਾਦਕ ਦੇ ਨੋਟਸ
ਅਧਿਆਇ 1
ਦੂਜਾ ਅਧਿਆਇ
ਅਧਿਆਇ 3
ਅਧਿਆਇ 4
ਅਧਿਆਇ 5
ਅਧਿਆਇ 6
ਅਧਿਆਇ 7
ਅਧਿਆਇ 8
ਅਧਿਆਇ 9
ਅਧਿਆਇ 10
ਅਧਿਆਇ 11
ਅਧਿਆਇ 12
ਅਧਿਆਇ 13
ਅਧਿਆਇ 14
ਅਧਿਆਇ 15
ਅਧਿਆਇ 16
ਅਧਿਆਇ 17

ਅਧਿਆਇ 18
ਅਧਿਆਇ 19
ਅਧਿਆਇ 20
ਅਧਿਆਇ 21
ਅਧਿਆਇ 22
ਅਧਿਆਇ 23
ਅਧਿਆਇ 24
ਅਧਿਆਇ 25
ਅਧਿਆਇ 26
ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ
ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ

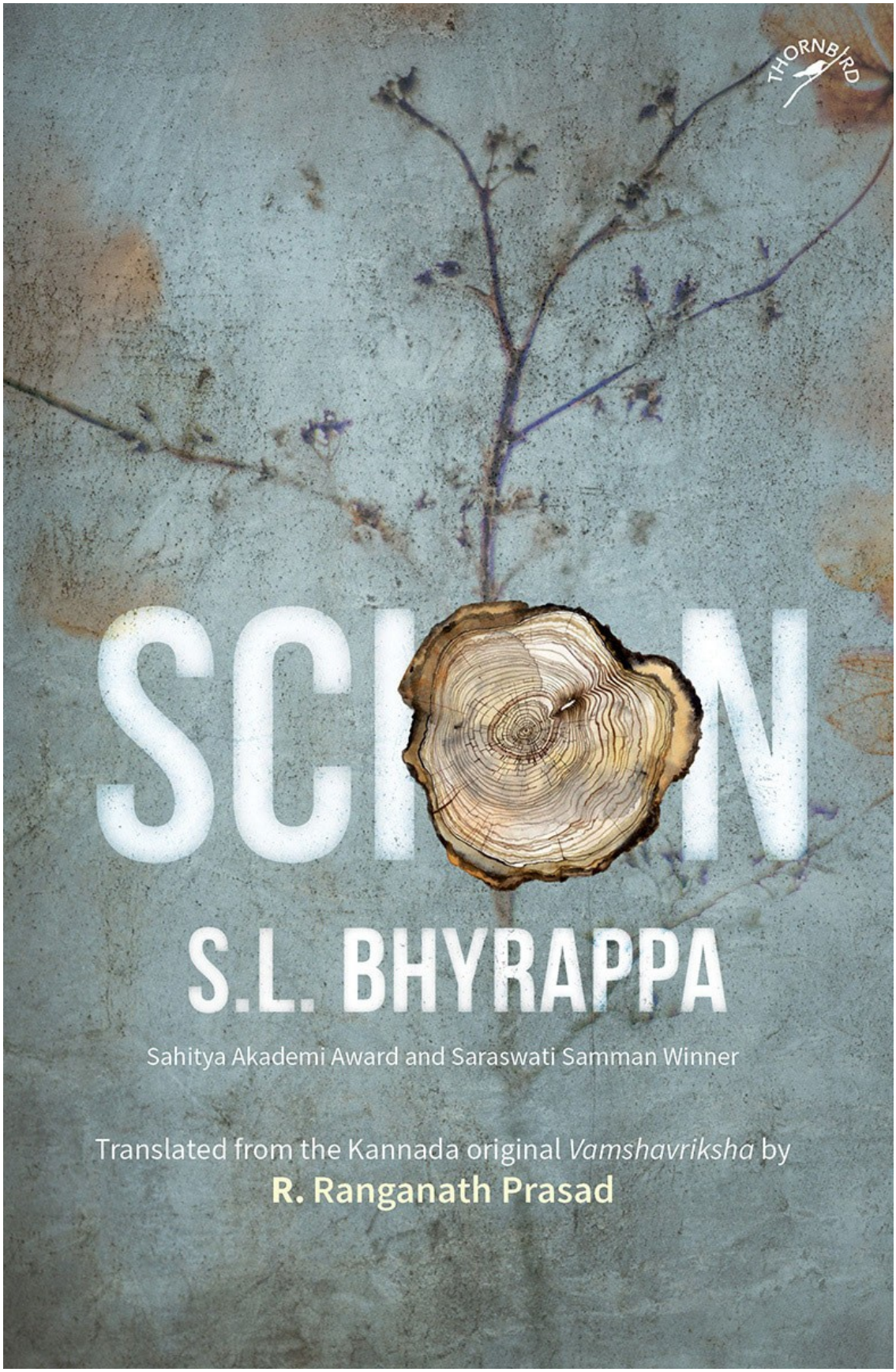
THORNBIRD
SCION
S.L. BHYRAPPA
Sahitya Akademi Award and Saraswati Samman Winner
Translated from the Kannada original *Vamshavriksha* by
R. Ranganath Prasad

SCION

S.L. BHYRAPPA

Sahitya Akademi Award and Saraswati Samman Winner

Translated from the Kannada original *Vamshavriksha* by

R. Ranganath Prasad

THORNBIRD

NIYOGI BOOKS

ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ

ਬਲਾਕ ਡੀ, ਇਮਾਰਤ ਨੰ. 77,
ਓਖਲਾ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਏਰੀਆ, ਫੇਜ਼-1,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110 020, ਭਾਰਤ
ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ: 91-11-26816301, 26818960 ਈਮੇਲ: niyogibooks@gmail.com ਵੈੱਬਸਾਈਟ: www.niyogibooksindia.com

ਟੈਕਸਟ © ਐਸ.ਐਲ. ਭੈਰੱਪਾ
ਅਨੁਵਾਦ © ਆਰ. ਰੰਗਨਾਥ ਪ੍ਰਸਾਦ

ਸੰਪਾਦਕ: ਵਿਭਾ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਕੁਮਾਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ: ਸ਼ਸ਼ੀ ਭੂਸ਼ਣ ਪ੍ਰਸਾਦ
ਕਵਰ: ਪਿਨਾਕੀ ਡੇ

ਆਈਐਸਬੀਐਨ: 978-93-91125-02-8 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ: 2023

ਇਹ ਇੱਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਨਾਮ, ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜੀਵਤ ਜਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕ, ਘਟਨਾ, ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਾਨਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਜੋਗ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੀ ਪੂਰਵ ਲਿਖਤੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਅਤੇ ਸਹਿਮਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਜਾਂ ਮਕੈਨੀਕਲ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫੋਟੋਕਾਪੀ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਟੋਰੇਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ: ਨਿਯੋਗੀ ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਟਿਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਾਹਿਤ ਵਾਂਗ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ, ਭੈਰੱਪਾ ਦਾ SCON ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਚੱਲ ਅਤੇ ਅਟੱਲ
ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ
ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ

□□□□□□□

□□□□□□□□ □□ □□□□□
□□□□□□ 1
□□□□□□ 2
□□□□□□ 3
□□□□□□ 4
□□□□□□ 5
□□□□□□ 6
□□□□□□ 7
□□□□□□ 8
□□□□□□ 9
□□□□□□ 10
□□□□□□ 11
□□□□□□ 12
□□□□□□ 13
□□□□□□ 14
□□□□□□ 15
□□□□□□ 16
□□□□□□ 17
□□□□□□ 18
□□□□□□ 19
□□□□□□ 20
□□□□□□ 21
□□□□□□ 22
□□□□□□ 23
□□□□□□ 24
□□□□□□ 25
□□□□□□ 26
□□□□□□□□□
□□□□□□□□□□

ਮੁਖਬੰਧ

ਲੇਖਕ ਦੇ ਮੂਲ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਤੋਂ:

ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ, ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ 'ਸਾਹਿਤਕ ਖੋਜ' ਕੀ ਹੈ।
ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ਜੋ ਮੇਰੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।
ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "" ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ।
'ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ।'

ਉਸਦੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਣ ਤੋਂ:

ਪਰ ਇਹ ਨਾਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।
ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।
ਇੱਕ ਆਮ ਸਥਾਨਿਕ-ਕਾਲਿਕ ਭਾਰਤੀ ਈਦੋ।

ਅਨੁਵਾਦਕ ਦਾ ਨੋਟ

ਇਸ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਡਾ. ਐਸ.ਐਲ. ਭੈਰੱਪਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਠਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖੋ- ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ "ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਧਾਰਾ" ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਪੂਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਾਕ-ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਧੂਰੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਇਦ ਲੜੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਣੀਆਂ

ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, "ਪ੍ਰਵਾਹ" ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾ ਪਵੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਲਝਣ ਜਾਂ ਅਰਥ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ।
ਇਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਕੀਕਤ, ਲੇਖਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ/ਭਾਸ਼ਣ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ, ਮੈਂ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਚੋਣਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਦੋ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ: ਪਹਿਲਾ, ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ, ਇਹ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਉਹੀ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲ ਰਚਨਾ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਿਯਮ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਨਾਵਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਗੀ ਬਾਹਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹਵਾਲੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣਗੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਸੈੱਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਹਨ) ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜੋੜੀ ਗਈ ਹੈ।

1. ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਅਧਿਆਇ 1

1

ਜਿਵੇਂ ਸੰਗੀਤ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ- ਜਿਵੇਂ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਗਤੀ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਤਾਲ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਗਤੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਵਧਦੀ ਗਈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ

ਪਹੁੰਚ ਗਈ। 1924 ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹੜ੍ਹ ਨੇ ਨੰਜਨਗੁੜ (ਜਿਸਨੂੰ ਨੰਜਨਗੁੜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਵਹਾਅ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਕਪਿਲਾ ਦਾ ਰੰਗ, ਜੋ ਕਦੇ ਫਿੱਕਾ ਚਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਗਲਪਨ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਸਤ, ਕਪਿਲਾ ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭੜਕਿਆ, ਆਪਣੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਆਪਣੀ ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਢਹਿ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬੇਘਰ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਦੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਮਚਾਈ ਗਈ ਤਬਾਹੀ ਲਈ ਸਰਾਪ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਿਸਨੇ ਸਾਰੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਪਵਿੱਤਰ ਗੰਗਾ, ਯਮੁਨਾ, ਆਦਿ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ 'ਤੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਦਿੱਤਾ।
ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨੇ ਹੋਏ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਇੱਕ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸਕੂਲ ਲੇਨ, ਨਾਰਾਇਣ-ਰਾਓ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟ ਗਲੀ - ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ - ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘੱਟ ਗਈ। ਪਰ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਜੱਦੀ ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਸਿਰਫ਼ ਗਿੱਟੇ ਤੱਕ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੰਜੁੰਡਾ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰਾਣੀ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਛੱਡਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। "ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸਾਡੀ ਕਿੰਨੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" ਉਹ ਪੈਲੇਸ ਰੋਡ 'ਤੇ ਉਸੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਉਸਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਰਸੋਈ ਦਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।
ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਤਾਲ ਹੌਲੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤ ਗੂੰਜ ਵਾਂਗ, ਨਦੀ ਦਾ ਵਹਾਅ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਨਦੀ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਹਰ ਸਾਲ ਜੂਨ ਅਤੇ ਜੁਲਾਈ ਵਿੱਚ ਵਧਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਹੜ੍ਹ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰ ਹਰ ਸਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਤਬਾਹੀ ਨਦੀ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ!
ਕੁਝ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ। ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਨੰਜੁੰਦਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਸੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਾਪੇ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਵ-ਵਿਆਹੇ ਜੋੜੇ ਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਨੰਜੁੰਦਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸੇ ਸਾਲ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਉਹ ਇੱਕ ਹੁਨਰਮੰਦ ਤੈਰਾਕ ਸੀ, ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਦੇ ਅੰਗ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਲੰਬਾ ਸੀ, ਲੰਬੇ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ। ਉਸਦਾ ਮੱਥੇ ਹਥੇਲੀ ਜਿੰਨਾ ਚੌੜਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ

ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਚਮੜੀ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਤੇਜ਼ ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਵਹਾਅ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਉਹ ਉਸ ਤੇਜ਼ ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਤੈਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਫਿਸਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮਣੀਕਰਨਿਕਾ ਡੈੱਕ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਉਤਰਿਆ ਸੀ। ਕਿਨਾਰੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀਆਂ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇੱਕ ਪਲ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਇੱਕ ਤੇਜ਼ ਵਹਿਣ ਦੁਆਰਾ ਵਹਿ ਗਿਆ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨਦੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਕੰਢਿਆਂ 'ਤੇ, ਟੀ. ਨਰਸੀਪੁਰਾ ਤੱਕ ਲੱਭਿਆ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਲਾਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਰਾਗ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਬਾਅਦ, ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ।

2

ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਦਰਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੀਬਰ ਹੈ - ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੁਆਉਣ ਦਾ ਦਰਦ, ਜਾਂ ਵੀਹ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਗੁਆਉਣ ਦਾ ਦਰਦ? ਇੱਕ ਦਰਦ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲਗਾਉਣਾ ਲਗਭਗ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਬੁੱਢਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸੋਗ ਮਨਾਏ, ਆਪਣੀ ਜਵਾਨ ਨੂੰਹ ਦੇ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਪੋਤੇ ਦੇ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਹਾਸੇ 'ਤੇ ਹੰਝੂ ਵਹਾਏ। ਉਹ ਬਸ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਹੰਝੂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਹਿ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੀ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਵੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਛੋਟਾ ਪੋਤਾ ਹੱਸਣਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉਦਾਸ। ਦਰਅਸਲ, ਇਹ ਬੱਚਾ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਦੋਵਾਂ ਔਰਤਾਂ - ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ!
ਇੱਕ ਦੁਪਹਿਰ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉੱਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪੰਘੂੜੇ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਇੱਕਾਗਰ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਘੋਗਾ ਆਪਣੇ ਖੋਲ ਵਿੱਚ ਘੁਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸਾਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਪਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ, ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਜਿਸਨੇ ਪੂਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਂਗ ਰੌਸ਼ਨ ਕੀਤਾ - ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਔਰਤ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੇਗੀ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ

ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਗਿਆਨ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਸਦਾ ਚਮਕਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਸੁਭਾਅ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੋਹਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।
"ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੀ ਮੰਗ ਸਕਦੀ ਹਾਂ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਇੱਕ ਦਿਨ, ਕਪਿਲਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਜੋ ਹੰਝੂ ਵਹਾਏ ਸਨ ਉਹ ਕਪਿਲਾ ਦੁਆਰਾ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇੰਨੀ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਬੰਧਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ।
ਉਸਨੇ ਪੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਉਸਨੇ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ; ਇਹ ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਪੰਘੂੜੇ ਨੂੰ ਹਿਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਵੱਲ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀ। ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਉਸੇ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਮਰਾ ਉਸਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਰਚ ਦੇ ਸੱਕ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ, ਛਪੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਸਨੇ ਕਾਪੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਬਾਜਰੇ ਤੋਂ ਬਣੇ ਘਰੇਲੂ ਸਿਆਹੀ ਅਤੇ ਕਲਮ ਇੱਕ ਸ਼ੈਲਫ 'ਤੇ ਪਏ ਸਨ। ਇਸਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਚਮੜੀ ਦੀ ਚਟਾਈ ਪਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਿਰਹਾਣਾ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿਰਹਾਣੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਫੋਲਡੇਬਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲਫ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਿਤਾਬ ਉਸ 'ਤੇ ਪਈ ਸੀ। ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ, ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਇੱਥੇ ਵੇਦਾਂ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ, ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਤੇ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਤੱਕ, ਉਹ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ - ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਰਿਹਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘਰ ਦੀ ਨੌਕਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਦੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ, ਜੋ ਉਸਦੀ ਮਾਲਕਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ, ਚੁੱਪਚਾਪ ਸੋਗ ਮਨਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੀ ਸੋਗੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲੱਭਦੀ ਸੀ। ਜਵਾਨ ਕਾਤਿਆਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੀ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਦੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਉਸਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ।
ਬੱਚੀ ਸ਼ਾਮ ਪੰਜ ਵਜੇ ਤੱਕ ਸੁੱਤੀ ਰਹੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ, ਪੰਘੂੜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਬੈਠੀ, ਆਪਣੇ ਅਸਹਿ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, "ਬੱਚਾ!" ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉਸਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਪਿੱਛੇ ਸੀ।

ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੁੜੀ ਜਿਸ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜੋ ਪੌੜੀਆਂ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਆਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਥੰਮ੍ਹ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਹ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। "ਬੱਚਾ, ਬੈਠ ਜਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ। ਚੁੱਪਚਾਪ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਉਹ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨੂੰਹ ਬਣ ਕੇ ਆਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪਿਆਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਧੀ ਦਾ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਬੱਚਾ, ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ 'ਤੇ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ?" ਉਸਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੀ।"
"ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੋ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝ ਜਾਓਗੇ।" ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਦੀ ਚੁੱਪੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵੇਦਾਂਤ ਮੇਰੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ?"
ਉਦਾਸ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨਾਲ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਦਿਲਾਸੇ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਹ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਗੇ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਓ।"
ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਪੰਘੂੜੇ ਵਾਲਾ ਬੱਚਾ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਓ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲਿਆਓ," ਅਤੇ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੰਘੂੜੇ ਤੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਬੱਚਾ ਪੀਂਦੇ-ਪੀਂਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਗਾਉਂਦੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਮਿਲਦੀ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਰੱਜ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਆਪਣੇ ਨਹੁੰਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਉਹ ਇੰਨਾ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਘਰ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਖੰਡ।"
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਦਾਦਾ ਜੀ, ਜੋ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਵਾੜੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅੰਦਰ ਗਈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਧੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਇਕੱਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹੇਂਗੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਤੇਰਾ ਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ

ਵਿੱਚ ਉਲਝਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹੋ ਜਾਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ। ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੋ। ਰਸੋਈ ਦਾ ਕੂੜਾ ਸ਼ੈੱਡ ਵਿੱਚ ਖੁਰਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਓ, ਜਾਂ ਵੱਛਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਦੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਰਸ ਖੁਆਓ, ਜਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰੋ।" ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਮੁੜੀ ਅਤੇ ਉਬਲਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਬੂਤਰ ਦੇ ਦਾਲ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਸਨੇ ਕੜ੍ਹੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੂਜੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਭਾਂਡਾ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੇ ਚੌਲ ਲਗਭਗ ਪੱਕ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। "ਅੱਗ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੋ।" ਜਦੋਂ ਕਬੂਤਰ ਦੇ ਦਾਲ ਉਬਲਣ ਲੱਗ ਪੈਣ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੂਜਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਓ। ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂਗਾ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗਾ। ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਇੱਥੇ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।' ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਾਦੇ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਪੂਜਾ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ।

3

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਖਤਮ ਕੀਤੀ, ਰਾਤ ਦੇ 8 ਵਜੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਏ ਗਏ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਭਾਂਡਾ ਲੈ ਕੇ, ਉਹ ਕੇਲੇ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹਨ।"
'ਉਹ ਕਦੋਂ ਆਇਆ?'
"ਲਗਭਗ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਉਦੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।"
ਵੈਦਿਕ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਰੋਕ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਭਾਂਡੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਲਗਭਗ 35 ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਔਸਤ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਨਕਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਲੇਟੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਸ਼ੌਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਉਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਬੋਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ। "ਮੈਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਏ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਡੀਕ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਮਾਫ਼ ਕਰਨਾ।"
"ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹਾਂ।'
"ਇਹ ਲੰਡਨ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਦੇਣ ਆਇਆ ਹਾਂ।" ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ "ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ

ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਂਹਾਂ" ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਛਪੀ ਹੋਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ 100 ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਲੇਆਉਟ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਵਰ ਪੇਜ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ। ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਕੰਨੜ ਦਸਤਖਤ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, "ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ - ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ।"
'ਉਹ ਸ਼ਰਧਾ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ,' ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।
"ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੋ। ਮੈਂ ਇਸਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ੰਕੇ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ—ਬੈਂਕ ਚੈੱਕ ਲਿਖਣਾ, ਡਾਕ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨਾ, ਆਦਿ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੀ। ਮੇਰੀ ਨੂੰਹ ਪੜ੍ਹੇਗੀ।" ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਸ਼ੈਲਫ 'ਤੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਡਾ. ਰਾਓ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੌਲੀਆ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਆਓ, ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਧੋਵੋ। ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਓ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।"
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਸੋਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ; ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਿਆ। ਕੁਝ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਪੁੱਛਿਆ, "ਨਨਜੁੰਦਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਿਤੇ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?" ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ, ਪਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਾਂਗੀ।"
ਡਾ. ਰਾਓ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੀ.ਏ. ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਜੂਨੀਅਰ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਹ ਜੂਨੀਅਰ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ। ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਰਾਓ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ੰਕੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ; ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ, ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਬਸ ਉਸਨੂੰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਪਾਨ ਦਾ ਡੱਬਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਪਾਨ ਖਾਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।" ਫਿਰ ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਚਾਰ ਸੁਪਾਰੀ ਪੱਤੇ ਕੱਢੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਬਾਉਂਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ?"

"ਨਹੀਂ, ਕਪਿਲਾ ਤੇਰੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਨਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪਰਤਿਆ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ।
ਡਾ. ਰਾਓ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੋਤਰੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਰਹੇ, ਜੋ ਉਸੇ ਸ਼ਾਂਤ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ। "ਤੁਹਾਡੇ ਚੇਲੇ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਕੁਝ ਸ਼ਾਲੀਨਤਾ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗਾ ਅਧਿਆਪਕ ਮਿਲੇ। ਵੈਸੇ ਵੀ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਕੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ? ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ, ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆਏ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਸਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਿਆ?"
ਰਾਓ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ, ਬੇਸ਼ੱਕ। ਪਰ ਉਹ ਕਦੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਬੇਵਕਤੀ ਮੌਤ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਦੁੱਖ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇੰਨੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੇ ਸਨ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਕੰਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਫਲਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਇਕੱਲੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਧਰਮ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕੀਤੀ। ਵਿਸ਼ਾ ਇੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਪੰਜ ਖੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ 25 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਾਂਗ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਕੰਮ ਲਈ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"
ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੋ ਮੰਜੇ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਵਾਂ ਮੰਜਿਆਂ 'ਤੇ ਚਟਾਈ ਵਿਛਾ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਘੜਾ ਅਤੇ ਦੋ ਗਲਾਸ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੌਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਰੀ ਰਹੀ।
ਰਾਓ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਹਨ। ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਤਰੀਵ ਧਾਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਗਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਾ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਰਗੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੌਰਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਦਲ ਗਈ। ਮੁਗਲ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਦਬਦਬੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਢਾਂਚਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਵਧਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਤਿੰਨਾਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤ ਇੱਕੋ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ।

ਮੇਰੀ ਖੋਜ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਨੀਂਹ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਨਾਮਕ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਦਰਸ਼ਨ, ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ, “ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਖੋਜਕਰਤਾ ਕੋਲ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰੋਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੁਦ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਭ ਲਈ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਰਾਜ ਵਾਡੀਅਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਗਲੇ ਸੋਮਵਾਰ ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।” ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ। ਸਵੇਰੇ 2 ਵਜੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਂ ਗਿਆ।

4

ਆਮ ਵਾਂਗ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸਵੇਰੇ 4 ਵਜੇ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਗੁੰਡਾਲਾ ਨਦੀ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 100 ਗਜ਼ ਵਗਦੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚੰਦਰਮਾ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੰਦਰਵਾੜਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਚੰਦਰਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਸ਼ੁੱਕਰ ਗ੍ਰਹਿ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਟਿਮਟਿਮਾਉਂਦੇ ਤਾਰੇ ਉਸਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿੱਚ ਸਦੀਵੀਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਂਤ ਸਵੇਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤੁਰਿਆ, ਆਪਣੀਆਂ ਸਵੇਰ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਗਾਵਾਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉੱਠੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ, ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਗਾਂ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਘਾਹ ਖਾਧਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਠ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਧੋਤੀ ਅਤੇ ਘੜਾ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਉਹ ਉੱਭਰਿਆ, ਮੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ, ਅਤੇ ਮਣੀਕਰਨਿਕਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਅੱਠਵੇਂ ਨੋਟ ਦੀ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਨਹਾਉਂਦਾ, ਆਪਣੀ ਗੰਦੀ ਧੋਤੀ ਧੋਂਦਾ, ਘੜੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਅਤੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ, ਕਾਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ

ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਹਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਰੰਗੋਲੀ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।
ਡਾ. ਰਾਓ ਸਵੇਰੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਉੱਠਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਮ ਸਮਾਂ ਸੀ; ਇਸ ਦਿਨ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਦੋ ਵਜੇ ਤੱਕ ਸੌਂਦੇ ਰਹੇ! ਉੱਠਦੇ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਪੂਜਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਤਿਆਰ ਹੈ।" ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੂਜਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਰਤੀ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸ ਦੁਪਹਿਰ ਮੈਸੂਰ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਤਾ ਖਾਣ ਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਸ਼ਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਵੇਰੇ 11 ਵਜੇ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬਾਹਰ ਗਈ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਜਾਣ ਲਈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸੁਪਾਰੀ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ, ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਨਾਲ ਭਰੀ ਇੱਕ ਪਲੇਟ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੀ - ਜੋ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਭੇਟ ਹੈ - ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੋ।" ਰਾਓ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਹਨ, ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਹਟਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਦਿਆਲਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਗਾ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਉਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਪੈਸਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਸ ਘਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤੋਰਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੋ।"
ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ।
"ਮੈਨੂੰ ਕਿਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨ ਕਰੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਲਈ ਬੇਝਿਜਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੋ। ਹੁਣ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਿੱਜੀ ਸਮਾਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਪੈਸਾ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦਾਨੀ ਕੰਜੂਸ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਝਿਜਕ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜੇ ਉਹ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਮਾਏ ਪੈਸੇ ਦਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ - ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਹੋਵੇ। ਧਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੂਖਮ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ: ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਮੁਸਕਰਾਈ।
ਰਾਓ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇ ਲੈਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਝਿਜਕਿਆ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨ 'ਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਵਿਦਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ। ਜਦੋਂ ਟ੍ਰੇਨ ਨੰਜਨਗੁੜ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ, ਤਾਂ

ਉਸਨੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਲਿਫਾਫੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ 100 ਰੁਪਏ ਦੇ 10 ਨੋਟ ਸਨ! ਟ੍ਰੇਨ ਦੇ ਮੈਸੂਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਸੀ - 200 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਨਵਾਂ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਖਰੀਦੋ; 300 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦੋ; ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਕਮ ਇੱਕ ਖੋਜ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਵਰਤੋ।

ਦੂਜਾ ਅਧਿਆਇ

1

ਭਾਵੇਂ ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਤੱਕ ਜਾਗ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੈੱਡਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਉਹ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਨੋਟਸ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਕੌਫੀ ਪੀਣ ਦਾ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕੌਫੀ ਜਾਂ ਨਾਸ਼ਤਾ ਖਾਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਇਸਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਭੁੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਗਿਆ। ਜਿਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹਵਾਲੇ ਸਨ ਜੋ ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਠੰਡੀ ਹਥੇਲੀ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਛੂਹ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ, ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੈਸਟਰ ਤੇਲ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਫੜੀ ਹੋਈ, ਉਸਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਤੇਲ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਜਲਣ ਨਾਲ ਕੁਚਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। "ਨਾਗੂ, ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ?" ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ? ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਮਰ ਦੁਆਲੇ ਤੌਲੀਆ ਬੰਨ੍ਹ ਲਓ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪੂਰੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਵੀ ਤੇਲ ਲਾਵਾਂਗੀ," ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।
"ਬਸ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮਲਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿਓ। ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ? ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਕੰਮ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹੋ?" ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਰਾਜੇ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦਲ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹਾਥੀ ਸਨ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਯਾਦ ਹੈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਕੀ ਕਿਹਾ ਸੀ।" ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸਵੇਰੇ 3 ਵਜੇ ਤੱਕ ਜਾਗਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਸ 300 ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਯਾਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਇੱਕ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਗੇ? ਭੁੱਲ ਜਾਓ। ਅੱਜ ਤੁਹਾਡਾ ਜਨਮਦਿਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇਲ ਨਾਲ ਨਹਾਉਣ ਦੇਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁਡਿੰਗ ਬਣਾਵਾਂਗਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇਲ ਲਗਾਵਾਂਗਾ ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾ ਹੋਵੋ। ਉੱਠੋ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੌਲੀਏ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟੋ, ਅਤੇ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰੋ।"
ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਕੈਸਟਰ ਆਇਲ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਘੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ? ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ 35 ਸਾਲ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ! ਵੈਸੇ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?"
ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। 'ਜੋ ਵੀ ਹੈ, ਇਹ 35 ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ।'
"ਬਹੁਤ ਚਲਾਕ। ਕੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ? ਮੈਂ ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਵੱਡਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਵਾੜੇ 25 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਕਿੰਨੀ ਹੈ।"
'ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਵੱਡਾ।'
"ਤੇਰੀ ਚਲਾਕੀ 'ਤੇ ਨੱਕ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਕਿੰਨਾ ਛੋਟਾ ਹਾਂ।"
'ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਛੋਟਾ ਹੈਂ, ਰਾਜਾ।'
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਮਲ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਨੱਕ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦਬਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੂੰ ਇੰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗੀ। ਤੇਲ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਜਾਣ ਦਿਓ। ਮਾਲਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੋ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਅਰਹਰ ਉਬਾਲ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੌਫੀ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਦਿਆਂਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੂੰ ਨਹਾ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।"
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਘਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੰਗੋਲੀ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੂਜਾ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਧੂੜ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਪੂਜਾ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਬਸ ਜਲਦੀ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ ਸੀ। ਸਵੇਰ ਦੇ 10 ਵਜੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਚੌਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਪਕਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਦਾਲ ਅੱਧੀ ਪੱਕ ਗਈ, ਉਸਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜੋ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੰਮੀ, ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੈ।"
"ਅੱਜ ਪਾਪਾ ਦਾ ਜਨਮਦਿਨ ਹੈ। ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੇਲ ਨਾਲ ਨਹਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਲੈ ਕੇ ਖੁਦ ਖਾਓ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮੀਜ਼ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਦਾਣੇ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਮੁੰਡਾ ਖੇਡਣ ਲਈ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਭਾਂਡੇ ਧੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਥਰੂਮ ਗਈ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਗਈ। ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਫੈਲੀ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਬੋਰੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ, ਰਾਓ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਨੋਟਸ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉੱਠੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ 364 ਦਿਨ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਜਨਮਦਿਨ 'ਤੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਹਾਓ ਅਤੇ ਖਾਓ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਆਰਾਮ ਕਰੋ। ਆਓ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਨਾਟਕ "ਵਸੰਤਾਸੇਨਾ" ਵੇਖੀਏ। ਲਕਸ਼ਮੀਬਾਈ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਹੈ।"
"ਜੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਬਦ ਅੱਜ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਣਗੇ..." ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੁਣ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ?" ਕੰਧ ਘੜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਓਹ, ਸਵੇਰ ਦੇ 11:30 ਵਜੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਜਲਦੀ ਨਹਾਓ। ਮੈਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ ਮਿਲਣਾ ਹੈ।"
"ਸੱਚਮੁੱਚ? ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂ?"
"ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ? ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਆਓ, ਮੈਨੂੰ ਨਹਾਓ।"
"ਕੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ? ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਡਾਇਰੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੀ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮੂਰਖ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ਹਾਂ, ਕੁਨੀਗਲ ਰਮੰਨਾ ਦੀ ਧੀ।" ਉਹ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ। ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜੱਗ ਉਸ ਉੱਤੇ ਪਾ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ, ਪਿੱਠ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਪੂਜਾ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਰਸਮਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਕੀਤਾ, ਦੁਪਹਿਰ 1:30 ਵਜੇ ਸਨ। ਪਲੇਟਾਂ ਧੋਣ ਅਤੇ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਖਾਣਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਰਾਓ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਪਾਨ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਚੂਨਾ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਟ੍ਰੇ ਨਾਲ ਦਾਖਲ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਖਿਆ! ਤੇਜ਼ ਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕੋਟ, ਕਾਲੀ ਟਾਈ, ਪੱਗ ਅਤੇ ਜੁੱਤੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਉਸਦੀ ਜਲਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਕਿਉਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ?" ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪਾਨ ਖਾਓ! 'ਰੁਕੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਲਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵਾਂਗੀ।'
"ਨਹੀਂ, ਨਾਗੂ, ਹੁਣ 1:45 ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਠੀਕ 3 ਵਜੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਗੇ। ਜੇ ਮੈਂ ਪਾਨ ਖਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੰਦ ਬੁਰਸ਼ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਗ਼ੇ ਹੋਏ ਦੰਦ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ।" ਉਹ ਜਾਣ ਲਈ ਉੱਠਿਆ। ਪਲੇਟ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਈ, ਉਸਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਏ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖੋ।" ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਜਾਓ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲੋ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਕੀਤੀ ਪੂਜਾ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸ਼ੁਭ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਤੁਹਾਡੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਗੇ।"

2

ਜਦੋਂ ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ 10 ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਮਾ, ਕੁਨੀਗਲ ਰਾਮੰਨਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੀ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਮਾਮੇ ਦੀ ਧੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ 10 ਸਾਲ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਇੱਕ ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ, ਇੱਕੋ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਟੈਗ, ਲੁਕਣਮੀਚੀ, ਹੌਪਸਕੌਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਖੇਡਦੇ ਸਨ।
ਰਾਓ ਨੇ 24 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਐਮਏ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾ ਕਰੀਅਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੀਐਚਡੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਗਭਗ ਤੁਰੰਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰਮੰਨਾ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ, ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਕੁਆਰੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਕੋਮਲ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਪਰ ਮਾੜੀ ਗੱਲ, ਉਹ ਉੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਿੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਸ ਲਈ ਵਿਅਰਥ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਨੇ ਕਦੇ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਦੁਲਹਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਲਈ। ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਮੈਸੂਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਮੈਸੂਰ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ; ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਮਰਪਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੰਭਵ ਸੀ? ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਜਨਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਛੇ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੋਇਆ ਸੀ।
ਰਮੰਨਾ ਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਭਰਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਖੇਤ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ।
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਉਹ ਆਕਸਫੋਰਡ ਗਿਆ ਸੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇਕੱਲੀ ਅਤੇ ਬੋਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਇੱਕ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਤੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਉਹ ਸਵੇਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ! ਉਸ ਕੋਲ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਵੀ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ

ਰਾਓ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਫਾਫੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਰਾਜਾ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੰਬਈ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਥੀਏਟਰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗੇਗਾ? ਮਹਾਰਾਜਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਾਂਝਾ ਕਰੇਗਾ? ਉਸਦੇ ਲਈ, ਉਸਦੀ ਲਿਖਤ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ; ਹੋਰ ਕੁਝ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।
ਪੰਜ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਅਜੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, ਜੋ ਕਿ ਨੇੜਲੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਸਾੜੀ ਪਾਈ। ਕੀ ਅੱਜ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਜਨਮਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਜਨਮਦਿਨ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ? "ਅੰਮਾ, ਪਾਪਾ ਅਜੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਕੀ ਉਹ ਥੀਏਟਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ?" ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। "ਰੁਕੋ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਿੰਟ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵੇਗਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਉਹ ਛੇ ਵਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਡਾਕੀਆ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਉਸਦੇ ਦਸਤਖਤ ਲਏ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਦਰ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਤਾਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ 'ਤੇ "ਰਾਜਾ" ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਸਨ। ਅਤੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, "ਮੰਗਲਵਾਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇਗਾ," ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਕਿਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ? ਰਾਜਾ, ਜੋ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਇਹ ਤਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਭੇਜਿਆ ਸੀ? ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਮੇਰੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਵੀ ਉਡਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ? 'ਉਸਨੂੰ ਆਉਣ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਵਾਂਗੀ,' ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।
ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਰਾਤ 8 ਵਜੇ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਤਾਰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਰਾਜਾ ਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਵੇਗਾ।'
‘ਤਾਂ, ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?’ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। "ਹਾਂ, ਤੂੰ ਸਿਆਣਾ ਹੈਂ। ਰਾਜਾ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸ ਤੋਂ ਟਿਊਸ਼ਨ ਲੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੁਧਾਰ। ਫਿਰ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈਂ।"
ਹਾਂ, ਬੱਸ ਇਹੀ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ! ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖੈਰ, ਅੱਜ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਇੱਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਪਸ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪਰਸੋਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਰਾਜਾ ਨੇ ਕੀ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਆਈ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।
ਕੀ ਇਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ? ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਭ ਬਾਰੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ?
"ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ਼ ਜਾਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਦੇਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਾ ਕੇ ਦੇਖ ਕਿ ਬੱਚਾ ਭੁੱਖਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।"
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲ ਪਈ।

3

ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਿਆ। ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਉਤਰਨ 'ਤੇ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕਿਆ। ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰਾ ਰੰਗ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੁਧਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਸਰੀਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।"
"ਉੱਥੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਰਸੋਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ।"
"ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਹਰ ਗੱਲ ਸੁਣਦਾ ਹੈਂ! ਬੈਠ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਇੱਕ ਗਲਾਸ ਨਿੰਬੂ ਦਾ ਰਸ ਲੈ ਆ।" ਉਸਨੇ ਮਠਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਇੱਕ ਟ੍ਰੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਈ।
ਉਸਦੇ ਦੋ ਦੋਸਤ ਮਿਲਣ ਆਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। "ਚਾਚਾ, ਚਾਚਾ," ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਛਾਲ ਮਾਰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ "ਅਜਨਬੀ" ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਰਾਓ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਸੰਦੀਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਨਾਗੂ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਦੋ ਸਾਲ ਕਿਵੇਂ ਬਿਤਾਏ? ਤੁਹਾਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹਿੱਟ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ?"
'ਕੀ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਦਲਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ?' ਉਸਨੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀ ਲਾਟ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬੁਝਾਉਂਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।
ਪਰ, ਜਦੋਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਇਕੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਉਸ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ?

"ਜਾਓ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛੋ। ਹੁਣ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਤੁਸੀਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੀਤਾ? ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਥੀਏਟਰ ਦੇਖਿਆ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸੀ?"
ਰਾਜਾ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪੀ ਥੀਏਟਰ ਸੀ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿੱਚ ਬੀਏ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਕੱਢਿਆ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਮੇਕਅਪ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸਟੇਜ ਉਪਕਰਣਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬੋਲਚਾਲ ਵਾਲਾ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਇੰਨੇ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਨ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਐਸਐਸਐਸ ਥੀਏਟਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ 15 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਵਸੰਤਸੇਨਾ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੂਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਥੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਕਸ਼ਮੀਬਾਈ ਨੇ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇਖਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇਖਾਂਗੇ।"
ਹੱਸਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜਾ ਬੋਲਿਆ, "ਨਾਗੂ, ਤੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਕਿ ਤੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਥੀਏਟਰ ਜਾਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ।"
"ਮੇਰੇ ਰੱਬਾ! ਕੱਲ੍ਹ ਉਸਦਾ ਜਨਮਦਿਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਟਕ ਦੇਖੀਏ। ਤੁਹਾਡਾ ਭਰਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਰਾਤ 8 ਵਜੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆਇਆ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।"
ਆਪਣੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਮੌਸਮ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹੋ।"
ਰਾਜਾ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਹੁਣੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਣ ਸਹੀ ਹੈ?"
'ਮੈਂ. ਮੈਂ ਸਹੀ ਹਾਂ।’ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ।
'ਹਾਂ,' ਰਾਓ ਨੇ ਮੰਨਿਆ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ?'
ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸਗੋਂ ਇਸਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵੀ ਦੇਖੀ। ਜਦੋਂ ਆਕਸਫੋਰਡ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਭਰਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਹ ਸਭ ਕੀ ਹੈ?

'ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸਨੇ ਦੱਸਿਆ?'
'ਮੈਡੇਮੋਇਸੇਲ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਬੁਲੇਟਿਨ'
ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵੱਡੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ 1,000 ਰੁਪਏ ਦਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕੱਲ੍ਹ ਮੈਂ ਪਵਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਰਥਨ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਹਿਜ਼ਾ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ: "ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਲੈਕਚਰਾਰ ਹੋ। ਲੈਕਚਰ ਦੇਣਾ ਤੁਹਾਡੀ ਤਨਖਾਹ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਕੀ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਹੈ?" ਖੋਜ ਲਈ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਖੋਜ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਦੇ ਸਮਰਥਨ 'ਤੇ ਟਿੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।
ਪੱਛਮੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਕਸਫੋਰਡ ਜਾਂ ਕੈਂਬਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਗੇ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਣਗੀਆਂ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੇ ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਸ ਜਾਵੇਗਾ।'
"ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਉੱਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਖੈਰ, ਜੇ ਭਰਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇਗਾ? ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਬਣਾਏ ਕਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਵੇਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਦਹੀਂ ਚੌਲਾਂ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਕਰੀ ਦੇ ਦਿਓ।"
'ਤੁਸੀਂ ਮਨਮੋਹਕ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਦੇ ਮਾਹਰ ਹੋ,' ਉਸਨੇ ਗ੍ਰੇਵੀ ਪਰੋਸਣ ਲਈ ਕੜਛੀ ਚੁੱਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।
ਰਾਓ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

4

ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਥੀਏਟਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਓ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਤੋਂ ਸ਼ਿਵਰਾਮਪੇਟ ਤੱਕ ਤੁਰ ਪਏ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸੰਗੀਤ ਸਾਹਿਤ ਸਾਮਰਾਜ ਮੰਡਲੀ ਨੇ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਾਂ ਨੂੰ ਮੰਤਰਮੁਗਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ - ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਅ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਰਾਜਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਸੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਵਧਾਈਆਂ।" ਲੇਟਣ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਰਾਓ ਰਾਜਾ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਪੱਟ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਾਰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸਮੀਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸ਼ੌਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।
ਰਾਓ ਦਾ ਮਨ ਵਿਦਵਤਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਨਾਟਕ ਮ੍ਰਿੱਛਕਟਿਕਮ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਸੱਭਿਅਤਾ, ਜੀਵਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ - ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਥੀਏਟਰ ਦੇਖਣ ਆਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਛੋਟੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕੁਨੀਗਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਨੀਮਹਾਤਮਾ, ਦਾਨਸੁਰਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਾਟਕ ਦੇਖੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਦੇ ਮੰਚ ਇੰਨੇ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੈਸ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸਕ੍ਰੀਨ 'ਤੇ ਉਹ ਚਿੱਤਰ ਕੀ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ, ਵਾਇਲਨ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੇ ਸ਼ੁਭ ਰਾਮ ਜੈਤੁ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਸੁਨਾਮ ਵਜਾਇਆ, ਜੋ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਹਿਲਾਈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕੰਬ ਗਈ।
ਪਹਿਲੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ, ਚਾਰੂਦੱਤ ਅਤੇ ਮਖੌਲੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਏ। ਵਸੰਤਸੇਨ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜਾ ਦੇ ਜੀਜਾ ਸ਼ਕਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਵਸੰਤਸੇਨ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਸਾੜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਮੇਰੀ ਨੀਂਦ ਖੋਹ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਹੁਣ ਤੂੰ ਠੋਕਰ ਖਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਕੈਦੀ ਬਣ ਜਾਵੇਂਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਕੁੰਤੀ ਰਾਵਣ ਦੀ ਕੈਦੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਵਾਂਗੀ, ਜਿਵੇਂ ਹਨੂਮਾਨ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਵਸੂ ਦੀ ਭੈਣ, ਸੁਭਦਰਾ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।"¹ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਦਰਸ਼ਕ ਹਾਸੇ ਵਿੱਚ ਫਟ ਗਏ। ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਭਰੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਦਾ ਜੀਜਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ ਹੈ?"

ਰਾਓ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਦਦ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫਿਰ ਘੁੱਟਿਆ। "ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋ।" "ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਾਟਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ।"
ਸ਼ਕਰਾ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। 'ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਹਾਰ ਦੀ ਹਰਮਾ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਗਰਜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ।'
ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ, ਦਰਸ਼ਕ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਉੱਠੇ; ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਵੀ ਹੱਸ ਪਈ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਜ਼ਾਕ ਨੇ ਡਾ. ਰਾਓ ਦੇ ਜਿਗਿਆਸੂ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅੰਤਰਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਉਹ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹੈ ਨਾ?'
"ਸ਼ਾਨਦਾਰ। ਕਿਹੜਾ ਅਦਾਕਾਰ ਸ਼ਕਰਾ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ?"
"ਇਹ ਨਾਗੇਂਦਰ ਰਾਓ ਹੈ। ਚਾਰੂਦੁੱਤਾ ਸੁਬੱਈਆ ਨਾਇਡੂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਦਿਓ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵਧੀਆ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।"
ਤੀਜੇ ਐਕਟ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰਵਿਲਕਾ ਨੇ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰੂਦੱਤ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਰਾੜ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇੱਟਾਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਇੱਟਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ - ਕਮਲ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ, ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ, ਸੁਆਹ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ, ਚੌੜੀਆਂ, ਸਵਾਸਤਿਕ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਘੜੇ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ - ਕੁੱਲ ਸੱਤ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਬਾਹਰ ਕੱਢਾਂਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਹੋ ਜਾਣ।"
ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਡਾਕੂ ਦਾ ਇੰਨਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਭ ਹੈ। ਪਰ ਰਾਓ ਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਇੰਨੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਢਾਂਚੇ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਹੁਨਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ? ਕੀ ਇਹ ਵੇਰਵੇ ਸ਼ਿਲਪਾ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ? ਜੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸ਼ਿਲਪਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਐਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨੋਟਸ ਬਣਾਏ।
ਰਾਜੇ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਟੇਜ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਸਾਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਜਲਦੀ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਚਾਰੂਦੱਤ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਰੋ ਪਈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਚਾਰੂਦੱਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਦੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਰੋਹਸੇਨ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਿਡੌਣਾ ਗੱਡੀ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਰੋਣਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ

ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਨਾਟਕ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਦੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।
ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਹੁਦੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਨੂੰ ਲੈਕਚਰਾਰ ਤੋਂ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਤਰੱਕੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਸਗੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ 500 ਰੁਪਏ ਦੀ ਗ੍ਰਾਂਟ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਮਰਾ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੌਰੇ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਛੁੱਟੀ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ।
ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਕੀਤੀ ਅਪੀਲ ਫਲਦਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ।' ਰਾਓ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ।

1. ਇਹ ਹਵਾਲੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਟਕ ਮ੍ਰਿੱਛਕਟਿਕਮ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ) ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਘਟੀਆ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਕਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਾਸੋਹੀਣਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁੰਤੀ ਅਤੇ ਸੁਭਦਰਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਰਾਵਣ ਅਤੇ ਹਨੂੰਮਾਨ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਾਮਾਇਣ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵਾਵਸੁ ਇੱਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪਾਤਰ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ 3

1

ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਕੰਨਿਆਕੁਮਾਰੀ, ਤੰਜਾਵੁਰ, ਮਦੁਰਾਈ, ਚਿਦੰਬਰਮ ਅਤੇ ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਏਲੋਰਾ ਦੇ ਗੁਫਾ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ। ਏਲੋਰਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਿਤਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਵਗਿਰੀ ਅਤੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ, ਉਹ ਅਜੰਤਾ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ।
ਉਸਦੇ ਯਾਤਰਾ ਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਰਮਿਆਨੇ ਵਜ਼ਨ ਵਾਲਾ ਬੈਕਪੈਕ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਟਰੰਕ, ਇੱਕ ਪਾਣੀ ਦਾ ਥੈਲਾ, ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਲਟਕਿਆ ਇੱਕ ਕੈਮਰਾ, ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਧੂੜ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਖਾਕੀ ਪੈਂਟ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਟੋਪੀ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਲਈ ਦੂਰਬੀਨ, ਕਲਮ, ਪੈਨਸਿਲ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਉਹ ਅਜੰਤਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫਰਦਾਪੁਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਿਆ, ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ, ਉਹ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਜਾੜ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਦੂਰਬੀਨ ਰਾਹੀਂ ਉਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ: "ਪਹਾੜੀ ਘੋੜੇ ਦੀ ਨਾੜ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਹੈ; ਸਗੋਂ, ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਘਾਟੀ ਇੱਕ ਪਹਾੜੀ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਈ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਕੋਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੇ ਇਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਗੁਫਾ ਮੰਦਰ ਕਿਉਂ ਬਣਾਏ? ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੱਟਾਨ ਮੰਦਰ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ।" ਪਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਕਾਰਨ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ। ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਇਕਾਂਤ ਪਹਾੜੀ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ।
ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੱਲ: "ਇਹ ਗੁਫਾਵਾਂ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1819 ਤੱਕ ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਗੁੰਮ ਰਹੀਆਂ; ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਵੀ! ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦੇ ਜਨਰਲ ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਸ ਦਿਲਚਸਪ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ

ਹੈ, ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੇਖੀ ਭਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਫ਼ ਉੱਤਮਤਾ ਦੇ ਭਰਮ ਹਨ। ਕੀ ਕੋਲੰਬਸ ਦੇ ਉੱਥੇ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਨ? ਕੋਲੰਬਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕ ਕੋਲੰਬਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਸਨ।"
ਆਪਣੀ ਫੇਰੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸਵੇਰ, ਰਾਓ ਅਧੂਰੀ ਗੁਫਾ ਨੰਬਰ 24 ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ, ਇਸਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜਾ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਇਆ। ਉਹ ਆਦਮੀ 60 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਚਿੱਟੀ ਪੈਂਟ ਅਤੇ ਕਮੀਜ਼ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਛਤਰੀ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਗੂੜ੍ਹੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ 50 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਸ਼ੁੱਧ ਚਿੱਟੀ ਸਾੜੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪਹਿਨਿਆ ਸੀ, ਰਾਓ ਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਹਲੀ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਰਾਓ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮਾਫ਼ ਕਰਨਾ। ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਖੋਜਕਰਤਾ ਜਾਪਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਗੁਫਾ ਇੰਨੀ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੱਥਰ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੁੱਟਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਹੈ?"
ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਇੱਕ ਅਧੂਰੀ ਗੁਫਾ ਹੈ। ਅਜੰਤਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਲਈ ਖੁਦਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪੜਾਅ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਪੱਥਰ ਕੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸੰਭਾਵਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਹੁਨਰਮੰਦ ਨੱਕਾਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਰਧ-ਮੁਕੰਮਲ ਥੰਮ੍ਹਾਂ, ਮੂਰਤੀਆਂ, ਆਦਿ ਨੂੰ ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਹੁਨਰਮੰਦ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਲੱਗ ਗਏ ਹੋਣਗੇ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਘਟ ਗਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇਹ ਗੁਫਾ ਅਧੂਰੀ ਹੀ ਰਹੀ।"
ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਸਿੰਹਲੀ ਸਨ। ਰਾਓ ਕੋਲ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ। ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਗਈ। ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਮੇਰੀ ਧੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਖੋਜਕਰਤਾ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਉਸੇ ਗੈਸਟਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਪੱਛਮੀ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦੇ ਕਾਲੂਤਾਰਾ ਤੋਂ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜੈਰਤਨੇ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਧੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕੈਂਬਰਿਜ ਤੋਂ ਬੀਏ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਈ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਹੈ, ਨੋਟਸ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ।"

ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ 11 ਵਜੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਕਾਫ਼ੀ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?"
ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਵੇਟਰ ਇਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।
"ਉਹ ਸਾਡਾ ਵੀ ਲੈ ਆਵੇਗਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਇੱਥੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਇੱਥੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਆਓ, ਉੱਥੇ ਬੈਠੀਏ।"
ਉਹ ਗੁਫਾ 12 ਵੱਲ ਵਧੇ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਲਗਭਗ 26 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਵੀ ਸਿੰਹਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਸਾੜੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਗੋਲ ਚਿਹਰਾ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਰੰਗ ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀਰੇ ਦੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕਦਾਰ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਨੋਟਬੁੱਕ ਅਤੇ ਪੈਨਸਿਲ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੈਰਤਨੇ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਧੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਓ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ। "ਇਹ ਮੇਰੀ ਧੀ ਹੈ, ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੁੜੀ ਇੱਕ ਖੋਜਕਰਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਹੈ।"
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਕੁਝ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਹੋ?"
'ਹਾਂ।'
ਤਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਉਹ ਹੋ ਜਿਸਨੇ "ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਂਹਾਂ" ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਹੈ! ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਸਦੀ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਚਨਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ।
ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ ਕਿਤੇ ਬੈਠੀਏ। ਅਸੀਂ ਬੁੱਢੇ ਅਤੇ ਥੱਕ ਗਏ ਹਾਂ।"
ਉਹ ਚਾਰੇ ਗੁਫਾ ਨੰਬਰ 10 ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਦੀ ਛਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਸਦਾ ਇੰਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ?"
'ਹਾਂ। ਮੈਂ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਜਿਲਦਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਰਚਨਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।' 'ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਲੇਖ ਪਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ?'
ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਦਾ ਵੇਟਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਇਆ। ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਟੋਕਰੀ ਸੀ। ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੈਰ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਪਸੀਨਾ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਉਸਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਵੀ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਗਈ ਸੀ। ਟੋਕਰੀ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਸਰ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਣਾ ਚਾਹੋਗੇ? ਰੁਕੋ, ਮੈਂ 10 ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।" ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਟੀਨ ਡਰੱਮ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਘਾਟੀ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ।

2

ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਦਾਲ ਦੀ ਕਰੀ, ਚੌਲ ਅਤੇ ਦਹੀਂ—ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਸੁਆਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਬਹੁਤ ਭੁੱਖੇ ਸਨ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ 'ਤੇ, ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜਾਣਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਜੈਰਤਨੇ ਇੱਕ ਮਹਾਯਾਨ ਬੋਧੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਲੂਤਾਰਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ 15 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਬੜ ਅਤੇ ਮਿਰਚ ਦਾ ਫਾਰਮ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਖੇਤੀ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬੋਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੋਧੀ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਧੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿੰਹਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਲੇਖ ਬਿਨਾਂ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਂਦੀ ਹਾਂ।"
ਵੇਟਰ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰੋਸਿਆ। ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਦਾਲ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਹੀਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੌਲਾਂ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ; ਉਸਦੇ ਨਕਲੀ ਦੰਦ ਸਨ। ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੇ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਧਾ। ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਖਤਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਜੰਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀਨਯਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਯਾਨ ਦੋਵਾਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਹਾਯਾਨ ਸੰਪਰਦਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਾਂ। ਹੀਨਯਾਨ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੰਦਰ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਬਹੁਤਾਤ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਦੇਵਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ। ਮਹਾਯਾਨ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮਚੱਕਰ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੋ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੀਨਯਾਨ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਸੀ ਜਦੋਂ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ "ਸਭ ਕੁਝ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ," ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਅਰਥਹੀਣ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਕੱਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਇਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਖੁਦ ਬੁੱਧ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ! ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਇਹ ਮਹਾਯਾਨ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ

ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਹਰ ਧਰਮ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਵੇਗਾ।”
ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਧੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵੇਟਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਸੌਂਫ ਦੇ ਬੀਜ ਦਿੱਤੇ। ਪਲੇਟਾਂ ਅਤੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਸਰ, ਕੀ ਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ਾਮ 5 ਵਜੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣਾ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ?"
'ਠੀਕ ਹੈ.'
ਵੇਟਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਚਾਰੇ ਉੱਥੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬੈਠ ਗਏ। ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਕੰਧ ਨਾਲ ਝੁਕ ਕੇ ਲੱਤਾਂ ਫੈਲਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨੋਟਸ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲਏ ਹਨ?"
'ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ?'
ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਰੇ ਉਤਸੁਕ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਗੁਫਾ 1 ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋ? ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਮੈਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਉਸ ਗੁਫਾ ਬਾਰੇ ਨੋਟਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ। ਆਓ, ਚੱਲੀਏ।
"ਪਾਪਾ, ਅਸੀਂ ਗੁਫਾ ਨੰਬਰ 1 ਵਿੱਚ ਰਹਾਂਗੇ। ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਹ ਅੱਧਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹਲਕੇ ਜਿਹੇ ਘੁਰਾੜੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਸੂਰਜ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਟੋਪੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਆਈ, ਆਪਣੀ ਸਾੜੀ ਦਾ ਪੱਲੂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਾਈਟਿੰਗ ਸਟਾਫ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਫਲੱਡਲਾਈਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਨੋਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਬੱਸ ਇਹ ਕਹੋ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖ ਲਵਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਜ ਰਾਤ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਵਾਂਗੀ।"
ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਰਾਓ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। "ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਬੁੱਧ ਮੂਰਤੀ ਧਰਮਚੱਕਰ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਆਸਣ ਵਿੱਚ, ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਇੰਡੈਕਸ ਉਂਗਲ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਂਗਲੀ ਦੇ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਇਸ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਧਰਮਚੱਕਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਚਮਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਬੁੱਧ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਖੱਬੇ ਪਾਸਿਓਂ ਚਮਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕੋਮਲ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੱਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਚਮਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਕੋਣੀ ਮੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।"

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਓ ਨੇ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਲਿਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਨਾ, ਉਸਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ, ਪਦਮਪਾਣੀ-ਬੋਧੀਸਤਵ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਆਦਿ। ਉਸਨੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਨੋਟਸ ਬਣਾਏ, ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਆਮ ਵਸਤੂਆਂ, ਗਹਿਣਿਆਂ, ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਟਾਈਲ, ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਆਦਿ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਸਨ।
ਜੈਰਤਨੇ ਸ਼ਾਮ 5 ਵਜੇ ਗੁਫਾ ਨੰਬਰ 1 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਸੇਵਾਦਾਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਓ ਇੱਕ ਫਲੈਸ਼ਲਾਈਟ ਨਾਲ ਗੁਫਾ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨੋਟਸ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਏ, ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗੁਫਾ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੋਟਸ ਲੈ ਲਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਡੀਕ ਕਰੋ। ਕਾਰ ਆ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਡਰਾਈਵਰ ਇੱਥੇ ਸਾਡਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।"
ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਾਮ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਦਿਨ ਦਾ ਕੰਮ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਜੈਰਤਨੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਿਵੇਂ- ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਚਾਰੇ ਬੈਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਏ, ਡੁੱਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਧੁੰਦ ਵਿੱਚ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹੋਏ, ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਗੁਫਾ 26 ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ। ਬੁੱਧ ਨੇ ਇੱਥੇ ਮਹਾਪਰਿਨਿਰਵਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੂਰਤੀ ਲਗਭਗ 25 ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਪਲਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸੀ।"
ਰਾਓ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਗੱਡੀ ਦੀ ਰੇਲਿੰਗ ਨਾਲ ਝੁਕ ਕੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇੰਨੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਵੀ ਥੱਕ ਗਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਰਾਓ ਲਈ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਈ। ਗੱਡੀ ਦੇ ਹਿੱਲਦੇ ਹੀ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਿੱਲ ਗਏ।

3

ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਾਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਧੀ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਦਿਨ ਹੋਰ ਰਹਿਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਅਜੰਤਾ ਬਾਰੇ ਡਾ. ਰਾਓ ਦੇ ਨੋਟਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨੋਟਸ ਬਣਾਏ, ਜਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਬੁਣ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਡਾ. ਰਾਓ ਲਗਾਤਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਨੋਟਸ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ ਵੀ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਰਟਹੈਂਡ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਨੋਟਸ ਲੈ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਤਿੰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਭਰੀਆਂ। ਸਿੰਹਲੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਤਰਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ

ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬੱਸ ਰਾਹੀਂ ਜਲਗਾਓਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੁਣੇ ਰਾਹੀਂ ਘਰ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ - ਇਸ ਵਾਰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ।
ਫਰਦਾਪੁਰ ਦਾ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਲਗਭਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਘਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਡਾ. ਰਾਓ ਅਤੇ ਜੈਰਤਨੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਦੇਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਜੈਰਤਨੇ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਰਾਓ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰੀਵ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾਇਆ। ਰਾਓ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਜਲਦੀ ਬੱਸ ਫੜਨੀ ਪਈ, ਇਸ ਲਈ ਜੈਰਤਨੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਸੌਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਓ ਤੁਰੰਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਅਜੰਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚ, ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ, ਉਹ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੱਲ੍ਹ, ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।
ਰਾਤ ਦੇ 9 ਵਜੇ ਸਨ। ਉਜਾੜ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਚਾਂਦਨੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਅਜੰਤਾ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਕਿ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੇਰੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਨੰਦਮਈ, ਸ਼ਾਂਤ ਮਾਹੌਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੱਟਾਨ ਨੂੰ ਉੱਕਰ ਕੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਸਾਹ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਖਿੜਕੀ ਵਿੱਚੋਂ ਆਉਂਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਚਾਂਦਨੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਗੈਸਟਹਾਊਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਸੌ ਕਦਮ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਇੱਕ ਚੱਟਾਨ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਥਕਾਵਟ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਚਾਂਦਨੀ ਰਾਤ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਉਸਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿੱਚ ਚਾਂਦਨੀ ਵਾਂਗ ਤੈਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਪਈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਭਾਸ਼ਣ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਵੇਗਾ; ਹੁਣ ਉਹ ਉਸ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਕੀ ਸੀ? ਕੀ ਇਹ ਵੇਦਾਂ ਵਾਂਗ ਸਰਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ? ਜਾਂ ਕੀ ਇਹ 2000 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ? ਜਾਂ 3000 ਈਸਾ ਪੂਰਵ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਰਾਓ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।
"ਜਿਸਨੇ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਪਹਿਲੀ ਬੱਸ ਫੜਨੀ ਹੈ, ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਗ ਰਿਹਾ ਹੈ! ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋ?" ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਆਈ,

ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।"
ਨਹੀਂ। ਬੈਠੋ।
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਨੋਟਸ ਤਿੰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਰਟਹੈਂਡ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਾਂਗਾ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਭੇਜਾਂਗਾ। ਠੀਕ ਹੈ?
ਕੁਝ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਨਾਲ, ਰਾਓ ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਲਈ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੀ ਕਿੰਨੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਨਾ ਭੁੱਲਣਾ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਨਬੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ!"
"ਮੈਂ ਉਸੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਅਜਨਬੀ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਵੇ," ਉਸਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।
ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਓ ਦਾ ਮਨ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੀ ਚੁੱਪੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿੱਚ ਹੋ?"
'ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛੋ।'
"ਹਰ ਕੌਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੌਰ ਨੂੰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਯੁੱਗ, ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ, ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਯੁੱਗ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਦੌਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੁਰਾਗ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਕੀ ਇਹ ਹੈ?"
ਰਾਓ ਨੇ ਖਿਝ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੇਖੋ, ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ! ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, 'ਯੁੱਗ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਲਕ੍ਰਮਿਕ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਇਸਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਘੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਮੁੱਲ ਸਦੀਆਂ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਵੀ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੋਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮੂਹ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹਨ। ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਉਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।"
ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਨ?
ਇਸ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਸੂਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਤਿਹਾਸ, ਸਗੋਂ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਆਪਣੇ- ਆਪਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ

ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਅਸਲ ਜਾਂ ਕਲਪਨਾ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਹਸਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਇੱਕ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਯੁੱਗ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਕੇ ਮਹਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਾਭਾਰਤ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਰੁਣਾ ਲਗਭਗ ਦਸ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਰਹੀ, ਰਾਓ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਆਖ਼ਰਕਾਰ, ਉਸਨੇ ਕੈਂਬਰਿਜ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਡਾ. ਰਾਓ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਰਾਓ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕੀ ਸੀ: "ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਖੁਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਕੀ ਇਤਿਹਾਸ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਿਕਾਸ ਹੈ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਜੜਤਾ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਦੁੱਖ?"
ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਘਟੀਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੂਜੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਤਨ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਯੁੱਗਾਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕ੍ਰਿਤ ਯੁੱਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਯੁੱਗ, ਦਵਾਪਰ ਯੁੱਗ, ਅਤੇ ਕਲਯੁੱਗ - ਇਸ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ - ਅਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਪਰਤਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਪਿਛਾਖੜੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖੋਰੇ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਲਯੁੱਗ ਇਸਦਾ ਸਿਖਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਹਰ ਵਾਰ ਯੁੱਗਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਤ ਯੁੱਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
'ਕੀ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੱਕਰ ਕਦੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ?'
"ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਦੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਬੱਧ ਕਰਨਾ ਵੀ ਉਨਾ ਹੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ, ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ; ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ! ਇਸ ਲਈ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਅਜੰਤਾ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਦਿਨ ਬਿਤਾਏ ਹਨ। ਤੁਹਾਡਾ ਸੂਝਵਾਨ ਬਿਆਨ ਇਸ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਦਲੀਲਾਂ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਅਹਿਸਾਨ ਕਰੋਗੇ?"
ਮੈਂ ਕੀ ਭਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?
"ਮੈਨੂੰ ਕੈਂਬਰਿਜ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਏ ਇੱਕ ਸਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਇੱਥੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਲੰਬੋ ਦੀ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਜਾਂ ਖੋਜ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਾਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਬ ਦੇਵੋਗੇ?"
"ਬਿਲਕੁਲ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰਾ ਮੂਡ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ।"
ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਚੰਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਫਿੱਕੀ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਚੰਨ ਦੂਰੀ ਵੱਲ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। "ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਾਂਗਾ," ਰਾਓ ਨੇ ਸ਼ੁਭ ਰਾਤਰੀ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ।
ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ। ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਰਾਓ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਹਿਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜਾਂਗਾ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਮਿਲੇਗੀ।"

ਅਧਿਆਇ 4

1

ਜੂਨ-ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਆਮ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਕਪਿਲਾ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਸਾਲ ਆਏ ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਨੰਜੰਗੁੜ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਨੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਬੋਰਡ ਲਗਾਏ ਸਨ, "ਇੱਥੇ ਤੈਰਨਾ ਮਨ੍ਹਾ ਹੈ।" ਨੰਜੁੰਦਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬਰਸੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਡੂੰਘਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਛੱਡਿਆ ਸੀ ਉਹ ਅਟੱਲ ਸੀ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੋਗ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਡੇਢ ਸਾਲ ਦੀ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਆਪਣੇ ਚਾਰੇ ਦੰਦ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਜੋ ਹੁਣ ਉੱਗ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਨੰਜੁੰਦਾ ਦਾ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਖੇਡਦੀ ਸੀ। ਸਤਾਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਨਾਲ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਉਸਨੂੰ "ਟੈਡੀ, ਟੈਡੀ" ਕਹਿ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਸੰਘਣੇ ਕਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਛੇੜਦਾ ਸੀ। 24 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਖਿੱਚਦੀ ਸੀ। ਨੌਕਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦਖਲ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੁਣ 55 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਵਾਲ ਸਲੇਟੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਮੋਟੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਧਾਗਿਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਪੋਤਾ ਉਸਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ "ਗੁੰਪਾ, ਗੁੰਪਾ" ਕਹਿ ਕੇ ਛੇੜਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ, ਕਾਤਿਆਨੀ, ਦੂਰੋਂ ਇਹ ਸਭ ਦੇਖਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਸੀ।
ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਦਿਨ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸੌਂਦਾ ਸੀ। ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲੇਟ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਈ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਪਲਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸੀ। ਪਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜਾ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ 'ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸ ਖਾਲੀਪਣ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਹਲਕੀਆਂ-ਫੁਲਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਅਤੇ ਦਿਲੋਂ ਹਾਸੇ- ਮਜ਼ਾਕ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥੀਏਟਰ

ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ, ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਠੀਕ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੇਜੀਗੇ, ਦੇਵਰਾਸਨਹੱਲੀ, ਅਰਸੀਨਾਕੇਰੇ ਅਤੇ ਕਲਾਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਝਿਜਕਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਵਾਢੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ, ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ, ਜ਼ਮੀਨੀ ਟੈਕਸ ਅਦਾ ਕਰਨ ਆਦਿ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿੱਤਨੇਮ ਅਪਣਾਇਆ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਾ ਦਿਲ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਵੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਯਾਦ ਆਈਆਂ: ਹਾਸੇ ਅਤੇ ਚੁਟਕਲੇ, ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਪਿਆਰ, ਉਸਦਾ ਉਸ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ, ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਉਣ 'ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਨਾ, ਆਦਿ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਨੀਂਦ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁੜਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਪੁੱਛਦੀ ਸੀ, "ਧੀਏ, ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ?"
"ਆਓ, ਅੰਮਾ।" ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਜਵਾਬ ਸੀ, ਪਰ ਸੱਸ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ। "ਦੇਖੋ, ਪੁੱਤਰ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਛੋਟਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਚੀਨੀ ਬੱਚੇ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉੱਠਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਜਾਗਦਾ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਤੇਰਾ ਸਹੁਰਾ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।" ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉੱਪਰ ਕਿਉਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚਾ ਹੇਠਾਂ ਸੌਂਦੇ ਸਨ। "ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਖੇਡਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਵਾਪਸ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਉੱਠਦੀ ਸੀ, ਨਹਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜਾਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਇੱਕੋ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।" ਫਿਰ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹਉਕੇ ਭਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰੋਦੀ ਸੀ, "ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਵਹਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।" ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।
"ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾ, ਅੰਮਾ। ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?" ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ, ਜੋ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸੌਂ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅੰਮਾ, ਅਸੀਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਖਾਲੀ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸੋਗ ਮਨਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਡੇਢ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ। ਪਾਪਾ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਹਨ ਜੋ ਇੰਨੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਥੇ ਭੱਜੇ। ਅਸੀਂ ਤੁਰੰਤ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਗਏ; ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਘਰ ਵਾਪਸ ਲਿਆਂਦਾ! ਮੈਂ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਥੰਮ੍ਹ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਗਈ। ਤੂੰ ਇਸੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਪਾਪਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਲਕਸ਼ਮੀ, ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖ। ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕੋ," ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ। ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਸ਼ ਗੁਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ, ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਉਸਦੀ ਗੋਦੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਧੀਏ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਬਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" "ਰੱਬ ਸਾਨੂੰ ਪਰਖਣ ਲਈ ਇਹ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਉਸ ਪਲ ਮੇਰੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ, ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬੇਕਾਰ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਕਮਾਲ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ! ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਰਗੀ ਹਿੰਮਤ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਠੀਕ ਹੈ?
"ਸੱਚ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਓਨੀ ਹੱਦ ਤੱਕ! ਜਦੋਂ ਦੁੱਖ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਡੇਢ ਸਾਲ ਤੋਂ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਰੋ ਰਹੇ ਹਾਂ; ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਰੋਈਏ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰੋਣ, ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਰਾਹਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਹੈ ਨਾ?"
ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਘੁਰਾੜਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। "ਦੇਖੋ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੱਚਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਖੇਡਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸਕੂਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਰੋਈ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਵੇਦਾਂਤ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ! ਕੀ ਉਹ ਬਿਹਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸੁੱਤਾ ਬੱਚਾ ਜਾਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰੋਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨੇੜੇ ਰੱਖਿਆ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਰੋਣਾ ਬੰਦ ਨਾ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਦੀ, "ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਓ।" ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖ ਕੇ, ਬੱਚਾ ਹੜਬੜਾਹਟਦਾ, "ਗੁੰਪਾ, ਗੁੰਪਾ," ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਉਸ ਕੋਲ ਭੱਜਦਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸੌਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ, ਸੈਰ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਟਿਮਟਿਮਾਉਂਦੇ ਤਾਰੇ ਦਿਖਾਉਂਦਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਬੱਚਾ ਉਸਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੰਦਾ, ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਲ ਪਾ ਦਿੰਦਾ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆਉਂਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਉਹ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੀਵਾ ਜਗਾਉਂਦਾ।

2

ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ, ਚੀਨੀ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਮੰਦਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਬਾਰੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਮੰਦਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਇਆ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੰਦਰ ਦੇ ਬੰਸਰੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਏ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਗਲੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵਗਦੀ ਗੁੰਡਾਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੀ ਲੱਭਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘਰ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਰੱਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲ ਸਕੇ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਮਾਰਚ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਲਾਪਤਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤੱਕ, ਉਸਦਾ ਕਿਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਮਣੀਕਰਨਿਕਾ ਦੇ ਡੇਕ ਵੱਲ ਭੱਜਿਆ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ, ਜਿੱਥੇ ਗੁੰਡਾਲਾ ਨਦੀ ਕਪਿਲਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਚੀਨੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਕੁਝ ਚਰਵਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਰੇਤ 'ਤੇ ਡੱਡੂਆਂ ਦਾ ਪਿੰਜਰਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰਾ ਪਿੰਜਰਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ," ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਫੈਲਾ ਕੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪਸੀਨਾ ਵਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿਆਸਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਬਣੇ ਛੱਪੜਾਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਵਾਰ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਝਿੜਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ, "ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਆਂਗਾ।" ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸੌਂ ਰਹੀ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਰਾਤ 10 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ। "ਅੰਮਾ, ਉਸਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੈ। ਦੇਖੋ।" ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇਲ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ, ਗਰਦਨ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜੋ ਕਿ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਗੈਸ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਆਈ। ਚੀਨੀ ਸੌਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਦਵਾਈ ਦੇਵਾਂਗੀ," ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ।
ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਕਲਾਲੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਚੀਨੀ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਵੀ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਗੋਲੀ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਨਹਾਇਆ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ, ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਚੀਨੀ ਜਾਗ ਪਈ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਆਪਣੀ

ਸੱਸ ਨੂੰ ਉਸ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਹਿ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਖੂਹ ਦੇ ਕੋਲ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਲਈ ਚਲੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਾਪਸ ਆਈ, ਤਾਂ ਚੀਨੀ ਗਾਇਬ ਸੀ। ਉਹ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ! ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਵਿਹੜੇ ਤੋਂ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਚਰਾਗਾਹ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਗੁੰਡਾਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦੇ ਦੇਖਿਆ।"
ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਗੁੰਡਾਲਾ ਨਦੀ ਨਦੀ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਵਗਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਸਿਰਫ਼ ਗਿੱਟੇ ਤੱਕ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਡੁੱਬਣ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਕਾਸ ਰਸਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਰ ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ ਤੱਕ, ਚੀਨੀ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਈ, ਬੁਖਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਧ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਸਨ, ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸੁੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਲਗਭਗ ਬੇਹੋਸ਼ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਪਿੰਡ ਦੇ ਡਾਕਟਰ, ਵੈਂਕਟਚਲ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਸਦੀ ਨਬਜ਼ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਟਾਈਫਾਈਡ ਹੈ। ਬੁਖਾਰ 21 ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਵਾਈ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਜਾਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।"
ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਹੀ ਸੀ। ਬੁਖਾਰ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਕੁਝ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਦੂਰੋਂ ਕੁਝ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਨਾ ਰੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਘਰ, ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ, ਦਾਦੀ ਜੀ, ਮਾਂ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਇੰਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।
ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਦਿਨ ਤੱਕ ਦਰਦ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ; ਫਿਰ ਹਾਲਤ ਵਿਗੜਦੀ ਗਈ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚਾ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਪੰਦਰਵੇਂ ਦਿਨ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ, ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਅਨਿਯਮਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਜੋ ਬੁਖਾਰ ਕਾਰਨ ਬੰਦ ਸਨ, ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ, ਚਮਕ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਮਕ ਵੀ ਗੁਆਚ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ, ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਦੌੜ ਕੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ; ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਠੰਡੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਪਸੀਨੇ ਦੇ ਮਣਕੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਅਨਿਯਮਿਤ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਬਚਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਉਸਨੇ ਨੇੜੇ ਖੜ੍ਹੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਗੋਬਰ ਦੀ ਰਾਖ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।
ਉਹ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਸੁਆਹ ਮਲਣ ਲੱਗਾ, ਉਸਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਕੁਝ ਸੁਆਹ ਮਲੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਯੂਕੇਲਿਪਟਸ ਤੇਲ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਈ। ਉਹ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੀ। ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਚਲੀ

ਗਈ। ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕੀ, ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਫਿਰ ਉਹ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਰੋਈ। ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੁਜਾਰੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚੀ, ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਾ ਕੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਇੱਥੇ ਲੈ ਆਓ।"
ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਮਲਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਮੰਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਕੱਢੀ, ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਦ ਵਿੱਚ ਭਿਉਂ ਕੇ ਡੇਢ ਵਾਰ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਮਲਿਆ। ਫਿਰ, ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲੀ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਚੱਟਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਚੱਟਣ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਤਾਕਤ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋਸ਼। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸੁਆਹ ਥੁੱਕ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਉਤਰ ਜਾਵੇਗੀ, ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜੀਭ 'ਤੇ ਮਲਿਆ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਸੁਆਹ ਮਲਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਬੱਚੇ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਵਧ ਗਿਆ। ਬੁਖਾਰ ਸਥਿਰ ਰਿਹਾ; ਇਹ ਨਹੀਂ ਵਧਿਆ। ਪੁਜਾਰੀ ਦੋ ਘੰਟੇ ਉੱਥੇ ਰਿਹਾ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਹਰ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਦ ਵਿੱਚ ਭਿਓ ਦਿਓ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਜੀਭ 'ਤੇ ਡੇਢ ਵਾਰ ਮਲੋ। ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਫਿਰ ਆਵਾਂਗਾ।"
ਪੁਜਾਰੀ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਕੋਲ ਗਈ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੰਝੂ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਇੰਝ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਈ, ਬੈਠ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ੀਨੱਪਾ, ਮੈਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਵਾਂਗੀ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਓ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜੋ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਹੀਂ, ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਿਓ।" ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਘੜੀ ਇੱਥੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲਿਆਓ। ਮੈਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਦਵਾਈ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਯਾਦ ਕਰਾਓ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਦਵਾਈ ਨੂੰ ਰਗੜਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਇਸਨੂੰ ਡੇਢ ਵਾਰ ਘੁੰਮਾ ਕੇ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਰਗੜਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਚੱਟਣ ਲਈ ਕਹਾਂਗੀ।"
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਕਪਿਲਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਚਮਚਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਢਿੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਲੇਟ ਸਕੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸੀ; ਉਸਨੂੰ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਲਈ ਝੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਲਗਭਗ 60 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸੀ। ਉਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ 20 ਮੀਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੁਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚੌੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਚਮਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਣਦੇਖਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਚਮਚ ਪਾਣੀ ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਵਿੱਚ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਛਿੜਕਿਆ, "ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ-ਬਾਹਰੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।" ਫਿਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਮੌਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਚਮਚ ਪਾਣੀ ਲਿਆਂਦਾ, ਹਰੇਕ ਘੁੱਟ

ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਯੱਗੋਪਵੀਤ (ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗੇ) ਦੀ ਗੰਢ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ।

3

ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸਨਾਤਨ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਆਹ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਨਨ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੈ। ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਜਨਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਖਾਲੀਪਣ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵੰਸ਼ ਇੱਕ ਵਿਰਾਸਤੀ ਕਰਜ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਚੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ "ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੰਸ਼" "ਸ਼ਰੂਤੀ", ਯਾਨੀ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਮਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। "ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ, ਮੈਂ, ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਕਸ਼ਯਪ-ਅਵਤਸਰ-ਨੈਧਰੀਵ ਤ੍ਰਿਏਕ ਦੇ ਕਸ਼ਯਪ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ, ਅਸ਼ਵਲਯਾਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਅਤੇ ਰਿਗਵੇਦ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ, ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ - ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਆਇਤ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਵਾਰ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦ੍ਰਿੜ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਾਰਗ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕਰੇਗਾ।"
ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦੁਖਦਾਈ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਆਮ ਜੀਵਨ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਵਰਗੀਆਂ ਘਟੀਆ ਇੱਛਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪੋਤਾ - ਜੋ ਆਖਰਕਾਰ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੇਗਾ - ਉਸਦੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਵਾਰਸ ਬਣੇ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ 18 ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਹੁਣੇ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਚਮਤਕਾਰ ਸੀ ਕਿ ਬਿਮਾਰ ਸੀਨੀਅਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇੰਨੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਬਚ ਗਿਆ! ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਉਹ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਜਿਸਦੀ ਉਹ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਝ ਦੌਲਤ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ। ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਇਦਾਦ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਮਦਨ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ। ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਲਈ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਰਕਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਦਾਨ ਕਾਰਜਾਂ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ: ਮੰਦਰ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਰੱਥ ਉਤਸਵ 'ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਭੋਜਨ, ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਦਾਨ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਲਈ ਮਾਣ ਭੱਤਾ, ਅਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਆਦਿ।
ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਪਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਵਾਰਸ - ਉਸਦਾ ਪੋਤਾ - ਬੇਜਾਨ ਪਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਿਆ, ਅਤੇ ਮੌਤ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਘੂਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਮਨ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਫ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲਾਭ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਸ਼ਰਧਾ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜਿਸਨੇ ਕਦੇ ਲਾਭ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਹੁਣ ਇਸ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ... ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਦਾ ਪੋਤਾ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਮੰਨ ਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਣੇਪੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। ਜੇ ਉਹ ਵੀ ਗੁਮਨਾਮੀ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਕੌਣ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਹ ਪੁੱਛਦੀ, "ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਜਨਮ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਪਾਂ ਲਈ ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ?" ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੀ।
ਵਿਧਵਾ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰੇ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਗਰੀਬੀ ਝੱਲੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ, ਸ਼੍ਰੀਰੰਗਪਟਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਮੈਸੂਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ

ਨੇ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਨੰਜੁੰਡਾ ਨਾਲ ਕਰਵਾਇਆ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੀ.ਏ. ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ, ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।
ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਭਵਿੱਖ ਧੁੰਦਲਾ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਵਿੱਖ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਸਨ, ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਸਨੂੰ ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਬਣਨਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਸੀ - ਕੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਵੀ ਉਸਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸਨ? ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਉਸਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਗੁਆਉਣ ਦੀ ਕਗਾਰ 'ਤੇ ਸੀ! ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤਾ ਬੱਚਾ ਭਾਰੀ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਟੁੱਟ ਸਕਦੀ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਉੱਠੀ, ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਈ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਭਰ ਕੇ ਰੋਈ।
ਉਸ ਘਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਲਕਸ਼ਮੀ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਖਰਚਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਧਵਾ ਲਕਸ਼ਮੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੀ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈ ਸੀ, ਘਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਉਸਦੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ। ਹੁਣ, ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣਾ ਆਖਰੀ ਬੰਧਨ ਗੁਆਉਣ ਦੀ ਕਗਾਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇ ਜੋਖਮ 'ਤੇ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਦੇ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਦੇ ਜਾਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਸਭ ਸਹਿਣ ਕੀਤਾ।

4

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੁੱਤਾ; ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਬੇਜਾਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸੁੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਪੁਜਾਰੀ ਸਵੇਰੇ ਛੇ ਵਜੇ ਆਇਆ, ਬੱਕਰੀ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਅਤੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਖ਼ਤਰਾ

ਟਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਬੁਖਾਰ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਨਬਜ਼ ਆਮ ਹੈ। ਲੱਤਾਂ ਅਤੇ ਹੱਥ ਗਰਮ ਹਨ। ਅੱਜ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ ਦਿਨ ਹੈ। ਬੁਖਾਰ ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਿੰਮਤ ਰੱਖੋ।" "ਸੱਚਮੁੱਚ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ?" ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਸ਼ੱਕ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। "ਹਾਂ, ਮਾਂ, ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਨੰਜੁੰਡੇਸ਼ਵਰ ਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਹੈ," ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਹੀਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਚਲੀ ਗਈ।
ਭਾਵੇਂ ਅਗਲੇ ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਤੇਜ਼ ਬੁਖਾਰ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦਹੀਂ ਵਾਲਾ ਦੁੱਧ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰਾਹਤ ਮਿਲੀ। ਇੱਕੀਵੇਂ ਦਿਨ, ਉਸਦਾ ਬੁਖਾਰ ਘੱਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਹੋਸ਼ ਆਉਣ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਨ "ਗਾਮ...ਪਾ..."
ਨੇੜੇ ਖੜ੍ਹੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਖੰਡ!" ਬੱਚੇ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਲਈ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚਾ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿਣ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਇਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ। ਉਹ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁਜਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਟੌਨਿਕ ਅਤੇ ਔਸ਼ਧੀ ਜੈਮ ਖੁਆਉਂਦੀ ਸੀ।

ਅਧਿਆਇ 5

1

ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਦੀ ਆਕਸਫੋਰਡ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੀ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੜ੍ਹਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਮੰਚਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਮਿਲੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰੀਅਨ ਡਰਾਮਾ ਮੰਡਲੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਸਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਮੰਡਲੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ, ਸਟੇਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਕ ਕਰਨ, ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਮੰਡਲੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ੋਅ ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਰਹੇ। ਅੰਤਿਮ ਸ਼ੋਅ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਦੀ ਸਾਖ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ।
ਕਾਲਜ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਹ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਾਲਜ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਮਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਾਲਜ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੇ ਇੱਕ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਰਕਮ ਨੂੰ ਪਰਦੇ, ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ।
ਰਾਜਾ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪ੍ਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਾਲਜ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਮੰਚਨ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਸਫਲ ਹੋਏ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ।
ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਮੁੱਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ

ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਦੋ ਇੱਕ-ਨਾਟਕ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ। ਉਹ ਇੱਕ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸੀ, ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਧੰਨਵਾਦ ਦਾ ਮਤਾ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ। ਉਸਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਉਚਾਰਨ ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਸੰਦੀਦਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦੌਰਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਲਿਖਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਸਜਾਵਟੀ ਕਮਰਾ ਅਲਾਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੇਜ਼, ਕੁਰਸੀਆਂ, ਆਰਾਮ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਇੱਕ ਪੱਖਾ, ਇੱਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਅਲਮਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਖਰੀਦਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਟਾਈਪਿੰਗ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਜਾ ਟਾਈਪਿੰਗ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਓ ਹੁਣ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਤਨਖਾਹ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਵੀ ਕਮਾ ਰਿਹਾ ਸੀ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਸ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ ਮੰਗਦੀ ਸੀ: "ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" "ਤੁਹਾਡੀ ਚਾਦਰ ਫਟ ਗਈ ਹੈ। ਚਲੋ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਈਏ।" ਰਾਓ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਡਾਕਟਰ ਦੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਲਈ ਗਿਆ। ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ, ਉਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਵਰਣਮਾਲਾ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਲਈ ਸਾੜੀਆਂ ਖਰੀਦਣਾ, ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਭਰਨਾ - ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹੁਣ ਰਾਜਾ 'ਤੇ ਆ ਗਈਆਂ।
ਰਾਓ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਉੱਠਦਾ ਸੀ। ਨਹਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਬਾਲਕੋਨੀ 'ਤੇ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ, ਉਹ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਸਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ; ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਵਰਣਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਰੇ ਨੋਟਸ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ; ਪੂਰਬੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਰ ਲੇਖ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਅਤੇ ਨੋਟਸ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ; ਪੂਰਬੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਿਰਚ ਦੀਆਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ; ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਮੰਗਦਾ ਸੀ - ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਦਾ ਖੇਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਂਗ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੀ! ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਉਸਨੂੰ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਕੌਫੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਉਹ ਸ਼ਾਮ 7:30 ਵਜੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਸ ਬਾਲਕੋਨੀ ਵਿੱਚ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠਦਾ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ, ਉਹ ਆਰਾਮ ਕਰਦਾ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸੁਆਦੀ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦਾ। ਹੋਰ ਵਾਰ, ਉਹ ਚੁੱਪਚਾਪ ਕੁਝ ਖਾਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਦੇ ਘਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਮਰਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ - ਉਸਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ। ਉਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਵੇਰੇ 2 ਵਜੇ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ - 3 ਵਜੇ, ਕਈ ਵਾਰ 5 ਵਜੇ ਤੱਕ ਵੀ! ਉਹ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਉੱਠਦਾ ਸੀ, ਨਹਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਉਹ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਡੁਪਲੀਕੇਟ ਚਾਬੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

2

ਇੱਕ ਐਤਵਾਰ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਿੜ ਕੇ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦੀ ਹੋ ਗਿਆ। "ਚਾਚਾ, ਮੈਨੂੰ ਪਾਪਾ ਕੋਲ ਲੈ ਚੱਲੋ।"
"ਨਹੀਂ ਪੁੱਤਰ। ਜਦੋਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆਉਣਗੇ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਣਗੇ। ਹੁਣ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸੌਂ ਜਾਓ," ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਜ਼ਿੱਦੀ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਕੋਲ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਈ ਅਤੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਬੁਖਾਰ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਰੋ ਰਹੀ ਹੈਂ? ਚਲੋ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਚੱਲੀਏ। ਹਲਕਾ ਬੁਖਾਰ ਹੈ; ਉਹ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।"
'ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰੋਈ,' ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾੜੀ ਦੇ ਪੱਲੂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ।
'ਫਿਰ ਹੋਰ ਕਿਉਂ?'
ਬੁਖਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਲਈ ਤਰਸਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਹੁਣ ਘਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ?
ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਠੀਕ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਉਹ ਆਮ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।
"ਸਭ ਕੁਝ ਆਮ ਵਾਂਗ ਚੱਲਦਾ ਹੈ!" ਕੀ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਉਸਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰਾਜਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁੱਸੇ ਭਰੀ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੜਕਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਛੱਡੀ ਸੀ। "ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਉਸ ਨਾਲ 11 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। "ਨਾਗੂ, ਨਾਗੂ," ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਵ-ਵਿਆਹੀ ਦੁਲਹਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੀਐਚਡੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਖੰਡੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ 25 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਨੂੰ ਸਾਡੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ 50 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕੀ ਹੈ! ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਿਆ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਥਿੱਪਾ ਜੋਇਸ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਘਾਤਕ ਜੋੜਾ!"
"ਕਿਉਂ? ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਲੜ ਰਹੇ ਹੋ? ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਓ, ਤੁਹਾਡਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਲਵੇਗਾ।"
"ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਹੋਰ ਵਿਕਲਪ ਹਨ! ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, 'ਉਹ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਉਣੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੜਛੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।' ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਤੁਹਾਡਾ ਭਰਾ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਤੁਸੀਂ!"
ਰਾਜਾ ਆਪਣੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਰਾ, ਜਿਸਨੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੂੰ - ਰਾਜਾ ਲਈ। ਪਰ ਰਾਜਾ ਇਸਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਅਟੁੱਟ ਸਮਰਪਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤਾਂ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਭਰਾ ਉਹ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੋਗੇ ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਗ ਵਿਦਵਾਨ ਵਜੋਂ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਵੇ?"
"ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ? ਕੀ ਮੈਂ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਪਰ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ?" ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇਹ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ। ਭਾਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕੱਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ; ਭਾਈ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸਦਾ ਅਪਵਾਦ ਹਨ।
'ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।' ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉਬਲ ਰਹੀ ਸੀ।

"ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ... ਭੁੱਲ ਜਾਓ," ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ-ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਨੋਟਸ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ, ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸਕੱਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਤਨੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ, ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਾਂ ਬੋਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਦਾ ਸਿਸਟਮ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਅਤੇ ਨਾਪਸੰਦ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਚੁਣਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਸਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਾੜੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸਾਥੀ ਲੱਭਣਗੇ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿਸਟਮ ਬਿਹਤਰ ਸੀ।
ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਭਾਬੀ ਵਿਚਕਾਰ ਬੌਧਿਕ ਪਾੜੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਮੈਸੂਰ ਚਲੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਦਸਵੀਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ। ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ। ਉਸਨੂੰ ਇਸਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਆਈ। "ਸਿੱਖਿਆ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?" ਉਸਨੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।
ਉਸਦੀ ਚੁੱਪੀ ਤੋਂ ਖਿਝ ਕੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੋਲੀ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਛੱਡੀ ਸੀ। "ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੋ?"
"ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ।"
ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ? ਖੈਰ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੋ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ?
ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। 'ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੋਲਚਾਲ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਵੈਸੇ ਵੀ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮੁੱਖ ਧਿਆਨ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉੱਥੇ, ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਮੇਰਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੈ। ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?'
"ਓਏ! ਬਸ ਥੀਏਟਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰ। ਲੇਖਕ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕਰ।" ਫਿਰ, ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ 25 ਸਾਲ ਦੇ ਹੋ... ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ? ਮੇਰਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਥ ਰਹੇਗਾ।"

"ਵਿਆਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਪਤਨੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਤਾਅਨੇ ਮਾਰੇਗੀ, "ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਥੀਏਟਰ ਲਈ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਮੈਂ ਓਨਾ ਦੇਖਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨਾ ਤੁਸੀਂ ਪਰਦੇ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਯੋਗ ਹੋ?"
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੁਖਾਰ ਨਾਲ ਬੇਚੈਨ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਾਮ ਪੰਜ ਵਜੇ, ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਵਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਬੁਖਾਰ ਉਤਰ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੁੰਡਾ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।
ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਸ਼ਾਮ 7 ਵਜੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ, "ਕੀ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ?"
ਆਪਣਾ ਲਹਿਜਾ ਤੈਅ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਓ ਨੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗੁੱਸੇ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਭੜਕਾਏਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਜਵਾਬ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?"
ਉਹ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਮੁੰਡਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਉਸਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਬੁਖਾਰ ਹੈ।'
ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣਾ ਤਾਪਮਾਨ ਚੈੱਕ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਥੇਲੀ ਰੱਖ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੀ ਰਾਜਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ?'
"ਉਹ ਸੀ। ਕਿਸਨੂੰ ਪਰਵਾਹ ਸੀ? ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਦਵਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ?" ਰਾਓ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਬਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਦੋ ਮਿੰਟ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ?"
ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਰਾਜਾ ਦਵਾਈਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।
"ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ!" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰੋ ਪਈ। ਰਾਓ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਉੱਠਿਆ, ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ, ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਨਾਗੂ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਥਕਾਵਟ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਖੈਰ, ਹੁਣ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਜਲਦੀ ਘਰ ਆਵਾਂਗਾ।"
ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ। ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ?"
ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ।

ਉਸ ਰਾਤ, ਰਾਓ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਸਕੇ, ਜਿਸਦਾ ਬੁਖਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਵੀ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਜੋੜਾ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਖਿੜੇ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਰਾਜਾ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਹੈਦਰਾਬਾਦੀ ਅਰਹਰ ਚਨਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਗਲੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਨਵੀਂ ਨੌਕਰਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੱਕ ਸਨ। ਰਾਓ, ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਸਹਿਮਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਤ 11 ਵਜੇ ਤੱਕ, ਉਹ ਸੌਂ ਗਈ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਵੀ ਸੌਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਰਾਓ ਦਾ ਸੌਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ।

3

ਰਾਓ ਦੇ ਅਜੰਤਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ, ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਇੱਕ ਰਜਿਸਟਰਡ ਡਾਕ ਉਸਦੇ ਪਤੇ 'ਤੇ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਚਿੱਠੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ 60 ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਉਹ ਨੋਟ ਸਨ ਜੋ ਉਸਨੇ ਅਜੰਤਾ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਰਾਓ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕਾਲਕ੍ਰਮਿਕ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਵਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਤੁਰੰਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਕਾਲਕ੍ਰਮਿਕ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਇਸਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਲੇਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵੀ ਟਾਈਪੋ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਹੁਨਰਮੰਦ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ।
ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵੀ ਨੱਥੀ ਕੀਤਾ:
ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਮੈਂ ਕੋਲੰਬੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਡਾ. ਗੁਲਾਮ ਯਜ਼ਦਾਨੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ, "ਅਜੰਤਾ: ਕਲਰ ਐਂਡ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮ ਰੀਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨਜ਼ ਆਫ਼ ਦ ਅਜੰਤਾ ਮਿਊਰਲਜ਼ ਬੇਸਡ ਔਨ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ" ਦੇ ਚਾਰੇ ਖੰਡਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਸਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਫ਼ ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਦੇ ਉਲਟ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਜੇਕਰ ਇਸਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ ਇਸਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਸਕਰਣ ਭੇਜਾਂਗਾ।

ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕਿਤਾਬ, ਸਿੰਹਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਤੁਹਾਡਾ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਮੈਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਯਤਨ ਸਫਲ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਰਾਓ ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਨੋਟਸ ਦੁਬਾਰਾ ਪੜ੍ਹੇ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਮੋਨੋਗ੍ਰਾਫ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਫਾਈਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, ਨੋਟਸ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਉਸਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਕੰਮ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨਾਲ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਲੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ 'ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਰਾਇਲਟੀ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ।
ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ "ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਨੀਂਹ" ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਾਰੇ ਪੰਜ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੱਤਰ ਮਿਲਿਆ।
ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਚਨਾ, "ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਂਹਾਂ" ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇੰਨੀ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਬੌਣਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ, "ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ ਸਿੰਹਾਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ" 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੀਐਚਡੀ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਖੋਜ ਤੁਹਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਭਰਾ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਹਨ। ਕਿਰਪਾ

ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੇਲੇ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੋ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲੇਗੀ, ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗਾ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਲਈ ਇਹ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਓ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਇੱਕ ਇਕੱਲੀ ਔਰਤ ਲਈ ਖੋਜ ਲਈ ਇੰਨੀ ਦੂਰ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਲਿਖਿਆ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਹੂਲਤ ਅਨੁਸਾਰ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਦੁਪਹਿਰ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਘੋੜਾ-ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਇਆ ਘੋੜਾ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਰੁਕਿਆ। ਇੱਕ ਕਾਲੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੀ ਮੁਟਿਆਰ, ਜਿਸਨੇ ਚਿੱਟੀ ਸਾੜੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਤਰ ਕੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਈ, ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦਾ ਘਰ ਹੈ?
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਮਝ ਆ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ "ਹਾਂ" ਕਿਹਾ, ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਕਰੁਣਾ ਜਾਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਗੱਲਬਾਤ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਮਹਿਮਾਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾਇਆ, ਉਸਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਕੌਫੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕੌਫੀ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਸਨੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਹੈ।
'ਹਾਂ,' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਰੇਲਗੱਡੀ ਤੋਂ ਉਤਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਹੋਟਲ ਗਈ, ਨਹਾਇਆ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇੱਥੇ ਲਈ ਚਲੀ ਗਈ।'
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ?
"ਮੈਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਇਸ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦਿੱਤੀ।"
"ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਓ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਲੈ ਚੱਲਾਂ।"
ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਹੋਰ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਏ। ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਰਾਓ ਕੁਝ ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਲਾਲ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਜ਼ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਪੰਨਿਆਂ, ਪੈੱਨਾਂ, ਪੈਨਸਿਲਾਂ ਅਤੇ ਦਰਜਨਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਕਮਰਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਰਮੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਰਾਓ ਪੱਖਾ ਚਾਲੂ ਕਰਨਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੈਲੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕੀਤਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। "ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ। ਆਓ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਯਾਤਰਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੋਂ ਪਹੁੰਚੇ?"

ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਉੱਥੇ ਕੁਰਸੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਪੇ ਠੀਕ ਹਨ?'
ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਤੁਹਾਡਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।
ਰਾਓ ਦਾ ਮਨ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੱਲਬਾਤ ਕਿਵੇਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਬਸ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਚੁੱਪ ਨੇ ਕਰੁਣ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਚੁੱਪੀ ਤੋੜਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। "ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋ।"
"ਨਹੀਂ। ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਹੈ?"
ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿੰਹਲਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਦੂਰੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਦੂਰੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਕੀ ਰਾਵਣ ਲਈ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਰੋਕੇ ਬਿਨਾਂ ਅਗਵਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ?"
ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਹੱਸ ਪਿਆ। ਰਾਓ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਰਾਮਾਇਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ੀ-ਲੇਖਕ ਸਿੰਹਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਰਾਵਣ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੈਂਤ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਰਿਸ਼ੀ ਵਜੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਇੱਕੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ।" 'ਭਰਾ, ਇੰਨੀ ਲੰਬੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿਓ!' ਰਾਜੇ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ।
ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਦਿਆਂ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੋ?' 'ਇੱਕ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ।'
ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰੁਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ, ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਓ, ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲਓ, ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਚੈੱਕ ਆਊਟ ਕਰੋ, ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਓ। ਕੱਲ੍ਹ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿਓ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਚੈੱਕ ਆਊਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਰੁਣਾ ਰਾਜਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ 7 ਵਜੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਉਸਦੀ ਭਾਬੀ, ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ। ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਲੱਭ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੰਨੀ ਦੂਰ ਕਿਉਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?"
"ਕਿਉਂ, ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ। ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ। ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਥੇ ਆਈ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ?"
"ਕੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਭਰਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ?" ਉਸਨੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੋ," ਰਾਜੇ ਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਮਹਿਮਾਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਉਸ ਰਾਤ ਅੱਠ ਵਜੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਉਸਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੰਮਾਂ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਸੀ।

ਅਧਿਆਇ 6

1

ਸਹੁਰਿਆਂ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕਸਾਰ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਦ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਤੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਲੁਕਣਮੀਚੀ ਖੇਡਦੀ ਸੀ, ਟੈਗ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਉਸ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਘਰ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰੰਗੋਲੀ ਬਣਾਉਣਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨਹਾਉਂਦੇ ਸਨ; ਉਸ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੱਸ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਕੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਹਾਉਣ, ਉਸਨੂੰ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ, ਖੁਦ ਨਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਰੱਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮ ਪੂਰੇ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਂ ਕੱਢਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਪਾਸਾ ਖੇਡਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਉਸਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀਰੰਗਪਟਨ ਲੈ ਗਏ। ਉੱਥੇ, ਉਸਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ, ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਸਾਲ ਵੱਡੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਧਾਰਮਿਕ ਪਿਤਾ ਜੋ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਬੇਆਰਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਰੂੜੀਵਾਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਅੰਤਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਧਰਮ ਦੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਵੇਗਾ, ਵਕੀਲ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਨੇ ਸਿਰਫ ਇਸਦੇ ਸਤਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਵਿਧਵਾ ਧੀ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਮੁੰਨਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਨੰਜੰਗੁੜ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕੂੜਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਪੱਤੇਦਾਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਨਦੀਨ ਵਹਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਪੂਰੇ ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦੀ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਚਮੇਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਚਮੇਲੀ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਭਰਪੂਰ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਖਿੜਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਯਾਦ

ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਵੇਲ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਸੀ, ਇਸਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਫੁੱਲ ਚੁਗਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅਕਸਰ ਉਸਨੂੰ ਛੇੜਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਤੇ ਹੱਸਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਇਹ ਯਾਦਾਂ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।
ਘਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਰਿਆਲੀ ਹੁਣ ਹਰੇ ਭਰੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਖਿੜ ਗਈ ਸੀ। ਘਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ, ਪਿਛਲੀ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਜਰ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਹਰਿਆਲੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੰਜਰ ਰਹਿਣਾ ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਕਿਸਮਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲਿਆ, ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸੁੱਕੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹੇਗੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ, ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉੱਥੋਂ ਲੰਘਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦਾ, "ਤੂੰ ਇਸ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ? ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਜਾ, ਬੱਚੀ।" ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਦੁਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਆਉਂਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ। ਉਹ ਸ਼੍ਰੀਰੰਗਪਟਨ ਤੋਂ ਮੈਸੂਰ ਤੱਕ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੀਨੀਅਰ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ, ਸਾਵਿਤਰੀ-ਸੱਤਿਆਵਨ, ਵਿੱਚ ਸਾਵਿਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੰਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਰਸ਼ਕ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ। ਸਟੇਜ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਸੱਤਿਆਵਾਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਦੁਆਰਾ ਖੋਹੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ। ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਯਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਛੱਡਣੀ ਪਈ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵਰਗੇ ਸਹੁਰੇ ਅਤੇ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵਰਗੇ ਪਤੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।
ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਿਚਾਰ ਉਸਨੂੰ ਆਇਆ। ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮੈਸੂਰ ਗਈਆਂ। ਉਹ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਬੀਏ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ? ਇਸ ਇੱਛਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਮੀਦ ਜਾਗ ਪਈ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਉਹ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਤੀਜੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਮਾਪੇ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬੀਏ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸਨ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਉਸ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅਲਮਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ - ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਇਤਿਹਾਸ - ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਹਾਰਡਕਵਰ ਸਨ, ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ

ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਐਨ.ਐਸ. ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ। ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅੱਗੇ, ਉਸਨੇ 'ਕੱਟੀ' ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਮਿਟਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।
ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰੇਗਾ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨਾਲ ਮਾਮਲਾ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਧੀਏ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਖਾਣੇ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੰਨੀ ਦੂਰ ਯਾਤਰਾ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ? ਕਿਸ ਲਈ? ਘਰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਰਹੋ। ਜਦੋਂ ਚੀਨੀ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਿਓ।" "ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਬੀ.ਏ. ਪੂਰੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਉਸਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਰਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਵੇਗਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਹਾਲੀਆ ਇਕਸਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਵਿਕਲਪ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਪੜ੍ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਪੜ੍ਹੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂਗਾ। ਵਿੱਤੀ ਤੰਗੀਆਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਪੁੱਛੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੀ ਕੁੜੀ ਲਈ, ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ।"
ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ "ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ" ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਇਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੰਝੂ ਕਿਉਂ ਵਹਾ ਰਹੇ ਹੋ?"
ਹੰਝੂ ਪੂੰਝਦੇ ਹੋਏ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਉੱਪਰਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲਫ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ ਉਸਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਪਸੰਦ ਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ।"
"ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਬੱਚੇ। ਸਮਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ।

2

ਇੱਕ ਦੁਪਹਿਰ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਉੱਪਰ ਸੌਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਗਰਾਊਂਡ ਫਲੋਰ 'ਤੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਾਲਜ! ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਹ? ਉਹ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ? ਉਹ ਪ੍ਰਪੋਜ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਉਹ ਘਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ?"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਹੀ ਸੀ, "ਉਮਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਿਅਸਤ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਸਾਲ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਦਿਓ।"
"ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ 'ਤੇ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ? ਜੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਮੁੰਨ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ - ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰਨਾ, ਰੰਗੋਲੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਦੀਵਿਆਂ ਲਈ ਬੱਤੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਲਈ ਸੂਤੀ ਹਾਰ ਬਣਾਉਣਾ, ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ, ਆਦਿ। ਸਮਾਂ ਪਲਕ ਝਪਕਦੇ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਉਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ, ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੋਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?"
ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਟੋਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਕਟਿਆਮਾ ਕਾਲਜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕੇ, ਠੀਕ ਹੈ? ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਉਸਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਉਸਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਦਿਓ। ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ?"
ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਬੀ.ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਦੇਖ ਕੇ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਚੁੱਪੀ ਨੇ ਅੱਧੀ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਜਵਾਨ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਸਿਰ ਕੌਣ ਮੁੰਨਵਾਉਣਾ ਚਾਹੇਗਾ? ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਬਦਕਿਸਮਤ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇਸ ਰਿਵਾਜ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਖੁਦ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤੋਂ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਦਾਨੀ ਹੁਣ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।"
ਉਦੋਂ ਹੀ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਖਣ ਗਈ। ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਰਾਓ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ, "ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ। ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਡੇਢ ਸਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਿਆ? ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰ ਆਓ।"
ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਚਮੜੇ ਦਾ ਥੈਲਾ ਲੈ ਕੇ, ਰਾਓ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚੋਂ ਰਿਸੀ ਹੋਈ ਛਾਛ ਦਾ ਇੱਕ ਗਲਾਸ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਖਾਣਾ ਚਾਹੋਗੇ?"
"ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਅਗਲੇ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ," ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਉਦਾਰ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹਾਂ।"
ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਅਧਿਆਇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਏ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ "ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਨੀਂਹ" ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।
"ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਫਰੈਸ਼ ਹੋ ਜਾਓ। ਕੀ ਬਾਹਰ ਬਹੁਤ ਗਰਮੀ ਸੀ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਰਾਓ ਨੂੰ ਬਾਥਰੂਮ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਪੈਰ ਧੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਕੱਢਿਆ।
"ਚਲੋ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚੱਲੀਏ। ਮੈਂ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗੀ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਆਈ। ਬੱਚਾ ਹੁਣੇ ਹੀ ਜਾਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ?"
"ਮੈਂ ਠੀਕ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੋਂ ਆਏ?" ਉਸਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।
'ਕੁਝ ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ,' ਰਾਓ ਨੇ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।
ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਿਰਨ ਦੀ ਚਮੜੀ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਚਟਾਈਆਂ 'ਤੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪੰਨੇ ਪਲਟਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਨੀਂਹ ਸਰਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੇਦ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਾਵਾਂ ਦਾ ਤਰਕ ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਸੱਪ ਪੂਜਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਆਦਿ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਯੂਰਪੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਸੱਭਿਅਕ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਯਾਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੀ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ?"
ਸਵਾਲ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਸੋਚਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਿਉਂ ਮੰਨੀਏ ਕਿ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਅਸਭਿਅਕ ਹੈ? ਸੱਪ ਪੂਜਾ, ਰੁੱਖ ਪੂਜਾ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ? ਵੇਦ ਸਾਨੂੰ ਪੂਜਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ: ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਗਨੀ), ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ (ਅਗਨੀ, ਅਗਨੀ ਦੇਵਤਾ), ਅਤੇ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਪਰਮ ਪੁਰਖ, ਅਗਨੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦੀ ਪੂਜਾ। ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਯਾਨੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਇਸਦੇ ਵਿਆਪਕ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭੇਦ ਦੇ ਯੋਗ

ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਜੋ ਇਸ ਉੱਚ ਅਰਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ।"
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੋਟਬੁੱਕ ਵਿੱਚ ਨੋਟਸ ਬਣਾਏ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼, ਯਾਦਾਂ ਤੋਂ, ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸੁਣਾਏ। ਕਦੇ-ਕਦੇ, ਉਹ ਰਾਓ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ।
ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਹਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਰਾਓ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਚਰਚਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਨੌਂ ਵਜੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉੱਪਰਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਚਰਚਾ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਆਏ ਅਤੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬਿਸਤਰਿਆਂ 'ਤੇ ਸੌਂ ਗਏ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। "ਇਸਦਾ ਉਸਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰੇਗੀ?"
"ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਤ ਹੈ।"
"ਹਾਲਾਤ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਣ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲੈਣਗੇ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਭਟਕਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣਗੇ। ਕਾਲਜ ਕੋਈ ਅਣਚਾਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਮੈਂ ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ?"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਰਾਓ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪਸੰਦ ਆਏ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਲਜ ਕਦੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਗਾ?"
ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ। ਇਸਨੂੰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ 24 ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਭੇਜੋ। ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕੈਬਿਨ ਵਿੱਚ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਲਾਸਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਗੀਆਂ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਰਾਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਲਿਆ।

3

ਡਾ. ਸ਼੍ਰੀਪਦਾ ਰਾਓ ਦੀ ਧੀ, ਵਾਸੰਤੀ, ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਆਪਣੀ ਜੂਨੀਅਰ ਬੀਏ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਲ ਸੀਨੀਅਰ ਬੀਏ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਨੂੰਹ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨੇੜਲਾ ਸਾਥੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਜੋੜਾ ਵੀ ਰਾਹਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਦਾਖਲਾ ਫਾਰਮ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ 24 ਤਰੀਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ। ਫਾਰਮ

ਭਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ "ਸਰਪ੍ਰਸਤ" ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ, ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਸਨੇ ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ, ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ।
ਉਸ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਉਤੇਜਨਾ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ: ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ? ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ, ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ 6:30 ਵਜੇ ਤੱਕ ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਕਿਉਂ ਗੁਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ, ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ, ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਚੀਨੀ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਖੇਡ ਰਹੀ ਸੀ, ਅੰਦਰ ਆਈ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਅੰਮਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਉਂ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ?"
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਜੋ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਕੁੜੀਏ, ਉਹ ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮੈਸੂਰ ਜਾਵੇਗੀ।'
"ਤੂੰ ਕਾਲਜ ਕਿਉਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?" ਵਾਸੰਤੀ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਵਾਸੰਤੀ ਸਵੇਰੇ 8:45 ਵਜੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ, ਚੀਨੀ ਰੋਣ ਲੱਗੀ, "ਅੰਮਾ, ਨਾ ਜਾ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਚੱਲ।" ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਸਾੜੀ ਨੂੰ ਖਿੱਚਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਅੰਮਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਵੇਗੀ। ਘਰ ਰਹੋ, ਪੁੱਤਰ।" ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਚੀਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਜਲਦੀ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਓ।"
ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਨਾਲ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਦਿਲ ਅਣਸੁਲਝੇ ਡਰ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਸੀ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੀ ਪੈਦਲ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਚਾਮਰਾਜਨਗਰ ਤੋਂ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੇ ਮਹਿਲਾ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। "ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ," ਵਾਸੰਤੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਰੇਲਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਘਰ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਚਾਮਰਾਜਨਗਰ-ਮੈਸੂਰ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਡੱਬੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਜੂਨ ਦੀ ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ- ਜਿਵੇਂ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦਲਵਾਈ ਪੁਲ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਸਾਰ ਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਗਦੇ ਦੇਖਿਆ। ਅੱਧਾ ਮੀਲ ਦੂਰ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤਾ, ਨੰਜੁੰਡੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦਾ ਅਡੋਲ ਸ਼ਿਖਰ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਮੰਦਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਖੇਤਰ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਨ। ਇਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ, ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਿੰਦੂਰ

ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ 5:30 ਵਜੇ ਆਵੇਗੀ।" ਫਿਰ ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਵਾਸੰਤੀ ਨੇ ਉੱਥੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦੇ ਕੈਬਿਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ।

4

ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਫਲੈਪ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਧੱਕਿਆ ਜੋ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਈ। ਡਾ. ਰਾਓ, ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ, ਇੱਕ 26 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀ ਕਾਲੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਚਿੱਟੀ ਸਾੜੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ; ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਲਿਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਕੁਝ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਸੀ। ਕਮਰਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਕੈਬਿਨ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਛੱਤ ਵਾਲਾ ਪੱਖਾ ਚੱਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਗਰਮੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਲਗਭਗ 10 ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ, ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ, ਪਰ ਇਹ ਢੁਕਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕੀਤਾ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਔਰਤ ਨੇ ਬ੍ਰੇਕ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਕਸਰਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੇ ਹੋਏ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਕੋਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਹੈ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਪੂਰੇ ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਉਤਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਦੇਖਿਆ। ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਆਓ, ਆਓ। ਹੇ, ਇਹ 24 ਤਰੀਕ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ! ਇੱਥੇ ਆਓ।"
ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਔਰਤ ਨੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੁਰਸੀ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਬੈਠ ਗਈ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ। "ਇਹ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਤੋਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯੂਕੇ ਦੀ ਕੈਂਬਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਬੀਏ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।" ਫਿਰ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੈ।"
ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਡਾ. ਰਾਓ ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੱਲ ਮੁੜੇ। "ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਰਜ਼ੀ ਫਾਰਮ ਦਿਓ।" ਫਾਰਮ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਤਿਹਾਸ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਹੀ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਨੰਜੁੰਡਾ ਨੇ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਵੀ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਬੀ.ਏ. ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਹੋਨਾਇਆ, ਤੁਹਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲੈਕਚਰਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੈਸ਼ਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਰਸਿਮ੍ਹਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਈ ਹਨ।" ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਘੰਟੀ ਵਜਾਈ; ਉਸਦਾ ਸਹਾਇਕ ਆਇਆ। "ਕਾਲਜ ਜਾਓ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹੋ?" 'ਨੌਂ ਵਜੇ।'
ਪੌਣੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵਾਪਸ ਆਓਗੇ, ਛੇ ਜਾਂ ਸੱਤ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਮੇਰਾ ਘਰ ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਹਰ ਰੋਜ਼ 1:30 ਵਜੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਜਲਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਆਓ।
ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਪੈਕ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।
"ਇਹਨੂੰ ਤਾਂ ਲਿਆਓ। ਪਰ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਦੇ ਦਿਓ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਓ," ਉਹ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਿਆ। "ਬਿਲਕੁਲ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਨਾ ਹੋਵੋ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਦੇ ਹੋ।"
ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਡਾ. ਰਾਓ ਇੰਨੀ ਉੱਚੀ ਕਿਉਂ ਹੱਸੇ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਰਾਜਾ ਆ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਠੀਕ?"
"ਬਿਲਕੁਲ, ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਹਿਪਾਠੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੀਨੀਅਰ ਬੀਏ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਨਰਜ਼ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਲਈ ਉਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।"
"ਠੀਕ ਹੈ," ਰਾਓ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਉਸਨੂੰ ਅਰਜ਼ੀ ਫਾਰਮ ਅਤੇ ਫੀਸ ਦੇ ਦਿਓ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੀ ਮਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਇੱਕ ਕਾਰਡ ਭੇਜ ਦੇਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਾਲਜ ਆਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਓ।"
"ਨਹੀਂ, ਮੈਂ..." ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਟੋਕਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ? ਖੈਰ, ਤੁਹਾਡੀ ਵਾਪਸੀ ਵਾਲੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹੈ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ੀ ਫਾਰਮ ਅਤੇ ਫੀਸ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਇਸ ਸਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?" "ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰਿਆ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨਾਟਕੀ ਬਣਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਥੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹੁੰ ਚੁਕਾਵਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਝੂਠ ਹੈ।" ਉਹ ਹੱਸਦੇ ਹੋਏ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੁਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ

ਨੂੰ ਬੇਚੈਨੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਸਦੀ ਝਿਜਕ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਚੁਣੇ ਹਨ?"
ਇਤਿਹਾਸ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ।
"ਵਧੀਆ ਚੋਣ। ਇਤਿਹਾਸ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੋ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਜਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵਜੋਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?"
ਉਸਨੇ ਝਿਜਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, 'ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ।'
"ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਲਾਸਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਧਾਰ ਲਓ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਓ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕੰਨੜ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ?"
ਮੈਂ ਇਹ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਹੀਂ।
ਉਹ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਗਈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸੀ?"
'ਨੌਂ ਵਜੇ।'
"ਠੀਕ ਹੈ, ਫਿਰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਓ। ਮੇਰੀ ਭਾਬੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਠੰਡੇ ਚੌਲ ਪਰੋਸੇਗੀ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਮੰਨ ਗਈ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੱਥੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੈ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੋਵਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਥੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਆਓ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਜੋ ਵੀ ਸਮਾਂ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਹੋਵੇ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਛਾਛ ਦੇ ਨਾਲ ਚੌਲ ਵੀ ਲੈ ਸਕੋ। ਇਹ ਘਰ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਹੈ।"
ਰਾਜਾ ਵੀ ਕਾਲਜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਓ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਲਜ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰਿਹਰਸਲ ਦੇਖਣ ਜਾਣਾ ਹੈ।"
ਰਾਓ ਦੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦੇ ਸੁਹਿਰਦ ਵਿਵਹਾਰ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰਾਹਤ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਸਵੇਰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵੇਲੇ ਉਸਨੂੰ ਜੋ ਚਿੰਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਸੀ ਉਹ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਕਾਲਜ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਸਹਿਜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਕੇ, ਰਾਜਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅੰਦਰ ਗਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਸੱਤ ਜਾਂ ਅੱਠ

ਕੁੜੀਆਂ - ਸਾਰੀਆਂ ਅਜਨਬੀਆਂ - ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਾਸੰਤੀ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਘਰ ਜਾਣ ਲਈ ਬੇਚੈਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਗਈ, ਵਾਸੰਤੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਿੱਚ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ 2 ਵਜੇ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਵਾਸੰਤੀ ਸ਼ਾਮ 5 ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਵੇਗੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅੰਦਰ ਗਈ ਅਤੇ ਸੋਟੀ ਵਾਲੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। "ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਬੈਠਦਾ ਸੀ? ਕੀ ਉਹ ਜਲਦੀ ਘਰ ਜਾਣ ਲਈ ਬੇਚੈਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ?" ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਵਾਸੰਤੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਅਧਿਆਇ 7

1

ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਮੈਸੂਰ ਆਉਣ ਨਾਲ ਰਾਓ ਦੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਪੈ ਗਈ। ਅਗਲਾ ਅਧਿਆਇ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਲਿਖਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਹਿਲੂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਸੀ। ਰਾਓ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਉਠਾਇਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।" ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਰਾਓ ਦੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਤਜਰਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ, ਅੱਜ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ, ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਨੋਟ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਲਿਖਵਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਰਟਹੈਂਡ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੀ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਡੌਰਮਿਟਰੀ ਵਿੱਚ ਟਾਈਪ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਡਿਕਟੇਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ; ਉਹ ਬੋਲਚਾਲ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਰੁਣਾ ਕੋਲ ਹੁਣ ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਡੌਰਮਿਟਰੀ ਵਿੱਚ ਖਰੀਦਿਆ ਨਵਾਂ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਸੀ।
ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿਦਵਾਨ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਡਾ. ਰਾਓ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਮਹਿਲਾ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਕਮਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਆਦੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਨਾਸ਼ਤੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਖੁਦ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ਾਮ 7 ਵਜੇ ਤੱਕ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਨੋਟਸ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਓ ਦੁਆਰਾ ਸੌਂਪੇ ਗਏ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ, ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਰਾਓ ਨਾਲ ਹਲਕਾ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਬਸ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ ਫਾਰਮੈਟ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਡਾ. ਰਾਓ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਸਦਾ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਲਿਖਤ ਹੀ ਬਚੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗੀ।

ਇਸ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨ ਸਮਝਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਵਿਹਾਰਕ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਪਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਾਤ 8 ਵਜੇ ਤੱਕ ਦੇਰ ਨਾਲ ਘਰ ਪਰਤਿਆ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਖੋਜ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਬੋਲਣਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੇਲੋੜਾ ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਲੱਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, 'ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੋਈ ਹੈ?'
'ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।'
'ਇਹ ਕੰਮ ਕਦੋਂ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ?'
'ਇਹ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਲਗਭਗ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।'
ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਚਰਚਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ... ਉਸਦਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਇੱਕ ਰਾਤ, ਰਾਓ ਰਾਤ 8 ਵਜੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਜ਼ਿੱਦੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ, ਰਾਜਾ ਦੇਰ ਨਾਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ। ਰਾਓ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ। ਪਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕਿਆ। "ਮੈਨੂੰ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਲੈ ਜਾਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਦੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੰਬੇ ਦਿਨ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੀਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਤਰ, ਕੋਈ ਹੰਗਾਮਾ ਨਾ ਕਰ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਜਾ।"
ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚੋਂ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਜਾਓ! ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਜਾਓ! ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਜਾਂ ਤੁਸੀਂ? ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਮਦਦ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹਰਜ਼ ਹੈ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ।"

ਰਾਓ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੰਬੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੈਨੂੰ ਅੰਮਾ ਕਿਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ?"
ਫਿਰ ਵੀ, ਰਾਓ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਗੁੱਸੇ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਹੀ ਭੜਕੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਵਿਆਹ ਦੇ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ! ਇਹ ਕਰਦੇ ਰਹੋ। ਜੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਦਾ ਸੋਗ ਮਨਾਉਣਾ ਸਿੱਖੋਗੇ।"
ਰਾਓ ਇਸ ਟਿੱਪਣੀ ਤੋਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਬੁਰਾ ਕਿਉਂ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹੋ? ਇੱਥੇ ਆਓ।" ਬੱਚਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ?"
'ਆਓ, ਇੱਥੇ ਬੈਠੋ,' ਉਸਨੇ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਆਰਮਰੇਸਟ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਬੈਠਾ ਸੀ। "ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਭੀਖ ਮੰਗਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕਦਮ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਫਿਰ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।
ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਕੋਲ ਗਈ, ਉਸਦੀ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਤੇਲ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ? ਜਾਓ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖੋ; ਤੁਸੀਂ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਬਹੁਤ ਪਤਲੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ।"
'ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ,' ਰਾਓ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।
"ਕਿਤਾਬਾਂ! ਕਿਤਾਬਾਂ! ਤੇਰੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੀ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ! ਤੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਮੇਰੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।"
'ਮੂੰਹੋਂ ਮਾੜੇ ਸ਼ਗਨ ਕਿਉਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ?'
"ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਮੇਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹੋ? ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਰਹਾਂ?" ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਰਾਓ ਦਾ ਦਿਲ ਪਿਘਲ ਗਿਆ। "ਉੱਠੋ। ਚਲੋ ਸੈਰ ਕਰਨ ਚੱਲੀਏ," ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਉੱਠਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। "ਸਾਢੇ ਨੌਂ ਵੱਜ ਗਏ ਹਨ। ਰਾਜਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਿੰਟ ਇੱਥੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ।" ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਮੁੱਖ ਗੇਟ 'ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਘੰਟੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਉਹ ਜਿੱਥੋਂ ਬੈਠੀ ਸੀ ਉੱਥੋਂ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠੋ ਅਤੇ ਤੇਲ ਲਗਾਓ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋਵੋ।"

"ਕੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਣਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ," ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸੁਲ੍ਹਾ-ਸਫਾਈ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਵਿਅਰਥਤਾ 'ਤੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉਸ ਕੋਲ ਭੱਜਿਆ ਅਤੇ ਸਾਈਕਲ ਦੇ ਪੈਡਲ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ।

2

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ 10 ਵਜੇ, ਰਾਓ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕੈਬਿਨ ਵਿੱਚ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਡਿਕਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਿਕਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਰ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਮੂਡ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।"
'ਕਿਉਂ?'
ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਵਰਣਨ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।
"ਠੀਕ ਹੈ। ਬੱਸ ਨੋਟਸ ਲਿਖ ਲਓ," ਰਾਓ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ।
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਰਾਓ ਵੱਲ ਫਿਰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ, ਤੁਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। "ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੁਰਾਣ" ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਤੁਸੀਂ "ਕਾਲੀਦਾਸ ਦੇ ਨਾਟਕ" ਕਿਹਾ! "ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ" ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਤੁਸੀਂ "ਬੇਬੀਲੋਨੀਅਨ ਸੱਭਿਅਤਾ" ਕਿਹਾ!"
'ਇਹ ਹੈ?'
'ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਵਾਂ?'
"ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਮੂਡ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੈ," ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਝੁਕ ਕੇ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦਾ।"
ਕਰੁਣਾ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲੱਭਣ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਆਮ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਹੋਏ ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ, "ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗੀ," ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਿਆ। ਉਸਨੇ ਇੰਨੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਬੋਲਿਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ? ਉਹ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਧੀਆ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪਏ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਗੁਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਰੁਟੀਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪਏ ਕੰਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪਲ ਬਿਤਾਏ, ਭਾਵੇਂ ਇੱਕ ਥੋੜ੍ਹੇ

ਸਮੇਂ ਲਈ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੈ।
ਕਰੁਣਾ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਬੋਝ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਆਈ, ਉਸ ਵੱਲ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸਰ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਪਏ ਹੋ, ਖਾਲੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਆਰਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਬੇਲੋੜਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਕੋਈ ਮਸ਼ੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਦਿਲਾਸੇ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ?"
ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਕੁਝ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਾਂਗਾ।
ਚਲੋ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਭਾਰਤ ਹੈ!'
"ਤਾਂ ਕੀ? ਚੱਲੀਏ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਕੰਨਮਬਾੜੀ ਲਈ ਇੱਕ ਟ੍ਰੇਨ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਮੇਰਾ ਮੂਡ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਧਰੇਗਾ।"
ਰਾਓ ਆਪਣਾ ਕੈਬਿਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਉਹ ਕਾਲਜ ਪਹਾੜੀ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘੇ, ਵਾਇਸਰਾਏ ਰੋਡ 'ਤੇ ਘੋੜੇ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਈ, ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਏ। ਉਹ ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਥੇ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਡੱਬੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਵ੍ਰਿੰਦਾਵਨ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਨੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ। ਤੁਹਾਡੇ ਮਾੜੇ ਮੂਡ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮੈਂ ਅੱਜ ਆ ਸਕਿਆ!"
ਜਦੋਂ ਧੀਮੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਬੇਲਾਗੋਲਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੀ ਅਤੇ ਕੰਨਮਬਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ 12:45 ਵਜੇ ਸਨ। ਉਤਰਨ 'ਤੇ, ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਇੱਕ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਨਾਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਕੌਫੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਦੇ ਪਾਰ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਰਾਓ ਦਾ ਮਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਓ ਲਈ, ਜੋ ਕਿ ਤੰਗ, ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਲੇ ਕੈਬਿਨ ਵਿੱਚ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਕੁਦਰਤੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਹਵਾ ਨਾਲ ਭਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਗੀ ਭਰੀ ਛੁੱਟੀ ਸੀ। ਨੇੜਲੇ ਝਰਨੇ ਦੀ ਗਰਜ ਨੇੜਲੇ ਤਲਾਅ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉੱਚੀ ਪਿੱਚ 'ਤੇ ਦੋ ਤਾਨਪੁਰਾ ਵਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਪੰਛੀ ਉੱਚੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ ਉੱਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਓ, ਜੋ ਇਹ ਸਭ ਚੁੱਪਚਾਪ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਹਾਡੀ ਖੋਜ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੀਐਚਡੀ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋਗੇ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਪਸ ਜਾਓਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ?"
'ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ!'
ਕਿਸੇ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ। ਜਾਂ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਉਸੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਖੁੱਲ੍ਹੇਗਾ; ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਸੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਭ ਤੁਹਾਡੀ ਖੋਜ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।
"ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਨਾ ਫਸੋ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਪੀਐਚਡੀ ਲਈ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੋਜ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦੇਵੇਗਾ। ਅਸਲ ਕੰਮ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ।" ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਜਾਂ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ, ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਫੀਸ ਲਓ, ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਓ, ਵਿਆਹ ਕਰੋ, ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਹੋ। ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸਾਥੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।"
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣ ਨਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ। ਉਸਨੇ ਹਉਕਾ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ, ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ?"
'ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।'
'ਫਿਰ?'
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਸ਼ਾ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ? ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਰਿਹਾ ਹੈ?" ਹੁਣ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਝਿਜਕ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। "ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਹਾਂ ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਪੇਲਪੋਲਾ ਨਾਮਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਉੱਥੇ ਰਬੜ ਦੇ ਬਾਗ ਅਤੇ ਮਿਰਚ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਹਨ। ਪਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਾਰੋਬਾਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇੱਕ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਬੀਏ ਕੀਤੀ; ਮੈਂ ਵੀ। ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਕੋਲੰਬੋ ਤੋਂ ਐਮਏ ਕੀਤੀ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉੱਥੇ ਡੀ'ਸਿਲਵਾ ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜਨੂੰਨ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਅਧੀਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬੋਧੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਮੈਂ ਸਿੰਹਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਬੋਧੀ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਲਬਧ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨੋਟਸ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕੋਲੰਬੋ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਐਮਏ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਬਿਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਕੌਣ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਮਿਲੀ।
ਰਾਓ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਗੱਲ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, “ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ, ਮੈਂ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖੋਜ

ਸਿਖਾਈ। ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਦੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਚਾਈਆਂ 'ਤੇ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ! ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਪਛਾਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦਿਖਾਇਆ।”
ਕਰੁਣਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਓ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇੰਨੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਉਸਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਇੰਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ, ਕੈਂਬਰਿਜ-ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਔਰਤ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੋ ਉਹ ਖੁਦ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਸਪਸ਼ਟ ਦਰਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਰੁਣਾ, ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦਾ ਰਸਤਾ ਇੱਕ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਹੋ?"
ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਚਮਕਦਾਰ ਅੱਖਾਂ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਸੁੰਗੜ ਗਈਆਂ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਵਿਆਹ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਨਾਰੀਅਲ ਨਿਰਯਾਤ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਸਤ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਉਦੋਂ 20 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੀਏ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬੀਏ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਰਮ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਸੱਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਆਦਮੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੋਹਿਤ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਐਮਏ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਲੰਬੋ ਜਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਮੰਨ ਗਏ।"
ਉਹ ਇਸ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਐਮਏ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਕੋਲੰਬੋ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੰਗਤ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਲਿਖਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਉਮੀਦਾਂ ਨਾ ਰੱਖਣ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜੋ ਰਸਤਾ ਚੁਣਿਆ ਸੀ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ, ਪੈਸਾ, ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਵੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਣਜਾਣ ਸਨ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਦੋ ਅਜਨਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ

ਮੈਂ ਕੈਂਬਰਿਜ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦੁਲਹਨ ਮਿਲ ਗਈ।
ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਈ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ: ਪੜ੍ਹਾਈ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਜਨੂੰਨ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਹੇਗਾ? ਕੀ ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮੂਰਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਦੋਸਤ, ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਤ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭੀਖ ਮੰਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਇਸ ਜਨੂੰਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਾਂ? ਉਹ ਪਿਆਰ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹੇਗਾ ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇੱਕ ਘਰੇਲੂ ਔਰਤ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ? ਪਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਜਿੱਤ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਰੋ ਪਈ। ਪਰ ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ।

3

ਲਗਭਗ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਲਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਓ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਲਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਉਦੋਂ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪਰਿਪੱਕ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ੋਰ। ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਤਮ-ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਦਲ ਲਿਆ। "ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ," ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
'ਕੁਝ ਨਹੀਂ।'
"ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੋ।"
"ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਕੁਝ ਸਕਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਸੱਚਾਈ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ। "ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਾ ਹੈ।"
"ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਿੱਜੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਬੇਝਿਜਕ ਪੁੱਛੋ।"
"ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋ?"

'ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹੋ?' ਉਸਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਥੋਪਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਉਦਾਹਰਣ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਉਣ ਦੇ ਮੇਰੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, 'ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਚੇਲਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।'
'ਕਿਵੇਂ?'
ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ, ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ।
ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਨਾਥ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗੋਦ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਹ ਮਿਹਨਤੀ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਹਿਪਾਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਉਸਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਤਤਈਆ ਦੇ ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਮਰੀਮਲੱਪਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ। ਦਰਅਸਲ, ਤਤਈਆ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਕਾਲੇ, ਜੌਹਨਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਨੇ ਬੀਏ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੇਜਰ ਵਜੋਂ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਐਮਏ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਜਿੱਥੋਂ ਉਸਨੇ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਸੀ।
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਇਕਲੌਤੀ ਧੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਦੋਂ 13 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਐਮਏ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਵਾਂ ਮੁੰਡਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਂਗ ਪਾਲਿਆ ਸੀ - ਉਸਦਾ ਭਤੀਜਾ - 23 ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਿਵੂ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈ," ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਗੁੱਤਾਂ, ਅਤੇ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਹਾਰ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਕਦੇ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਉਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਔਰਤ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵਜੋਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਸ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਰੀਅਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਆਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਸਹਿਪਾਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ, ਨੋਟਸ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਸੀ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇੰਨੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਪਰ ਉਹ, ਘਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ, ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਨਵੇਂ ਖਿੜਦੇ ਹੋਏ,

ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਦੁਲਹਨ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਦਾ ਯੁੱਗ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ, ਪੇਸ਼ੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜੇ ਉਹ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਦੁਲਹਨ ਚੁਣ ਸਕੇ। ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਸੰਗਤ ਵਿਆਹ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੁਤੰਤਰ ਸੋਚ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਕੂਲ ਵਿਆਹ ਲੱਭਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਜੇ ਉੱਭਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ।"
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?'
ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਘਰ-ਮਾਲਕ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਘਰ-ਮਾਲਕ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। "ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ" ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਗੁਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖਤ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ, ਬੁੱਧੀ, ਖੂਨ ਅਤੇ ਸੈੱਲਾਂ ਤੋਂ ਊਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਔਲਾਦ ਬਣ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। ਮੇਰੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਪਤਨੀ ਮੇਰੇ ਇਸ ਬੱਚੇ ਲਈ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ ਹੈ।
ਰਾਓ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਓ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸਮਝ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਸਾਥੀ ਚੁਣੋਗੇ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਔਰਤ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੋਰਿੰਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।" ਕਰੁਣਾ, ਜਿਸਨੇ ਲਗਭਗ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਹਾਂ" ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ।
ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਛੇ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਹੁਣ ਚੱਲਦੇ ਵੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ 6:30 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਨਹੀਂ ਫੜ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ 8 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਫੜਨੀ ਪਈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਹੋਰ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਅੱਜ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇਕੱਲਤਾ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖੀ। ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੱਕ, ਸਾਰਾ ਮਾਹੌਲ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਾ ਤਾਂ ਵੀਕਐਂਡ ਸੀ

ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਦਿਨ, ਵ੍ਰਿੰਦਾਵਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ! ਉੱਠੋ, ਚੱਲੋ।"
ਕਰੁਣਾ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਤੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ, ਇੱਕ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਪੁਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਰਾਓ, ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਐਨਕਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਿਆ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤੁਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਹੱਥ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਫੜਾਂਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਚਮਕਦਾਰ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ।" ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ, ਰਾਓ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ। ਲਗਭਗ ਦਸ ਕਦਮ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੋ," ਅਤੇ ਹੱਸ ਪਏ।
ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਮਨ ਦੂਰ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੇ। ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਹੋਰ ਕੱਸ ਕੇ ਫੜ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਖਿੱਚਿਆ।

ਅਧਿਆਇ 8

1

ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ 8:45 ਵਜੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਦਹੀਂ ਜਾਂ ਕੌਲੀ ਵਿੱਚ ਚੌਲ ਅਤੇ ਅਚਾਰ ਪੈਕ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੁੱਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਵਾਸੰਤੀ ਨਾਲ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੇ ਮਹਿਲਾ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਉਤਰਦੀ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ, ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਲੋਕ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਸੰਤੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਜਾਂ ਅੱਠ ਕੁੜੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ; 30 ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁੰਡੇ ਦੂਜੇ ਡੱਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਦੇ ਸਨ। ਯਾਤਰਾ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਲੈਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਯਾਤਰੀ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੱਸਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਗੱਪਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ! ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਮੰਗਣੀ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇਸ ਸਭ 'ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੋਈ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ ਸੀ; ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਧਵਾ ਸੀ। ਜਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਹੋਵੇ।
ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ; ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਤਸੁਕ ਸੀ। ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਤ 9 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਦੇਰ ਨਾਲ ਰੁਕਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਕਰਨਾ ਉਸ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵਾਸੰਤੀ - ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਣਸਾਰ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਨਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ - ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
ਕਈ ਵਾਰ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਲਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਾਓ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮੀਲੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ, ਜੋ ਸਿੰਦੂਰ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਪਸੰਦ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ

ਨਾ ਤਾਂ ਹੰਕਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁੱਸੇ ਵਾਲੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਅਜੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ। ਅਕਸਰ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਲਈ ਗਰਮ ਨਾਸ਼ਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਕਲਾਸ ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ ਤੱਕ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਾਮ 5 ਵਜੇ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਜਾ ਘਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਬੋਲਚਾਲ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦੀ ਕਲਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਜਨਰਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪੇਪਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪਿਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪੇਪਰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਜਨਰਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਮੈਕਬੈਥ ਦੀ ਉਸਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਸਾਖ ਇੰਨੀ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਉਸਦੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਰੁੱਝੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਹ ਨਾਟਕ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਡਰ, ਹੈਰਾਨੀ, ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਬਦਲਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਹ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਅਸਲੀ ਥੀਏਟਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹੋਣ, ਨੇ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਵਿਸਮਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ।
ਰਾਜਾ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ?"
"ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ।"
ਤੁਹਾਡੇ ਮਨਪਸੰਦ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕੌਣ ਹਨ?
'ਸ਼ਰਤ।'
'ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ?'
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ।"
'ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ।'
ਉਹ ਸ਼ਰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਔਰਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੇਵਦਾਸ ਵਿੱਚ ਪਾਰਵਤੀ, ਸ਼ੇਸ਼ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕਮਲਾ, ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਿਰਦਾਰ ਕਿਉਂ ਪਸੰਦ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਪਸੰਦ ਹਨ।"
"ਸ਼ਰਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੁਣ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਸੇ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋ?"

ਉਹ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੀ ਰਹੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸ ਤੋਂ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਈ। ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਪਸੀਨਾ ਆਇਆ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਗਈ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਰਾਓ ਨੂੰ ਕਦੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਓ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਵੈਰਾਗੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕਦੇ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤੀ, "ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਬੋਰਿੰਗ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਜੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਓ। ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥ ਮਿਲੇਗਾ।"
"ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਬੁੱਧੀ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣ ਤੋਂ ਠੀਕ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਵਾਂਗਾ; ਤੁਸੀਂ ਦੁਲਹਨ ਚੁਣੋਗੇ।' ਹੁਣ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਆਰਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਕੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜੀ ਸਕਦਾ?' ਉਹ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਸੰਦੀਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਕਰੀਅਰ ਸਫਲ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰੇਗਾ! ਖੈਰ, ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਕੀ ਮੈਂ ਪੁੱਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਉਂ?"
"ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਰੁਕਿਆ, ਤਾਂ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਰਾਤ ਦੇ 10 ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ।"
"ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੀ ਦੋਸਤ ਵਾਸੰਤੀ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ।"
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ, ਜੋ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ, ਨੇ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਅਦਾਕਾਰ ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਕਿਰਦਾਰ ਸੀ?" 'ਗਟਰਸਨਾਈਪ ਗੈਸਕੋਨੇਡ ਵਿੱਚ "ਜੀਵੂ" ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ।'
ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੈਨੂੰ ਥੀਏਟਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ? ਉਹ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂਗਾ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਅਤੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ, ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਘਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਤ 10 ਵਜੇ ਤੱਕ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ - ਸਿਵਾਏ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ। ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲਦੀ, ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਧੋਦੀ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਉਸਨੂੰ ਝਿੜਕਦੀ, "ਤੂੰ ਹੁਣੇ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਈ ਹੈਂ। ਇਹ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਛੱਡ

ਦੇ, ਧੀ।" ਕਈ ਵਾਰ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਇਸਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚਿਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, "ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਧੀ," ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਨੰਬਰ, ਖੇਤਰ, ਟੈਕਸ, ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਅੰਕੜੇ ਦਿੰਦਾ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਕਸੇ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ; ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਸੌਂਪੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਦਾ ਸੀ। "ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਹੈਂ। ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਤਾ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੌਣ ਦੱਸੇਗਾ?" ਉਹ ਸਮਝਾਉਂਦਾ। ਚੀਨੀ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, "ਅੱਪਾ, ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਹੋ। ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਓ।"
ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਾਸੰਤੀ ਘਰ ਆਈ ਅਤੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅੱਜ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਨਾਟਕ ਹੋਵੇਗਾ... ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਟਕ ਮੈਕਬੈਥ। ਸਾਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਓ।" ਭਾਵੇਂ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚੇ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੋ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਦੇਖੋ। ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।"
ਉਸ ਦਿਨ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਦੇਖਿਆ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਖੁਦ ਮੈਕਬੈਥ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਜਿੱਤੀ। ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਲਜ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਅਦਾਕਾਰ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।"
ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਨਾਟਕ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ?'
"ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਲਾਸ ਲੈਕਚਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਕਬੈਥ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ।"
"ਕੱਲ੍ਹ ਇਸਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਉਣ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਮਿਹਨਤੀ ਲੋਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?"
ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਰਮ ਕਾਰਨ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਟੋਕਿਆ, 'ਇੱਕ ਵੀ ਗਾਣਾ ਜਾਂ ਨਾਚ ਨਹੀਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਣਜਾਣ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਟਕ ਫਿੱਕੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਬੋਰ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ।' ਰਾਜਾ ਹੱਸ ਪਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਤਯਾਨੀ ਨੇ ਕੀਤਾ।

2

ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਡਰਗ੍ਰੈਜੁਏਟ ਕੋਰਸ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੂਨੀਅਰ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਮੌਕਾ ਮੰਨਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਛੁੱਟੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਬੋਰੀਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਉੱਠਦੀ, ਨਹਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਧੋ ਲੈਂਦੀ; ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਬੱਚਾ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਂਦੀ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਰੇਲ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਬੋਰੀਅਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਲਾਉਂਜ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਘਰ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
ਛੁੱਟੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ, ਵਾਸੰਤੀ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਚਮਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਮ ਸਾਲ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹੋ। ਕੀ ਖ਼ਬਰ ਹੈ?"
'ਕੁਝ ਨਹੀਂ।'
"ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਤੁਹਾਡਾ ਚਿਹਰਾ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ 'ਤੇ ਆਉਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ?"
"ਨਹੀਂ ਯਾਰ। ਕੌਣ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ?"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਸਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੋਰ ਕੀ?"
ਦਰਅਸਲ, ਉਹ ਕੁਝ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਥੇ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਵੀਹ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਇੱਕ ਦਾਅਵਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ।" "ਸੱਚਮੁੱਚ! ਵਧਾਈਆਂ। ਲਾੜਾ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਹੈ?"
"ਮੈਸੂਰ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਐਮਏ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।"
"ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਚੋਰੀ-ਛਿਪੇ ਪਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ? ਠੀਕ ਹੈ, ਵਧਾਈਆਂ।"
ਵਾਸੰਤੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਉਸੇ ਜਾਤ ਦਾ ਸੀ; ਦਰਅਸਲ, ਇੱਕ ਦੂਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ। ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਵਾਸੰਤੀ ਆਪਣੇ ਖਾਲੀ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਦੇ ਵੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੰਗੇਤਰ ਨਾਲ ਕੁੱਕੜਹੱਲੀ ਤਲਾਅ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ।
ਵਾਸੰਤੀ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸ ਲਈ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਇੱਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲ ਵਧੇਗਾ। ਉਸਦਾ ਭਵਿੱਖ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ? ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਾਲ ਹੋਰ ਕਾਲਜ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘਰ ਹੀ ਰਹਾਂਗੀ ਤਾਂ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੀ.ਏ. ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਸਮਤ ਮਿਲੇਗੀ? ਘਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਮੇਰੀ ਬੀ.ਏ. ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਅਧੂਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਸਾਲ ਹੋਰ ਕਾਲਜ ਜਾਵੇਗੀ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਮਾਸੂਮ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਸੁਭਾਅ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਨੇੜਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉੱਠਦੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਰਾਓ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੈ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬੇਚਾਰੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ! ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸੀ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਘਰ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਖੋਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼, ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੁੰਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਫੁੱਲ, ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਸਿੰਦੂਰ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਰਵੱਟਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਭਗਵਾ ਬਿੰਦੀ ਲਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਰਦਾਨ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ!
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ। ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਸੀ! ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵਾਂਗ ਕੌਣ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਕਾਲਜ ਦਾ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਮੋਹਿਤ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਉਸਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਕ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਲਾਉਂਜ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀਆਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਬੇਝਿਜਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ:
'ਅੱਜ ਮੈਕਬੈਥ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ?'
'ਸੁੰਦਰ।'
"ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਲੇਡੀ ਮੈਕਬੈਥ ਨਹੀਂ ਹੋ।"
'ਜੇ ਮੈਂ ਲੇਡੀ ਮੈਕਬੈਥ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ?'
"ਮੂਰਖ! ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਕੁਝ ਕੁੜੀਆਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਬਾਰੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ। ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰਹੇ: ਫਿਰ ਵੀ, ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਬਹੁਤ ਗਿਆਨਵਾਨ, ਦੋਸਤਾਨਾ ਅਤੇ ਹੱਸਮੁੱਖ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਿੰਨੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਗੂੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ! ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੰਗਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸੋਹਣੀ ਦਿੱਖ ਦੇ

ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੇ ਅਣਵਿਆਹੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ! ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਕੋਈ ਵੀ ਕੁੜੀ ਜੋ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰੇਗੀ।
ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਕੋਰਲ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਲਪੇਟੀ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਰੰਗੇ ਹੱਥੀਂ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰੋਂ, ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪੌਦੇ 'ਤੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਮੇਲੀ ਪਹਿਨਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਗੁੱਤਾਂ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ; ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਰ ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ, ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੁੱਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹੁਣ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਲਗਭਗ ਵੀਹ ਫੁੱਲ ਪਹਿਨਦੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਦੀ ਸੀ।
ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਪੂਜਾ ਲਈ। ਉਸਨੂੰ ਪੂਜਾ ਲਈ ਵਰਤਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਕੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਨਣ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਕੋਰਲ ਦਾ ਰੁੱਖ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਸੀ; ਇਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਰੁੱਖ ਸੀ।
ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਮਾਲੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਚਮੇਲੀ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ ਤਣੇ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੁੱਖ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਬਾਂਸ ਦਾ ਖੰਭਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਚਮੇਲੀ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਲਪੇਟਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਕੋਰਲ ਦਾ ਰੁੱਖ ਲਗਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਨਵੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਉੱਗ ਪਈਆਂ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਚਮੇਲੀ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਕੋਰਲ ਦੇ ਰੁੱਖ ਵੱਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ ਕਿ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਆਪਣੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਜੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਖਿੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵੇਲ ਪੁਰਾਣੇ, ਸਹਾਇਕ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਮੁਰਝਾ ਜਾਵੇਗੀ।

3

ਡਾ. ਰਾਓ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਮਾਂ ਰਾਜਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਫਰਵਰੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਗਲਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਤੋਂ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਅਦ

ਤੱਕ, ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਥੀਏਟਰ ਸੰਗਠਨ ਸਰਗਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕੋਈ ਕਲਾਸਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖਾਲੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਛੁੱਟੀ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਖਾਲੀਪਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਸਰਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ, ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੇ ਜਿਮ ਵੀ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੁਸ਼-ਅੱਪ ਵੀ ਕੀਤੇ; ਪਰ ਤੀਜੇ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਕਗ੍ਰਾਊਂਡ ਸੰਗੀਤ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ 15 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਲਈ ਫਿੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵੋਕਲ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਸਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ?" ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਵਾਇਲਨ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਉਸੇ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ 100 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਵਾਇਲਨ ਖਰੀਦਿਆ ਅਤੇ ਸਾ-ਪਾ-ਸਾ ਫਿੰਗਰਿੰਗ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਅਗਲੇ 15 ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਘੰਟੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਸਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕੀਆਂ। ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਘੱਟਦੀ ਗਈ। ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਫੀਸਾਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਆਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ।
ਰਾਓ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੋਰੀਅਤ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਕਿਉਂ ਹਾਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਜਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਹੁਨਸੂਰ ਰੋਡ 'ਤੇ ਸੱਤ ਜਾਂ ਅੱਠ ਮੀਲ ਇਕੱਲਾ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸੁੱਕ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁਆਹ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ: ਸਮਾਜ, ਸਿਧਾਂਤ, ਨਿਯਮ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਸਭ ਮਨੁੱਖੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਰਾਪ ਹਨ ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਕਤੀ ਇਹਨਾਂ ਸਰਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੀਵਨਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਖੇਤ, ਜਿੱਥੇ ਹਰਿਆਲੀ, ਹਰੇ ਭਰੇ ਸਤਹ, ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ 'ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੀ ਚਹਿਕ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਹੁਣ ਚੁੱਪ ਹਨ, ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਖੇਤ ਜੀਵਨਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਸੜਕ 'ਤੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ।
ਉਸ ਸਾਲ, ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਾਰ ਮੀਂਹ ਪਿਆ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਰਮੀ ਅਚਾਨਕ ਘੱਟ ਗਈ। ਸੁੱਕੀ ਧਰਤੀ ਗਿੱਲੀ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਜੀਵੰਤ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਘਾਹ ਉੱਗਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਫਿਰ ਹੁਨਸੂਰ ਰੋਡ 'ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। 15 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ! ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਖੇਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਚਮਕਦਾਰ ਹਰੇ ਸਨ। ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਰੁੱਖ ਤਾਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੰਛੀ ਚਹਿਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਡਦੇ ਸਨ। "ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨ ਹੈ," ਉਸਨੇ

ਸੋਚਿਆ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਰੁੱਖ ਹੋਰ ਵੀ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਕੁਝ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਲਟਕ ਗਈਆਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਫਿਕਸ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਪੰਡਾਲ ਤੋਂ ਸਜਾਵਟੀ ਲਟਕਦੀਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ।
ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਕਿਸਾਨ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਦਰੱਖਤਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਕੱਟਦੇ ਵੇਖੇ। ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਲੱਗਿਆ। ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਿਆ ਅਤੇ ਛਾਂਟੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰ ਰਹੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਦਰੱਖਤ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੱਟ ਰਹੇ ਹੋ?" ਬੀੜੀ ਪੀਂਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨੱਕ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਘਣਾ ਧੂੰਆਂ ਛੱਡਦੇ ਹੋਏ, ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟੀਆ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਟਕਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਸੜਕ 'ਤੇ ਲੰਘਦੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਬ-ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।"
ਰਾਜਾ ਠੇਕੇਦਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲ ਲਈ। ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ 15 ਮੀਲ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।
ਠੇਕੇਦਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯਮ ਥੋਪਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਕੁਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਅਤਾ ਅਜਿਹੇ ਸਰਾਪਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਵਸੂਲਦੀ ਹੈ! ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸਰਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਾਰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਰਾਤ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਮ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਕੇ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ... ਅਤੇ ਉਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇੱਕ ਪਲਾਟ, ਸਪਸ਼ਟ ਪਾਤਰ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ, ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਕੁਦਰਤ ਉਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਉਸ ਨਾਇਕਾ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਇਕ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ, ਇਹ ਇੱਕ ਅੱਤਿਆਚਾਰ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਮੰਚ 'ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੇਰ ਰਾਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੌਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸਵੇਰ ਹੋਈ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ। ਉਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਮੂਰਤਤਾ ਦੇ, ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਕਥਾਨਕ ਸੀ। ਲਗਭਗ 22 ਜਾਂ 23 ਸਾਲ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਮੁਟਿਆਰ, ਆਪਣੀ ਮਨਮੋਹਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਗਹਿਣੇ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ... ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਗੁਲਾਬੀ ਪੈਰ, ਖੂਨ ਨਾਲ ਭਿੱਜੇ ਹੋਏ, ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਉਸਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਲੰਬੀਆਂ, ਪਤਲੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਮੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿਰਫ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਘਣੇ ਕਾਲੇ ਵਾਲ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਹਰ ਹਿੱਸਾ ਨਾਜ਼ੁਕ ਨਾਰੀਤਾ ਦਾ

ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਫੁੱਲਦਾਰ ਪੌਦੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕ ਚੱਟਾਨ 'ਤੇ ਨੰਗੀ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਲਟਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਚੰਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਰਗੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕੱਪੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਲੁਕਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਨਗਨਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਰਮ ਨੇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਔਰਤ ਦੀ ਸੁਡੌਲ ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦਾ ਢੇਰ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਾਲਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਲਾਂਟ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗਭਗ ਸੌ ਲੋਕ ਇੱਕੋ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਚੀਕ ਰਹੇ ਸਨ, "ਤੂੰ ਵਿਧਵਾ ਹੈਂ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਹਾਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।" ਸੁਪਨਾ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਾਗਣ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਇੱਕ ਸੁਰਾਗ ਨਿਕਲਿਆ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਚੇਲੀ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ।

4

ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ, ਰਾਜਾ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਵਜੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਆਪਣੇ ਲਿਖੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਸੋਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸਾਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਧਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ 'ਤੇ ਆਖਰੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ; ਇਹ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਸੀ! ਉਸਨੇ ਰੁਮਾਲ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਬੂ ਤੋਂ, ਉਸਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਚਮੇਲੀ ਹੈ। ਉਹ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਲਓ, ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ।"
ਕੁੜੀ ਉਸਨੂੰ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਈ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅਹਾਤੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਉਸਨੂੰ ਫੁੱਲ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੇ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਚਮੇਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਹਾਰ ਦੇਖਿਆ! ਉਹ ਖੁਦ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇੰਨੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਵਾਪਰੀਆਂ। 'ਇਹ ਕਿਸ ਲਈ ਹੈ?' ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ-ਅੰਮਾ ਲਈ।
ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਬੈਠੋ। ਭਾਬੀ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇ ਘਰ ਗਈ ਹੋਈ ਹੈ।
ਉਹ ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵੇਗੀ।"

ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਿਤਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅੰਦਰ ਆਈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਮਾਲਾ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਈ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"
'ਮੇਰੇ ਤੋਂ!' ਕਾਤਯਾਨੀ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।"
"ਸੱਚਮੁੱਚ! ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।"
ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ! ਮੈਂ ਲਗਭਗ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ।"
ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੰਟਰ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। 'ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸਨੇ ਦੱਸਿਆ?'
ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਈ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਝਿਜਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਲੋਕ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਣਗੇ?"
"ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹੇਗਾ। ਕੀ ਸਾਡੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ? ਇਹ ਨਾਟਕ ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋਵੋਗੇ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕਾਲਜ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਹ ਮੰਨ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਕਅੱਪ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਮੋਹਿਤ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਸੰਤੀ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਨਹੀਂ ਸਕੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸ ਸਾਲ ਕਾਲਜ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਹ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੁੜੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਸੀ।
"ਸਰ, ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।"
ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਚੰਗਾ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਇਹ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਾਸਟ ਕਰਦੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਇਸ ਭੂਮਿਕਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚੋਣਵੇਂ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਿਭਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ।
ਉਸਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖੋ। ਇਹ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਹੈ; ਇਹ ਕਲਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ

ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਪਾਤਰ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇੰਨੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਰ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਸੰਵਾਦ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਸਿਖਾਵਾਂਗਾ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਡਰਾਫਟ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵਾਪਸ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਸਰ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਕਹੋ।"
'ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਕਲਾ, ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।'
'ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਭੂਮਿਕਾ ਬਣਾਈ ਸੀ?' ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਭਾਰੀ ਸੀ।
"ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਆਇਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਮੇਰੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਰੂਪਕ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਢਾਲਿਆ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੰਗੀ ਸੀ। ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਲਾਈਨਾਂ ਲਈ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਪਰਦੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੋਂ ਬੋਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਸਟੇਜ 'ਤੇ। ਨਾਟਕ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਰੂਪਕਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਘਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਸੀ; ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਬਸ ਬੈਠ ਕੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ "ਆਦਿਮ" ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਨਾਇਕਾ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨਾਇਕਾਂ ਵਜੋਂ ਸਨ। ਨਾਇਕ ਸਿਰਫ਼ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਅਦਾਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕੁਝ ਲਾਈਨਾਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੋ ਪਾਤਰ ਇੰਦਰ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਦੂਜਾ ਬ੍ਰਹਿਸਪਤੀ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੂ, ਜੋ ਧਰਮ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਗਾ ਕੇ ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਇਹ ਨਾਟਕ 1 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਨਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦਾ ਸਰੋਤ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਾਜਾ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸਨ। ਓਪਨ-ਏਅਰ ਥੀਏਟਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।
ਕੁਦਰਤ ਹਰੇ ਭਰੇ, ਸ਼ਾਂਤ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ, ਫੁੱਲ ਚੁਗਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੋਲਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕ ਆਵਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਮਾਲਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਇੱਕ ਆਤਮਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੋਲਦੀ ਹੋਈ ਇਸਦੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਹੀ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਆਤਮਾ ਹੱਥ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਣ, ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਦੀ ਹੈ, ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
ਅਗਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇੰਦਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਜੰਜ਼ੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇੰਦਰ ਇੱਕ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂ ਬ੍ਰਹਿਸਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, "ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ।" 'ਦੇਵਗੁਰੂ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਧਰਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ?'
"ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਕੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹਾਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ।"
"ਦੇਵਗੁਰੂ, ਕੀ ਸਦਾ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਤੇ ਨਕਲੀ ਧਰਮ ਥੋਪਣਾ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਜੀਵੰਤਤਾ ਮੇਰਾ ਮੂਲ ਸੁਭਾਅ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਵਿਧਵਾਪਣ ਨਹੀਂ ਥੋਪ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਬੇਅੰਤ ਪਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਮਨਮੋਹਕ ਬਨਸਪਤੀ, ਮਨਮੋਹਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਲਈ ਪੋਸ਼ਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਗੁਰੂ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿਓਗੇ?"
'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?
ਕੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਏਕੀਕਰਨ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ?
'ਹਾਂ।'
ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ? ਕੀ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗ ਮੁਕਤੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ?
ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ, ਦੇਵਗੁਰੂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਧਰਮ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸ਼ਾਸਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ, ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼, ਜੋ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਕਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਬਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਝੂਠ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਹਨ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਇੱਕ ਸਦੀਵੀ ਕੁਆਰੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਜੋ ਉਸਦੇ ਸੁੰਦਰ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਵੈ-ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ।"
ਗਰਜ ਫਿਰ ਗੂੰਜਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੰਚ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਸਪਤੀ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਧਰੰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੰਚ ਹੁਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਆਪਣੀ ਮਾਲਾ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਅਮਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਉਸ ਕੋਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਮਾਲਾ ਨਹੀਂ ਭੇਟ ਕਰਦੀ। ਆਤਮਾ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, "ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ, ਤੂੰ ਵਿਧਵਾ ਨਹੀਂ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਇੱਕ ਸਦੀਵੀ ਸ਼ੁਭ ਔਰਤ ਹੈਂ।" ਫਿਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮਾਲਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੇਜਾਨ ਪਏ ਇੰਦਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਸਪਤੀ ਵੱਲ ਇੱਕ ਮਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਜ਼ਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੱਜੀ ਹਥੇਲੀ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੋਣ 'ਤੇ,

ਉਹ ਉੱਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਝੁਕਦੇ ਹਨ। ਸਟੇਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੱਧਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਰਦਾ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।
ਦਰਸ਼ਕ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।
ਹਰੇ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਭੱਜਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਹੱਥ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਾਨਦਾਰ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।"
"ਇਹ ਸਭ ਤੁਹਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਤਾਰੀਫ਼ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਕੁਰਸੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਕੁਰਸੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ; ਰਾਜਾ ਤੀਜੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸੈਕਟਰੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਹਾਰ ਪਹਿਨਾਇਆ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਸੀਟਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਚੀਕਿਆ, "ਆਤਮਾ ਲਈ ਇੱਕ ਹਾਰ!" ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨਪਸੰਦ, ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਲਈ ਜੈਕਾਰੇ ਲਗਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਓ।"
ਜਦੋਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਗਾਮਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਮਾਈਕ੍ਰੋਫ਼ੋਨ ਵੱਲ ਵਧੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੀ ਅਦਾਕਾਰਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ... ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ..." ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸੀ। ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਮੈਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਦੀਵੀਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹਾਂ: ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੈੱਲ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸੈੱਲ ਵਧਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੈੱਲ ਜੀਵ-ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਵੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਉਹ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਦਰਸ਼ਕ ਚਲੇ ਗਏ, ਅਜੇ ਰਾਤ ਦੇ 8:30 ਵਜੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ।"
ਆਪਣਾ ਮੇਕਅੱਪ ਉਤਾਰ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਮ ਸਾਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਵੀਸੀ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ 'ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ' ਕਿਹਾ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ?"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਅੱਜ ਉਹ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਸੱਚੀ ਅਦਾਕਾਰਾ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਯਾਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ। ਪਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਨੰਜਨਗੁੜ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ

ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਚਲੇ ਜਾਓ।"
ਰਾਜਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਉਹ ਬਸ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਅਧਿਆਇ 9

1

ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਦਾ ਸੰਕਲਨ ਪੰਜ ਸਾਲ ਲੱਗਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਡਾ. ਰਾਓ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਇਕੱਲੇ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੰਮ ਨੇ ਗਤੀ ਫੜ ਲਈ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਥੀਸਿਸ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ, ਆਪਣੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਿਲਦ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਫ਼ ਕਾਪੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਛੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਪੈਕ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਰਾਓ ਦੇ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।
ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ 'ਤੇ, ਰਾਓ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ, ਉਹ ਉਸਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਇਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੇ ਸਕੱਤਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਦੋਸਤ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਦੋਸਤ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰਥਨ ਨਾਲ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਸੰਕਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। "ਕੀ ਮੈਂ ਅਗਲੇ ਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਸੰਕਲਿਤ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ?" ਰਾਓ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਸੰਕਲਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਕੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਢਾਹਣਾ, ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਲਬਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਿਲ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਖੁਦ ਸੰਭਾਲਿਆ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਇਕੱਲੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੇਚੈਨੀ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।
ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ; ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ 4 ਵਜੇ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲਾਈਟ ਜਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਮੈਡਮ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਡਾ. ਰਾਓ ਉੱਥੇ ਹਨ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਗ ਨਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ

ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਆਇਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਆਓ ਸੈਰ ਕਰੀਏ।"
ਮੈਨੂੰ ਕਮਰੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਿਓ।
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਕੁੱਕੜਹੱਲੀ ਤਲਾਅ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ, "ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ?"
ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੇ?
ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਹੱਥ ਵਧਾ ਕੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਵਨ ਗਾਰਡਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਕੀ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਚੁੱਪਚਾਪ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਕੁੱਕੜਹੱਲੀ ਤਲਾਅ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇੱਕ ਮੰਡਪ ਦੇ ਕੋਲ ਰੁਕ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ? ਚਲੋ ਇੱਥੇ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ।" ਅਜੇ ਸਵੇਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਮੈਸੂਰ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲਾ ਤਲਾਅ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਮਤਲ ਸੀ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਲਹਿਰ ਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੀ ਸਵੇਰੇ ਜਲਦੀ ਜਾਗ ਗਏ ਸੀ!"
"ਮੈਂ ਵੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕੀ," ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਦਾ ਹੱਥ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਦੀ ਡੂੰਘੀ ਚੁੱਪ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਕਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇੱਕ ਚੀਕ ਉੱਠੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸੇ ਭਰੀ ਜੱਫੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਰਾਓ ਦੇ ਪੱਟ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਰੱਖਿਆ।
ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।
ਕਰੁਣਾ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਘਰ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ?'
'ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ!' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਪਲ ਦੀ ਚੁੱਪ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਦੂਜੀ ਜਿਲਦ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।'
'ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ।'
"ਇਹ ਨਾ ਕਹੋ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕਲਰਕ ਵਾਂਗ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਟਾਈਪਿਸਟ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਰੱਖੋ।" ਉਹ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਚੁੱਪ ਰਹੀ, ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਤਾਬ ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਅਰਥਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕੇਗੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਿਕਲਪ ਨਹੀਂ ਹੈ।"

ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਾਂਵਾਂ ਨੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਨੇਰਾ ਮਿਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। "ਉੱਠ, ਚੱਲੀਏ," ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਖਿੱਚਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੋਸਟਲ ਪਹੁੰਚੇ, ਸਵੇਰ ਦੇ 6 ਵਜੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਹੀ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਰੇਲਗੱਡੀ 7:30 ਵਜੇ ਰਵਾਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਮਾਨ ਪੈਕ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਤੁਹਾਡਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ।"
"ਮੈਂ ਸਾਮਾਨ ਪੈਕ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਘੋੜੇ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਲੱਭੋ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।"
ਉਹ ਸਵੇਰੇ 6:30 ਵਜੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਟ੍ਰੇਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੁਕ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕੁਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਚੁੱਪੀ ਤੋੜੀ। "ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਦੀ ਛਪਾਈ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਅੱਜ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਅਤੇ ਇੰਡੈਕਸਿੰਗ ਲਈ ਮੇਰੇ ਪਤੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਮੂਨਾ ਭੇਜਣ।"
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਲੋਕ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਲੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਝਿਜਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਟ੍ਰੇਨ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਓ ਉਤਰ ਕੇ ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਕੋਲ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭੱਜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਗਾਰਡ ਨੇ ਸੀਟੀ ਵਜਾਈ। ਕਰੁਣਾ ਵਾਪਸ ਟ੍ਰੇਨ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਟ੍ਰੇਨ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀ। ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਹੱਥ ਖਿੜਕੀ ਦੀ ਗਰਿੱਲ ਰਾਹੀਂ ਫੜ ਕੇ, ਰਾਓ ਚੱਲਦੀ ਟ੍ਰੇਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ। ਟ੍ਰੇਨ ਨੇ ਰਫ਼ਤਾਰ ਫੜ ਲਈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ, ਕਰੁਣਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ।

2

ਰਾਓ ਨੇ ਦੂਜੇ ਖੰਡ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਆਮ ਵਾਂਗ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੇਰ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਵਾਲਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲੱਭਣਾ, ਸੰਗਠਿਤ ਨੋਟਸ ਬਣਾਉਣਾ, ਆਦਿ, ਜੋ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਭਾਲਦਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਬੋਝ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕੰਮਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਸਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਖਾ ਲਿਆ। ਹੋਨਈਆ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੀਐਚਡੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਆਹੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ

ਵਰਗੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ: ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਚੰਗਾ ਗਿਆਨ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਸ਼ਾਰਟਹੈਂਡ ਅਤੇ ਟਾਈਪਿੰਗ, ਅਤੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਰਾਓ ਦੀ ਮਦਦ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ?
ਫਿਰ ਵੀ, ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਉਸਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਤੋਂ ਪੱਤਰ ਮਿਲੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੰਡਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਉਸਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਖੰਡ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੋਂ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਛਪਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਭੇਜਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਲਿਖੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਮਿਸਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਪਣਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ।
ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਰਾਓ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ, ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਕਵਰ ਕਾਲਾ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ "ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ: ਭਾਗ 1" ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਹੇਠਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਕੀ ਬਚੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਭੇਜੀ। ਉਸਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਰਾਜ ਵਾਡੀਅਰ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਿਮਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਠੀਕ ਹੋਣ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਖਣਗੇ। ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪੀ।
ਰਾਓ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਕਿਸ ਵੱਲ ਮੁੜਨਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸ਼ੋਕ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨਿਯੁਕਤ ਲੈਕਚਰਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਡਾ. ਰਾਓ ਨੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਵਾਰ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ।
ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਓ ਦੀ ਸਾਖ ਵਧ ਗਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਡਾ. ਰਾਓ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਭਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਲਗਭਗ ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਕਾਲਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਣਾ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ।

ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ, ਡਾ. ਰਾਓ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਬਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਕੋਈ ਵੀ ਖੋਜਕਰਤਾ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਸਫਲ ਖੋਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਣਗਿਣਤ ਸੈਕੰਡਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਖੰਡ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵੀ ਨੀਂਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਮਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਨੋਟਸ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਹੀ ਬਿਤਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇੱਕ ਸਹਿਯੋਗੀ ਦੀ ਘਾਟ ਜੋ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇਕੱਲੇ ਯਾਤਰੀ ਵਾਂਗ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ।
ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਸੀ? ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਲਰਕ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਜਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਪੂਰਕ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਰੱਕੀ ਨੀਰਸ ਹੈ।
ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਥੀਸਿਸ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੁਆਰਾ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੀਐਚਡੀ ਮਿਲੀ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੀਖਿਅਕਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਥੀਸਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ। ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:
ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੁਣ 38 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਂ। ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ 16 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਮਰਥਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਹਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਖਰਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਲੱਗਣੇ ਸਨ, ਤਿੰਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੋਜ ਰਸਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਾਕੀ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਜਿਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਆਰਾਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।

ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਪੀਐਚਡੀ ਮੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਸਿਹਰਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਵੱਕਾਰੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਉੱਥੇ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਟ ਕਰਾਂਗਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਖੰਡ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਲਾਟ ਹੈ ਜੋ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਹਰ ਵਾਕ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।
ਤੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਦਰਅਸਲ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਸੋਗ ਦਾ ਦੁੱਖ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਟਾਪੂ 'ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਸਿੰਹਲੀ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਜੱਦੀ ਘਰ ਤੇਰਾ ਘਰ ਹੁੰਦਾ, ਜਾਂ ਜੇ ਮੈਂ ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ 'ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਤਾਬ' ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ 'ਸਾਡੀ ਕਿਤਾਬ' ਕਿਹਾ। ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਅਨੁਭਵ ਹੈ ਉਸ ਆਤਮਾ ਲਈ ਜਿਸਨੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵੇਖੀ ਹੈ।
ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜਦੇ ਰਹੋ।

3

ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਵਿਛੜ ਜਾਣ ਦਾ ਦਰਦ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ, ਉਹ ਦੋ ਦਿਨ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪੀਐਚਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਾ ਦੇਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਉਦੋਂ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦਾ ਕਰੀਅਰ ਬਣਾਏਗੀ। ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਉਸਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਪੰਦਰਵੇਂ ਦਿਨ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਲਗਭਗ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ, ਇੰਡੈਕਸਿੰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਓ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਦੀ

ਸਾਰੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ, ਸ਼ਾਲੀਨਤਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ; ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੇ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਜੋ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲਾ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਇਕੱਲਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਪਰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਨਾਲ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਉਸਦੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਉਸਦੇ ਲਈ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਸੀ; ਹੁਣ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਔਰਤ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੂਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਸਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਉਸਦੇ ਲਈ ਸਹੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਜੋੜੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸੁੱਕਾ ਸੀ।
ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਔਰਤ ਸੀ; ਕੈਂਬਰਿਜ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੋ-ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਔਰਤ ਲਈ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਕਲਪਨਾਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਲਈ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਦੋ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪਤਨੀ ਵਿਚਕਾਰ, ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹੀ ਉਸਦੀ ਸਾਥੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਉਸਦਾ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੰਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂ?
ਇਹ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੰਕਲਪ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਉਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਪਰੇ। ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਸੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਨਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਉਸਦੀ ਦੇਸ਼ ਛੱਡਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਪਤਨੀ ਸੀ, ਜੋ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ: "ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਝੁਕਾਅ ਜਾਣਦੇ ਹੋ। ਜੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ।"
ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਤੁਰੰਤ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਤੋਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਭਰਾ ਨੇ ਹਾਰ ਮੰਨ

ਲਈ, ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਵਿਦਾਈ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੈਰ ਛੂਹੇ, ਤਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ, ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ, "ਧੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇ।" ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਉਸਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਗਿਆ। ਭਾਰੀ ਮਨ ਨਾਲ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਮਨ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕੋ ਨਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਲਾੜਾ ਲੱਭ ਲਵਾਂਗਾ।"
ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਛੂਹੇ, ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹੀ, ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਇਹ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, 'ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਵਾਂਗੀ।'

ਅਧਿਆਇ 10

1

ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਨਾਮ ਪੂਰੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਲਾਉਂਜ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਕੁੜੀ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਰਹੀ, ਇਸ ਲਈ ਕੁੜੀਆਂ ਉਸ ਨਾਲ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੀ ਉਸਦੀ ਸਹੇਲੀ ਵਾਸੰਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੇ ਇੰਨਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਦੋਸਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਈ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਸੀ।
ਅਗਸਤ ਵਿੱਚ "ਦ ਪ੍ਰਾਈਮੋਰਡੀਅਲ" ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਯਾਦ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਯਮਤ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਜੋ ਉਸਦੀ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪੰਨੇ ਪਲਟ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਮੰਚ 'ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਖੇਡੇ ਗਏ।
ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਰਕੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਘੰਟੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਉਹ ਉਚਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੂੰਜ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੰਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਧੁੰਦਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਚੀਨੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਉਸ 'ਤੇ

ਪੈਂਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ, "ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ।" ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਦੇ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
ਇੱਕ ਸਵੇਰ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਲਗਾਏ ਗਏ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੌਦੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧੇ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਹਰਿਆਲੀ ਦਿਖਾਈ। ਪੂਰਾ ਵਿਹੜਾ ਹਰਿਆਲੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਕੋਰਲ ਪੌਦੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਲੀਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ। ਚਮੇਲੀ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਕੋਰਲ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਪੂਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਚਮੇਲੀ ਚੁੱਪਚਾਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਰੱਖਿਅਕ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਚੁੱਪ ਖੁਸ਼ੀ, ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇੱਕ ਵੇਲ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ। ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਤਹੀ ਦਾਗ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੂਲ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫੁੱਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਕੋਨਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਚਿਹਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਫੁੱਲ ਤੋੜਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਪੌਦੇ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਫ਼ਸਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ।
ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੇਵਗੁਰੂ, ਕੀ ਸਦਾ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਕੁਦਰਤ ਉੱਤੇ ਨਕਲੀ ਧਰਮ ਥੋਪਣਾ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਜੀਵਨਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਣਾ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ, ਵਿਧਵਾਪਣ ਥੋਪ ਕੇ, ਮੇਰੇ ਮਨਮੋਹਕ ਬਨਸਪਤੀ, ਮਨਮੋਹਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਲਈ ਪੋਸ਼ਣ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।
ਹੁਣ ਤੱਕ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕੀ ਸੀ। ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਇਸਦੇ ਤਣਿਆਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੀ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਉਹ ਰਾਜਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਲੱਗੀ... ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ! ਜਲਦੀ ਹੀ, ਰਾਜਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ। ਸ਼ੋਅ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਹਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਝੁਰੜੀਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈਆਂ। ਉਸਨੂੰ ਚਾਂਸਲਰ ਵੀ ਯਾਦ ਆਇਆ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣਗੇ, ਉਸਨੂੰ "ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ" ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨਗੇ - ਇੱਕ ਸਿਰਲੇਖ ਜੋ ਨੌਜਵਾਨ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਅਦੁੱਤੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਕੰਬਣੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ, ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ; ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉੱਥੇ ਬੈਠੀ ਰਹੀ।
ਉਹ ਅਰਧ-ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਹੋ? ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਆਓ ਅਤੇ ਖਾਓ।"

ਉਹ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ, ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਬੈਗ ਅਤੇ ਲੰਚ ਬਾਕਸ ਲੈ ਕੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਈ, ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਟ੍ਰੇਨ ਚੱਲੀ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਭਰਿਆ। ਉਹ ਨਦੀ ਜਿੱਥੇ ਟ੍ਰੇਨ ਰੁਕੀ, ਇਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਬਨਸਪਤੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਖੇਤ ਖੜ੍ਹੇ ਫਸਲਾਂ ਨਾਲ ਝੂਲਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੂਰ ਚਾਮੁੰਡੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਹਰੀ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨੀ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਤੈਰਦਾ ਇੱਕ ਘੁੰਮਦਾ ਬੱਦਲ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਵੱਲ ਭੱਜਦਾ ਹੋਇਆ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।
ਰਾਜਾ ਰਾਓ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮੈਕਬੈਥ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੀ, ਇਸ ਸਾਲ ਉਸਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿਤਾ ਸਿਖਾਉਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੈਸ਼ਨ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਚੁਣੀ ਗਈ ਕਵਿਤਾ ਜੌਨ ਕੀਟਸ ਦੀ "ਦਿ ਈਵ ਆਫ਼ ਸੇਂਟ ਐਗਨਸ" ਸੀ। ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ ਉਹ ਜੀਵੰਤ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ। ਪੂਰੀ ਕਲਾਸ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰਣਨ ਸੱਚਮੁੱਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਿਨ, ਉਹ ਨੋਟ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਰਾਜਾ ਰਾਓ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੀ ਕਲਾਸ ਮਗਨ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਰਾਓ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ, ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਦੇ-ਕਦੇ, ਉਹ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਜ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਉਸ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਰਹੀ। ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਪਈ ਕਿਤਾਬ ਵੱਲ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਮਿੱਠੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਮੋੜ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

2

ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇਕੱਠੇ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਦੋਸਤ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਭਾਬੀ ਬਣ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਐਮਏ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਆਏ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਇਹ ਸੁਆਰਥੀ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਰਾਜਾ ਨੇ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣ ਲਈ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਵੇ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਪਤੀ - ਰਾਜਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ -

ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਵੈਧਤਾ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ। ਮੈਸੂਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ 'ਤੇ, ਲਾੜਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿਤਾ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਇੱਕ ਅਣਚਾਹੇ ਆਦਮੀ 'ਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ, ਉਸਦੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੀ ਇਕੱਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਆਹੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕੱਲਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕੁਆਰੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਦਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਆਲੇ- ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕੁੜੀਆਂ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਪੋਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਤਾਬ ਸਨ; ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ।
ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਕਾਤਿਆਨੀ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਭੁੱਖ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵੀ ਘੱਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਕੁਆਰੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਉਸ ਅੱਗੇ ਡੋਲ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਖਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਰਾਹਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੱਲ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਕਾਲਜ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਠੀਕ ਹੈ?'
ਕੁਝ ਗੜਬੜ ਸੀ, ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ, "ਕੀ ਕੱਲ੍ਹ ਛੁੱਟੀ ਨਹੀਂ ਹੈ?" ਖੈਰ, ਆਓ। ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਾਂਗਾ। ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਇਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। 'ਕੀ ਮੈਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਮਲਾ ਕੀ ਹੈ?'
"ਇਹ ਕੋਈ ਇੰਨੀ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਉਠਾਇਆ ਜਾਵੇ," ਉਸਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪਰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।
ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪਹਿਲਾਂ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਚਿੰਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਅਤੇ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਪਰ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅਚਾਨਕ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੰਚ ਬਾਕਸ ਸੀ। "ਅੰਦਰ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਉੱਠਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਪਰ ਉਹ ਦਹਿਲੀਜ਼ 'ਤੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਝਿਜਕਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰ ਆਈ ਅਤੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ, ਉਹ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ

ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਕੁਝ ਝਿਜਕਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਭਟਕ ਗਿਆ! "ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ?"
'ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ।'
ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। 'ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪਤਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ।'
ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬੇਤੁਕੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੱਸ ਪਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਹੱਸ ਪਈ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ। ਫਿਰ, ਝਿਜਕ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ, ਝਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਘੁੰਮੀਏ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ?"
'ਨਹੀਂ।'
"ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹੋ। ਖੈਰ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਚੇਲੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਠੀਕ?"
ਉਸਨੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਕਦੇ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਫੈਸਲਾ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ।"
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਪਸੀਨਾ ਆ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਅਚਾਨਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਭਾਵਨਾ ਹੁਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਸਥਿਤੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ, ਉਸਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਭਰ ਗਈਆਂ। ਉਸੇ ਪਲ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। 'ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੋ?'
ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ?
"ਬਿਲਕੁਲ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਹੈ; ਪਿਛਲੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬੱਚੇ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਬੱਚਾ ਵੀ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ।"
ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਦੁਬਿਧਾ ਇੱਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਸੱਸ-ਸਹੁਰੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਲਈ ਮੇਰੇ ਸਤਿਕਾਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ, ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ।"
"ਕਾਤਿਆਨੀ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ।" ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਸਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਿੱਚ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ। ਕੀ ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ 'ਦ ਪ੍ਰਾਈਮੋਰਡੀਅਲ' ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ?"

ਕਾਤਿਆਨੀ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਇਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ, ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈਂ? ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਅਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ।"
ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਹਟਾਏ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹੀ, ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਆਸਅਰਾਈਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਤੂਫ਼ਾਨ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ, ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਘੁੱਟਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਵਾਬ ਦੱਸੋ।"
ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ।'
ਦੋਵਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਤੂਫਾਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬੇਅਸਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ 1 ਵਜੇ ਤੱਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। "ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਅਜੇ ਨਾ ਦੱਸੋ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਮਰੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।
ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ। ਰੇਲ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ, ਕੁਦਰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਮਕਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਿਰਫ਼ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ, ਨੇ ਹੁਣ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਰਥ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਧੁੰਦਲੇ ਹਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉਮੀਦ ਦੇ ਖਿੜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।
ਪਰ ਉਸ ਰਾਤ, ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਣ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਅਚਾਨਕ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਾਲ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਤਿਆਨੀ ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉੱਪਰ ਗਈ। ਚੀਨੀ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਸੌਂ ਰਹੀ ਸੀ; ਲਕਸ਼ਮੀ ਵੀ ਉੱਥੇ ਸੌਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਅਧੂਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਸੀ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ, ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਗਈ ਜੋ ਉਸ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਫੀਸਾਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰੇਲਗੱਡੀ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਆਦਿ ਖਰਚਿਆਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖੇਤ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਸੌਂਪੀ ਸੀ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਚੀਨੀ ਅਗਲੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕਿੰਡਰਗਾਰਟਨ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਉਸਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਇੱਛਾ ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਅਨੈਤਿਕ ਸਮਝਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ, ਸੱਸ, ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰਾਧ ਸੀ।
ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਉਹ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇਗੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਠੀਕ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ, ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ

ਤੋਂ ਉਤਰੀ, ਬਾਥਰੂਮ ਗਈ, ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਧੋਤੇ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਦੇਵਤਾ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹੀ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜੋ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ, ਧੀ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ?"
ਮੈਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਗਿਆ।
ਇਸ ਲਈ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰਾਮ ਕਰੋ। ਨੀਂਦ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।
ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ।
ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸਿੱਖੇਗੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੇਗੀ।

3

ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਹਫ਼ਤੇ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ; ਉਹ ਉਸਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਡਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਏਗਾ, ਉਹ ਉੱਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲੇ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਸਨੂੰ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਦਾ ਮੰਚ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਧਰਮ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹ ਫੜ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੱਗਣਾ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਿਵਾਜ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਨ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ 'ਤੇ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਚ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਉਸਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।
ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕੀ। ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸਵ ਦੇ ਸੱਦੇ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਡੁੱਬਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੇਰ ਰਾਤ ਜਾਗਦੀ ਸੀ, ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਬੈਠਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੇਖਦੀ ਸੀ। ਦੁੱਧ ਵਾਲੀ ਚਾਂਦਨੀ ਨਾਲ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਏ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਚਮਕਦਾਰ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ ਨੇ ਨੌਜਵਾਨ ਭਾਰਤੀ ਕੋਰਲ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ 3 ਵਜੇ ਤੱਕ ਇਸਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਜਾਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਗੁੰਡਾਲਾ ਨਦੀ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਸੁਣੀ।
ਉਸਨੇ ਅਗਲੇ ਦੋ ਘੰਟੇ ਬਹੁਤ ਬੇਆਰਾਮੀ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਉਸ ਨੀਂਦ ਵਾਲੀ ਰਾਤ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਨਹਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨੀ।

ਇੱਕ ਟੋਕਰੀ ਲੈ ਕੇ, ਉਹ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਚੁਗਣ ਲਈ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੰਬੀ, ਪਤਲੀ ਰੱਸੀ 'ਤੇ ਲਪੇਟਿਆ। ਇਸਨੂੰ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੁਮਾਲ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਾਲਜ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਚੀਨੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੇ - "ਅੰਮਾ, ਵਾਪਸ ਆਓ!"
- ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰੇਲਗੱਡੀ ਆਪਣੀ ਆਮ ਗਤੀ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ, ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਉਤਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਚਲੀ ਗਈ। ਅਜੇ ਸਵੇਰੇ 10:15 ਵਜੇ ਸਨ; ਰਾਜਾ ਦਾ ਸੈਸ਼ਨ 10:30 ਵਜੇ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਲੈਕਚਰਾਰਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਗਈ ਅਤੇ ਸੰਤਰੀ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਰਾਜਾ ਜਦੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। "ਇੰਨਾ ਸਮਾਂ..." ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ, "ਅੱਜ ਹੀ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿਓ।" ਆਓ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਆ ਲਈਏ ਅਤੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ।"
"ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹਾਂ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।
ਕੁਝ ਹੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੁਨਸੂਰ ਰੋਡ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੁੱਕੜਹੱਲੀ ਤਲਾਅ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਬਚ ਰਹੇ ਹੋ?"
"ਹੁਣ ਕੁਝ ਨਾ ਪੁੱਛੋ। ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਂਝਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ।"
ਸੜਕ ਹਰੇ ਭਰੇ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਉੱਚੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਤੁਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੈਦਲ ਯਾਤਰੀ ਮਿਲੇ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੋ। ਅਸੀਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਅੱਗੇ ਵਧੇ, ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁੰਨਸਾਨ ਇਲਾਕਾ ਮਿਲੇਗਾ।"
ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਡਿੱਗ ਪਵਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?
"ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਪਕੜ ਵਿੱਚ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਡਿੱਗਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ," ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਦੇਖ ਲਵੇਗਾ, ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਬਾਰ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ, ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਚਲਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਪਲ ਵਿੱਚ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ, ਹੈਂਡਲਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ, ਉਸਦੇ ਦੋਵੇਂ ਮੋਢਿਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਗਈਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪੈਦਲ ਚਲਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਅੱਗੇ ਝੁਕਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਕੁਝ ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਨੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। "ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਜਾਵਾਂਗੇ?" ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।
'ਆਓ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੱਕ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ।'
ਇੱਕ ਮੀਲ ਅੱਗੇ, ਉਹ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਸਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਬੋਹੜ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਝੁੰਡ ਅਤੇ ਥੋੜੀ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਤਲਾਅ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹ ਲਗਭਗ

ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਮੀਲ ਹੋਰ ਚੱਲੇ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਇੱਕ ਨਾਲੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁਲ ਤੋਂ ਉਤਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ ਨੂੰ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਫਰਲਾਂਗ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਨਾਲੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹੁਣ ਉਹ ਛੋਟੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਸੁੰਨਸਾਨ ਸੀ। ਸਾਈਕਲ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ।"
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਘਾਹ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਕਿਉਂ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ?"
ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰਾ ਮਨ ਇੱਕ ਦਰਦਨਾਕ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ, ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਈ।"
ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੀ ਇਹ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਅਜੇ ਵੀ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ?'
ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੇਠ ਲੈ ਜਾਓਗੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜੀ ਰੱਖੋ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆਵੇ।
ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਉਸ ਰੁਮਾਲ ਵੱਲ ਗਈਆਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। 'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?' ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇਸਦੀ ਗੰਧ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਹੈ।
"ਮੈਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਹਾਂ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਮਾਲਾ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਸਾੜੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਾ - ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕ ਪਲ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇੱਕ ਕੈਮਰਾ ਹੋਣ।
'ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਹਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹਿਨਾਏਂਗਾ, ਪਰ ਇੱਕ ਪਲ ਰੁਕ,' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਉਸ ਵੱਲ ਟਿਕਾਈ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਸੀ। ਤੇਈ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਸ 'ਤੇ ਕਦਮ ਰੱਖਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਖੂਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਚੈਰੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਰੰਗ ਚੰਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਪਤਲੀਆਂ ਸਨ; ਉਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਰਗੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਗਹਿਣੇ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਵਾਲ ਲੰਬੇ ਅਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਕਾਲੇ ਸਨ, ਸਿਰਿਆਂ ਤੋਂ ਘੁੰਗਰਾਲੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਗੰਭੀਰ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕੋਮਲ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹਰ ਹਿੱਸਾ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।
ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ।
'ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵੱਡਾ ਟੋਆ ਹੈ?'
"ਕਿੰਨਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੈਰਾਨੀ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ 'ਦ ਪ੍ਰਾਈਮੋਰਡੀਅਲ' ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਸੁਪਨੇ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਇਸੇ ਪੋਜ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਉਹੀ ਮਨਮੋਹਕ ਬਾਹਾਂ, ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਾਰ ਦੇਖੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਮਾਲਾ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ

ਸਾਹਮਣੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੰਗੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਚਿੱਟੀ ਸਾੜੀ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟੇ ਹੋਏ ਹੋ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਲਿਆ। ਅੱਧੇ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਟਕ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸੀ?"
ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤੂੰ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ।
'ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਹੀ ਉਹ ਹਾਂ ਜੋ ਤੇਰੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ?'
'ਅਸੀਂ ਉਦੋਂ ਇੰਨੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ।'
ਰਾਜਾ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹਾਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮੋਢਿਆਂ ਤੋਂ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਸਦੇ ਪੱਟਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਲਵੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਭਾਵ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਵੇ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਰੁੱਖ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚਮਕ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਗਦਾ ਦਰਿਆ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਹਾਰ ਨੇ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਬੇਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਇੱਕ ਜਵਾਨ ਔਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਛੋਹ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਤੱਤ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸੁਸਤੀ ਤੋਂ ਜਗਾਇਆ। ਅੱਧ-ਮੁਰਦਾ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੁਦਰਤ।" ਕੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਧਵਾ ਹੈ?
'ਸਦਾਬਹਾਰ ਅਤੇ ਸਦਾ ਜੀਉਂਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਤੇ ਨਕਲੀ ਧਰਮ ਥੋਪਣਾ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ।' ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਕਿਹੜਾ ਧਰਮ, ਵਿਧਵਾਪਣ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ, ਇਸ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੂਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਹਰਿਆਲੀ, ਸੁੰਦਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?" ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਭਾਵੁਕ ਚੁੱਪ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਏ। ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਿਰ, ਹਾਰ ਨੂੰ ਹਟਾਏ ਬਿਨਾਂ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਹਾਰ ਵੰਡਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਦਵੈਤ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ?"
ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਚੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਠੋਡੀ ਫੜੀ, ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋ?"
ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹਉਕਾ ਭਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਵੈਤ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਵਿਆਹੁਤਾ ਬੰਧਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਕੋਈ ਦਵੈਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ? ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹਾਂ!"
ਨਹੀਂ, ਅੱਗੇ ਵਧੋ।

ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਅਣਗਿਣਤ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਨਕਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਅਕਸਰ, ਇਹ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ, ਇਹ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹ ਫੜ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਰ ਅਤੇ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਮਰਦ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ?
ਕੀ ਇਹ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਕਲੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਲੜਾਈ ਕਰੋਗੇ?
'ਬਹਿਸ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।'
ਇਹ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਇੱਕ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ। ਉਸ ਹਰੇ ਭਰੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੁਟੀਨ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

4

ਉਸ ਰਾਤ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਚੰਗੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ, ਜੋ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਅਖਾੜਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ 7 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਫੜਨ ਲਈ ਘਰੋਂ ਜਲਦੀ ਨਿਕਲ ਪਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਾਲ ਗੱਡੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਯਾਤਰੀ ਡੱਬੇ ਸਨ। ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ ਡੱਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਕਿਸਾਨ ਉਸ ਵਾਂਗ ਹੀ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹੇ। ਉਸ ਸਵੇਰੇ ਉਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਹਰਿਆਲੀ ਹੋਰ ਵੀ ਮਨਮੋਹਕ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਵਾਲੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀੜੀਆਂ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਭਟਕਾਇਆ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ, ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਬੋਲਿਆ, "ਇਸ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋਈ ਹੈ।"
"ਪੌਦੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੋਰ ਮੀਂਹ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ ਅਕਸਰ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਫਸਲਾਂ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮੀਂਹ ਪਵੇਗਾ; ਅਸਮਾਨ ਬੱਦਲਵਾਈ ਹੈ," ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਨੇ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਲਈਆਂ। ਉਸਨੇ ਖਿੜਕੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇਖਿਆ। ਫ਼ਸਲਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਤਰਸ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਧਰਤੀ ਸੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੀਂਹ ਦੀ ਵਰਖਾ ਲਈ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੰਝ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਲਈ ਤਰਸ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ, "ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।" ਕਾਤਿਆਨੀ ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰੀ। ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਮੁੱਖ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਸਵੇਰੇ 8:30 ਵਜੇ ਅਰਸੀਕੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਰੇਲਗੱਡੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਦੋ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੰਬੀ ਦੂਰੀ ਦੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ, ਉਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਬੈਕਪੈਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚਮੜੇ ਦਾ ਬੈਗ ਸੀ। ਉਹ ਸੂਟ ਅਤੇ ਟਾਈ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਟਲ ਟ੍ਰੇਨ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਕੰਨਮਬਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਉਤਰ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਾਜਾ ਦੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੈਗ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੁਲੀ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵ੍ਰਿੰਦਾਵਨ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹੋਟਲ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੈੱਕ ਇਨ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਕੁਲੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਸਜਾਏ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਗਏ।
ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ 9:45 ਵਜੇ ਸਨ। ਬਾਹਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੁੰਮਸ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬੱਦਲਾਂ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਢੱਕ ਲਿਆ ਸੀ। ਨਮੀ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਛੱਤ ਵਾਲਾ ਪੱਖਾ ਵੀ ਬੇਅਸਰ ਸੀ। ਬਾਹਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਰਤੀ ਵੀ ਗਰਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹੁਣ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੋਸ਼ਣ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਮੁਰਝਾ ਜਾਣ ਦੀ ਕਗਾਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਮੀਂਹ ਲਈ ਸੁੰਗੜਨਾ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਪੂਰਾ ਅਸਮਾਨ ਬੱਦਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਇੰਨੀ ਵੱਧ ਗਈ ਕਿ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇੰਨੇ ਸਾਰੇ ਬੱਦਲ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਪਿਘਲ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿੱਗਣ, ਤਾਂ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੜ੍ਹ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹਰੇ ਕਵਰ ਨੂੰ ਵਹਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਬਦਸੂਰਤ ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੱਦਲ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਉਤਰੇ, ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਝਿਜਕਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਝਿਜਕਦੇ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਸਤੰਬਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ; ਇਸ ਮੌਸਮ ਦੌਰਾਨ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਭਰਪੂਰ ਹਰਿਆਲੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਬਰਸਾਤ ਦਾ ਮੌਸਮ ਬੀਤਿਆ, ਧਰਤੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬਾਰਿਸ਼ ਲਈ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਬੱਦਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੇਂ ਸਨ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮੀਂਹ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਲਝਣ ਅਤੇ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ, ਬੱਦਲ ਸੁਸਤ ਪਏ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸਨ।
ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਤੇਜ਼ ਗਰਮੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਲਈ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਮੀਂਹ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗਰਮੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ; ਰਾਜਾ ਖਿੜਕੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਬੱਦਲ ਅਜੇ ਵੀ ਉਲਝਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਨ; ਉਹ ਸੰਘਣੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਚਮਕ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪਿਆਸ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮੂਹ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ

ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਲਝਣ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਬੱਦਲਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ। ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰ, ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਗਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਗਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦਾ ਕਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨੂੰ ਹੂੰਝ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।
ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੀਂਹ ਰੁਕਿਆ, ਦੁਪਹਿਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ, ਨਮੀ ਵਾਲੀ ਗਰਮੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਠੰਢਕ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਦੂਰੋਂ ਆਈ ਹਵਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗਿੱਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਲੈ ਕੇ ਆਈ। ਮਾਹੌਲ ਇੰਨਾ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਕੀਤਾ, ਬੱਦਲ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਬੱਦਲ ਹੁਣ ਨਵੇਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਪਿਘਲਦੀ ਬਰਫ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੱਡੇ ਗਏ ਬੱਦਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਘਣੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੀਂਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਅਸਹਿ ਗਰਮੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਬੂੰਦ-ਬੂੰਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਤੇਜ਼ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੇ ਹੁਣ ਬੂੰਦ-ਬੂੰਦ ਦੇ ਕੋਮਲ ਛੋਹ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਚਮਕ ਸੀ।
ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵਜੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਰੁਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਲੀ ਆਪਣਾ ਬੈਗ ਅਤੇ ਬੈਕਪੈਕ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਨਮੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਚਮਕ ਗਈ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ; ਬੱਦਲ ਖਿੰਡ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚੇ, ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੰਜਨਗੁੜ ਲਈ ਰੇਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੱਲ੍ਹ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ।" ਉਸਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਅਧਿਆਇ 11

1

ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਆਮ ਵਾਂਗ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਮਰਾ ਹੁਣ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਜੋ ਵੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੱਸ ਇੰਨੀ ਹੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਢੇਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।
ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ; ਅਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਨਾ ਆਵੇ। ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਸੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਮਨ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਲਈ ਉਸਦੀ ਤਾਂਘ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਰਾਮ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਖਾਲੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਇੱਛਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਐਨਕ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਘੁੰਮਦੇ ਪੱਖੇ 'ਤੇ ਟਿਕ ਗਈ ਸੀ, ਇੱਕ ਬੇਜਾਨ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ ਸੁਣਿਆ। ਉਸਨੇ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਇੱਥੇ ਸੀ! ਉਹੀ ਕਰੁਣਾ ਜੋ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਆਮ ਚਿੱਟੀ ਸਾੜੀ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਬਲਾਊਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। "ਤੁਸੀਂ ਆ ਗਏ ਹੋ!" ਰਾਓ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। "ਹਾਂ, ਮੈਂ ਆ ਗਈ ਹਾਂ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ ਖਿੱਚ ਕੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ।
ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਕੀ ਕਹੇ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਕਹੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰਾ ਸਾਮਾਨ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?"
ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਘੜੀ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
ਆਓ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਮਹਿਲਾ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗਾ।
"ਬਿਲਕੁਲ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਕੀ ਸੋਚੇ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਕਿਹਾ, "ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਲਈਏ।"

ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਹੋਟਲ ਦੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿੱਚ ਗਏ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ 12:30 ਵਜੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਰਸਮੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋ?'
"ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।"
'ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਈਏ।'
ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?'
"ਮੈਂ ਵੀ ਇਹੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਚੱਲਦੇ ਰਹਾਂਗੇ? ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕੱਠੀ ਬਿਤਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਰਹੋਗੇ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਉੱਥੇ ਕਿਵੇਂ ਆਵਾਂਗਾ? ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇੱਥੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ? ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਣਗੇ? ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਵਿਆਹ ਨਾਮਕ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।"
'ਕੀ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਹੋ?'
"ਸਿਰਫ਼ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ। ਭਾਵੇਂ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਥਾਹ ਖੱਡ ਵਿੱਚ ਧੱਕਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਵੀਂ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।"
ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਨ; ਉਹ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਅੰਤਰਿਮ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਨਾ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।
ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਏ, ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਹਿੰਦੂ ਹੋਟਲ ਗਏ, ਇੱਕ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਉੱਥੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਰਾਇਆ ਅਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਰ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਖੋਜਕਰਤਾ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦੇ 5 ਵਜੇ ਸਨ।
ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਇਹ ਸਭ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਕਿਉਂ? ਖੈਰ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇੱਥੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ੂਮ ਕਰਨਾ ਹੈ।" ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲੱਗ ਗਈ।

"ਤੁਸੀਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰਕੇ ਥੱਕ ਗਏ ਹੋ, ਆਰਾਮ ਕਰੋ," ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਸਦਾ ਉਸਨੇ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਮੇਰੀ ਸਿਹਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।" ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਗਈ। ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕੱਲਾ ਪਾਇਆ।

2

ਭਾਵੇਂ ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਰੱਖਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਗਲੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੱਕ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਗੱਲ ਕਰੇ, ਇਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਏ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਣ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨੈਤਿਕ ਸਮਰਥਨ ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਅਲਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭਟਕ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਸ ਅਸੰਗਤ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬੇਲੋੜੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ 11 ਵਜੇ ਆਪਣੇ ਬੈੱਡਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਵੱਡੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਸੀ। ਰਾਓ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਧੱਕਾ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਨਾਗੂ..." ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਜਾਗ ਪਈ। ਬੈੱਡਰੂਮ ਦਾ ਲੈਂਪ ਮੱਧਮ ਸੀ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਗਿਆ ਨਹੀਂ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ?"
‘11.’
"ਸੱਚਮੁੱਚ?" ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਅੱਜ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਜਲਦੀ ਸੌਂ ਗਏ।"
ਰਾਓ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਕਹੇ। ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਾਗੂ।" ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਪਤਲੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਫੁਸਫੁਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਬੋਰ ਹੋ ਗਈ? ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਦੇ ਸੌਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ। ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ? ਸੌਂ ਜਾਓ।" ਰਾਓ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਐਨਕ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਉਸਦੀਆਂ

ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਕੋਨੇ ਨੂੰ ਚੁੰਮਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋਗੇ?"
'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?'
"ਤੂੰ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈਂ। ਤੈਨੂੰ ਪੁਰਾਣਾ ਬੁਖਾਰ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੀਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗੀ? ਹੁਣ ਤੋਂ, ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਲਦੀ ਉੱਠ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇਲ ਨਾਲ ਨਹਾਵਾਂਗੀ। ਅਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼, ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਕੈਸਟਰ ਆਇਲ ਨਾਲ ਮਾਲਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੀ।"
ਰਵ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਉਸਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਲੇਟ ਗਿਆ। "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੌਂ ਰਹੇ ਹੋ?" ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। "ਸੌਂ ਜਾਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਥਪਥਪਾਈ। ਰਵ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਅੱਗ 'ਤੇ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਦਿਮਾਗ ਅਸਥਿਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। "ਕਿਉਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ?" ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਸਨ।
"ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕੀ ਤੂੰ ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ?" ਉਸਨੇ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। "ਜੇ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਤੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਜੱਦੀ ਘਰ ਜਲਦੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਸੂਰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਮਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਹਾਂ। ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਤੂੰ ਇੰਨਾ ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹੈਂ?" ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾੜੀ ਦੇ ਪੱਲੂ ਨਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝੀਆਂ।
"ਠੀਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਨੀਂਦ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੌਂ ਜਾ।" ਰਾਓ ਨੇ ਸਿਰਹਾਣੇ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਰੱਖਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਸ਼ਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ 'ਤੇ ਖਿੱਚ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਰਾਓ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਸਵੇਰੇ 2 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੌਂ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਫੜ ਲਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਫੜੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਜੋ ਰਾਤ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, ਉਹ ਬੇਚੈਨ ਪਿਆ ਰਿਹਾ, ਉਸਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਭ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਕੀ ਸੀ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ 5 ਵਜੇ ਜਲਦੀ ਉੱਠਿਆ। ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਅੱਜ, ਉਹ ਬਾਥਰੂਮ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸੈਰ ਲਈ ਕਦੋਂ ਜਾਣਾ

ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਆਵਾਂਗਾ।" ਉਸਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ! ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ?"
ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਹੁਨਸੂਰ ਰੋਡ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ। ਰਾਓ ਨੇ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।'
ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗਲਤ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਇਹ ਕੀ ਹੈ?" ਗੱਲਬਾਤ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਰਾਓ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। "ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਇੱਥੇ ਹੈ।"
'ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੱਦਾਂ ਪਤਾ?'
'ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ।'
ਭਾਵੇਂ ਰਾਓ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ। ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣਾ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਾਂਗਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਿਵਲ ਮੈਰਿਜ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।"
ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਮ ਗੱਲ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਨ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਨਾਗੂ 'ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਪਵੇਗਾ?"
ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਸਕੋ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਸਕੋ। ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ, ਮੈਂ ਨਾਗੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਰਿਹਾ।
ਫਿਰ ਵੀ, ਕੀ ਉਹ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੀ? ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਲੈਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਔਰਤ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੀ? ਸਾਡੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪਾਲਿਆ; ਅਸੀਂ ਅਨਾਥ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨਾਗੂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਸੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਹਨ। ਨਾਗੂ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਰਚਨਾ ਲਿਖੀ? ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਗੂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਮੁੱਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਪਟੀਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਕਸਫੋਰਡ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਜੀਵਨ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਾਗੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਮੈਂ ਇਹ ਘਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਨਾਗੂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਨਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।"

ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਬਿਨਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੋਚੇ-ਸਮਝੇ, ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਦੋਸਤਾਨਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਕੰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ 'ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦੇ ਭਰਾ' ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਾਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਇੰਨਾ ਅੱਗੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਦੋਸਤਾਨਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

3

ਜਦੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ। ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੌਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਉਦਾਸੀਨ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਉਸਦੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਘਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਰਾਓ ਆਉਂਦਾ- ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਲੇਟ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
ਜਿਸ ਰਾਤ ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਗਈ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੇਰੀ ਕੀ ਗਲਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ?" ਰਾਓ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। "ਮੈਂ ਇਸ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੀਟ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਜੋ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਔਰਤ ਦੀ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਰਾਓ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਬਸ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸੇਗਾ।
ਉਸਦੇ ਵਰਤ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤ ਰੱਖਦੀ ਰਹੀਂ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭੋਜਨ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲੇਗਾ?'
"ਵਰਤ ਰੱਖਣਾ ਮੇਰੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
"ਜੇ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਖਾਵੇਂਗੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਵਾਂਗੀ। ਉੱਠ।" ਉਹ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕੀ। ਆਪਣੇ ਜੀਜੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਦਰਦ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਹਰ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਰਾਜਾ, ਅੰਮਾ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ। ਪਾਪਾ ਵੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਉਹੀ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਤੂੰ! ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ?"
"ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਉਹ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?"
'ਉਹ ਇੰਨਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਜਨੂੰਨ ਕਿਉਂ ਦਿਖਾਵੇ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇ?'
"ਉਸਦਾ ਤੈਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਪਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਰਹੇਗੀ। ਮੈਂ ਰਸੋਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਰਚੇ ਸੰਭਾਲਾਂਗੀ। ਤੂੰ ਰਸੋਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੇਂਗੀ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ?"
"ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇੱਕ ਯੋਗ ਭਰਾ/ਭੈਣ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ? ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ।"
ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਾਲਾਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਨਾਗੂ, ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੂੰ ਜ਼ਿੱਦੀ ਰਹੇਂਗੀ, ਹਾਲਾਤ ਓਨੇ ਹੀ ਵਿਗੜਦੇ ਜਾਣਗੇ। ਬਸ ਵਿਆਹ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾ। ਹਾਲਾਤ ਅਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰੇ। ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ। ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤੈਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਬੁਰੀ ਔਰਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਭਰਾ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।
ਕਾਲੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੀ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਦਿੱਖ ਅਜੇ ਵੀ ਓਨੇ ਹੀ ਮਨਮੋਹਕ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਪਰਿਪੱਕ ਇੱਜ਼ਤ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਦਿਮਾਗ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਲੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਲਈ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਆਤਮ-ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਦੁੱਖ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਕੂਲ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। "ਤੂੰ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ।" ਇਹ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅੰਦਰ ਆਈ, ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੀ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ, ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਮਿਲੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਥੋੜੇ ਚਿੰਤਤ ਜਾਪਦੇ ਹੋ। ਕਿਉਂ, ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ?"

ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। "ਇਹ ਲੈ," ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਸਨੂੰ ਰੁਮਾਲ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਾ ਫੜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ।
ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਧੱਕਦੇ ਹੋਏ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ, 'ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?'
"ਨਾਗੂ, ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ?" ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਬਸ ਪੈਕੇਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਉਦਾਸ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੈਂ ਅੱਜ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣੀ। ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ?"
'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?'
"ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਇਹ ਝੂਠ ਹੈ ਜਾਂ ਸੱਚ। ਪਰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅੰਮਾ ਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਦੇਖ ਕੇ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ।"
'ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕੀ?'
'ਤੁਹਾਡਾ ਭਰਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਰੁਣਾਰਤਨੇ ਸਿਵਲ ਮੈਰਿਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।'
'ਇਹ ਕਿਸਨੇ ਕਿਹਾ?'
"ਸਾਰੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਟਾਇਲਟ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਕੱਲ੍ਹ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਸਬ-ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ।"
ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੰਨੀ ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ!" ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕੋਲ ਭੱਜਿਆ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਲੈ ਆਇਆ। ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਭਾਂਡਾ ਲੈ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ। ਰਾਜਾ ਇੱਕ ਪੱਖਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੱਖਾ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਹੋਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਅਰਧ-ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪਈ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੱਖਾ ਚਲਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਹਿਣ 'ਤੇ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾਂਗਾ," ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।
ਉਸਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉੱਠਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ, ਕਿਹਾ, "ਨਹੀਂ, ਨਾ ਉੱਠ। ਤੈਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਚੱਕਰ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।" ਉਸਨੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਿਰਹਾਣਾ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਸਿਰ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ, ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ।

ਡਾਕਟਰ ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਕੇ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਹੋਇਆ?" ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ।" ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਟੀਕਾ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ। ਰਾਜਾ ਟੀਕਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।
"ਨਾਗੂ, ਤੇਰਾ ਸਿਰ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਖਾ ਲੈ," ਰਾਜਾ ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ।
"ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਖਾਵਾਂਗੀ। ਤੂੰ ਖਾ ਲੈ," ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਲੇਟ ਗਈ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ। ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਰਾਜਾ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਓ।" ਰਾਜਾ ਅੰਦਰ ਆਇਆ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਿਆ। ਪਰ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਚੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ।

4

ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਾ ਰੁਟੀਨ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਰਾਓ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਹੁੰਚਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ 7 ਵਜੇ ਤੱਕ ਅਣਥੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਸ਼ਾਰਟਹੈਂਡ ਲਿਖਦੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਦਾ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਹੋਟਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਟਾਈਪ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਅਜੇ ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ, ਸੰਗਠਿਤ ਨੋਟਸ ਬਣਾਏ।
ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਘਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਿਆ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸ ਬੈੱਡਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੌਂਦੇ ਸਨ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੁਣ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਰਚਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਓ।"
ਉਸਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼- ਸਾਫ਼ ਦੱਸਾਂਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਗਲਤ ਨਾ ਸਮਝੋ।"
'ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ.'

"ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਝੁਕਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਪਤਨੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਛੱਤ ਹੇਠ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਘਰ ਦਾ ਵਾਧੂ ਵਿੱਤੀ ਬੋਝ ਸ਼ਾਇਦ ਓਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।"
ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੇ ਵਿੱਤੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।
'ਹੋਰ ਕੀ?'
"ਮੈਂ ਸਾਡੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ," ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। "ਮੇਰਾ ਇਨਕਾਰ ਇਸ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖੁਦ ਬਣਾਵਾਂਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਉੱਥੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਉੱਥੇ ਖਾਓ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਸੌਂ ਜਾਓ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਕਸਦ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹਾਂ?"
ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। "ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਦਬਾਏ।
ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਰਸਵਤੀਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਘਰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਨੌਕਰਾਣੀ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ; ਰਾਓ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਪਤੀ- ਪਤਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਜੁੜਨ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਰਾਤ ਨੂੰ, ਉਹ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਬਿਸਤਰਾ ਵਿਛਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਲ ਸੌਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਇੱਕ ਦੁਪਹਿਰ, ਰਾਓ ਨੇ ਇੱਕ ਗੱਡੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਰਸੋਈ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰਹਿ ਕੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਿਆ, 'ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੀ।'
'ਛੱਡ ਦਿਓ,' ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਸਮਝ ਗਈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰਾਜਾ, ਜੋ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਅੱਜ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਚਲੀ ਗਈ।
ਰਾਓ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਦਰਅਸਲ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਪਰਕ ਦੇ ਇਹ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਘਰ ਰਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੀ ਖੋਜ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣ

'ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਾਗੂ ਠੀਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਵਾਂਗਾ।"
ਉਹ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।
'ਮੈਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।'
"ਉਸਦੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਾ ਕਰੋ। ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਰਹੋ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।"
"ਠੀਕ ਹੈ," ਰਾਓ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ, ਇੱਕ ਪਲ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੀ ਤਨਖਾਹ ਤੋਂ ਦੁੱਗਣੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੋਂ ਰਾਇਲਟੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਗੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵਾਂ, ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਹੇਠ ਰਹਿਣਗੇ। ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇੱਥੇ ਆਓ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਦੇਵਾਂਗਾ।" ਰਾਜਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਨਾ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਨਾਗੂ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਦੇਵੋਗੇ? ਇਹ ਸੋਚ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਓ। ਜੇ ਮਾਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਖਾਂਦੀ? ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੁਦ ਪੁੱਛਾਂਗਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੋਜ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਖਰੀਦਣੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।"
ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੋ।'
'ਠੀਕ ਹੈ,' ਰਾਜਾ ਬੋਲਿਆ ਅਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।
ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਨਾਪਸੰਦ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਉਸਦੇ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਰਸੋਈਏ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ।

ਅਧਿਆਇ 12

1

ਨਵਰਾਤਰੀ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਦਸੰਬਰ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਾਜਾ ਦੇ ਘਰ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਚਟਾਈ 'ਤੇ ਲੇਟਣਾ ਉਸਦਾ ਰੁਟੀਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬੋਲਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਿਸਦਾ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਨੇੜਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨੇ ਕੋਈ ਬਦਲਾਅ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬਿਸਤਰੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰਸੋਈ ਦੇ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਸੌਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਹੁਣ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਹੈ, ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਦਾ ਚਾਚਾ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਰਾਜੇ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਨਾਗੂ, ਕੀ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਇਸ ਸਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ?'
ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿ ਝਿਜਕਣ ਵਾਲੇ ਜੀਜੇ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਉਠਾਇਆ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੋ!'
'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦੁਲਹਨ ਕੌਣ ਹੈ?'
'ਕਾਤਿਆਨੀ।'
"ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ! ਕਿਵੇਂ?" ਉਸਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਔਰਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"
'ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਸਮਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੈ!'
'ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ?' ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਉਸਦਾ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਥੇ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ?"

"ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਿਆਹ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੋ?"
"ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹੋ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ?"
ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਝਾਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ। "ਜੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਅਣਉਚਿਤ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।"
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਸਹੀ ਹੋ। ਠੀਕ ਹੈ।"
ਉਸ ਦੁਪਹਿਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਈ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।'
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਵੋ।' ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਮਾਰਚ ਦੇ ਤੀਜੇ ਹਫ਼ਤੇ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ। ਫਰਵਰੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਹੋਰ ਦੇਰ ਨਾ ਕਰ। ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲਓ। ਚਲੋ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਾਲਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾ ਬਣੋ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੀ ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ, ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਸਾਥੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਸਣ ਲਈ ਤਰਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਝਟਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਇਹ ਕਦਮ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਾਖ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਇਹ ਉਸਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ੁਭ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਧਾਤ ਦੇ ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਧੱਕਿਆ, ਅੰਦਰ ਰੱਖੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਦਾਣੇ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਜੋ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਮਿੱਟ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ ਸੀ, ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਸਾਫ਼ ਚਾਦਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਖਾਈ, ਇੱਕ ਦਾਗ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ, ਯਾਨੀ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ 'ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।
ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਆਏ, ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਅਧੂਰੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਘਬਰਾ

ਗਈ। ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ: "ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਇੰਨਾ ਜ਼ੋਰ ਕਿਉਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ?" ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਛੱਡਣ, ਮੈਸੂਰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਹ ਘਿਣਾਉਣਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਗਏ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਯੋਗ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਘਿਣਾਉਣਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਮਾਰਚ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਫ਼ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੀਤ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੈਸੂਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇਗੀ। ਉਸ ਦਿਨ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਘਰ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਾਂਗਾ। ਅੱਜ ਨੰਜਨਗੁੜ ਨਾ ਜਾ।"
ਮੈਂ ਅੱਜ ਰਾਤ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ। ਕੱਲ੍ਹ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਲਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੈਂ ਆਵਾਂਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਰਹੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਪਡੇਟ ਰੱਖਾਂਗੀ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨ 'ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਖ਼ਬਰ ਕਿਵੇਂ ਤੋੜੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਟ੍ਰੇਨ ਨੰਜਨਗੁੜ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਈ, ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਤੇਜ਼ ਧੜਕਣ ਲੱਗਾ। ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਡਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੰਬਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਢੱਕ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸੰਤੁਲਨ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲੜਖੜਾ ਕੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ।
"ਧੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਪਸੀਨਾ ਕਿਉਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਗਰਮੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਗਰਮੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਜਲਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ?" ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
ਬਿਨਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ, ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਉੱਪਰ ਸਟੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਸ਼ੈਲਫ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਆਈ, ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਧੋਤੇ, ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲੇ। "ਅੰਮਾ, ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੀ ਦੇਰ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ?" ਚੀਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੋਈ ਸਟੱਡੀ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਗਈ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਜਾਣ ਲਈ ਉੱਠੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਇੰਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਠੋਕਰ ਖਾ ਗਈ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਹੇਠਾਂ ਸਾਰੇ ਸੌਂ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਤ ਦੇ 11 ਵਜੇ, ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਲਿਖ ਲਵੇਗੀ ਅਤੇ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਉੱਪਰ ਲੈ ਆਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਲਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਲਮ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਚੁੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ 16 ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਕਲੀ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਦਬਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਵਾਇਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਪੰਨੇ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:
ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਓ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਅਜਿਹੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੋ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਓ।

ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਪਿੰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਪਿੰਨ ਟੇਢਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਮੋਰੀ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ, ਇਸਨੂੰ ਗੂੰਦ ਨਾਲ ਸੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਰਾਹਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਸੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਾਗੀ, ਤਾਂ 7:30 ਵਜੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸਵੇਰ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦਾ ਡੱਬਾ ਪੈਕ ਕੀਤਾ। ਲਿਫਾਫਾ ਚੁੱਕਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੀ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਖਤਮ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ।
"ਅੱਜ ਕੀ ਖਾਸ ਹੈ ਪੁੱਤਰ? ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸਿਰਫ਼ 15 ਦਿਨ ਦੂਰ ਹਨ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਹਾਂ, ਪਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਵੇਖੋ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਫਿਰ, ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚਲੇ ਲਿਫਾਫੇ ਵੱਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ।
ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਤਿਆਨੀ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਉਸਨੇ

ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੇਗੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਉਡੀਕ ਕਰਾਂਗਾ।"

2

ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਡਰ ਨਾਲ ਕੰਬ ਗਈ। ਉਹ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਪੁੱਛੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਡਰ ਉਸਨੂੰ ਜਕੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਦਿਨ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ। ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਉੱਪਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਕੋਲ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਜੁਟਾ ਸਕੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ 'ਤੇ ਵੀ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਝਗੜਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਇਸਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਘਰ ਆਈ ਹੈ। ਉਹ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਖੰਡ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਗਈ ਸੀ।
ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲੀ ਗਈ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਬੈਠੇ ਸਨ; ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਭਖਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕੇਗੀ। ਪਰ ਸਭ ਕੁਝ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਚੁੱਪਚਾਪ ਉਸਦਾ ਖਾਣਾ ਚਬਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮਨਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਖਾਣ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੁਬਾਰਾ ਉੱਪਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉਸਨੂੰ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਚੁੱਪੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ; ਉਸਨੂੰ ਝਿੜਕਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਸਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਚੁੱਪ - ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਚੁੱਪ - ਉਸਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਝਿੜਕਣ ਲੱਗੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲੀ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਛੱਤ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਅੱਪਾ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਉੱਪਰ ਆਓਗੇ?"

'ਓ ਹਾਂ।'
ਉਹ ਫਿਰ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਉਹ ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਵਧਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਓ।" ਜਦੋਂ ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਈ, ਉਹ ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਕੋਲ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਥੰਮ੍ਹ ਨਾਲ ਝੁਕ ਗਈ। "ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਓ। ਇੱਥੇ ਬੈਠੋ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਚੁੱਪੀ ਛਾ ਗਈ।
ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ, ਅਸਹਿ ਚੁੱਪੀ ਤੋੜਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਅੱਪਾ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ?'
ਮੈਂ ਕੀਤਾ।
'ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿਓ।'
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਇੱਥੇ ਮੇਰੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਚਾਹੋ ਕਰਨ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਲਹਿਜ਼ਾ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਕਹੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਇਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਡੰਗ ਮਾਰਿਆ।
"ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ।"
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋ? ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਜਿਸ ਪਲ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰੋਗੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤੇ ਮੇਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੈ ਨਾ?
ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਸਦੇ ਹਰ ਹਮਲੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਦਲੀਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਔਰਤ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਧਵਾ ਦਸ ਵਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਨਾਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ, ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ..." ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ, "ਹੁਣ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਆਚਰਣ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਣੋ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਸਾਡੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਰਮ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ, ਆਦਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਠੀਕ ਹੈ?"
'ਕੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ?' "ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ।" ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਵਿਆਹੁਤਾ ਮੇਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੁਆਰਾ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੰਸ਼ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਲਈ

ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।"
ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਕਹੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਦਸ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਲਚ ਦੇ ਛੋਟੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦਸ ਵਾਰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ; ਦਰਅਸਲ, ਇਹ ਧਰਮ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਧਰਮ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਪਤੀ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਜਾਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਵੈਸੇ ਵੀ, ਦੇਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਾ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਓ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲ ਗਿਆ, ਰੁਕਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਇਹ ਨਕਲੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਅਸਲ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ।"
ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਮ ਹੌਲੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰੀ ਅਤੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਦੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੌਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਸਨ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਉੱਠੀ, ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਗਈ ਅਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਜੀਵੰਤਤਾ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਥਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਉਡਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ।
ਉਸਦਾ ਪਤੀ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਾਰਗ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਹੁਣ ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅਧਿਆਇ 13

1

ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਮਾਂ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ, ਉਸਨੇ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੀ 50 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦੇ 55 ਸਾਲਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਇਆ। ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਕਦੇ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਝੌਂਪੜੀ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਮਾਚਾ - ਇੱਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨੌਕਰ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ - ਆਪਣੀ ਧੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਚਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਕਯਾਤਨਹੱਲੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਇਆ। ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਧੀ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।
ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਰਸੋਈ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲੀ। ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ, ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਮਾਚਾ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਹੁਣ 10 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਸਾਲ ਛੋਟੀ। ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਅਤੇ ਚਿਹਰਾ ਰਗੜ-ਰਗੜ ਕੇ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਉਸਨੇ ਨਾਰਾਇਣ ਰਾਓ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਯੰਕੱਪਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਨਿਆ, ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕਾ, ਸਾਂਖਿਆ, ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਨੇ ਛੇ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਅਮਰਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਉਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਸੀ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲ ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੋਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ

ਯੈਂਕੱਪਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਵੀ।
ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਫੈਲ ਗਈ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਮਾਚਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਪਹੁੰਚੀ, ਮਾਚਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦੋਸਤ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਈ। ਸ੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਸਨੂੰ 100 ਰੁਪਏ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮਾਚਾ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਓ। ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੀ ਰਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਧੀ ਹੋ।" ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ ਤੋਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੁਕੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਗਰਭਵਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਵੇਦਾਂ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰਾਮਾਇਣ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜੋ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਉਸ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਵਿਚਾਰਨ ਅਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਵੰਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ।
ਇੱਕ ਸ਼ਾਮ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਮਿਲਣ ਆਈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪਹੁੰਚੀ, ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ, ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ; ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਇੱਕ ਜੂਆ ਖੇਡਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੁੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਚੇਨਾਂ ਪਹਿਨਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮਾਚਾ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਸਮਝ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਸ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਪਤੀ ਕੋਲ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਜੂਏ ਲਈ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਗਿਰਵੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਵੀਹ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ, ਮਾਂਡਿਆ ਵਿੱਚ ਜੂਆ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਜਿੱਤ ਲਏ ਸਨ। ਹਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭੱਜ ਗਏ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ, ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ। ਬੇਸਹਾਰਾ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਗਈ।
"ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਲਕਸ਼ਮੀ। ਕੀ ਇਹ ਘਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ?" ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਨੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਸੂਰ ਅਦਾਲਤ ਜਾਣਾ ਪਿਆ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਦੋ ਸਾਲ ਹੋਰ ਬੀਤ ਗਏ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਗਰਭਵਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੁਣ 24 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ 19 ਸਾਲਾਂ ਦੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੁਣ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਉਹੀ ਦਰਦ ਸਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬੇਔਲਾਦ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਬੇਔਲਾਦਤਾ ਉਸਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਮਲ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਨੰਜੁੰਡੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਉਸਨੂੰ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਲਈ ਨੰਜੁੰਡ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਦੇਣਾ ਬਿਹਤਰ ਰਹੇਗਾ। ਉਸਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਨੰਜੁੰਡ ਆਈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਜਣੇਪੇ ਦਾ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਜਣੇਪੇ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਸਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਥਾਨਕ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਲੈ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਟੈਕਸੀ ਬੁਲਾਈ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਉਸਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕਮਰ ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਘੰਟੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ: "ਸਾਨੂੰ ਸਰਜਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਉਹ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗੀ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਹਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਲਕਸ਼ਮੀ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਇੱਕ ਆਇਤ ਸੁਣਾਈ ਅਤੇ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ।
ਉਹ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ੀ ਹੈ ਜੋ ਦਿਲੋਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੈ।
ਸੋਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਾਲਚੀ ਨਾ ਬਣੋ।
ਹਰ ਸਮੇਂ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਡਰ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਸਫਲ ਰਿਹਾ, ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਔਰਤ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਇਤ ਦਾ ਪਾਠ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ।

ਭਗੀਰਥੰਮਾ ਦਾ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਇਲਾਜ ਚੱਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹਰ ਸਵੇਰ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਡਿਸਚਾਰਜ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਰੂਣ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋ। ਸਰਜਰੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਣ ਤੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।"
ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਇੰਨੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਝਲਕਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਨਰਸ ਨੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।
ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ - ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਬੱਚਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੀ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਅੱਠ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣ ਤੱਕ ਜਣੇਪੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇਖਭਾਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹੀ।

2

ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਨਵਜੰਮਿਆ ਬੱਚਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਜ਼ਮੀਨੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉੱਪਰਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੌਂ ਗਏ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਗਸ਼ਤ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਮਨ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ; ਲਕਸ਼ਮੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪਸ਼ੂ ਚਰਾਉਂਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਇਕੱਲੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸੀ; ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ 26 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ। ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ: "ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋ। ਸਰਜਰੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।" ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵਾਂਗ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੋਟਾ ਬੱਚਾ ਉਸਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਪੀਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਇੱਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਉਸ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਸੀ, "ਇੱਥੇ ਆ ਜਾ।" ਪਰ ਉਹ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਤ ਗਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮਨ ਆਪਣੀ ਆਮ ਸ਼ਾਂਤਤਾ ਗੁਆ ਬੈਠਦਾ ਸੀ ਅਤੇ

ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਾਲ ਦੀ ਲਾਟ ਵਾਂਗ ਡਗਮਗਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਸੀ। ਨਰਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਵਿਆਹੁਤਾ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਬਾਗ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਪੋਸ਼ਣ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਸੌਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਉਹ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਹ ਪਤਲਾ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਲਗਭਗ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ। "ਦੇਖੋ ਤੁਸੀਂ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਘਿਓ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਹੈ।" ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਚਮਚਾ ਘਿਓ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਪਵੇਗਾ।"
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਮਾਣ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕਾਰਨ ਪਤਲੇਪਣ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਸਹਿ ਦਰਦ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ। ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਅਣਵਿਆਹੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਉਹ 12 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਅਣਵਿਆਹੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹਿ-ਪਤਨੀ ਵਜੋਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਨਵੀਂ ਪਤਨੀ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਸਦੇ ਮਾਪੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਗੇ। ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੋਰ ਵੀ ਪਤਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ, ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਗੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਦਾ ਸਰੀਰ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸੀ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਸੈਰ ਲਈ ਲੈ ਗਏ। ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਹੇਜੀਗੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ ਅਤੇ ਇੱਕ ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਿਆ, "ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਕਾਵੇਰੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈ; ਭਾਗੂ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਭੈਣਾਂ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣਗੀਆਂ।"
ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਇਸੇ ਲਈ ਆਏ ਹੋ?" "ਹਾਂ। ਭਾਗੂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ। ਹਾਏ ਰੱਬਾ! ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ! ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਇੱਕ ਬਦਮਾਸ਼ ਸੀ। ਹਸਨ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਸਬੰਧ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਸੀ।

ਜਵਾਈ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਸਹੁਰਾ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੁੰਡਲੀ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਚੈੱਕ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਹੈ।"
ਉਸ ਰਾਤ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਹੜ੍ਹ ਲਿਆ। ਰਾਮਾਇਣ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਝਲਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਹਲਚਲ ਉੱਠੀ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਦੋ ਵਜੇ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਇਆ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਸੈਰ ਲਈ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦਲਾਵਈ ਪੁਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੁੰਨਸਾਨ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ।"
ਸਹੁਰਾ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ, ਉਹ ਭੌਤਿਕ ਸੁੱਖਾਂ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਸਤ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਫਿਰ ਵੀ, ਸਾਨੂੰ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ ਇੱਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜੀਓਗੇ? ਭਾਗੂ ਦਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?" ਜਵਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਉਸ ਰਾਤ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਹੁਰਾ ਦੋ ਦਿਨ ਹੋਰ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ, ਘਰ ਦੀ ਨੌਕਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹੱਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਉਸ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮੰਤਰ ਉਚਾਰਿਆ ਜੋ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਝੁਕਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਚੌੜੀ ਕਿਨਾਰੇ ਵਾਲੀ ਧੋਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ।

3

ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਮਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੀ ਅਜਿੱਤ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ

ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਵੈ-ਅਧਿਐਨ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦਿਨ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਇਆ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ। ਪਰ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਫਿਰ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਭਰਮ ਇੰਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਕੋਮਲ ਜੱਫੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅਧੂਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਉਛਲਦੇ ਸਨ, ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਨਾਜ਼ੁਕ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਵਗਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਗੜਦੀ ਗਈ।
ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਸੁਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੱਲ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਪਰ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸਦਾ ਪਤੀ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਥਿਤੀ ਭਿਆਨਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਇੱਕ ਵਿਹਾਰਕ ਆਦਮੀ ਸੀ; ਉਸਦਾ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਵਿਹਾਰਕ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਅਨਾਥ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਅਨੰਦ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕੀ ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ? ਜੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਾਹਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣੇਗਾ। ਬੱਸ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਓ ਕਿ ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਕੋਮਲ ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ, ਕੇਲੇ ਦੇ ਤਣੇ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਪਪੀਤੇ ਨੂੰ ਖੁਆ ਕੇ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਸਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਡਾਕਟਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ... ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਰਦ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਦਾਦਾ ਅਤੇ ਚਾਚੇ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਦੇ ਅਫੇਅਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅਜੇ ਵੀ ਅਫੇਅਰ ਸਨ; ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ ਸੀ।
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਇੱਕੋ ਬੈੱਡਰੂਮ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਬੱਚਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉੱਠਦਾ, ਤਾਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇਗੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂ?" 'ਮੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ, ਅੰਮਾ?'

'ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ,' ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ।
"ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਏ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਹਾਲੀਆ ਯਾਤਰਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ।"
'ਓਹ, ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।'
ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਉਸਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਈ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, "ਸੁਣੋ।"
'ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਅੰਮਾ।'
ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਜੀਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਠੀਕ ਹੈ?
"ਅੰਮਾ, ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਜੇ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਜੀ ਸਕਾਂਗਾ?"
"ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ। ਤੂੰ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੇਕਾਰ ਹਾਂ।" ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੂੰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਝੂਠੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਚਲੋ," ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। "ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ? ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਅਜਿਹੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਵੀ ਘਾਤਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕੀ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕਰਾਂਗਾ?" ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਪਤਨੀ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਨੇਕ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਵਿਆਹ ਦੌਰਾਨ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਦੋਸਤਾਨਾ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਿਆਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਇੱਕ ਜੂਆਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵਨ ਉਸਦੇ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂ ਚਰਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਰਵਾਹੇ ਉਸਨੂੰ ਕਾਮਨਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਮਨ ਇਹਨਾਂ ਪਰਤਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਲਈ ਇੱਕ ਮਿੱਠੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਟੱਲ ਖਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਉਸਨੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹੀ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਉਂਦੀ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਪੰਦਰਵੇਂ ਦਿਨ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਉਹ ਸਹਿਮਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ!" ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਬਚਪਨ ਦੀ ਦੋਸਤ

ਹੋਵੇ। ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ 'ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ, ਭਾਵੇਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਰਾਤ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੁਝ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?'
ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। "ਕੀ ਇਹ ਵਿਆਹ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ? ਤੂੰ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਹੈ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਕਿ ਤੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?"
"ਨਹੀਂ, ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ," ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਕਸ਼ਮੀ ਕੌਣ ਹੈ?"
ਉਹ ਮੰਨ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ, ਗ਼ਲਤ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੇਰੀਆਂ ਵਿਆਹੁਤਾ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾਵਾਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਘਟਨਾ ਲਈ ਪੱਕੇ ਉਪਾਅ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਵਾਪਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਚਿੰਤਾ ਨਾਸ਼ਵ ਹੈ?" ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀ। "ਲਕਸ਼ਮੀ ਅੱਜ ਰਾਤ ਉੱਪਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਉੱਥੇ ਜਾਓ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਹਾਲੀਆ ਬਿਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਦੋਸਤਾਨਾ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦ ਸੀ। ਉਸੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਨਮੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ, ਉਸਨੇ ਵੀ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨਾ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਸੀ ਇੱਕ ਖੁਸ਼ੀ ਜਿਸਦੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ - ਇੱਕ ਪਰਮ ਖੁਸ਼ੀ ਜਿਸਦਾ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ?

4

ਖਿੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਵਗਦੀ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਹਵਾ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਝੱਖੜ ਵਗਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਜ਼ਗੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਬੈੱਡਰੂਮ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਦੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੁਕਵੇਂ ਗੁਣ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉੱਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਇੱਕ ਤਾਕਤਵਰ ਆਦਮੀ, ਮਾਚਾ, ਅਤੇ ਨੀਲਗਿਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸੀ; ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਸੀ। 23 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸੀ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਚਮੜੀ ਦੀ ਚਮਕ ਕੂਰਗ ਦੇ ਪੱਕੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਕੱਦ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਰੀਰ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਮੇਲ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾੜੀ ਦੇ ਪੱਲੂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਮਨਮੋਹਕ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਈ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਲਕਸ਼ਮੀ ਵੇਟਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪਈ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਆਹੁਤਾ ਅਨੰਦ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਉਮੀਦ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਸਨੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਆਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ? ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਆਵਾਂਗਾ? ਉਹ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਵਿਅਕਤੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਉਸਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੀ ਭਲਾਈ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਸਾਡਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸ ਸਭ ਵਿੱਚ ਪਾਪ ਦੇ ਸਵਾਲ ਤੋਂ ਬੇਚੈਨ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੇਟਣ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਡੀਕ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਦੋ ਕਦਮ ਵਧਿਆ। ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਸਦੀ ਧੋਤੀ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਗਈ। ਪਸੀਨੇ ਦੇ ਮਣਕੇ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਅਤੇ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਵਹਿ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਧੋਤੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪਸੀਨਾ ਪੂੰਝਿਆ ਅਤੇ ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਹਰ ਹਨੇਰਾ ਸੀ, ਪਰ ਤਾਰੇ ਹਨੇਰੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਚਮਕਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਰੇ, ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਚਮਕ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਂਦੇ, ਅਨਾਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਚਮਕਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੂਜੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ, ਬਾਲਕੋਨੀ ਵਿੱਚ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਸਪਤਰਿਸ਼ੀ ਤਾਰਾ, ਉਰਸਾ ਮੇਜਰ, ਸਾਫ਼ ਚਮਕਿਆ; ਅਰੁੰਧਤੀ ਵੀ ਨੇੜੇ ਹੀ ਚਮਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਧਰੁਵ ਤਾਰਾ ਆਪਣੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਹੌਲੀ- ਹੌਲੀ ਚਮਕਿਆ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਸੱਤ ਰਿਸ਼ੀ, ਅਰੁੰਧਤੀ ਅਤੇ ਧਰੁਵ ਤਾਰਾ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਨ੍ਰਿਤਕੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨ ਇਸ ਸਵਾਲ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ; ਇਸਦਾ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਕੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਆਇਤ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ:
ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾਜ਼ੁਕ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ,

ਕੁਦਰਤ ਵਰਗੀ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਇਸਨੂੰ ਦੇਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਮੋਹ ਬੰਧਨ ਹੈ! ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਕੁਦਰਤ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਸਮਝਦਾਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਗਿਆਨ ਕਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ? ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਗਿਆਨ ਸਿਰਫ਼ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜਾਲ ਦੇ ਭਰਮ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਚਮਕ ਖੁਦ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾ ਦੇਵੇਗੀ।
ਲੰਬੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਥੱਕ ਕੇ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ਵਰਤਣ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਚਲੀ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹੀ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਇੱਕ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਉਹ ਸਮਝ ਗਈ ਕਿ ਇੱਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ, ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇੱਕ ਚੀਕ ਨਿਕਲੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਦਬਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਸੌਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਸਫਲ ਰਹੀ।
ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਥੱਕ ਕੇ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਉਹ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਅਨੈਤਿਕ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ। ਇਹ ਆਪਸੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਖੁਦ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਸੰਭੋਗ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਮ ਸੀ। ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਦਾ ਝਿਜਕਣਾ ਅਜੀਬ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਘੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਤਸ਼ਾਹ ਘੱਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕੰਬਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਇੱਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਉਮੀਦ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸ ਉਮੀਦ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਚਲਣ ਅਤੇ ਸੌਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਤੜਕੇ 2:30 ਵਜੇ ਤੱਕ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਹੁਣ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਨੀਂਦ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਤਾਬ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਦੀਵਾ ਬਲਦਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਿਆ, ਅਤੇ ਨਦੀ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਗਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ, ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਚੰਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਚਮਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦੂਜੇ

ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਦਿਨ ਸੀ, ਅਤੇ ਚੰਨ ਇੱਕ ਫੁੱਟੇ ਹੋਏ ਕਰੌਦੇ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਨਹਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਨਿਆ, ਅਤੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਸੌਂ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਸੁਆਹ ਲਗਾਈ। ਆਮ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ 1008 ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਲੇਪ ਮਲਿਆ, ਬਾਹਰ ਗਿਆ, ਵਿਹੜੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਫੁੱਲ ਤੋੜੇ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਜੋ ਸਵੇਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਤੱਕ ਜਾਗਦੀ ਸੀ, ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਪੂਜਾ ਖਤਮ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਭਗਵਾਨ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸੂਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕੀਤਾ: ਧਰਮੋ ਰਕਸ਼ਤਿ ਰਕਸ਼ਿਤ: (ਧਰਮ ਉਸਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ)।

5

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਈ, ਉਸਦੀ ਧੋਤੀ ਸੁੱਕ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨਹਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਹ ਉੱਥੇ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਈ, ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਭਾਵੁਕ ਹੋ।" ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਅਜੇ ਵੀ ਸਵੇਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਇੱਕ ਅਥਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਚੁੱਪਚਾਪ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।
ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਵੇਲੇ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸਫਲ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਅੱਜ ਤੋਂ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਘਿਓ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਖੁਆਓ।" ਚੌਲ ਛਿੱਲ ਨਾਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ?" ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀ ਮਰਦ ਸਿਹਤ ਦੇ ਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਰੋ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਹਰ ਸਵੇਰ ਯੋਗਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ

ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧਦਾ ਗਿਆ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਫਿਰ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੌਣ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਘੱਟ ਗਈ। ਵਿਧਵਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਜੋ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਉਹ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੀ, ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਨਹਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੁਡੌਲ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਦੇ ਅਜੀਬ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਉਸਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਦੇਖਿਆ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।
ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਹ ਪਤਲੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਮਾਨਸੂਨ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗਾਂ ਵਰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਗੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਉਸਦੀ ਚੁਸਤ ਚਾਲ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕਦਮ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਏ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅਰਥ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਡੁੱਬ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਮੱਧਮ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇਹਨਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਲਕਸ਼ਮੀ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?" ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮਨ ਭਿਆਨਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਜੰਗ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਚੱਲਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜਦੋਂ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਿਆ, ਉਸਦੀ ਨਬਜ਼ ਚੈੱਕ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਆਇਆ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਚੰਦਨ ਅਤੇ ਸਿੰਦੂਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਇੱਕ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਤੱਕ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਮੋੜ ਕੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸੌਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੁਜਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯਮਤ ਸ਼ਡਿਊਲ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚੁੱਪਚਾਪ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਮਾਹਵਾਰੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਗਰਮੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਸਾੜੀ 'ਤੇ ਧੂੜ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਖੁਦ ਇਸਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਕਈ ਵਾਰ ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ

ਕਹਿੰਦੀ, "ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ? ਕੀ ਮੈਂ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ? ਤੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ?"
ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਦਿਨ, ਉਸਦਾ ਬੁਖਾਰ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਪਾਇਆ, ਜੋ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਝਿਜਕ ਗਈ, ਪਰ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਦੂਰ ਰਹੋ।" ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਦੇ ਹੋਏ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਲਕਸ਼ਮੀ, ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਮਰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਦੁਬਾਰਾ ਉੱਠਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ, ਪਤਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਧਰਮ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਧਵਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਲਗਭਗ 24 ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ, ਅਤੇ ਮੈਂ 28 ਸਾਲ ਦੀ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਹੁਣ ਤੋਂ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਵਾਂਗੇ।" ਸਾਨੂੰ ਸੰਜਮ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਸਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਜਾਪਦਾ ਹੋਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਖਰੀ ਸੱਤ ਵੱਡੇ ਨਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕਾਰਨ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਝੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਠੀਕ ਹੈ?
ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਹੱਥ ਫੜਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਨਹਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਜਲ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਇਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਮੇਰੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੂਜਾ ਲਈ ਫੁੱਲ ਚੁਣੋ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਗਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ।"
ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਬਚਪਨ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਵਾਂਗ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ—ਬਿਲਕੁਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸੌਂਪਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਲਕਸ਼ਮੀ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਮਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਜਿਉਂਦੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਾਂਗੀ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬੁਰਾ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਝੱਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਹੇਜੀਗੇ ਫਾਰਮ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਕੋਨੇ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਦੋ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਵਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਦੇ ਟਰੰਕ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖੋ। ਇਹ ਰਿਕਾਰਡ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਜੇ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।"
ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਗਈਆਂ। "ਇਹ ਸਭ ਕਿਉਂ, ਸ਼ੀਨੱਪਾ? ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਚੱਕ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।"

'ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਉਹ ਸਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਹਨ,' ਸਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਅਧਿਆਇ 14

1

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਏ ਗਏ ਜੋ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸੀ ਸੀ। ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਲਪਨਾਸ਼ੀਲ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਵਾਂਗ ਜੁੜਿਆ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵੀ, ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਹਿਰਦ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦੀ। ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਹਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪਵਿੱਤਰ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਨੂੰ ਲੈਣ ਤੱਕ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ ਜਾਂ ਪੀਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗਊ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੈ। ਹਾਲ ਹੀ ਤੱਕ, ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿੱਤੀ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੇ ਡਾ. ਰਾਓ ਨੂੰ 1,000 ਰੁਪਏ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਨਕਦੀ ਵਾਲਾ ਲਿਫਾਫਾ ਇੱਕ ਪਲੇਟ ਵਿੱਚ ਪਾਨ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਾਰੀਅਲ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਚਮਚ ਸ਼ੁਭ ਜਲ ਛਿੜਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸਨੂੰ ਡਾ. ਰਾਓ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਸਵੇਰੇ 3 ਵਜੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਂ ਗਈ।
ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਨਹਾਇਆ। ਅੱਜ ਉਸਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਜਾਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲਬਾਤ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਕੀ ਸਾਂਝਾ ਕਰੇਗੀ? ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਸਾਂਝਾ ਕਰੇਗੀ? ਉਹ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਜਲਦੀ ਨਹਾ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਜਲਦੀ ਨਾਸ਼ਤਾ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਨੋਟਬੁੱਕ ਅਤੇ ਲੰਚਬਾਕਸ ਫੜਿਆ ਅਤੇ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਗੇਟ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬੇਚੈਨ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ

ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, "ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਓ।" ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਚਿਤਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਡਰ ਜਾਂਦੀ। ਹੁਣ, ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਬਲਦੀ ਚਿਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇੱਕ ਕੜਕਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਂਸ ਦੀ ਸੋਟੀ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਸੁਆਹ ਨਾਲ ਭਰੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਚਿਤਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਧੋਤੀ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਮੰਤਰ ਉਚਾਰੇ। ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਚਿਤਾ ਵੱਲ ਵੇਖੇ ਚਲੇ ਗਏ।
ਚਿਤਾ ਅਜੇ ਵੀ ਧੁਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਲਾਸ਼ ਇੰਨੀ ਸੜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਲੱਕੜ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ, ਧੂੰਆਂ ਅਤੇ ਕੜਕਣਾ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਚਿਤਾ ਹੁਣ ਬਸ ਧੁਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕਿ ਇਸ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਇੱਛਾਵਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਭਰ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਡੂੰਘਾ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਲਾਸ਼ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਚਾਰ ਆਦਮੀ ਬਾਂਸ ਦਾ ਫਰੇਮ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਜਿਸ 'ਤੇ ਲਾਸ਼ ਟਿਕਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਭਾਰੀ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਘੜਾ ਲੈ ਕੇ। ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ, ਉਦਾਸ ਦਿੱਖ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਪਿੱਛੇ- ਪਿੱਛੇ ਗਏ। ਪੁਜਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੱਲਿਆ, ਭਾਵਹੀਣ। ਉਹ ਲਾਲ ਸ਼ਾਲ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ ਘਾਹ ਦਾ ਝੁੰਡ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਲਾਸ਼ ਉੱਥੇ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਪੁਜਾਰੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਔਰਤ ਇੱਥੇ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇਕੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।" ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਭਟਕਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਓ।' ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਹ ਥੱਕ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਸੀਨਾ ਆਉਣ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਉਹ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅੱਧੀ ਦੂਰੀ ਤੈਅ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੱਕ ਗਈ ਅਤੇ ਚੱਕਰ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਰੇਲਿੰਗ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਹੇਠਾਂ, ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੈਲਿਆ ਅੱਧਾ ਮੈਸੂਰ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ- ਵੱਡੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਹਿਲ ਛੋਟੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ।
ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ, ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਚਮਕਦੇ ਤਲਾਅ ਦੇ ਪਾਰ। ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਜਲਦੀ ਹੀ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਹ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਚਿੰਤਾ ਨਾਲ ਕੁਰਲਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਉਹ ਚੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ।
ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਥਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾਉਣ ਲਈ ਹਵਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਇੱਕ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਵਗਣ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਤਾਜ਼ਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਫੜ ਲਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਸੂਰ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਸੀ। ਦਸ ਮੀਲ ਦੂਰ, ਨੰਜਨਗੁੜ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਫਸਣ ਨਾਲ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਹਵਾ ਹੁਣ ਤੂਫ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਵਾਵਰੋਲੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਧੂੜ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ

ਘੁੰਮ ਗਈ। ਧੂੜ ਦੇ ਨਾਲ, ਸੁੱਕੇ ਪੱਤੇ, ਮੁਰਝਾਏ ਹੋਏ ਝਾੜੂ, ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਟੁਕੜੇ, ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਲਬੇ ਉੱਡ ਗਏ। ਭੂਰੀ ਧੂੜ ਇੰਨੀ ਸੰਘਣੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਕਾਲਜ, ਜੋ ਕੁਝ ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਵਾ ਦਾ ਇੱਕ ਝੱਖੜ ਉਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁੰਮਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਪੱਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਵਗਦੀ ਨਦੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਡਰ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਤੂਫ਼ਾਨ ਉਸਨੂੰ ਵਹਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੱਟਾਨ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਧੂੜ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਡੰਗਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਤੂਫ਼ਾਨ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਪਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬੱਦਲ ਬਣਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਬੱਦਲ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਪਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਢੱਕ ਲਿਆ। ਉਹ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ। ਨੇੜੇ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਨਮੀ ਵਾਲੀ ਗਰਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਸੀਨਾ ਵਹਾਇਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕੱਪੜੇ ਚਿਪਚਿਪੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਇੰਨੀ ਦਮ ਘੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਗਰਮੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖੀ ਗਈ ਚਿਤਾ ਦੀ ਚਮਕ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਇੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।
ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੀਂਹ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਪੈਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ। ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਉੱਪਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਇਹ ਤੇਜ਼ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਵਰ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਛਾਨਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਟਪਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਲੁਕਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਭੱਜੀ; ਉਹ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ, ਮੀਂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਭਿੱਜਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਤੇਜ਼ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਮੀਂਹ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। 15 ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਮੀਂਹ ਪਿਆ। ਕੋਈ ਤੂਫ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਭੂਰੀ ਧੂੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਕੂੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਮੈਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ; ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਮਾਚਿਸ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਕਾਲਜ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੱਦਲ ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ। ਸੂਰਜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਚਮਕਿਆ, ਪਰ ਤੇਜ਼ ਗਰਮੀ ਚਲੀ ਗਈ। ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਮੀਂਹ! ਇਹ ਅਚਾਨਕ ਆਇਆ, ਬਿਨਾਂ ਮੌਸਮ ਦੇ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਚਾਨਕ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੀ। ਹਵਾ ਉਸਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੁਣ ਔਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ, ਇਹ ਲਗਭਗ ਅਨੰਦਮਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਜਿਹਾ ਅਨੰਦ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਸੀ; ਉਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਉਸੇ ਅਨੰਦ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਗੇ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉਹ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਗਈ, ਦੇਵਤੇ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਈ। ਇੰਨੀ ਉਚਾਈ 'ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਕ ਸਮਤਲ ਰੇਤਲੀ ਸਤ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਵਗ ਰਹੀ ਇੱਕ ਧਾਰਾ ਵਾਂਗ ਸੀ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪੱਥਰ ਦੇ। ਇਸ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ।

ਉਹ ਭੁੱਖੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਟੂਟੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ, ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਗਈ, ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਜੋ ਉਹ ਲਿਆਈ ਸੀ ਖਾਧਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਖਾਲੀ ਲੰਚ ਬਾਕਸ ਧੋਤਾ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨ ਲੱਗੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸੁੱਕ ਗਏ ਸਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਨੋਟਬੁੱਕ ਦਾ ਕਵਰ ਅਜੇ ਵੀ ਗਿੱਲਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਥਕਾਵਟ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਕਬਰਸਤਾਨ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੀਂਹ ਨੇ ਚਿਤਾ ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਬਰਸਤਾਨ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ, ਮਾਹੌਲ ਧੂੜ-ਮੁਕਤ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਦੁਖਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਈ ਅਤੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉਹ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਗਈ ਸੀ। ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਸੀ। ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਫੜਨ ਲਈ ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੀ ਬਾਲਕੋਨੀ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਪਹਾੜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ। ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਹੇਠਾਂ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸਖ਼ਤ ਸੀ। "ਹੇਠਾਂ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ।
ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਪਹਾੜੀ ਵੱਲ ਮੋੜਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਦੋ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪਚਾਪ ਇਸ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ, ਫਿਰ ਇਸ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉੱਪਰ ਆਓ।"
ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਥੱਕ ਗਏ, ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝਿਆ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ, ਇਹ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਡਿੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਪਹਾੜੀ ਵੱਲ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ।
ਉਸ ਸ਼ਾਮ, ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਬੁਲਾਇਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜੋ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉੱਪਰ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਛੂਹਿਆ ਅਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, "ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਅਣਉਚਿਤ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਟਕਣ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਲਤ ਸਨ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰੋ।"
"ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਗੱਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਦੀਆਂ। ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੱਸ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੋ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।
ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨ ਲੱਗਾ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅੰਮਾ ਨੂੰ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਜੋ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਾਰੇ?'
"ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲਫ 'ਤੇ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਖੁਦ ਲੈ ਜਾਓ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ।

2

ਰਾਜਾ ਕਾਤਿਆਯਨੀ 'ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਤੋਂ ਘੰਟਿਆਂ ਤੱਕ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਾਮ 4 ਵਜੇ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਇਸ ਵਿਆਹ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਲੈਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਮਾਪੇ ਵੀ ਕਦੇ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ ਜੇਕਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਦਲੇਰਾਨਾ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੀ। ਉਸਨੇ ਕੱਲ੍ਹ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨਾ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ? ਕੀ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?
ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ, ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਆਵੇਗੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਗੁਆਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਵਾਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਦੇ ਸਮੇਂ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੋਤਸ਼ੀ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਮੇਰੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਭ ਰਹੇਗਾ। ਮੈਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਵਾਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਨੋਟਬੁੱਕ, ਸਿਆਹੀ ਅਤੇ ਸਿਆਹੀ ਵਾਲਾ ਖੂਹ ਲਿਆਓ।"
ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਨੋਟਬੁੱਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੈੱਨ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਪੈੱਨ ਲੈ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤਣਾ ਹੈ। ਸਟੀਲ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਲਿਆਓ।" ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਸਿਆਹੀ ਪਾਊਡਰ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘੋਲ ਕੇ ਸਿਆਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਸਿਆਹੀ, ਨੋਟਬੁੱਕ ਅਤੇ ਸਟੀਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵੇਦੀ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸਿੰਦੂਰ ਅਤੇ ਹਲਦੀ ਮਲੀ, ਅਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਨੋਟਬੁੱਕ ਚੁੱਕੀ, ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕੋਲ ਰੱਖਿਆ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜੇ ਮੈਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੁਝ ਨਾਮ ਲਿਖਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਚੱਲੇਗੀ? ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਨਾਮ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਜੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਨਾਮ ਲਿਖਾਂ, ਤਾਂ

ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਭਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ? ਹਿਸਾਬ ਲਗਾਓ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ।"
ਇੱਕ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਲਾਈਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ 10 ਨਾਮ ਲਿਖਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੋਟਬੁੱਕ ਵਿੱਚ 40,000 ਨਾਮ ਹੋਣਗੇ। 10 ਮਿਲੀਅਨ ਨਾਮ ਲਿਖਣ ਲਈ, ਤੁਹਾਨੂੰ 250 ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ।"
ਠੀਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਖਤਮ ਕਰ ਲਵਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਦੂਜੀ ਲੈ ਆ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸਿਆਹੀ ਪਾਊਡਰ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਓਗੇ?
"ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੈਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਿਖੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ?" "ਕੌਣ ਬਸ ਨਾਮ ਲਿਖੇਗਾ? ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਲਿਖਾਂਗਾ।"
ਰਾਜਾ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ 'ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਪਰ ਦਿਖਾਇਆ ਨਹੀਂ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨੋਟਬੁੱਕ ਦੀ ਹਰੇਕ ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਦਸ ਵਾਰ "ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ..." ਲਿਖਿਆ। ਹਰੇਕ ਪੰਨੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ "ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੈ ਰਾਮ ਜੈ ਜੈ ਰਾਮ ਸੀਤਾ ਰਾਮ" ਲਿਖਿਆ। ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਦਾ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਉਸਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। "ਹੌਲੀ- ਹੌਲੀ ਲਿਖਣਾ ਠੀਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ, ਉਸਨੇ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਦਾ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਇੱਕ ਖਾਲੀਪਣ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਰਾਜਾ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਮਾਨੀਟਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸਮੇਂ ਲਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਛੇ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ, ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਹ ਉਸ ਦਿਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖ ਨਹੀਂ ਸਕੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਮੌਕੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫੁਸਫੁਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਿਲੋ।"
'ਹਮ,' ਉਸਨੇ ਬੇਵੱਸੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।
ਇਮਤਿਹਾਨ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਭਾਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਓ।'
'ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਹਿਣਾ?'
"ਕੁਝ ਨਾ ਪੁੱਛ। ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਅਯੋਗ ਔਰਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿ। ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ।" ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ

ਗਏ। "ਹੋਰ ਬਹਿਸ ਨਾ ਕਰ। ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਕਦੇ ਮਿਲਾਂਗੇ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ।
ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਮੁੱਖ ਨਿਗਰਾਨ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ, ਜਿਸਨੇ ਪਿਛਲੇ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਰਥ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੇ ਮਨ, ਦਿਲ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ? ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਆਪਣਾ ਦਰਦ ਸਹਿਣ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰੋਗੇ।" 'ਨਾਗੂ, ਤੂੰ ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕੇਂਗਾ,' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰੱਟੇ-ਰੱਟੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।
ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਇੰਨੇ ਨੇੜੇ ਕਿਉਂ ਆ ਗਈ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਖਰਕਾਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਬੁੱਢੀ ਔਰਤ ਹੈ - ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਿਰਫ 24 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਾਲੀ ਸੀ - ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਝੂਠ ਘੜਿਆ ਸੀ! ਉਹ ਫਿਰ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਸਨ।

3

ਆਪਣੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਤਰਸਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਦਬਾਇਆ, ਨੰਜਨਗੁੜ ਲਈ ਰੇਲਗੱਡੀ ਫੜੀ ਅਤੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਮੈਸੂਰ ਦੀ ਮੇਰੀ ਆਖਰੀ ਯਾਤਰਾ ਸੀ। ਕੱਲ੍ਹ, ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੀ।"
"ਹਾਂ, ਪੁੱਤਰ। ਜੇ ਤੂੰ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ," ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਇਆ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚੀਨੀ ਹੁਣ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਾਪਸ

ਉਸ ਗਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਧੁੰਦਲੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਮ ਵਾਂਗ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਧੜਕਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇ।
ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਗਈ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਚਾਚਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?" ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਕਦਮ ਰੱਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਜੋ ਦੇਖਿਆ ਉਸ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਇੰਨਾ ਪਤਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਪਿੰਜਰ ਵਰਗਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੱਪੜੇ ਗੰਦੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਈ, ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣੋ। ਮੈਂ ਉਸ ਘਰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਅੱਜ ਤੋਂ, ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਵਾਂਗ ਰਹਾਂਗੇ।"
ਰਾਜਾ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖੋ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਓ, ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰੀਏ। ਮੈਨੂੰ ਸਿਵਲ ਮੈਰਿਜ ਜਾਂ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਾਂ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, 'ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਸ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹੋ,' ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਹੋ।" ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਹੁਣ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਾ ਘੱਟ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਧੜਕਣ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਈ।

ਅਧਿਆਇ 15

1

ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਰਾਤ 10 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਈ। ਰੇਲਗੱਡੀ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਚਾਮਰਾਜਨਗਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਕਿਤੇ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਯਾਤਰੀ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਰਹੀ, ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਵਾਪਸ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਸਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਾ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਬੱਚੀ ਦੀ ਮਾਂ ਸੀ, ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਬੀਏ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਸਬੂਤ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਹ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਇਸ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਸ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।" "ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਪਸ ਆਵੇਗੀ।"
ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਚੀਨੀ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਖੀਰ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੋ ਵਾਰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਅੰਮਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਈ?" ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸੌਂ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਪਸ ਆਵੇਗੀ। ਰਾਤ ਬੀਤ ਗਈ, ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਆ ਗਈ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜੋ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਤੀਰਥ ਭੇਟ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਵੇਰ ਦੀ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਤੁਰੰਤ ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਤੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਅੰਦਰ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਤੁਰੰਤ ਲਿਫਾਫਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਕੱਢਿਆ, ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗਿਆ, ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਇਸਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ

ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਪੰਨੇ; ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਹਿਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦਰਦ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:
ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਡਾ ਵਿਆਹ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋ। ਇੱਕ ਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੱਚਾ, ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਛੇ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਇਸ ਧੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦੇਣ।

ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਇੱਕ ਬਦਕਿਸਮਤ ਆਤਮਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਦਇਆ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਉਹ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨੂੰਹ ਬਣ ਕੇ ਆਈ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਸਦੀ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ।
ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ। ਸਥਾਪਿਤ ਅਰਸ਼ਯ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਰੁੱਖ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੀਆਂ 12 ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ 12 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਸਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜੜ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਸਨ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੂਚੀਬੱਧ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੱਧੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੌਰਾਨ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਸਨ, ਪਰ ਕਾਤਯਾਨੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰ ਔਰਤ ਜੋ ਦੂਜੇ ਵੰਸ਼ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਆਈ ਸੀ, ਆਪਣੀ

ਮੌਤ ਤੱਕ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਨਦੀ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਲਈ ਜੋ ਇੱਕ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਬਦਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਕਾਤਯਾਨੀ ਦਾ ਘਿਣਾਉਣਾ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਮਿੱਟ ਧੱਬਾ ਸੀ। ਕੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਸ ਦੂਜੀ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਸੀ? ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਵਾਲ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ, ਉੱਠਿਆ: ਕੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ?
ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ 12 ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਹੋ? ਆਓ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਓ। ਉਹ ਅਜੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਪੱਤਰ ਹੈ?"
"ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੀਨੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨਾਲ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਆਮ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇੱਕ ਟੁਕੜਾ ਵੀ ਉਸਦੇ ਗਲੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਉਤਰਿਆ। "ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ?" ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ। "ਤੁਸੀਂ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੀ ਪਲੇਟ ਅਜੇ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਖਤਮ ਕਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਤਿਆਨੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ। ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤਾਂ, ਉਸਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ?"
'ਹਾਂ।'
ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ?
"ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਕੀਤਾ।"
"ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ! ਉਹ ਆਦਮੀ ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ?"
'ਰਾਜਾ ਰਾਓ, ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦਾ ਭਰਾ।'
"ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ!" ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। "ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਘਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਇਹ ਕਰਦਾ ਹੈ?"
'ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?'
ਕੀ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕ ਸਕਦਾ ਹੈ?
"ਰਾਓ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਵੱਖਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਡਾ. ਰਾਓ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਜੋ ਕੁਝ ਜਾਣਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ।
'ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕਿਸਨੇ ਦੱਸਿਆ?'

'ਕਾਤਿਆਨੀ ਖੁਦ।'
"ਉਸਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਚਲਾਕ, ਪਾਪੀ ਕੁੱਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਰ ਜਾਂਦੀ..." ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ, ਉਹ ਆਦਮੀ ਜੋ ਵਿਧਵਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।
"ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੰਨੀ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਉਮਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਗੁਆ ਰਹੇ ਹੋ!" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਸ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। "ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਓ, ਮਹਾਰਾਜ। ਤੁਸੀਂ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਛਲਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਾਲਜ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਮੁੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਲਾਲ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨਣ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਉਹ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ... ਹਮੇਸ਼ਾ "ਮੇਰੀ ਨੂੰਹ, ਮੇਰੀ ਨੂੰਹ," ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਠੀਕ ਹੈ? ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸਹੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣੋਗੇ? ਸਾਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ।"
"ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਦੱਸੋ।"
"ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖੋ। ਬੱਸ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣੋ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਵਿਆਹ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਆਓ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਈਏ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਫੱਟ ਦੇਈਏ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਵਾਪਸ ਲਿਆਈਏ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੋ?'
ਮੈਸੂਰ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਨਾ ਸੋਚੋ ਕਿ ਉਹ ਘੱਟ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਟਿਕਦੀ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
"ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੇਰਾ ਵੇਦਾਂਤ ਹੈ! ਤੂੰ ਇੱਕ ਸੰਤ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਘਰ ਹੀ ਰਹਿ। ਮੈਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਵਾਪਸ ਘਸੀਟ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ।"
ਲਕਸ਼ਮੀ, ਜੋ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਜੋ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਸਹੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਕਰਮ ਹੈ!"

ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਘਿਣਾਉਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਲਾਹਕਾਰ ਹੈ!" ਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਦਿਲਾਸਾ ਮੰਗਦੇ ਹੋਏ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉੱਥੋਂ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ।

2

ਸ਼੍ਰੀਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬੋਰਡਿੰਗ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਹਾਲ ਵਿੱਚ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ। 50 ਰੁਪਏ ਦੀ ਫੀਸ ਲਈ, ਇੱਕ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਦੀ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਰਸਮ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਦਾ ਧਾਗਾ ਪਾਇਆ। ਨਵ-ਵਿਆਹੇ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਅਨਾਜ ਨਾਲ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਲੇ, ਤੋਹਫ਼ੇ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨ ਰਾਜਾ ਦੇ ਦੋਸਤ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਯਾਤਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਲਾੜੀ ਜਾਂ ਲਾੜੀ ਦੋਵਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਓ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿੱਚ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਲਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ।
ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤਿੰਨੋਂ ਆਦਮੀ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਵਿਦਾਈ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਭੈਣ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਆਹ ਦੌਰਾਨ ਦੁਲਹਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਰਸਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ।"
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਹੋ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਘਰ ਦੀ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸੰਭਾਲੋ।"
ਬਾਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕਾਰਪੇਟ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਫਰਸ਼ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਵ-ਵਿਆਹੇ ਜੋੜੇ ਨੇ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਹੋਟਲ ਦੇ ਰਸੋਈ ਸਟਾਫ ਨੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਨ - ਮਿਠਾਈਆਂ, ਸਨੈਕਸ, ਫਲਾਂ ਦੇ ਸਲਾਦ, ਕੌਲੀ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਰੀਆਂ, ਦਹੀਂ ਦੀਆਂ ਕਰੀਆਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ। ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ, ਮਹਿਮਾਨ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

"ਇਹ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਕਿੰਨਾ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਵਿਧਵਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਮੁਟਿਆਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਔਰਤ ਇੰਨੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਚਾਰ ਵਾਰ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।"
"ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਦੇ ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ!"
"ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।"
"ਵਾਹ! ਡਾ. ਰਾਓ ਕਿਤੇ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ।"
"ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਔਰਤ, ਜਿਸਨੇ ਪੀਲੀ ਸਾੜੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਡਾ. ਰਾਓ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹ ਇੱਥੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੁਕੇ ਹੋਣਗੇ।"
ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਗਲਤ ਹੋ। ਉਹ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ ਦੌਰੇ 'ਤੇ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਭਾਵੁਕ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਜੋ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। "ਖਾਣਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ ਯਾਰ। ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਫਜ਼ੂਲ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋ!" ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਸਨੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ।
ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਦਹੀਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚੌਲ ਪਰੋਸੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਸੁਰੀਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੋ ਪਉੜੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪਉੜੀ ਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਜਿਸਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਕਾਲਜ ਗਾਇਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਇਨਾਮ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਲ ਐਮਏ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨੇ ਇੱਕ ਗੀਤ ਗਾਇਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖੱਬੀਆਂ ਹਥੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਪੱਟਾਂ ਨੂੰ ਥਪਥਪਾ ਕੇ ਰਫ਼ਤਾਰ ਬਣਾਈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਾਉਣਾ ਖਤਮ ਕੀਤਾ, ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੇ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਪੈਕੇਟ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਹੋਟਲ ਦਾ ਬਿੱਲ ਭਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਜਾ, ਕਾਤਿਆਨੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਘੋੜੇ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।
ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਨਵ-ਵਿਆਹੀ ਜੋੜਾ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਰਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਛੁੱਟੀਆਂ ਸਨ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਉਹ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਘੁੰਮਣਾ ਜਾਂ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ ਕਿ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਦਰਦਨਾਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਦੀਵੀ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਇਸ ਸਦੀਵੀਤਾ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ, ਸੱਚ, ਸਥਿਰ, ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿੱਚ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ

ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਅਤੇ ਸੱਸ ਨੂੰ ਵੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲੈ ਆਉਂਦੀ, ਤਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਿਸ ਵੱਲ ਵੇਖਣਗੇ? ਉਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜੇ ਦੀ ਯਾਦ ਨੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਤਰਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਧੁੰਦਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਉਸਦੀ ਗਲਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੀਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।
ਇੱਕ ਰਾਤ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਉਣ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ?" ਰਾਜਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੋ?"
"ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ। ਆਪਣੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ? ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਓ। ਉਹ ਸਾਡਾ ਬੱਚਾ ਹੈ।"
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਾਂ ਨਾਲ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਹੋ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰੋਗੇ?"
"ਮੇਰਾ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਆਪ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
"ਮੇਰੇ ਲਈ ਉੱਥੇ ਇਕੱਲਾ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਕਹਿਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, 'ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਦੇ ਦਿਓ।' ਤੁਹਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।" ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਭੇਜਣ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਫੇਰੀ ਦੀ ਮਿਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਦੱਸਣ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਜਾਓਗੇ, ਤਾਂ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਰੁਕਾਵਟ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗੀ।"
ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਗੁਆਚ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਕੰਬ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਂ-ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਦੀ ਤੀਬਰ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੱਤਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ:
ਇਸ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਚਾਰ ਦਿਨ ਬਾਅਦ, 20 ਤਰੀਕ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਉੱਥੋਂ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭੇਜੋ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਭੇਜੋ।

ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਡਾਕ ਟਿਕਟਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਇਸਨੂੰ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ।

3

ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਨੀ 20 ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਲੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਜੂਨ ਦੀ ਹਲਕੀ ਬੂੰਦਾ-ਬਾਂਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਘਾਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਰਾਜਾ, ਛਤਰੀ ਫੜ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਡਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੇ ਵਜੇ ਚੁੱਕਾਂਗਾ।" ਉਹ ਉਸ ਘਰ ਤੋਂ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਨੰਜਨਗੁੜ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਉੱਥੇ ਉਸਦੀ ਆਖਰੀ ਯਾਤਰਾ ਸੀ। ਪੂਰੀ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਬੂੰਦਾ-ਬਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕੀ। ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੇ ਰੁਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮੀਂਹ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਕੰਬਲੀਮਾਥਾ ਪੁਲ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅੱਗੇ ਵਧੀ, ਉਹ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਅੱਧੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨਘਰ ਸਨ, ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਮੰਦਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ, ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹਰਿਆਲੀ, ਉੱਚੇ ਰੁੱਖ ਸਨ; ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣੂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਅਚਾਨਕ, ਉਸਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ: ਇੱਕ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜੂਨ ਦੇ ਉਸੇ ਮਹੀਨੇ, ਜਦੋਂ ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਪਿਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਹਾਏ ਅਣਗਿਣਤ ਹੰਝੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਰੇਲਗੱਡੀ ਨੰਜਨਗੁੜ ਪਹੁੰਚੀ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਟ੍ਰੇਨ ਤੋਂ ਉਤਰੀ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕ ਉੱਠਿਆ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ! ਹੁਣ ਤੱਕ, ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਉਸਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਬੱਚਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ? ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਜ਼ਰੂਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਖੈਰ, ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣਾ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਅੱਧੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉਹ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ, ਜੋ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰਸੋਈ, ਡਾਇਨਿੰਗ

ਰੂਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਰੂਮ ਸਨ। ਉਹ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਅੰਦਰੋਂ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਜਾਪ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ: '...ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰਮਾ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਕਸ਼ਯਪ-ਗੋਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਸਾਲਾਨਾ ਮੌਤ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ...'
ਉਸਨੂੰ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹੰਗਾਮੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲਾ ਵਿਹੜਾ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਰੰਗੋਲੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਾਲਾਨਾ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਸਦੀ? ਉਸਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ, ਉਸਦੇ ਪਤੀ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ, ਉਸਦੀ ਬਰਸੀ 'ਤੇ ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਦਿਨ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਆਉਣਾ ਚੁਣਿਆ ਸੀ! ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ- ਸਮਝੇ, ਉਹ ਇਸ ਅਸਾਧਾਰਨ ਤਾਰੀਖ 'ਤੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਜੋ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਪਰ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਆਏ ਹੋ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ? ਹੇ, ਇੱਥੇ ਬੈਠੋ।"
ਨਹੀਂ, ਲਕਸ਼ਮੀ। ਅੱਜ ਉਸਦੀ ਬਰਸੀ ਹੈ।
"ਹਾਂ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਤੋਂ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਭੁੱਲ ਗਏ? ਆਓ ਬੈਠੋ। ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਪੱਤਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ।"
ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਾ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਅੰਦਰੋਂ ਜਾਪਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪਿਤਾ ਲਈ ਰਸਮਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਜੇ ਉਪਨਾਇਣ ਰਸਮ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਸਾਲ, ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ, ਨਵੀਂ ਬਸਤੀ ਦੇ ਕੂੱਪਯ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ। ਸਥਾਨਕ ਪੁਜਾਰੀ, ਸੁੱਬਯ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕੀ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਕੌਣ ਸਨ - ਇੱਕ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਾਰਨ। ਵਿਚਕਾਰ, ਚੀਨੀ ਆਪਣੇ ਆਮ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦੀ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ। ਲਗਭਗ 15 ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭੋਜਨ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾਵੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਕੁੱਪਯੇ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਨਿਯੁਕਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਭੋਜਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣੋ, ਜੋ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਰਾਤ ਭੁੱਖੇ ਨਾ ਰਹੋ।" ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ।" ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਡੀਓ ਸਿਗਨਲਾਂ

'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੀ ਰਸਮ ਵੱਜੀ, ਅਤੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਭੋਜਨ ਪਰੋਸ ਰਹੀ ਸੀ।
ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਇਆ: "ਪੂਰਵਜਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ?" ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ਸੀ? ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੱਸ ਇੰਨਾ ਹੀ। ਉਹ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵੀ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਪਿਆਰ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਹੁਣ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ... ਤਾਂ ਕੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਲਈ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਦੀ?
ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ। 'ਦੇਵਤਿਆਂ ਲਈ ਰਸਮਾਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗਾ ਖੱਬੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲੰਘਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਕਰਮਾ ਘੜੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, "ਸਵਾਹ" ਅਤੇ "ਵਾਸਤ" ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਵਜਾਂ ਲਈ ਰਸਮਾਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗਾ ਸੱਜੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲੰਘਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਸਮ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, "ਸਵਾਧਾ" ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਰਸਮ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅੱਧਾ ਘਾਹ ਕੱਟਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੀ ਰਸਮ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜੜ੍ਹੋਂ ਪੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਘਾਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।'
ਗੱਲਬਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। 'ਇੱਥੇ "ਪੁੱਤਰ" ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਕੀ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਸਿਰਫ਼ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ?'
ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਜਾਇਦਾਦ ਵੰਡ ਦੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਹੈ: ਪੁੱਤਰਪਦਮ ਪ੍ਰਪੋਤਰਪਰਯੰਤਨਾਮੇਵ ਪਰਵਣਵਿਧਿਨਾ ਪਿੰਡਾਨੋਪਕਾਰਕਤਵਾਸਯਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਤ। ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਤੁਰੰਤ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਤਿੰਨੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਲਈ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ, ਅਤੇ ਪੁਰਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੜ੍ਹਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਗੇ।” ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਵੰਡ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ। “ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦੌਲਤ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ, ਵਿਆਜ ਸਮੇਤ, ਵਾਪਸ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਪੋਤਾ ਸਿਰਫ ਮੂਲ ਰਕਮ ਹੀ ਵਾਪਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮੂਲ ਰਕਮ ਕਿਉਂ ਵਾਪਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?”
ਕਾਤਿਆਨੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੂਜੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਚੀਨੀ ਬਾਹਰ ਆਈ। ਇੰਝ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ

ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮਰ ਦੁਆਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਗਿੱਲੀ ਧੋਤੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਛਾਲ ਮਾਰਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਨਬੀ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਅੰਮਾ, ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਦਿਨ ਕਿੱਥੇ ਸੀ?" ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਚੁੱਪ ਘਰ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੀ ਰਹੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਗਿਆ। "ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਓ, ਚੀਨੀ," ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ। "ਅੰਮਾ, ਅੱਜ ਪਾਪਾ ਦੀ ਬਰਸੀ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ? ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਛੂਹਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਗਿਆ, ਆਪਣੀਆਂ ਕੂਹਣੀਆਂ ਉਸਦੇ ਪੱਟਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਮਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਦਿਨ ਕਿੱਥੇ ਸੀ?'
'ਮੈਂ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਬੇਟਾ।'
"ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਨਾ ਜਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਝੁਕਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਖਿੱਚਿਆ। "ਮੈਂ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗਾ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪਾ ਅਭਿਸ਼ੇਕ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਗੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਰੁਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਹੋ? ਅੰਦਰ ਆਓ।" ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਦੋ ਨਿਯੁਕਤ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਾਪ ਅਤੇ ਮੰਤਰ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸੁਬੱਈਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨਾਲ ਦਸ ਮਿੰਟ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਓ," ਅਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਦੋ ਨਿਯੁਕਤ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ 'ਤੇ ਪਈ। ਕੁੱਪਈਆ ਇੱਕ ਚੌੜੇ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਘੜੇ ਵਿੱਚ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਲੈ ਕੇ ਨਦੀ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਮੁਰਦਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਭੋਜਨ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ 'ਤੇ ਵੀ ਟਿਕੀ ਰਹੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਪੇਟ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਇੱਕ ਕੰਧ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਕੁੱਪਈਆ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਡੁਬੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਫਿਰ ਉਸ 'ਤੇ ਪਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ, ਇਹੀ ਕੁੱਪਈਆ ਉਸ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਸੀ; ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਸੀ।
ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਓ, ਬੱਚੀ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਓ।" ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਮਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਆਮ ਢੰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਖਾਣਾ ਖਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਖਾਓ।" ਪਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ। ਉਸਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਠੀਕ ਹੈ, ਆਓ। ਨਾਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਘੰਟੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਹੈ ਨਾ?" ਉਸਨੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ, ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਇੱਕ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕੇਲੇ ਦਾ ਪੱਤਾ ਵੱਖਰਾ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਸੀ। ਕੁੱਪਿਆ ਰਸੋਈ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਪੱਤੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਖਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਖਾਣਾ ਇੰਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਪਰੋਸਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਹਲਵਾ, ਡੋਨਟਸ, ਤਲੇ ਹੋਏ ਪਕਵਾਨ, ਅਤੇ ਅੰਬ-ਕੇਲੇ ਦਾ ਗੁੱਦਾ - ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਸਭ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਇੱਕ ਸਾਦੀ ਕੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਚੱਕ ਚੌਲ ਖਾਧੇ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਆਖਰੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਚੌਲ ਅਤੇ ਦਹੀਂ, ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਚੀਨੀ ਸੌਂ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਬਰਸੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਵਰਤ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਚੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਭੁੱਖਾ ਪੇਟ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ, ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਖਤਮ ਹੋਈ, ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਜਲਦੀ ਉੱਠ ਗਿਆ।
ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। ਲਗਭਗ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਹਰ ਪਲ ਇੰਨਾ ਭਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਈ ਅਤੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਨੇ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਹੇ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਪੱਤਰ ਮਿਲ ਗਿਆ।"
ਥੋੜ੍ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਿਆਂ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਬਸ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।" ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਆਈ। "ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਭ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ? ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ, ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਘਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ, ਇਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਘਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਹੋ।" ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਸਾਹ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਗਈ ਅਤੇ ਸਰੋਤਰੀ ਦੇ ਕੋਲ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਹ ਲੰਬਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਭਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਚਲਾਕ ਸੀ, ਪਰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਆਪਣੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਵ-ਵਿਆਹੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, 'ਖੰਡ, ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ!' ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਇੱਥੇ ਹੈ।" ਆਓ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉੱਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗੇ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਝਿੜਕਿਆ ਹੈ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ।
ਵਕੀਲ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਿਰ੍ਹਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਗਲਾ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, "ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਮੁੜੋ ਅਤੇ ਬੋਲੋ।" ਚੁੱਪ ਛਾ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਗਲਾ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੀ ਧੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉੱਚੀ ਖੰਘਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਵਕੀਲ ਦੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਨੂੰ

ਪਛਾਣਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ: "ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਜੈਵਿਕ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਿਰਾਸਤ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਔਰਤ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।" ਫਿਰ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। "ਤੂੰ ਇੱਕ ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਇੱਕ ਬਦਨਾਮੀ।" ਅਜਿਹੀ ਨਿਕੰਮੀ ਧੀ ਕਦੇ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ...' ਉਹ ਆਪਣੀ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ, ਵਕੀਲ ਵੱਲ ਮੁੜੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੋ ਹੋਇਆ, ਹੋ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੀ।'
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। "ਤੂੰ ਮੂਰਖ ਹੈਂ, ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਉਹ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਿਓ। ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹਿ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅੜਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਲਗਭਗ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝਿੜਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਚੋਰ ਨੂੰ ਝਿੜਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਸ਼ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦੀ! ਕੀ ਉਸਨੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਅੰਦਰ ਜਾਓ," ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। "ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡਾ ਪੋਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਦਾ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਇਹ ਉਸਦਾ ਬੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ," ਉਹ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਈ।
ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਈਆ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਸੋਗ ਮਨਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰੋ," ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਗਈ। ਫਿਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੰਭਾਲਣ ਦਿਓ," ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਈ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਰੋਦੀ ਰਹੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅੰਦਰੋਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

4

ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅਜੇ ਵੀ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ ਖਿੱਚੀ ਅਤੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਰੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖ, ਬੱਚੇ। ਇੱਥੇ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਸਦਾ ਰੋਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾੜੀ ਦੇ ਪੱਲੂ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇੱਕ ਮਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿਣਾ ਕਿੰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।"
'ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ,' ਸਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।
ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਖੰਡ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਂਗਾ? ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭੇਜੋ।
ਉਹ ਲਗਭਗ ਦੋ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚੇ, ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਮਨ ਜਾਂ ਦਿਲ ਦਾ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਓਨਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ? ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਬਦਲ ਲੱਭਾਂਗੇ?"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਚੁੱਪਚਾਪ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਮ੍ਰਿਤਕ ਪੁੱਤਰ ਸਾਡਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਿਰਫ਼ ਤੇਰਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਬੱਚੇ ਨਾ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ। ਉਹ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹਨ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਅਧਿਕਾਰ ਜਤਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸਬੰਧਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੜੱਪ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਇਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਮਨਮਾਨੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?"
ਮੈਂ ਹੱਕਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।
ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮਾਂ ਬਣਨ, ਪਿਤਾ ਬਣਨ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਸਾਰੇ ਵੰਸ਼ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਔਰਤ ਸਿਰਫ਼ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ?
ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੀ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਜੂਦ ਆਉਣ

ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਦੇਵਾਂਗੀ।"
ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇਕਰ ਮੂਲ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਓ ਬਹਿਸ ਨਾ ਕਰੀਏ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਦੇ ਪੋਤੇ- ਪੋਤੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ?"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਯਾਦ ਆਈ। ਜਦੋਂ ਚੀਨੀ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲੋਂ ਬਹਿਸ ਹੋਈ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, "ਬੱਚਾ ਮੇਰਾ ਹੈ," ਜਿਸਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਚੀਨੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, "ਨਹੀਂ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਹੈ।" ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਨੰਜੁੰਦਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਉੱਥੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚੇ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਦੇ ਹਨ।" ਨੌਜਵਾਨ ਜੋੜਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਓਗੇ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕੋਗੇ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਰਹੇ? ਕੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਨਾਂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ? ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਅੱਜ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਤੁਹਾਡੇ ਨਵੇਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਬੇਤੁਕਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ?"
ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।
"ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੱਚਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਵਾਰਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੀ ਇਹ ਉਸ ਲਈ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਵਾਰਸ ਬਣੇ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰਕ ਦਿੱਖ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ।" ਕਾਤਿਆਨੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੂਜੀ ਵੰਸ਼ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਉਸ ਬੀਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੌਦੇ ਵਿੱਚ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਾਂ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਮਾਂ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁਆਰੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਮਾਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਅਨੁਭਵਵਾਦ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਕਾਸਵਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਾਪਸ

ਜਾਣਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ। ਉਸ ਪੜਾਅ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਦੀਵਤਾ ਲਈ ਲੰਘ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।"
ਉਸਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੰਝ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦਰਦ ਨਾਲ ਸੁੰਗੜ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਨਰਮ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚਾ, ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਹੀ। ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਨ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ। ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਧਰਮ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਤੇ ਮੈਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਾਖ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਾਂਗੀ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ।"
'ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਕਰੋ।'
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁਣ ਹੋਰ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਸਖ਼ਤ ਨਹੀਂ। "ਅੰਤਿਮ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੰਸ਼ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਖਾ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਰ ਦੀ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਔਰਤ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਛੱਡਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇ। ਬੱਚਾ ਉੱਪਰਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਉੱਥੇ ਜਾਓ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਵਾਂਗਾ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੁੱਢੀ ਔਰਤ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਕੇ।"
ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੇ ਚਿੰਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। "ਕੁਝ ਨਾ ਕਹੋ। ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਰਸੋਈ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਤਾਲੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ।
ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਚਾਨਕ ਹੋਣਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਚਾਨਕ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਸਹਿਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਬੋਝ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਉਹ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੀ, ਪਰ ਉਹ ਇੱਥੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਆਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਹਿਸ ਲਈ ਬਹੁਤੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਦੀ ਧੜਕਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ! ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਪਰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਸਾਰਾ ਬੋਝ ਉਸ ਉੱਤੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਗੁੱਸਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਢੀ ਅਤੇ ਚਿੜਚਿੜੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ,

ਤਾਂ ਜੋ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਰੋਕ ਰਹੇ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪਤੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੁਆਉਣ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਪੋਤੇ ਨੇ ਉਸ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੀ ਉਮੀਦ ਬਚੇਗੀ? ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ। ਉਸਦੇ ਲਈ, ਪਿਆਰ, ਪਿਆਰ, ਰਿਸ਼ਤੇ, ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਰਵਾਇਤੀ ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ, ਵੰਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦਾ ਮਤਲਬ - ਅਤੀਤ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ - ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਕੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ! "ਮੈਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗੀ... ਨਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੀ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇ।" ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਖਰੀ ਸ਼ਬਦ! "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਵਧੋ। ਮੈਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਵਾਂਗੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਕੇ।" ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਾਰਾ ਬੋਝ ਉਸ ਉੱਤੇ ਪਾ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਤਮ-ਨਿਰੀਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ ਹੈ।
वह बहुत दुखी थी। बच्चे को पीछे छोड़ना उसके लिए अपनी तीव्र इच्छा को दबाना था, जो उसकी मातृत्व की भावना के बिल्कुल विपरीत था। इन विचारों और भावनाओं के बीच एक गहरा संघर्ष उसके मन को चीर रहा था। लेकिन मातृत्व को इतनी आसानी से नजरअंदाज नहीं किया जा सकता था। कुछ देर तक वह चुपचाप बैठी रही। उसके पैरों में उठने की भी ताकत नहीं थी। न ही उसके मन में कोई फैसला लेने की शक्ति थी। उसने अपनी सारी ताकत जुटाई और खड़ी हुई। दूसरा दरवाजा खुला था। उस तरफ सीढ़ियाँ थीं जो ऊपरी मंजिल की ओर जाती थीं। वह चुपचाप उस दिशा में चल पड़ी। भूतल पर बिल्कुल सन्नाटा था। सन्नाटा किसी वीरान घर की खासियत थी। वह चुपचाप सीढ़ियाँ चढ़ गई। वहाँ, जहाँ उसने दो साल पढ़ाई की थी और रात को आराम करती थी, चीनी बाघ की खाल की बड़ी चटाई पर सो रहा था। उसके दादाजी की नीली शॉल, जो कंबल का काम करती थी, ने उसे आधा ढका हुआ था जिससे उसका पेट और बगलें दिखाई दे रही थीं। जीवन की चिंताओं से अभी तक अनजान, चीनी की कोमल साँसों से उसकी छोटी छाती बहुत धीमी गति से धड़क रही थी। कात्यायनी उसके पास बैठ गई और ध्यान से उसका चेहरा निहारने लगी। उसे अपने पहले पति की याद आ गई। चीनी के चेहरे पर वही चेहरा और शारीरिक बनावट साफ दिखाई दे रही थी। लेटने का वही अंदाज, वही सीधी नाक, चौड़ा माथा और मोहक चेहरा। उसके दादा के गुण उसे पिता के माध्यम से मिले थे। उसका मन सोचने लगा

कि आखिर वह किसका बच्चा है। वह इसे श्रोत्री वंश से संबंध न होने की बात कहकर खारिज नहीं कर सकती थी। वह एक ऐसी आत्मा थी जो इस घर में आई थी, और श्रोत्री वंश का एक बीज उसमें अंकुरित हुआ था। अब वह एक वृक्ष बन रहा है। वह हमेशा बीज के गुणों को प्रदर्शित करेगा। लेकिन उस रक्त, ऊतकों, दूध का क्या जो उसने मुझसे लिया है? और उन इच्छाओं, लालसाओं, प्रेम का क्या जो मैंने उस पर बरसाया है? क्या उनका कोई मूल्य नहीं है? हे भगवान, मुझे इस दुविधा में क्यों डाल रहे हो? क्या मुझे अपने बच्चे पर अपना अधिकार साबित करने के लिए तर्क देने पड़ेंगे? क्या माँ का जन्मजात अधिकार इतना कम हो गया है कि उसे बहसों से सहारा देना पड़ रहा है? मैं किस स्थिति में फँस गई हूँ, जिसने मेरे मातृत्व के सत्य को ही मिटा दिया है? उसे ऐसा लगा जैसे किसी ने उसके पेट में कई धार वाला खंजर घोंप दिया हो और उसे घुमा रहा हो। उसके पेट और सीने में असहनीय पीड़ा हो रही थी। उसने हथेली से अपना सीना दबाया और उसके बगल में बैठ गई। उसका रोना फूट पड़ा और आँसुओं से मानो उसके भीतर का लावा बाहर आ रहा हो। वह जी भर कर रोई। बच्चे ने उसकी रोने की आवाज़ ज़रूर सुनी होगी, क्योंकि करवट बदलते ही उसकी साँसों की लय एक पल के लिए बदल गई। इस हरकत से कंबल पूरी तरह हट गया और बच्चा लंगोटी के अलावा नंगा दिखाई दिया। माँ ने मुँह ढककर अपने रोने की आवाज़ को दबा दिया। उसने अपने बच्चे को सिर से पैर तक देखा। उसके पहले पति नंजुंडा श्रोत्री की यादें फिर से उसके मन में आ गईं। वह अपने मन को अतीत में जाने से नहीं रोक पाई। उसका दिल एक बार फिर ज़ोर से धड़कने लगा। वह झुकी और धीरे से उसके सिर को चूमा। उसके चेहरे पर एक दृढ़ निर्णय के भाव उभर आए। उसने चीनी के पैर चूमे और उठ खड़ी हुई। एक बार फिर, उसके भीतर से चीख का सैलाब उमड़ पड़ा। इससे पहले कि वह फूट पड़े, उसने अपने पल्लू का कुछ हिस्सा अपने मुंह में दबा लिया और सीढ़ियों से नीचे उतर गई। भूतल पर जीवन का कोई आभास नहीं था। रसोई का दरवाजा बंद ही रहा। जब तक चीख बाहर निकली, वह घर से निकल चुकी थी।

5

ਬਾਹਰ ਹਲਕਾ-ਹਲਕਾ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸਮਾਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਦਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਸੀ; ਹਾਲਾਂਕਿ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅਵਾਰਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਇੱਕ ਚਿੱਕੜ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਈ। ਰਸਤੇ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੱਲ ਮੁੜੀ, ਉਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਦਰਅਸਲ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸੇ ਕੋਨੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖਿਆ। "ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਹੱਥ ਖਿੱਚਿਆ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਕੋਲ

ਇੱਕ ਛਤਰੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੀ ਲਗਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਇੱਥੇ ਕਦੋਂ ਆਇਆ?"
'ਆਖਰੀ ਰਾਤ.'
'ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਨੇ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ?'
'ਭਾਗੰਮਾ।'
"ਸੱਚਮੁੱਚ? ਤੇਰਾ ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ?"
ਜਦੋਂ ਭਾਗੰਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸੱਦਾ ਨਾ ਦਿਓ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਗੰਮਾ ਨੇ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ?" ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਬਸ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ, ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਕਿਉਂ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" ਲਕਸ਼ਮੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚੀ ਰਹੀ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸਾਡਾ ਕਰਮ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਕਾਤਿਆਨੀ ਚੁੱਪ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਫਿਰ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਥਪਥਪਾਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਹੋ। ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਛਤਰੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਰੇਲਗੱਡੀ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਟਿਕਟ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਟਿਕਟ ਕਾਊਂਟਰ 'ਤੇ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਡਾਕੋਲਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਮਾਲ ਗੱਡੀ ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਉਤਰ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਰੇਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਮੁਅੱਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਘੜੀ ਨੇ 7:15 ਵਜੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਉਹ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਬੈਠ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਾਤ ਬਿਤਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਅਤੇ ਦੇਰ ਰਾਤ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡਰਗੇਰੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲੈ ਗਏ। ਉਹ ਗੌਰੀ ਡੈੱਕ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੌੜੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਨਦੀ ਹੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਹਨੇਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਲੈਂਪਪੋਸਟ ਤੋਂ ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਫ਼- ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਲਈ, ਉਹ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾਲੋਂ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਅਜੇ ਵੀ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ। ਉਸਦੀ ਸਾੜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੱਜ ਗਈ ਸੀ।

ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੱਲੂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਖਿੱਚਿਆ ਅਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸ ਦਿਨ ਵਾਪਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ।
ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੂਨ ਦੇ ਇਸੇ ਮਹੀਨੇ, ਇਸੇ ਚੰਦਰਮਾ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇਸੇ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ; ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਦਿਲ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕੱਲਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮਾਪ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਉਸ ਪਲ, ਉਸਨੂੰ ਮਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਾਂ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜੇ ਉਸਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਪਣਾ ਲਈ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਤਸੀਹੇ ਨਾ ਝੱਲਣੇ ਪੈਂਦੇ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਉਸਦਾ ਡੂੰਘਾ ਦੁੱਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਸੀ: ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੀਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਬੱਚੇ ਲਈ।
ਹੁਣ ਉਹ ਬੱਚਾ ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ! ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕੁੱਖ ਖੋਹ ਲਈ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੀ ਕਦੇ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ? ਓਏ, ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ!
ਮਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਚੁੱਪ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖੁਦ ਹੀ ਅਰਥਹੀਣ ਜਾਪਦੀ ਸੀ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚੀ ਹੋਈ, ਉਹ ਦੋ ਵਾਰ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਫਿਰ, ਦੋ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ, ਉਹ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸ ਸੁੰਨਸਾਨ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ, ਨਦੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਘੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁੱਧ ਡੁੱਲਦਾ ਹੈ।
ਅਚਾਨਕ, ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਇੱਕ ਚਮਕਦਾਰ ਰੌਸ਼ਨੀ ਉਸ ਵੱਲ ਆਈ। ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਉਸ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲਈ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰੌਸ਼ਨੀ ਸਿੱਧਾ ਉਸ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮੁੜੀ। ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੜਖੜਾਉਂਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਧੁੰਦਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ! ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਗਿੱਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਛੋਹ ਬਹੁਤ ਠੰਡੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ, ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਸਦੀ ਗਿੱਲੀ ਸਾੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਟਪਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਹੋਸ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਅਰਧ-ਹੋਸ਼ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਡੁੱਬਦੇ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਤੂੜੀ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਰੋਈ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਓਏ ਤੂੰ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ਹੈਂ? ਮੈਂ ਇੱਕ ਪਾਪੀ ਹਾਂ।"
"ਚਲੋ, ਚੱਲੀਏ," ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਫੁਸਫੁਸਾ ਕੇ ਕਿਹਾ।
"ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਚੱਲੋ," ਉਹ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦੀ ਹੋਈ, ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਈ, ਅਤੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਡੁਬਕੀ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਝੁਕ ਗਈ। ਨਦੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ

ਪਿੱਛੇ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਲਿਆਂਦਾ। "ਤੂੰ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ? ਜੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਦੀ? ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਾਲ ਗੱਡੀ ਦੇ ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਉਤਰਨ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਇੱਥੇ ਆਈ।"
ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਾ ਸੀ; ਦੂਜਾ ਨਹੀਂ! ਉਹ ਜ਼ਖਮੀ ਜਾਨਵਰ ਵਾਂਗ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। "ਹਾਏ ਰੱਬਾ, ਤੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਇੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ!" ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਬਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਿਘਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਅਧਿਆਇ 16

1

ਰਾਓ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਦਾ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਲੰਡਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਰਾਓ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਕੌਂਸਲ ਆਫ਼ ਹਿਸਟਰੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸਾਲਾਨਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਦੋ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਅਮਰੀਕੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮੈਸੂਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਰੁਟੀਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਅ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਅੱਠ ਵਜੇ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਕਰੁਣਾ ਕੋਲ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਰਹਿੰਦੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਉਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀ। ਅੱਠ ਵਜੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਉਹ ਰਸੋਈਏ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਖੋਜ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਕੋਈ ਵੀ ਨਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ ਉਸ ਕਥਨ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਜਾਂ ਝੂਠ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਾਓ ਫਿਰ ਇਸਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦਫ਼ਤਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ, ਜਾਂ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ 11 ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ! ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਘੰਟੇ ਹੁਣ ਰਾਓ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਘੰਟੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ 8 ਵਜੇ ਉੱਠਦੀ ਸੀ।
ਤੀਜੀ ਜਿਲਦ ਦੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੀ। ਯੁੱਧ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਜੰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਮੱਗਰੀ ਛਾਪਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਓ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ

ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਰੋਸਿਆ - ਚੌਲ, ਕਰੀ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਸਟੂ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਦਹੀਂ ਬਣਾਉਣਾ ਉਸਦੇ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਹੁਨਰਮੰਦ ਰਸੋਈਆ ਉਪਲਬਧ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁਦ ਖਰੀਦਿਆ - ਕਰਿਆਨੇ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਦੁੱਧ, ਟਾਇਲਟਰੀਜ਼ - ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਹੜੱਪ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਅਧਿਐਨ ਯਾਤਰਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੇ ਰਸੋਈ ਹੁਨਰ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸੰਪਤੀ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਕੌਫੀ ਅਤੇ ਬਰੈੱਡ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।

2

ਚੌਥੇ ਖੰਡ 'ਤੇ ਕੰਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਮੁਸਲਿਮ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਉਪਲਬਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਰਾਓ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਜੇਨਗਰ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਹੁਤ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਵਿੱਚ ਸੀ।
ਫਰਵਰੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਰਾਓ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿਗੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਹ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵੀ ਦਿਨ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਤਾਲੀ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸੱਠ ਸਾਲ ਦਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਆਮ ਸੈਰ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲੰਬੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਬੈਠਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਾਲ ਢਿੱਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਨੋਟ ਲਿਖਵਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੋਲਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਪੰਜ ਘੰਟੇ ਆਨਰਜ਼ ਅਤੇ ਐਮਏ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਮ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਡਾਕਟਰ ਉਸਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੋਈ ਸਰੀਰਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਟੌਨਿਕ ਦਿਓ। ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਤੁਰੰਤ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ ਅਤੇ

ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਹ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਖੇਡ ਸਕੇ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਵੀ ਇਹੀ ਇੱਛਾ ਸੀ। ਹੁਣ, ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਡਾ. ਰਾਓ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਿਸਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੌਣ ਉਸਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਉਸਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿੰਹਲੀ ਭਰਾ ਵਿਚਕਾਰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵੀ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿੰਹਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੇਗਾਨੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵਿਦਵਤਾ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਓ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਆਦੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜ ਸਕੇ, ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।
ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇੱਕ ਜੈਵਿਕ ਬੱਚਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇਹ ਇੱਛਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜ ਕੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਜਾਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਲਪਨਾ ਵਜੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਦਸ ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੈਕਸ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।
ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਲੰਬੇ ਆਰਾਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ: ਉਸਦਾ ਬੱਚਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਘਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਣਾ, ਉਸਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਉਣਾ, ਬੇਤਾਬੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ "ਅੰਮਾ" ਕਹਿਣਾ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੀ ਮਾਂ ਬਣਨ ਨਾਲ ਰਾਓ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਪਵੇਗਾ... "ਆਓ ਇੱਕ ਨਰਸ ਰੱਖੀਏ... ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਟਾਈਪ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਨਰਸ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇਗੀ... ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਪਾਉਂਦੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮੁੜਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹਾਂ... ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਰਾਗੱਪਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੌਫੀ ਅਤੇ ਬਰੈੱਡ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਰਾਮ ਕਰਾਂਗੀ, ਖੁਦ ਘਰ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਫੜਾਂਗੀ, ਉਸਨੂੰ ਚੁੰਮਾਂਗੀ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਤਾ ਦੇਵਾਂਗੀ... ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦੇਰ ਸ਼ਾਮ ਸੈਰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ... ਜੇ ਅਸੀਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਰੁਕਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੌਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ... ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" ਉਹ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਰਗਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ..."
ਉਹ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਸੈਂਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਸਨੇ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀਹ ਸਾਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਧੀ ਦੀ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਪੁੱਤਰ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ; ਉਸਦਾ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰੀ ਤੱਥ ਯਾਦ ਆਇਆ: ਕਿ ਜੋ ਔਰਤਾਂ ਦੇਰ ਨਾਲ ਗਰਭ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਂ ਲਈ ਘਾਤਕ ਵੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਸੈਂਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਉਮਰ ਤੋਂ ਦੁੱਗਣੀ! ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਡਿਲੀਵਰੀ ਘਾਤਕ ਸਾਬਤ ਹੋਈ? ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚਮਕ ਗਈ। ਉਹ ਅਸਹਿ ਜਣੇਪੇ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਸੀ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਇੱਕ ਨਰਸ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਘਾਤਕ ਦਰਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਣੇਪੇ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਫੜਿਆ, ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਮਰਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਬੱਚਾ ਆ ਗਿਆ! ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸਦੀ ਨਬਜ਼ ਹੌਲੀ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਬੱਚਾ? ਉਸਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ: "ਹੇ ਰੱਬ, ਮੇਰੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਪਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦਿਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਖੈਰ, ਬੱਚਾ ਬਚ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ?" ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੰਭ ਗੁਆ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਮੌਤ ਜਾਂ ਮਾਂ ਬਣਨ? ਉਸਨੇ ਮਾਂ ਬਣਨ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੌਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਪਰ ਝਿਜਕ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਅਜੀਬ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ। ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ।
ਇੱਕ ਰਾਤ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਂ ਗਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇਗਾ?'
ਰਾਓ, ਜੋ ਕਿ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ?'
ਜੋ ਵੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿਓ।
ਰਾਓ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ। "ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਝੁਕਾਅ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੰਦਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸੱਚ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਤ ਹਨ।"
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਆਖਰੀ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋ?
ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਕਿਉਂ?

ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਸਾਡੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਕੀ ਨਤੀਜਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਸਾਡੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀ ਬਚੇਗਾ?"
"ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹੋ?" ਰਾਓ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ। "ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ। ਇਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਕੁਝ ਹੋਰ ਛੱਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ?"
ਕਰੁਣਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਸਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦਹਾਕਿਆਂ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਉਸਨੂੰ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਸਨੇ ਅਨਾਦਿ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ, ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਭਾਰੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਢੱਕ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੌਂ ਰਹੇ ਹੋ?"
'ਨਹੀਂ।'
ਉਸਨੇ ਬੈੱਡ ਲਾਈਟ ਜਗਾਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਗਈ। 'ਅੰਦਾਜਾ ਲਗਾਓ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ?'
'ਮੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ?'
ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਲਿਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। 'ਹਾਂ...'
"ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ।"
'ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਨਿਸ਼ਚਤਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝੇਗਾ!' ਉਸਨੇ ਸਵਿੱਚ ਵੱਲ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਲਾਈਟ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।
ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ?' 'ਕੋਈ ਵੀ ਔਰਤ ਇਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕਰੇਗੀ।'
ਰਾਓ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁਝਾਰਤ ਹੱਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇ। ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ

ਦਿਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ, ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?"
ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਕੁਝ ਮਿੰਟ ਸੋਚਿਆ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਅੱਛਾ..."
'ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ.'
'ਕੀ ਅਸੀਂ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?'
ਹੁਣ ਰਾਓ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਫੇਰਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੈਂ?" "ਨਹੀਂ," ਉਸਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਇੰਨੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ?"
"ਅਸੀਂ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਆਰਾਮ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਉੱਭਰਦੇ?"
ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ?
'ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ.'
ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸੌਂ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਕੀ ਉਹ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਰਾਓ ਆਪਣੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਉਤਾਰਦਾ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਖਿੜਖਿੜਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਭਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਾਰੀ ਥਕਾਵਟ ਬੱਚੇ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੱਚਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਰਾਮ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰੀਂਗ ਕੇ ਉਸ ਕੋਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਲੱਤ ਖਿੱਚਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਭਟਕ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਉਸਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ, ਉਹ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਬਿਤਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਂ, ਚੌਦਾਂ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ

ਮਿਲਦਾ, ਕੀ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ? ਫਿਰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਯਾਦ ਮੁੜ ਕੇ ਆ ਗਈ। ਘਰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਹ ਕੁਝ ਵਾਰ ਉੱਥੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਬੰਗਲੌਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਠੀਕ ਪਹਿਲਾਂ, ਰਾਜਾ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਰਾਓ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੁਲਾਇਆ। ਰਾਜਾ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਟਰੱਕ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਦਸ ਮਿੰਟ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਰਾਓ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਅਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਨਾ ਹੀ ਜੋੜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਪਹਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।
'ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋ?' ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਲੇਟ ਗਈ ਸੀ।
'ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸੀ?'
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਬਾਰੇ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ।
ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਗਲੇ ਲਗਾ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜਿਹੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਸੀ। ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਹੁਣ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਜਾਗਣ ਲੱਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਵਜੋਂ ਬਚੀ ਹੋਈ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਜ਼ਿੰਦਾ ਬੱਚਾ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇ, ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ, 'ਦਇਆ।'
'ਹਮ।'
'ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਧੀਆ ਔਰਤ ਹੈਂ।'
ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

3

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਹ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਕੌਫੀ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਗਾਵੀ-ਵੀਰਭੱਦਰਸਵਾਮੀ ਮੰਦਰ ਤੋਂ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਉਹ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਨੇੜਤਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੂਰਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਰਮ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਅੱਧੇ ਹੇਠਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਤਾਂ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ, ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਪਿੰਡ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਚਲੋ ਹੁਣ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਚੱਲੀਏ।"
ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਉਹ ਸੁਲਤਾਨਪਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਨੰਦੀਗ੍ਰਾਮ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿੱਚ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਪਲੇਟਾਂ 'ਤੇ ਪਰੋਸੀ ਗਈ ਇਡਲੀ ਖਾਧੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਸੋਈਏ ਦੁਆਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਕੌਫੀ ਪੀਤੀ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੋਗਾਨੰਦੀਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਤਾਂ 9:30 ਵਜੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸਿਓਂ ਸੂਰਜ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਸੌ ਫੁੱਟ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਠਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਔਖੀ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਫੜੋ," ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਅੱਧੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ, ਉਹ ਫਿਰ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਲਗਭਗ ਸੌ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। "ਮੈਂ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।" "ਮੈਨੂੰ ਫੜੋ," ਉਸਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, ਅਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਪਰਲੀ ਪੌੜੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਢਿੱਲਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਰਤਨੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਆਪਣੇ ਪੱਟ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਪਸੀਨਾ ਪੂੰਝਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਬਟਨ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪੱਲੂ ਉਸਦੇ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਓ ਬੇਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਸੀ। ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਹੂੰਝ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਬੇਚੈਨੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।"
ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਦੀ ਝਾੜੀ ਦੀ ਛਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਨੇੜੇ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ ਦਸ ਮਿੰਟ ਆਰਾਮ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗੇ," ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ। "ਮੇਰਾ ਇੱਥੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਜਾਵਾਂਗੀ ਅਤੇ ਪਾਲਕੀ ਲਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਆਵਾਂਗੀ।" ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਢਲਾਣ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਭੱਜ ਗਈ। ਉਹ ਉਸੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿੱਚ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਹੁਣੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ

ਆਪਣੇ ਬਾਕੀ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇੜੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕੌਫੀ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੀਮ ਪਾਲਕੀ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚੀ। ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਆਪਣੀ ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੀ ਫੀਸ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ 12:30 ਵਜੇ ਸਨ। ਨਹਾਉਣ ਅਤੇ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਆਰਾਮ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਮ ਵਾਂਗ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਪਲਟ ਗਿਆ। ਗਰਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰ ਦਰਦ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦੁਪਹਿਰ ਵਧਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੇੜੇ ਆਈ, ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵਧ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਅਤੇ ਤਾਪਮਾਨ ਵਧਣ ਤੋਂ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਚੜ੍ਹਾਈ ਮੇਰੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਸੰਤਾਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਂ।"
ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਣਾ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕੁਝ ਗੋਲੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹਲਕਾ ਬੁਖਾਰ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸੌਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਵੀ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਈ ਅਤੇ ਸੌਂ ਗਈ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਰਾਓ ਦਾ ਸਿਰ ਦਰਦ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਵੀ ਦਰਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਬੁਖਾਰ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ।
ਉਸ ਦੁਪਹਿਰ ਉਸਨੂੰ ਡਾਕ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਰੀਡਾਇਰੈਕਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਰੰਗ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਹੈ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ: "ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੀ ਹੈ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਸਥਿਤੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੰਪਨੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ, ਸਾਡਾ ਬੇਸਮੈਂਟ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਤੀਜੀ ਜਿਲਦ ਛਾਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਬੂਤ ਭੇਜਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਚੌਥੀ ਜਿਲਦ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ।"
ਇਹ ਚੰਗੀ ਖ਼ਬਰ ਸੀ! ਰਾਓ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਦਰਦ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਇਮਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲਾ ਇਲਾਕਾ ਡੂੰਘੀ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਤਲਾਅ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉੱਪਰ ਬਲਦਾ ਅਸਮਾਨ ਵੀ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਆਤਮ-ਨਿਰੀਖਣ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਫਿਰ, ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਬੂਤ ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਿਰ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸੂਚਕਾਂਕ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਨਾਲ ਹੀ, ਉਸਨੂੰ ਚੌਥੀ ਜਿਲਦ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਪੰਜ ਜਿਲਦਾਂ ਪੂਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ

ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਪੰਜਵੀਂ ਜਿਲਦ ਯੂਰਪੀਅਨ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੁਣ, ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਇਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਅੱਠ ਸਾਲ ਲੱਗਣਗੇ।
ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੱਲ੍ਹ ਚੱਕਰ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਡਰ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਊਰਜਾਵਾਨ ਸੀ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹਾਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਸ ਕੋਲ ਬਾਕੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਕਤ ਬਚੀ ਹੈ।
परसों उनके बीच बच्चे को जन्म देने को लेकर हुई बातचीत उसके मन में गूंज उठी। अगर वह अब गर्भवती हो जाती, तो प्रसव तक काम मौजूदा रफ्तार से नहीं चल पाता। प्रसवोत्तर देखभाल के दौरान भी वह काम नहीं कर पाती, क्योंकि उसे पूरी तरह आराम करना होता। बच्चे के एक साल का होने तक उसकी अच्छी तरह देखभाल करनी पड़ती। अगर कोई नर्स उपलब्ध न होती, तो स्थिति और भी कठिन हो जाती। नर्स उपलब्ध होने पर भी, उसकी कमियों को दूर करने के लिए सतर्क रहना पड़ता। उसके भीतर से एक धीमी सी आवाज़ आई: 'अगर तुम मातृत्व को अपनाती हो, तो इस परियोजना में तुम्हारा योगदान कम हो जाएगा, और वह पूरा होने से पहले ही मर जाएगा।' हालांकि वह उस आंतरिक आवाज़ को सच मानने का कोई ठोस कारण नहीं ढूंढ पाई, फिर भी उसका मन उस चेतावनी को अनसुना नहीं कर सका। अपने पति की मृत्यु के विचार से उसका हृदय व्याकुल हो गया और शोक से उसका चेहरा गंभीर हो गया। उसकी भौंहें तन गईं और माथे पर शिकन आ गई। उसने अपने संकल्प को फिर से मजबूत करने की कोशिश की। वही दृढ़ इच्छाशक्ति, जिसने पहले उसे अपना गृहनगर और माता-पिता को छोड़ने के लिए प्रेरित किया था, और जिसने उसे दूर देश में उसके मिशन में उसका साथ देने के रास्ते में आने वाले सभी दोषों का सामना करने में सक्षम बनाया था, अब उसे सही राह दिखा रही थी। उसने ठान लिया कि जब तक वह उस मिशन को पूरा नहीं कर लेता जिसके लिए उसने उससे विवाह किया था, तब तक वह उसकी मृत्यु की संभावना को समाप्त कर देगी। फिर भी उसकी शारीरिक स्थिति ने उसे चिंतित कर दिया। वह बहुत दुबला-पतला था और उसका वजन एक जवान लड़के से भी कम था। उसने उसके कमजोर शरीर और घटती दृष्टि के बारे में सोचा। उसने हाल ही में फिर से नए चश्मे लगवाए थे। उसने फैसला किया कि वह संतान उत्पन्न नहीं करेगी, और उसका सारा प्रेम और स्नेह उस ग्रंथ को पूरा करने में समर्पित होगा। जैसे ही उसके दृढ़ संकल्प की दृढ़ता उसके चेहरे पर दिखाई दी, उसकी आँखों से आँसू बहने लगे और उसकी दृष्टि धुंधली हो गई। उसने चुपचाप उस माँ की पीड़ा का अनुभव किया जो अपने गर्भ को नष्ट करने के लिए निकल पड़ी हो। अपने चेहरे को घुटनों के बीच रखकर वह सिसकने लगी।

[redacted]

ਅਧਿਆਇ 17

1

ਪਿਛਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਹੁਤ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਕਦੇ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਅਸਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਨਰਜ਼ ਡਿਗਰੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੋਸਟ-ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਡਿਗਰੀ ਕਰੇ। ਉਹ ਉਸੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਐਮਏ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਬਨਾਰਸ ਗਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਨੌਕਰਾਣੀ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀ ਸੀ, ਸਿਵਾਏ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੇ, ਜੋ ਕਿ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਨਾਰਸ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੱਕ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵਧਦੇ ਦੇਖਿਆ। ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਬੱਚੇ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹੁਣ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ, ਰਾਜਾ ਹੁਣ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਨਾਰਸ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਢਿੱਡ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਵਾਂਗ ਜੱਫੀ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਦੋ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਫਲ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਟੌਨਿਕ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।
ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਚੀਨੀ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਹੁਣ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਚੀਨੀ ਕੰਨੜ ਦੀ ਦੂਜੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖ ਲਈ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਲੋਕ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਗੀਤ ਯਾਦ ਕਰ ਲਏ ਹੋਣਗੇ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਤਰਸਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਵੇਂ? ਉਹ ਹਉਕੇ ਭਰਦੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੋਚਦੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਫਿਰ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਕਿ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਕੁੜੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ: "ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਉਸੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵੰਸ਼ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਕੋਲ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਧੀ?"
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ?
"ਬੰਦ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਝਿੜਕਣਾ ਬੰਦ ਕਰੋ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ।"
ਜੇਕਰ ਬੱਚਾ ਕੁੜੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਹਿਲਾ ਬੱਚਾ ਮੁੰਡਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਸ਼ਾਨ ਲਿਆਵੇਗਾ।
"ਉਹ ਜੋ ਕਦੇ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ!" ਉਸਨੇ ਤਾਅਨਾ ਮਾਰਿਆ। "ਤੂੰ ਹੀ ਉਹ ਹੈਂ ਜਿਸਨੇ ਇਹ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਂਦਾ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕਾ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਹੁਣ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਵਧ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਚਮਕ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਹੁਨਸੂਰ ਹਾਈਵੇਅ ਦੇ ਨਾਲ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਵਰਗੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਿਆ ਸੀ - ਸੁੰਦਰ ਚਿਹਰਾ, ਆਕਰਸ਼ਕ ਸਰੀਰ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਹਰਿਆਲੀ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਜੀਵੰਤ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਦੋਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਚਮਕਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਦਮ ਰੱਖਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਵਾਧੂ ਖੂਨ ਤੋਂ ਚੈਰੀ ਦੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਰੰਗ ਚੰਨ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਪਤਲੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਇੱਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਰਗੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਗਹਿਣੇ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਵਾਲ ਲੰਬੇ ਅਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਕਾਲੇ ਸਨ, ਸਿਰਿਆਂ 'ਤੇ ਘੁੰਗਰਾਲੇ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨਾਰੀਲੀ ਚਮਕ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ, ਰਾਜਾ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਉਸੇ ਚਮਕ ਨਾਲ ਚਮਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹੀ ਨਾਰੀਲੀ ਚਮਕ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਚਮਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਉਦੋਂ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੀ ਸੁੰਦਰ ਹਰਾ ਰੁੱਖ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।
'ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋ?'
"ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਉਛਾਲ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ।

"ਇਹ ਸਭ ਆਤਮਾ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਅਨੰਦਮਈ ਨਤੀਜਾ," ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਯਾਦ ਸੀ, "ਸਦਾਬਹਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਤ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਨਕਲੀ ਧਰਮ ਥੋਪਣਾ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਇਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਈ, ਉਹ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੰਗੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜੂਨ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਮ ਵਾਂਗ। ਇਸ ਮੌਸਮ ਨੇ ਅਕਸਰ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਉਹ ਸਮਾਂ ਧੁੰਦਲਾ ਜਿਹਾ ਯਾਦ ਆਇਆ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਡੁੱਬਣ ਲਈ ਤਰਸ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਅਚਾਨਕ ਉਸਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉੱਡ ਗਈਆਂ। ਉਸਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਦਰਦ ਅਸਹਿ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਇਹ ਉਹੀ ਦਰਦ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਨੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਰੱਟਣ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਰਾਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪੇਟ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਗੁਆਂਢੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਗੁਆਂਢੀ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ; ਉਹ ਭੱਜਿਆ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਟੈਕਸੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਚੇਲੂਵੰਬਾ ਹਸਪਤਾਲ ਗਏ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ।" ਰਾਜਾ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅੰਦਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕੋਲ ਗਈ।
ਗਰਭਵਤੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਗਰਮ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡੱਡੂ ਵਾਂਗ ਕਰਾਹ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਨੂੰ ਛੂਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਸਦੀ ਕਮਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਮਾਲਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਚੀਨੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਵਰਗਾ ਅਸਹਿ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਖੂਨ ਵਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੋ ਨਰਸਾਂ ਉਸਨੂੰ ਡਿਲੀਵਰੀ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈਆਂ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਹੀ। ਅਗਲੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਸਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਘਟਨਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਟੀਕੇ ਲਗਾਏ। ਹੋਸ਼ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਸਟਰੈਚਰ 'ਤੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਹਰ ਗਈ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਅਰਧ ਬੇਹੋਸ਼ ਪਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚਮਕ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੂਨ ਵਹਿਣ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਊਰਜਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਚਮਕਦਾਰ ਚਿਹਰਾ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫੜਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਜੋੜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ

ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਝੁਕ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਇਸਦੇ ਪੱਕੇ ਫਲ ਡਿੱਗ ਗਏ ਹਨ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।" ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਥਰਮਸ, ਦੋ ਗਲਾਸ, ਖੰਡ, ਚਮਚੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਤੌਲੀਆ ਲਿਆਓ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਰਪੇਟ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੰਬਲ ਵੀ ਲੈ ਆਓ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਛੁੱਟੀ ਹੋਣ ਤੱਕ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਾਂਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਲਈ ਇੱਕ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਤੋਂ ਖਾਣਾ ਲੈ ਕੇ ਆਓ।"
ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਬੋਲ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬੈਠਣ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਲੱਗਣਗੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਸਵੇਰੇ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਨਹਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਹਸਪਤਾਲ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਹੀ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।
ਆਪਣੇ ਅਣਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬੇਵਕਤੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਅੱਠ ਦਿਨ ਬਾਅਦ, ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸੂਚਿਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ?" ਉਸਨੇ ਤੁਰੰਤ ਇੱਕ ਘੋੜਾ-ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਇਆ ਗੱਡੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਈ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹਸਪਤਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਗੱਡੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਗਿਆ। ਦਸ ਮਿੰਟ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਕੋਲ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। "ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ, ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੈਂ? ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਇਹ ਸਭ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸਟੂਲ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠਾਂ, ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਘੋੜਾ-ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਇਆ ਗੱਡੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਈ। ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜਾ, ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਓ। ਤੁਸੀਂ ਉੱਥੋਂ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਓਗੇ।" ਰਾਓ ਉਸਨੂੰ ਸਰਸਵਤੀਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।
ਆਪਣੇ ਬੈੱਡਰੂਮ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੈੱਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ।" ਰਾਜਾ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ 1,000 ਰੁਪਏ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇੰਨੇ ਪੈਸੇ ਕਿਉਂ?" ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਆਮ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਟੌਨਿਕ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਪੋਸ਼ਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਰਾਇਲਟੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਹੁਣ ਜਾਓ।" ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਿਹਾ।

2

ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਤੀਜੇ ਮਹੀਨੇ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋ ਗਿਆ।
ਇਸ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ।

ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕੁਝ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਬਰਕਰਾਰ ਰਿਹਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੇ ਬੰਗਲੌਰ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਤਰੱਕੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਥੀਏਟਰ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦਾ ਦੁੱਖੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਪਾਲਿਆ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨਵੀਂ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਉਸੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ। ਘਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸਨ, ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੋ ਸਾਲ ਰਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ, ਰਾਜਾ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਵਾਂਗ ਮੰਨਿਆ। ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਿਥਵੀ 'ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਮਨ ਅਕਸਰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। "ਇਹ ਮੇਰਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਘਰ ਉਹ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ; ਮੈਂ ਸਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਣਾ ਬਣਾਵਾਂਗੀ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਕਰਦੀ ਹਾਂ," ਉਹ ਅਕਸਰ ਸੋਚਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਬੰਗਲੌਰ ਜਾਣ ਦਾ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆਇਆ, ਉਸਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਵੇਗਾ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਰਾਤ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਬੰਗਲੌਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ 20 ਲੱਖ ਰਾਮ ਲਿਖੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਹ ਨੋਟਬੁੱਕ ਭਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਉਸਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨੋਟਬੁੱਕਾਂ, ਨਵੇਂ ਸਟੀਲ ਦੇ ਨਿੱਬ ਅਤੇ ਸਿਆਹੀ ਖਰੀਦਦਾ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਨੋਟਬੁੱਕ ਨੂੰ ਭਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੀ ਸੀ:
ਜੋ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗਿਆਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜੋ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਆਲੂ ਹੈ, ਮੈਂ ਭਗਵਾਨ ਹਨੂੰਮਾਨ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।
ਜੋ ਸਾਡੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਨਮਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਫਿਰ ਉਹ ਇਸਦੇ ਕੋਨਿਆਂ 'ਤੇ ਹਲਦੀ ਪਾਊਡਰ ਰਗੜਦੀ, ਇਸਨੂੰ ਹਲਦੀ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਸ਼ੁਭ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਦੀ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪੂਜਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਇਕਾਂਤ ਰੱਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ, "ਜੇ 50 ਕਿਤਾਬਾਂ ਭਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਕੀਮਤ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ?"
ਵੀਹ ਲੱਖ।
1 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲ ਲੱਗਣਗੇ?

"ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਿਲੀਅਨ ਦਾ ਅੰਕੜਾ ਪਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਰ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਹੋਰ 16 ਸਾਲ ਲੱਗ ਜਾਣਗੇ।"
"ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਮੈਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦਰ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ 16 ਸਾਲ ਹੋਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਿਓ," ਉਸਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਇਸ ਰੱਟੇ-ਮਟੋਲ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ?'
'ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੈਨੂੰ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਲਈ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਣਗੇ।'
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਬਹਾਦਰੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਧੋਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੀ ਉਸਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਸਵੀਕਾਰਨਯੋਗ ਲੱਗੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜਨਤਕ ਨਿੰਦਾ ਦੇ ਡਰੋਂ ਸੀਤਾ ਵਰਗੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।" ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਹੋ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਲਈ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰੋ। ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ? ਉਹ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ?
ਸਾਰਾ ਦਿਨ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਸੀਤਾ ਵਾਂਗ, ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲਏ ਸਨ। ਰਾਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹੁਣ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੱਲੇਸ਼ਵਰਮ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਚਿੜ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਜਿਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਦੀ ਅਸਾਮੀ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਘਰ ਵਿਹਲੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੋਗੇ?" ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਝਿਜਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਰਾਜਾ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੀਨ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਰਦਨਾਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕਾਲਜ ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਚੱਲਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਪੂਰੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭੈਣ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਇਕੱਲੀ

ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦੇ।" ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। 'ਆਓ ਇੱਕ ਰਸੋਈਆ ਰੱਖੀਏ,' ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਡੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ? ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ ਇੰਨਾ ਥਕਾਵਟ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਵੈਸੇ ਵੀ, ਮੈਂ ਰਸੋਈਏ ਦਾ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ।' ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏ ਚਾਰ ਸਾਲ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਹ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨਾ ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ, ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੇ ਲੈਕਚਰਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬੋਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਚੀਨੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਚੀਨੀ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਹੁਣ ਤੇਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਲੰਬਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਉਪਨਾਇਣ ਸਮਾਰੋਹ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਯਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ। ਉਸਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵੀ ਸਿੱਖ ਲਈ ਹੁੰਦੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਯਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸਿਖਾਈਆਂ ਸਨ। ਕੀ ਉਹ ਹੁਣ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਹ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਇਕੱਲਤਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ।
ਜਲਦੀ ਹੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੀ ਪਿਤਾ ਬਣਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇਹ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ ਤੁਰੰਤ ਇੱਕ ਮਹਿਲਾ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਾਰ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਜਾਂਚ ਲਈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
ਮਹਿਲਾ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਦਾ ਨੁਸਖ਼ਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਗੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਟੌਨਿਕ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਫਲ ਖਾਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਫਾਲੋ-ਅਪ ਲਈ ਆਉਣ ਅਤੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਅਤੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਸਲਾਹ ਦੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੌਥੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਸੁਸਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤਦੇ ਗਏ,

ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੋਰ ਵੀ ਊਰਜਾਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਲਾਲ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੁਰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਖੂਨ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਭਰੂਣ ਦੀ ਜੀਵਨਸ਼ਕਤੀ ਉਸਦੇ ਪੂਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੂਰੇ-ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ!"
ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਖੁਸ਼ ਸੀ, ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਘਬਰਾਈ ਵੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਧਦੀ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਹਲਕੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ?"
ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਇੱਕ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ।
'ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਹੋ।' ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, 'ਪਿਛਲੀਆਂ ਦੋ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।' ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾਹਟ ਸੀ।
ਇਸ ਵਾਰ, ਉਹ ਬੱਚੇ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਾਰੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਚਿੰਤਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ, ਡਿਲੀਵਰੀ ਆਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਬੱਚਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਹੋਵੇ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਜਣੇਪਾ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਜਾਓਗੇ, ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਸਾੜੀ ਪਾਓ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਓਗੇ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।" ਕਾਤਿਆਨੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਦੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।
ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਅਟੈਂਡੈਂਟ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵੱਲੋਂ ਸੀ: "ਮੈਂ ਅਧਿਆਪਕਾ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪੇਟ ਦਰਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਹਾਂ। ਤੁਰੰਤ ਆਓ।" ਉਸਨੇ ਲੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਕਾਲਜ ਵੱਲ ਭਜਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਵਾਨੀਵਿਲਾਸ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਖੂਨ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਜਾ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਗਈ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਡਿਲੀਵਰੀ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਦਿਲੋਂ ਕੋਮਲ ਸੀ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਉਸਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਦੋ ਵਾਰ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। 'ਹੇ ਭਗਵਾਨ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ?' ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਚੀਕਿਆ। ਦੁਪਹਿਰ 2 ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਸਟਰੈਚਰ 'ਤੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਨਰਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪੂਰੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਰੀ ਹਰ ਗੱਲ ਯਾਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਖਰਕਾਰ ਸਮਝ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈਆਂ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰੋਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਰੋ ਪਈ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਬੈਠੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜ ਲਿਆ। ਚੀਕਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਨਰਸ ਤੁਰੰਤ ਉਸ ਕੋਲ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ, "ਜੇ ਤੂੰ ਰੋਵੇਂਗੀ, ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇਗੀ।" ਫਿਰ ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਵੱਲ ਮੁੜੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੂੰ ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹੀਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਯਾਦ ਰੱਖੇਗੀ ਅਤੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਵੇਗੀ। ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਨਰਸ ਨੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।
ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਰਾਜਾ ਸੀਨੀਅਰ ਮਹਿਲਾ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ੁਭ ਸ਼ਾਮ। ਮੇਰੀ ਧੀ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹੈ।"
ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ?
"ਸੁਧਾ ਰਾਓ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ, ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਓਫੇਲੀਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ।"
ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ। "ਇਹ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਿਓ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਘਰ ਆਰਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਡਾਕਟਰੀ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਸਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।"
'ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ?' ਰਾਜੇ ਨੇ ਚਿੰਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। "ਉਸਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ। ਉਹ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਦੁਬਾਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਬਚਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ।" ਰਾਜਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਲ ਤੱਕ ਸੈਕਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਗਰਭਵਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਗਰਭ ਨਿਰੋਧਕ ਸਰਜਰੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੈ।"
ਰਾਜਾ ਭਾਰੀ ਦਿਲ ਨਾਲ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਇਆ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਸਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਉਸਦੀ ਤਰਫੋਂ ਇੱਕ ਛੁੱਟੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਬਸ ਕਿਹਾ, "ਆਰਾਮ ਕਰੋ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਦਿਨ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇ। ਮੈਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਾਂਗੀ। ਸਾਡਾ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਘਰ ਰਹੇਗਾ।"

ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਜੋ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਮਿਲੋ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ।" ਰਾਜਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ। ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਛੁੱਟੀ ਦੇਣਗੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤਨਖਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇਗਾ।" ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਟਲ ਟ੍ਰੇਨ ਰਾਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਉਸਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ," ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ 1,500 ਰੁਪਏ ਦਾ ਚੈੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, "ਫਿਰ ਕਿਉਂ?" ਪਰ ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੈੱਕ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। "ਉਸਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਤਨਖਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਰੱਖੋ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਪੈਸੇ ਹਨ। ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੋ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ।"

3

ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਹੀ ਰਹੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ, ਟੌਨਿਕ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਜੂਸ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਮਹਿਲਾ ਡਾਕਟਰ ਹਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਆਕਰਸ਼ਕ ਚਿਹਰਾ ਸੁੱਕੇ ਅੰਬ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਉਂਗਲਾਂ ਪਤਲੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਮੁੰਦਰੀਆਂ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਫੜਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਵਾਲ ਝੜਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ, ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਬਚੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਨਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਰਹੇਗਾ। ਕਾਲਜ ਦੌਰਾਨ ਛੱਡ ਕੇ, ਰਾਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ, ਉਸਨੇ ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਜਿੰਨੀ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਹਰ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਰਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਰਾਮਾਇਣ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਸ਼ਨੀਵਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਲੱਕੜ ਦੀ ਸੀਟ 'ਤੇ ਬੈਠਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਲਈ, ਉਹ ਵੀ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਲੇਟਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਦਕਿਸਮਤੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੀਜੀ ਵਾਰ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤੀ ਸੀ।

ਚਮੜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਆਭਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਤੁਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਅਜੇ ਵੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?" ਉਸਦੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਅਤੇ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਅਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਉਦਾਸ ਸੀ?"
ਨਹੀਂ।
"ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਈ। ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲ," ਉਸਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। "ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ।" ਕੁਝ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੋਈ ਨਾ ਬੋਲਿਆ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ?"
'ਕੀ?'
'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਗਰਭ ਨਿਰੋਧਕ ਸਰਜਰੀ ਕਰਵਾਓਗੇ?'
"ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?"
'ਤੁਹਾਡੀ ਬਜਾਏ ਮੈਂ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਵਾਵਾਂ?'
'ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।' ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਧੀਮੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।
ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹਸਪਤਾਲ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮਹਿਲਾ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਤੀ ਲਈ ਸਰਜਰੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹੋ। ਸਰਜਰੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੋਰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਏਗੀ।"
ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਕਲੀਨਿਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਸਮੇਂ ਦੱਸੀ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਸਿਰਫ ਗਰਭ ਨਿਰੋਧਕ ਸਰਜਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸੈਕਸ ਕਰਨ ਦੀ ਅਸੰਭਵਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਤੱਥ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਦਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਬੇਔਲਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਇੱਕ ਜੋੜੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਵਨਾਤਮਕਤਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਿਰਫ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ; ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਕਰੇਗਾ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਇਸ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਇੰਨਾ ਦੁਖੀ ਕਿਉਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਹੁਣ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ? ਉਸਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਉਸਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਸੈਕਸ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਡਾਕਟਰ ਜੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ।" ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਝਿੜਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੈ।" ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਚਿੰਤਤ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕੀ ਹੋ ਗਈ... ਕਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾਲ

ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਹੈ! ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਔਰਤ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਆ ਗਈ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਿਰ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।
ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਲ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸੌਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੁੰਡਾ ਰਾਤ 11 ਵਜੇ ਤੱਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਬੀਜਗਣਿਤ ਦੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਸਦੀ ਗੱਲ੍ਹ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸੌਂ ਜਾ ਪੁੱਤਰ।" ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਬੁੜਬੁੜਾਉਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਉਸਦੀ ਨੀਂਦ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਮੁੰਡਾ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੜਿਆ। ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਿਆ ਰਿਹਾ। ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਵਧਾਨ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ! ਕੀ ਮੈਂ ਹੁਣ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ? ਮੈਂ ਹੁਣ 37 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਅੱਧਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਹੁਤਾ ਅਨੰਦ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲ ਤਰਸਣਾ ਪਵੇਗਾ? ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਸਰਜਰੀ ਦੁਆਰਾ ਨਕਲੀ ਸਰੀਰਕ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਕੀ ਖਿੱਚ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਸਰਜਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਪਣਾਵਾਂਗਾ। "ਮੈਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੱਥੇ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਸੰਨਿਆਸ ਲਵਾਂਗਾ।" ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹੀ।
ਪਰ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀ ਉਸਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਉਸਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਆਖਰੀ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਲਈ ਮੈਡੀਕਲ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਲੈਣ ਲਈ ਮਹਿਲਾ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਸਰਜਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਦਰਦਨਾਕ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਵਜੂਦ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੀ ਖੋਹ ਲਈ ਗਈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬੌਧਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ।
ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਜੋੜਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈਆਂ। ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਇੰਨਾ ਦੁਖੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਅਧਿਆਇ 18

1

ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਕੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਬੇਵਕਤੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਪਿਆ। ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਲਵੇਗੀ। ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਦੇ ਘਰੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਉਮੀਦ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਅਗਲਾ ਤਿਆਗ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਪੋਤਾ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਘਰੇਲੂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਸਵਾਰਥਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਹ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਸਾਲ ਜੀਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਘਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਣ ਦੀ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਤਿਆਗੀਆਂ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸੰਨਿਆਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਵੈਖਨਾਸ ਸੂਤਰ, ਧਰਮ ਸਿੰਧੂ, ਜੀਵਨਮੁਕਤੀਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਇੱਕ ਤਿਆਗੀ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।
ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਅਪਣਾਉਣਾ ਅਨੈਤਿਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਦੇ ਆਸ਼ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਇਜਾਜ਼ਤ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ (ਜੇਕਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ) ਤੋਂ ਲਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪੋਤਾ, ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ, ਹੁਣ 13 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਅੱਠ ਸਾਲ ਬਾਕੀ ਸਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸੱਠ ਸਾਲਾ ਪਤਨੀ ਤੋਂ ਅਜਿਹੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨਾ ਵੀ

ਗੈਰਵਾਜਬ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦਾ ਮਨ ਤਿਆਗ ਲਈ ਤਰਸਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਜਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤਿਆਗ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਇੱਛਾ ਵਾਂਗ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੈ। ਤਿਆਗ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ। ਉਹ ਤਿਆਗ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਵਧਾਨ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਤਿਆਗ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਾਰਨ ਮਨ ਦੀ ਵਿਗਾੜ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਪੱਸਵੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਅਯੋਗਤਾ ਸੀ।
ਉਸੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਘਰੋਂ ਚਲੀ ਗਈ, ਉਸਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਚੂੜਾਕਰਮਾ ਰਸਮ ਕੀਤੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਪੂਰੇ ਦਿਨ ਲਈ ਰਸਮੀ ਰਸਮਾਂ ਨਾਲ ਰਸਮੀ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ। ਉਸਨੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ ਉਸਦੀ ਉਪਨਾਇਣ ਰਸਮ ਤਹਿ ਕੀਤੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚਾ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ, ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਸੰਧਿਆਵੰਦਨਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਸ਼ੁਭ ਦਿਨ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ, ਆਪਣੀ ਧੋਤੀ ਨਾਲ ਲੁਕ ਕੇ, ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ, ਉਸਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਕਟੋਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨਾਜ ਪਰੋਸਿਆ। ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਲੇਪ ਅਤੇ ਕਮਰ ਦੁਆਲੇ ਘਾਹ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਚੀਨੀ ਨੇ ਹਲਦੀ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਧੋਤੀ ਪਹਿਨੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਣਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ: ਮੈਂ, ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਕਸ਼ਯਪ-ਅਵਤਸਰ-ਨੈਧਰੀਵ ਤ੍ਰਿਏਕ ਦੇ ਕਸ਼ਯਪ ਗੋਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ, ਅਸ਼ਵਲਯਾਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਅਤੇ ਰਿਗਵੇਦ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ, ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵੰਸ਼, ਪਰੰਪਰਾ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ 'ਤੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਰਿਵਾਜ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ।
ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਉਸਨੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਸੰਧਿਆਵੰਦਨਮ ਅਤੇ ਹੋਮ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹਰ ਸ਼ਾਮ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵੈਦਿਕ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕੇ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਸਮਝਾ ਸਕੇ। ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੀ ਦੰਦ ਨਹੀਂ ਡਿੱਗਿਆ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਮੰਤਰ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ। ਚੀਨੀ ਇੱਕ ਮਿਹਨਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ; ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਸੀ।

ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਬਿਮਾਰ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਸੌਂਦੀ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਉਸਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਸੌਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਸੌਂਦੀ ਸੀ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਲਈ ਤਰਸਦੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਛੱਡਣ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਪਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਟੋਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ, "ਕੀ ਮੁੰਡਾ ਸੌਂ ਗਿਆ ਹੈ?"
"ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?"
"ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਉਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਕਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੁਬਾਰਾ ਨਾ ਸੋਚੋ? ਸਾਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਜਾਂ ਬਿਪਤਾ ਦੇਣ ਦੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋਗੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਜਾਵੇਗਾ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੇਕਾਰ ਬਹਿਸ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।"
ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਦਿਲਾਸਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਸਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਅਸਹਿਣਯੋਗ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਇਕੱਲਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ; ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦੀ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੀ ਇਹ ਚੁੱਪ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੱਕ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇਗੀ।

2

ਚੀਨੀ ਦੇ ਉਪਨਯਨ ਸਮਾਰੋਹ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਿਹਾ। ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧੋਤੀ ਹੋਈ ਧੋਤੀ ਪਹਿਨਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੋ ਘੜੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਨ। 70 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਚੰਗੀ ਸੀ। ਉਹ ਐਨਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ

ਹੱਥ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੱਥ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਇੱਕ ਵੀ ਦੰਦ ਨਹੀਂ ਗਾਇਬ ਸੀ।
ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਚੀਨੀ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਨਾਲ ਸੌਂਦੀ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨਾਲ ਟਿਊਸ਼ਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਬਿਤਾਇਆ। ਉਸਦੀ ਦੋਸਤੀ, ਨੇੜਤਾ ਅਤੇ ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਬੰਧਨ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ, "ਦਾਦੀ, ਸ਼੍ਰੀਪਦਰਾਓ ਘਰ ਦੀ ਵਾਸੰਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਿਸਕੁਟ ਕਿਉਂ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ?" ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਕੋਲ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਬਸ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, "ਤੁਸੀਂ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਪਸੰਦੀਦਾ ਹੋ।" ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ, "ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਦਾਦੀ?" ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, "ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ ਮੰਦਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਸੱਤ ਭਾਂਡੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੱਤ-ਫੂਡ ਵਾਲਾ ਸੱਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਹੈ ਨਾ, ਦਾਦੀ?' 'ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹੇਜੀਗੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਮੱਖਣ ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਗੁੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੀ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੰਨਾ ਮੱਖਣ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਦਾਦੀ?' ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।
ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਆਪਣੇ (ਸੀਨੀਅਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ) ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਚੀਨੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਕਿੱਥੇ ਸੀ? ਇੱਕ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਗਈ ਸੀ। "ਕਿਉਂ?" ਚੀਨੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। "ਓ, ਕਦੇ ਨਾ ਪੁੱਛੋ, ਬੱਚੇ," ਉਸਨੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਯਾਦ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਮੁੰਡਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ "ਮਾਂ" ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਉਹੀ ਹੈਂ ਜਿਸਦੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਭੱਜ ਗਈ ਸੀ।" ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਚੀਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਭੱਜ ਗਈ ਹੈ।" "ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਦਾਦੀ?" ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ, "ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਬੱਚਾ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਸਗੋਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਟਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਜੇ ਉਸਦੀ ਪਿਆਰੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝਿੜਕਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਗਲਤ ਸੀ।
ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹੁਣੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਨਾਲ ਚੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਾਸ ਕਰੇਗਾ। ਛੁੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ

ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਹਰ ਦੂਜੇ ਮਹੀਨੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ, ਉਸਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਕਾੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਦਵਾਈ ਦੇਣ ਦੇ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਜਦੋਂ ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਦੁਖਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕੁਝ ਦਵਾਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਟਾਈਫਾਈਡ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨਾ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਵੀ ਉਲਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪੀਤਾ ਸੀ। "ਪੁਜਾਰੀ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾਂਗੀ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। "ਮੈਂ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਵਾਈ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਗੀ," ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਜਾਵੇ।
ਪਰ ਉਸ ਰਾਤ, ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ," ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਟੀਕਾ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਦਵਾਈ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਚੀਨੀ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਨਾਲ ਗਈ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਲੈ ਆਈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਚਮਚ ਤਰਲ ਦਵਾਈ ਉਸਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਈ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਦੇਖ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹੋਰ ਬੀਤ ਗਏ। ਇੱਕ ਰਾਤ ਸਾਰੇ ਜਾਗਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸੌਂ ਜਾਓ, ਬੱਚੇ," ਪਰ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 50 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਝਲਕਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ: ਵਿਆਹ, ਬੇਔਲਾਦ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਦ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਨੰਜੁੰਡਾ ਦਾ ਜਨਮ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਸੰਭੋਗ ਤੋਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਕੇ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਜੀਵਨ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਦੀ ਮੌਤ, ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੁਆਰਾ ਚੀਨੀ ਦੀ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਦੇਖਭਾਲ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਇੱਕ ਕੋਮਲ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਖੈਰ, ਹਰ ਕੋਈ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਪਤਨੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਕਰੀਬ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬੁੜਬੁੜਾਇਆ, "ਬੱਚੀ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ...ਜੇ ਉਹ ਇੱਥੇ ਹੁੰਦੀ...ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚੀਨੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ..." ਚੀਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਦੀਆਂ ਬੁੜਬੁੜਾਈਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਡਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਿਆ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਚੁੱਪਚਾਪ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰਾਂ ਬਦਲੀਆਂ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਮਰੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜਾਣੂ ਸੀ।
ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਡਾਕਟਰ ਫਿਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਟੀਕਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਅਨਿਯਮਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। "ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਬਸ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।"
ਡਾਕਟਰ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਅਰਥ ਗਈਆਂ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ 5 ਵਜੇ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਬੇਨਿਯਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਜੀਵੇਗੀ। ਉਸਨੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਰਾਤ, ਚੀਨੀ ਸੌਂ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਗਈ, ਗੰਗਾ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਸੀਲਬੰਦ ਡੱਬਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਆਪਣੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਚਮਚ ਪਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੰਗਾ ਜਲ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਉਸਦੀ ਨੱਕ ਹੇਠੋਂ ਹਟਾਈਆਂ, ਤਾਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਹੰਝੂਆਂ ਵਿੱਚ ਫੁੱਟ ਪਈ। 45 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖੁਆਇਆ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਵਿਧਵਾ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੇਜੀਗੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਫੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਕੀ ਹੈ, ਲਕਸ਼ਮੀ? ਤੂੰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਗਊਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਕੀ ਤੂੰ ਭੁੱਲ ਗਈ ਹੈਂ ਕਿ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ?" ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਹੋ ਗਿਆ। "ਕੋਈ ਵੀ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ," ਉਹ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਵਧੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਚਾਨਕ ਚੀਨੀ ਜਾਗ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਗਿਆ। "ਦਾਦੀ ਜੀ!" ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਜੀ ਦੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ: "ਤੁਸੀਂ ਮਹਾਨ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹਾਂ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾ ਸਕਦੇ ਸੀ?" ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਭੱਜੇ। ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ

ਦੇ ਅੰਦਰ, ਘਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਲਦੇ ਅੰਗਿਆਰੇ ਰੱਖੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਅਤੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਆਏ। ਪਰ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸਵੇਰੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਰੋ ਪਏ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆ।
ਮੌਤ ਤੋਂ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਾ ਰੁਟੀਨ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉੱਠਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਲਈ ਉਹੀ ਜੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ। ਜਲਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਖਤਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ 6 ਵਜੇ ਤੱਕ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਵੀ ਜਲਦੀ ਉੱਠਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਹਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਲਾਸ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਚੀਨੀ, ਸਵੇਰੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਅਤੇ 9:30 ਵਜੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਨਾਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਤਾ ਪਰੋਸਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਖੁਦ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਲਕਸ਼ਮੀ ਭਾਂਡੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਨੌਕਰ ਸੀ ਜੋ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਫਰਸ਼ ਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ, ਚੀਨੀ, ਆਮ ਵਾਂਗ, ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਭੇਜਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ।
ਕਈ ਵਾਰ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਭੱਜਦਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਰੋਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ, ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, "ਦਾਦੀ, ਦਾਦੀ!" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਤੋਂ ਚੀਨੀ ਦਾ ਬਿਸਤਰਾ ਉਸਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਰੱਖੇ; ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਛਾਈ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਹੁਣ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ; ਇੱਕ ਉਦਾਸ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿ ਉਹ ਸੌਂ ਗਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਗੱਲਬਾਤ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ, ਇਹ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਮੁੜ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭੱਜੀ ਨੂੰਹ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਣਲਿਖਤ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚੀਨੀ ਹੁਣ 14 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਦੁਲਹਨ ਲੱਭ ਲਵਾਂਗੇ। ਫਿਰ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ

ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਹੈ?" ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਉਮਰ ਕਿੰਨੀ ਸੀ? ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਮੰਨੇਗਾ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ, "ਬਿਲਕੁਲ।"

ਅਧਿਆਇ 19

1

ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਭਟਕ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਉਸਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਵੀ ਇਕੱਲੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ। ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਰਵਾਇਤੀ ਨਾਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਹਰ ਸ਼ਨੀਵਾਰ, ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਤਿੰਨ ਗਰਭਪਾਤ ਕੀਤੇ ਭਰੂਣਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਗੁਆਉਣ ਦੀ ਯਾਦ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਝੰਜੋੜ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੂਗਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਲ ਉਹ ਕਿਸ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਸਦੀ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪਰਿਪੱਕ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚੇਗਾ? ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇਕਰ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਕਹਿੰਦੀ, "ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਘਟੀਆ ਔਰਤ ਹੈ।" ਉਹ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਭੱਜ ਗਈ। ਜੇ ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣੇਗਾ? ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪਛਾਣੇਗਾ? ਜੇ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ? ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਯੋਗ ਨਾ ਸਮਝੇ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੀਰਿਆ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲਣ ਦੀ ਅਸਫਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।
ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਲਈ ਉਸਦਾ ਪਿਆਰ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕੱਪੜੇ, ਇੱਕ ਬੱਲਾ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਇੱਕ ਗੇਂਦ ਖਰੀਦਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਵੇ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਟਿਊਸ਼ਨ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ, ਜੋ ਡਰ ਅਤੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸਨੂੰ ਕੈਸਟਰ ਤੇਲ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨਹਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਰਗੜਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ

ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਖਿੱਚਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਗੜਦੀ ਸੀ।
ਗਰਭ ਨਿਰੋਧਕ ਸਰਜਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ, ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ "ਬੱਚਾ" ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਅਧੂਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਸੀ।
ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਿਯਮਤ ਸੈਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਰੰਗ, ਜੋ ਕਦੇ ਗੁਲਾਬੀ ਸੀ, ਗਰਭਪਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ ਦੇ ਲੱਛਣ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਚਮਕ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਡਾਕਟਰ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜੇ ਲਈ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲਈਆਂ। ਡਾਕਟਰ ਅਕਸਰ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਜਾਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨੰਦੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇੱਕੋ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਦੋ ਪੂਰੇ ਮਹੀਨੇ ਬਿਤਾਉਣਾ ਥਕਾਵਟ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਕੇਮਮਾਨੁਗੁੰਡੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਉਦਕਮੰਡਲਮ ਤੋਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਘਰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਛੁੱਟੀਆਂ ਲਈ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆ:
ਘਰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਸਾਲ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਂਡੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦ ਨੇੜੇ ਹੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਉਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਦੱਸੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਮਿਲਾਂਗਾ।

ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ, "ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਇਕੱਲੇ ਕਿਉਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ? ਚਲੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਚੱਲੀਏ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇਖ ਲਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਊਰਜਾਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਓ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਨੀਲਗਿਰੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੇ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕਰੀ ਪਾਊਡਰ, ਚਟਨੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਮਿਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਕੱਪੜੇ ਇੱਕ ਟਰੰਕ ਵਿੱਚ ਪੈਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਦੋ ਬਿਸਤਰੇ ਪੈਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਤ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਇੱਕ

ਚੌਕੀਦਾਰ ਵੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸ਼ਾਮ, ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੂਤ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕੱਲ੍ਹ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਰਾਜਾ ਰਾਓ' ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿਰਫ਼ 'ਰਾਜਾ' ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਲਈ ਹੈ।" ਲੇਖਾਕਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।' ਤਾਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਪਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, 'ਤੁਹਾਡਾ ਭਰਾ ਅਤੇ ਭਾਬੀ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਤੁਰੰਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ - ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ, ਰਾਗੱਪਾ।' ਸੰਦੇਸ਼ਵਾਹਕ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਾਓ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਅੰਦਰ ਆਇਆ। ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਗੱਪਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰ ਰਸੋਈਏ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨੀਲਗਿਰੀ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਆਓ ਸਾਰੇ ਮੈਸੂਰ ਲਈ ਰਾਤ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਫੜੀਏ," ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਝੱਟ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਜਾਓ।"
"ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਕੱਲ੍ਹ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਾਗੂ, ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਿੱਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੀ ਉਹ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇਗਾ ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇਂ?" ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਨਾਗੂ ਤੁਰੰਤ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ। ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਆਵਾਂਗੀ।"
"ਰਾਤ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਆਵੇਗੀ। ਟੈਕਸੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਓ। ਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਰਚਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਰਾਤ 9 ਵਜੇ ਤੱਕ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ," ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ।
ਉਦਗਮੰਡਲਮ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸਾਮਾਨ ਪੈਕ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਸੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਟੈਕਸੀ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਿਛਲੀ ਸੀਟ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਅਜੀਬ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਇੱਕ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਸ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਅਖੀਰ, ਉਸਨੇ ਆਉਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ ਦੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਭੇਜਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ੈਲਫ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਹਾਰਡਕਵਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਇਹ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਹੈ।" ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ

ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੇਖਕ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਨਵੀਂ ਪਤਨੀ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਨਮੋਲ ਮਦਦ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਰਾਮ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਸੱਦਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ; ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਰਾਜਾ ਕਦੇ- ਕਦੇ ਮੈਸੂਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਨਵੀਂ ਪਤਨੀ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਹੁਣ ਬਿਮਾਰ ਕਿਉਂ ਸੀ? ਜੇ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤੇਲ ਨਾਲ ਨਹਾਉਂਦਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ। ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਗਿਆ। 'ਰਾਮ, ਜਾਨਕੀਰਾਮ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਬੁਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ,' ਉਸਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ।
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਵਾਲ ਸਲੇਟੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਲਾਲ-ਰਿਮ ਵਾਲੇ ਐਨਕ ਲਗਾਏ ਸਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਦੀ ਚੇਲੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ? ਉਸਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਲੈਕਚਰਾਰਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਦਵਾਨ ਦੋ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਿਉਂ ਕਰੇਗਾ? ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਚਾਚਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇੱਕ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿਗੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ? ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਸਾਡੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਕੁਝ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ? ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਚੁੱਪ ਅਤੇ ਉਦਾਸ, ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾੜਦਾ ਹੋਇਆ।
ਜਦੋਂ ਟੈਕਸੀ ਰਾਓ ਦੇ ਘਰ ਪੌਣੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਬੰਦ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਉਤਰਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਰਾਗੱਪਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ, ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ, ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਅੰਦਰ ਆਓ, ਅੰਦਰ ਆਓ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਉੱਥੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਬੇਹੋਸ਼ ਹਨ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਹਾਂ।"
ਉਸਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਸਾਮਾਨ ਅੰਦਰ ਰੱਖਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਈ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਬੰਗਲਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਈ, ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਫਰਨੀਚਰ ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਨ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖਿੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਕਤਾਰਬੱਧ ਸਨ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਇੱਕ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੇ ਲਈ

ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਵਸਤੂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਧ 'ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਰੰਗੋਲੀ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਅੰਬ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਹਾਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਗੱਪਾ ਰਾਜਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। "ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਉਹ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਗੇ। ਡਾਕਟਰ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਘਰ-ਘਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਉਸਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਨਾਲ ਵਾਲੇ ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਹਸਪਤਾਲ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਨਾਲ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਅੱਜ ਵੀ ਹਸਪਤਾਲ ਗਿਆ।"
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜੇ ਟੈਕਸੀ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਈ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਗੱਪਾ ਨਾਲ ਟੈਕਸੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੋ ਗਲੀਚੇ ਅਤੇ ਦੋ ਕੰਬਲ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚੇ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੱਕਰ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਨਰਸ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਨਰਸ ਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਜਾ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ। "ਦੋਵੇਂ ਮਰੀਜ਼ ਬੇਹੋਸ਼ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ, ਡਾਕਟਰ ਰਾਓ ਇੱਕ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਪਏ ਸਨ। ਬਿਸਤਰਾ ਚਿੱਟਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸ਼ਾਲ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਫਲ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਕੇਸ ਹਿਸਟਰੀ ਸ਼ੀਟ ਅਲਮਾਰੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮਰੀਜ਼ ਸੀ; ਵਾਰਡ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਰਸ ਲਈ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਐਨਕ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਬੰਦ ਪਲਕਾਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਸਥਿਰ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਰਾਜਾ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਾਰਡ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ।
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਰੋਈ। ਨਰਸ ਉਸ ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੈਨੂੰ ਰੋਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖੋ। ਸੀਨੀਅਰ ਡਾਕਟਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਟੀਕਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਜਦੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੂੰ ਉਸ ਲਈ ਕੀ ਹੈ?"
'ਉਹ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਹੈ।'
'ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਾਰਡ ਦੀ ਔਰਤ, ਕੀ ਉਹ ਵੀ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ?'

'ਹਾਂ।'
"ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੋ? ਕੀ ਉਹ ਆਦਮੀ ਜੋ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ ਤੁਹਾਡਾ ਭਣੋਈਆ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ? ਜਿਸ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੀਨੀਅਰ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, 'ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਤਾਰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੱਥੇ ਆ ਜਾਣਗੇ।"
ਨਰਸ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਚੁੱਪ ਗਵਾਹ ਬਣ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।
ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਅੰਦਰ ਆਏ, ਤਾਂ ਕਰੁਣਾ ਹੁਣੇ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਈ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਮਰੀਜ਼ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਇੱਥੇ ਫਲੂ ਦਾ ਪ੍ਰਕੋਪ ਸੀ; ਇਹ ਅਜੇ ਵੀ ਭਿਆਨਕ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਪੂਰੀ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਆਰਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।" ਇਸ ਹਦਾਇਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਖੋਜ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਏ। ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਬੁਖਾਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਨਿਯਮਤ ਮੁਲਾਕਾਤ 'ਤੇ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰਧ-ਬੇਹੋਸ਼ ਪਾਇਆ। ਜੇਕਰ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਾ ਲਿਆਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਸਥਿਤੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।" ਕਰੁਣਾ, ਜੋ ਕਿ ਗੰਭੀਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਠੀਕ ਹੁੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਜਲਣ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।
ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗਲੀਚਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੰਬਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗਲੀਚਾ ਅਤੇ ਕੰਬਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਚੌਲ ਪਕਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅਤੇ ਰਾਗੱਪਾ ਨਾਲ ਰਾਓ ਦੇ ਘਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ।

2

ਨਰਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਾਓ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਿਆ। ਪਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਨ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਨਹਾਉਣ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਰਾਗੱਪਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਘਰ

ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਓ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ। ਉਸਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਰਾਓ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਦੋ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਝੁਕ ਕੇ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਦੱਬ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬੋਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਇੱਕ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਖੋਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੀ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਨਰਸ ਸਵੇਰੇ 3 ਵਜੇ ਉਸਨੂੰ ਦਵਾਈ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਪਰ ਮਰੀਜ਼ ਅਜੇ ਵੀ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ।
ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਰਾਓ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਲਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹ ਨਰਸ ਤੋਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਓ ਦੇ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲੱਥਪੱਥ ਕੱਪੜੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਨਵੇਂ ਪਹਿਨਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਇਸਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਉਸਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਫਲਾਂ ਦਾ ਜੂਸ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਲੂਕੋਜ਼ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਕਦੇ- ਕਦੇ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਓ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਰਾਓ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੀ ਹਥੇਲੀ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। "ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਗੱਲ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਜਦੋਂ ਡਾਕਟਰ ਰਾਓ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਸੀ। "ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ।" ਰਾਓ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਮਿਲਦੀ ਸੀ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਰਾਓ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਏ ਹੋ!'
"ਤੇਰੇ ਲਈ? ਕੀ ਮੈਂ ਕਦੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਹੈ? ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕੀ ਸਾਡਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਝੂਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?" ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।
ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੀ ਚੁੱਪ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਤੁਹਾਡਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?" 'ਹਾਂ।'
ਇਹ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਦੋ ਦਿਨ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਾਪੇ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਆਇਆ, ਉਸਨੇ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਇੱਥੇ ਆ ਜਾ ਪੁੱਤਰ।" ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੰਨ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਿਹੜੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹੈਂ?"
ਜੂਨੀਅਰ ਅੰਤਰਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ।

"ਤੂੰ ਹੁਣ ਲੰਬਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਹੈ?"
'ਹਾਂ।'
ਉਹ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਉੱਥੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।
ਇੱਕ ਹੋਰ ਦਿਨ, ਰਾਓ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਨਾਗੂ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।'
ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ।'
ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।'
"ਫਿਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ?" ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਰਾਜਾ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਨਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ, ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲੇਗੀ?"
ਰਾਓ ਚੁੱਪਚਾਪ ਲੇਟ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਮੰਨ ਲਓ ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਕੌਣ ਧਿਆਨ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸੁੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਮੈਂ ਭਾਲ ਵੀ ਕਰਾਂ, ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਖੂਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਾਂਗੀ। ਤੇਰੀ ਛਾਤੀ ਡੁੱਬ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਗੱਪਾ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ 15 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾ ਰਹੇ? ਜੇ ਉਹ ਚੰਗਾ ਪਕਾਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਖਾਂਦਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਤੇਲ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੀ।" ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਇੱਕ ਦਿਆਲੂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮਾਸੂਮ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਸੀ।
ਰਾਓ ਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੈਸਟਰ ਆਇਲ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗਰਮ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੌਣ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਕੋਲ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੈਸਟਰ ਆਇਲ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਮਾਲਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼, ਉਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰੀ, ਕਛੂਆ, ਪਾਪੜ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਲੇਟ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਭਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਕਦੇ ਵੀ ਇੰਨੀ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਹੁਣ ਹੈ।
"ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਅਜੇ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੋਗੇ?"
'ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ.'
"ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਾਂਗੀ। ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ। ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ

ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਣ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾਵਾਂਗੀ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤੇਲ ਨਾਲ ਨਹਾਉਣ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ?" ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਕੀਮਤੀ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਵੇਚਣਾ, ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਰਾਓ ਦਾ ਦਿਲ ਪਿਘਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਉਸਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਯਾਦ ਆਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਨਾਥ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਤੇਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ, ਮੈਸੂਰ ਆਉਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨੀ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਸੀ! ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨੂੰ ਗੁਆਏ ਬਿਨਾਂ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨੀ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਸੀ! ਮੇਰੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਤਨਖਾਹ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਬਚਾਉਣ ਬਾਰੇ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਸਿਆਣੀ ਸੀ! ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਦਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੀਮਤੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਪਰ ਉਹੀ ਚੀਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਲੱਭਦੀ ਹੋਈ ਆਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ, ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਬਸ ਇਹ ਕਰ। ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਭੁੱਲ ਜਾਓ। ਤੁਸੀਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਇੱਥੇ ਆਓ।"
ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦਬਾਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੁਖੀ ਹੋਣਗੇ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੱਸਾਂਗੀ।"

3

ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਜਾਗ ਪਈ ਤਾਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕੰਧ ਦੇ ਕੋਲ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ, ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਕੌਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹੋ?" ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ।" 'ਕਾਤਿਆਨੀ।'
"ਓਹ।" ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨਾਲ ਚਮਕ ਉੱਠਿਆ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। "ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਯਾਦ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲੇ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬੰਗਲੌਰ ਆ ਰਹੇ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੋਂ ਆਏ ਸੀ?"
ਥਕਾਵਟ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। "ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਕਿਵੇਂ ਹੈ?" ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੰਗਲੌਰ ਤੋਂ ਆਏ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡਾ ਜੀਜਾ, ਮੇਰੀ ਭੈਣ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਇੱਥੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ।"

'ਹਮ,' ਕਰੁਣਾ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਚੌੜੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।
ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਆ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈਣ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਹੋ। ਹੋਰ ਕੌਣ ਸਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇਗਾ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ?"
'ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਤਾਰ ਭੇਜਿਆ।'
ਰਾਜਾ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਤੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਪਤਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈਂ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵੀ ਇਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਵੀ ਬਿਮਾਰ ਹੈਂ।" 'ਬਿਲਕੁਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ,' ਰਾਜੇ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਟਾਲਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।
ਰਾਜਾ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਰੁਣਾ ਦੋ ਘੰਟੇ ਸੌਂ ਗਈ। ਜਾਗਣ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਅੱਧਾ ਗਲਾਸ ਫਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਵਿੱਚ ਗਲੂਕੋਜ਼ ਮਿਲਾਇਆ ਜੋ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਹਾਣਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉੱਚਾ ਕਰੋਗੇ? ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੋਢੇ ਉੱਚੇ ਕਰਕੇ ਲੇਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ।" ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਚੁੱਕਿਆ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਿਰਹਾਣਾ ਜੋੜਿਆ, ਅਤੇ ਹੇਠਲਾ ਸਿਰਹਾਣਾ ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ ਹੇਠ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਲੇਟ ਗਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਉੱਤਮ ਸੇਵਾ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਾਂ।"
ਅਸੀਂ ਅਜਨਬੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਵਾਹ, ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਹੈ! ਕੀ ਇੱਕ ਭਰਜਾਈ ਦੀ ਪਤਨੀ ਭੈਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ?
ਕਰੁਣਾ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹਨ। ਉਹ ਦੋ ਮਿੰਟ ਇਸ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਰਹੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਬਿਮਾਰ ਸੀ, ਰਾਜਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਛੁੱਟੀ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਣ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਆ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਚੌਥੀ ਜਿਲਦ ਟਾਈਪ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਜਿਲਦ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਮਿਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੈਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।" ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਮੰਦਭਾਗਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਸਾਡੇ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋ।"
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਮਿੱਠੇ ਨਿੰਬੂਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪੈਕੇਟ ਅਤੇ ਟੀਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ੀਸ਼ੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਫੜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਾਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸ਼ੀਸ਼ੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਗੋਲੀਆਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਦੁਕਾਨ ਨੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।"
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸ ਕੇ, ਉਹ ਜਾਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਪੁੱਤਰ, ਇੱਥੇ ਆ।" ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸਾਡਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ

ਹੈ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ।" ਹਾਲਾਂਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉਸ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਾਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜਾਗਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚੁੱਪਚਾਪ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਝਿਜਕਿਆ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਕੰਧ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ।" ਉਹ ਖੜ੍ਹਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠੀ, ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਈ, ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ, ਅਤੇ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਆਓ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਝਿਜਕ ਰਹੇ ਹੋ?"
ਕਰੁਣਾ ਲਗਭਗ ਸਮਝ ਹੀ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਅਜੇ ਵੀ ਕੰਧ 'ਤੇ ਟਿਕਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਵਰਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ, ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਨੱਕ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸਨ। ਮੁੰਡਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕਮੀਜ਼ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ—ਉਸਦੇ ਚਾਚੇ ਨਾਲੋਂ ਮਹਿੰਗੀ—ਉਨ ਦੀ ਪੈਂਟ, ਭੂਰੇ ਜੁੱਤੇ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘੜੀ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ?"
'ਪ੍ਰਿਥਵੀ।'
"ਪ੍ਰਿਥਵੀ... ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ - ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਜਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀਕੁਮਾਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀਪਤੀ?"
'ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ।'
"ਸ਼ਾਨਦਾਰ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਨਾਮ ਕਿਸਨੇ ਚੁਣਿਆ?" ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰਾ ਚਾਚਾ ਹੈ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਨਾਮ ਚੁਣਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚਮਕਦਾ ਨਾਇਕ ਹੈ।"
"ਇੱਕ ਨਾਮ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੈ," ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਲਈ ਲੈ ਗਈ। ਉਹ ਝਿਜਕਦੇ ਹੋਏ ਮੰਜੇ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। "ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹੋ?"
ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਪਹਿਲਾ ਸਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।
ਉਸ ਕੋਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਲੇਟ ਕੇ, ਉਸਦਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਨੰਦੀ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਬਿਤਾਏ ਪਲਾਂ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਨੇੜੇ ਦੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਕਾਤਿਆਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਵਾਲੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਨੰਦੀ ਘਟਨਾ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚੀ ਹੋਈ, ਉਹ ਇੰਨੀ

ਬੇਖ਼ਬਰ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਸੌਂ ਗਈ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੀ ਝਿਜਕ ਉਸ ਲਈ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਗੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਕਰੁਣਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੌਂਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਾਰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਹੋਰ ਸੁੱਤੀ ਰਹੀ।
ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਤੁਹਾਡੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋਣਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ?"
'ਹਾਂ।'
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਇੰਨੀ ਪਤਲੀ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇਸ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਇੱਕ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਮਜਬੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਨੇ ਮਾਂ ਬਣਨ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਵੀ ਕਿਉਂ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹਰ ਔਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਨ ਚੁਣ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
"ਲਿਖਣਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਉਹ ਜਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ; ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ।"
ਹੁਣ ਤੱਕ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਡਰ ਤੋਂ ਕਿ ਇਹ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਬਿਨਾਂ ਥੱਕੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਊਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਾਮਲੇ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਰਾਓ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਰਾ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਪਰ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

4

ਰਾਓ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਰਾਓ ਅਜੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਸੀ, ਚੌਥੀ ਜਿਲਦ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ, ਰਾਓ ਪੰਨੇ ਪਲਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਜਿਲਦ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪੰਜਵੀਂ ਜਿਲਦ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਬਾਕੀ ਸੀ।
ਬੰਗਲੌਰ ਤੋਂ ਆਏ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਸੋਈਆ ਹੁਣ ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਖਾਣਾ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਰਾਓ ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਸੁਆਦੀ ਭੋਜਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਇਕੱਠੇ ਖਾਧਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰੋਸਿਆ। ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਕਦੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਸਟੱਡੀ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ, ਉਹ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਓ ਵੀ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਪੰਜਵੇਂ ਖੰਡ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਰਾਓ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ, ਪੰਜਵੇਂ ਖੰਡ 'ਤੇ ਕੰਮ ਨੇ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਲੰਬੇ ਬ੍ਰੇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇ ਮੈਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਦੇਖਿਆ: ਮੈਸੂਰ ਪੈਲੇਸ, ਬ੍ਰਿੰਦਾਵਨ, ਚਾਮੁੰਡੀ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਸ਼੍ਰੀਰੰਗਪਟਨ, ਆਦਿ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਸਨ।
ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਗਲੌਰ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਗਏ ਸਨ, ਰਾਜਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਓ ਉਸਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਛੱਡਣ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਵੇ। ਉਸਦੀ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਣਾ ਉਸਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਦੁਖਦਾਈ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤਾਕਤ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਬੌਧਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਧ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ, ਸਿਵਾਏ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਜੋ ਉਸਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਰਹੇਗੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਰਹੇ। ਪਰ ਧਰਤੀ

ਛੱਡਣਾ ਉਸਦੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੇਵੇਗਾ, ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੇਗੀ।"
ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਓ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਤਾਜ਼ਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਸ਼ਾਮ, ਉਹ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਸੈਰ ਲਈ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਸੈਰ ਲਈ ਗਏ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਛੁੱਟੀਆਂ ਕਾਰਨ ਖੇਡ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਸੁੰਨਸਾਨ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆਇਆ ਹਾਂ।"
'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?' ਉਸਨੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਜਦੋਂ ਉਹ ਚਲੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੱਖ ਦੇਈਏ।" ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ, ਉਸਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। "ਉਸਨੇ ਮੇਰੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਾਗੱਪਾ ਦੇ ਬੇਸਵਾਦ ਭੋਜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸੁਆਦੀ ਭੋਜਨ ਬਣਾਏਗੀ। ਆਪਣੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ, ਅਸੀਂ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਛੱਡਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚੋ।"
ਕਰੁਣਾ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਇਹ ਗੁਣ ਵੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਗੋਂ, ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸੀ ਕਿ, ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਣਾ ਪਿਆ, ਬੌਧਿਕ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਰਾਓ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਲਈ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕੋ ਛੱਤ ਹੇਠ ਇੱਕੋ ਪਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਅਸਹਿਮਤ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਵਿਆਹ, ਤ੍ਰਿਪਾਰੀਆ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜੇ ਸਗੋਂ ਆਮ ਲੋਕ ਵੀ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਪਤਨੀਆਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਈਰਖਾ, ਨਫ਼ਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਤੀਬਰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੂਜਾ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਤਲਾਕ ਲੈਣਗੇ, ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਸਾਥੀ ਲੱਭਣਗੇ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਗੇ। ਜੇਕਰ ਡਾ. ਰਾਓ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਉੱਥੇ ਦਾ ਰਾਜ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ

ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਦੋ-ਵਿਆਹ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੋ? ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲੋ।"
ਕਰੁਣਾ, ਜੋ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰੋ। ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਵੱਖਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ।"
'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਕੋਗੇ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ?'
"ਹਾਂ, ਮੈਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ," ਉਸਨੇ ਕੰਬਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ। ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਸਨ।
ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਕਿਉਂ ਹੋ?'
"ਇਹ ਜ਼ਿੱਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਕਦੇ ਵੀ ਦੋ-ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਮੈਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਟੀਚਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਸਾਡੇ ਵਿਆਹ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਬੰਧ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਘਰ ਬਣਾਓ। ਤੁਸੀਂ ਉੱਥੇ ਰਹੋ, ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵੀ ਆਓ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।"
ਰਾਓ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ। "ਚਲੋ ਚੱਲੀਏ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉੱਠਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ?"
ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, 'ਮੈਂ ਅਜੇ ਵੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।'
ਰਾਓ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਘਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਫ਼ਰਤ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਰਾਤ ਬਿਤਾਉਣੀ ਪਈ। ਉਸਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਦੇਖਣਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕੱਲਾ ਛੱਡਣਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। 'ਕਿੰਨਾ ਹਾਲ ਹੈ!' ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਇਸ ਦਵੰਦ ਨੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ।
ਰਾਜਾ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ

ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਾ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋਵੇਗੀ; ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਯਾਦ ਰੱਖੇਗੀ ਅਤੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਸਦੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਮਾਮਲਾ ਉਠਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਕੁਝ ਕਿਹਾ?"
'ਕਿਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚ?'
"ਕੁਝ ਨਹੀਂ," ਉਸਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਕਿਹਾ। ਰਾਜਾ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੁੱਛਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਰਾਤ, ਉਸਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਹ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਪਿਛਲੇ 10-11 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ। ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਜਲਦੀ ਉੱਠੀ, ਨਹਾਇਆ, ਨਾਸ਼ਤਾ ਬਣਾਇਆ, ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਘਰ ਦੇ ਗੇਟ 'ਤੇ ਇੱਕ ਟੈਕਸੀ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਸਾਮਾਨ ਟਰੰਕ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਟੈਕਸੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਹਰ ਆਈ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਗੇਟ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ, ਉਹ ਟੈਕਸੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਨਾ ਤਾਂ ਰਾਓ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਰੁਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਛੱਡਣ ਆਏ। ਜਦੋਂ ਟੈਕਸੀ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਟੈਕਸੀ ਚੱਲੀ ਅਤੇ ਗਲੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਫੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭੈਣ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿਓ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਟੀਚਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਵਾਅਦਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ।'
'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?' ਰਾਜੇ ਨੇ ਮੂਹਰਲੀ ਸੀਟ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਕੀ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ? ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਰੇਲ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਸਮਝਾਵਾਂਗਾ।"

ਅਧਿਆਇ 20

1

ਰਾਓ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਾਕਾਂਖੀ ਕੰਮ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗ 49 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਭਾਗ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਪੰਜਵੇਂ ਭਾਗ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਹ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖੰਡਿਤ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਚੌਥੇ ਭਾਗ ਲਈ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੋ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਕੁਝ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਚੌਥੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਰਾਓ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ, ਛੱਡੇ ਗਏ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਚੌਥਾ ਭਾਗ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਹਵਾਲਾ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ 10 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹਵਾਲੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਖੰਡਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸੈੱਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ ਸਨ।
ਫਿਰ ਵੀ, ਰਾਓ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਦਿਲ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰੇਗਾ। ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਬਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਕੰਮ 'ਤੇ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਸਦੀ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਅਤੇ ਭਾਬੀ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। "ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ?" ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ

ਇਸਦਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਜੋੜੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਨਤੀਜਾ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਆਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਰੁਣਾ ਵੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਆਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੱਤਰ ਭੇਜਣ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਜਵਾਬ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, "ਮੈਂ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਸਾਡੇ ਘਰ ਬੁਲਾਉਣ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਨਮਾਨ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਓ।"
ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਲਈ, ਜਵਾਬ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਸੀ - ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਸ਼ਾਮ, ਉਹ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬੈਗ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮ 4 ਵਜੇ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਉਤਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕੁਲੀ ਨੂੰ ਬੈਗ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਵਾਰ ਦਸਤਕ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇੱਕ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦਾ ਪੋਤਾ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ।
ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਅਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਹੁਣ ਗੰਜਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਉਸਨੇ ਲਾਲ ਕਿਨਾਰੇ ਵਾਲੀ ਚਿੱਟੀ ਧੋਤੀ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧੜ ਨੂੰ ਸ਼ਾਲ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੇ ਦੰਦ ਠੀਕ ਸਨ, ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਝੁਰੜੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਝੁਕ ਕੇ ਤੁਰਿਆ। ਰਾਓ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਦੋਵੇਂ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। "ਚੀਨੀ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਤਰ, ਇਹ ਥੈਲਾ ਅਤੇ ਥੈਲਾ ਉੱਪਰ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾ।" ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਹਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਇਆ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਉੱਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰੇ ਜਿਲਦਾਂ ਕੱਢੀਆਂ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਅਜੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਾਕੀ ਹੈ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਹਰੇਕ ਜਿਲਦ ਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ, ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੰਪਨੀਆਂ ਆਦਿ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨੇ 'ਤੇ, ਰਾਓ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:
ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ
ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ, ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ

ਚੌਥੀ ਜਿਲਦ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੰਨਾ ਪਲਟਦੇ ਹੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੋਟੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਅਣਜਾਣ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਸੀ, 'ਇਹ ਜਿਲਦ ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।' ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਲੋੜਾ ਸੀ।'
"ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੀਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਮੇਰੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਬੇਲੋੜਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ?"
"ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪੱਤਰ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਕੌਣ ਹੈ?" ਉਸਨੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ। "ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ 10 ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਯਾਦਗਾਰੀ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਇੱਕ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ?"
ਰਾਓ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੇ ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪੰਨੇ ਪਲਟਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਕਰੁਣਾ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ?"
ਰਾਓ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਰੁਣਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਬਸ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ। ਉਹ ਬੋਲਣ ਦੇ ਲਹਿਜੇ ਅਤੇ ਗਤੀ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੌਕਰਾਣੀ ਨਾਲ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।" ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਆਰਾਮ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਂਗਾ," ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗੱਲਬਾਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਛਪੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ।
ਰਾਤ 8 ਵਜੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉੱਪਰ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਤਿੰਨ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਛਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਰਾਓ ਪਹਿਲਾਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਖਾਓ, ਬੱਚੇ," ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਨੇ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰੋਸਾਂਗੀ।" ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ-ਸਮਝੇ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ?" ਰਾਓ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੱਸਾਂਗੀ," ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਸਮਝ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 15 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਪੁੱਤਰ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖਾਣੇ ਦੌਰਾਨ ਬੁਰੀ ਖ਼ਬਰ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ; ਉਦੋਂ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਨਹੀਂ। ਰਾਓ ਇੱਕ 70 ਸਾਲ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਰੋਸਣ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਝਿਜਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਵਾਂਗ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵੰਤ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕ ਨਾ ਕਰਨ। ਭੋਜਨ ਗਰਮ ਅਤੇ ਸੁਆਦੀ ਸੀ।
ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਚੀਨੀ ਨੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਾਨ (ਸੁਪਾਰੀ) ਦਾ ਇੱਕ ਡੱਬਾ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਪਾਨ ਨਹੀਂ ਖਾਓਗੇ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਨੂੰ ਪਾਨ ਛੱਡੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਪੂਰੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।"
"ਇਹ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ? ਕੀ ਹੋਇਆ?"
"ਇਹ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਬੁਢਾਪੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਬਿਮਾਰੀ ਸੀ; ਉਹ 60 ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, 'ਸੌ ਤੱਕ ਜੀਓ' ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ," ਉਸਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।
ਰਾਵ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਲੱਗਾ। ਜੇ ਇਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਧਵਾ ਆਦਮੀ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਦਿੰਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਉਮਰ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਬੈਠੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਦਮੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ, ਦਿਲਾਸਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਤੇ, ਰਾਵ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਗਲਤ ਨਾ ਸਮਝੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।"
"ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੋ। ਪੁੱਛੋ।"
ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨ ਰਹਾਂਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਨਫ਼ਰਤ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਿਓ। ਉਹ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਲੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਬਣਾਏਗੀ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਚੁੱਲ੍ਹਾ, ਕੁਝ ਭਾਂਡੇ, ਅਤੇ ਚੌਲ ਅਤੇ ਦਾਲ ਦਿਓ। ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ।
ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ? ਮੈਂ ਉਸ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੋਰ ਚੌਲ ਪਾਵਾਂਗਾ ਜੋ ਮੈਂ ਸਾਡੇ ਤਿੰਨਾਂ ਲਈ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਸ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਦਾਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗਲਾਸ ਪਾਣੀ ਪਾਵਾਂਗਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੜ੍ਹੀ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਬੱਸ ਇੰਨਾ ਹੀ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਵਾਧੂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਦੁਬਾਰਾ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੋ।
ਕੁਝ ਦੇਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।
ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਚਰਚਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਫਿਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। "ਹੁਣ ਆਰਾਮ ਕਰੋ।
ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਹੋਰ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਰਾਓ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਉੱਥੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਰਹੇ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਡੂੰਘਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਹ ਉਮਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਦੇਖੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕੁਝ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਵਿਲੱਖਣ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਭਾਰਤੀ ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਭੀਸ਼ਮ, ਵਸ਼ਿਸ਼ਠ, ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਅਤੇ ਰਾਮ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਇੰਨੀ ਜਾਣੂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇੱਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਗੇ। ਹੁਣ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਗਈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਉਭਰ ਆਏ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਪਰਿਵਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਓ ਦੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਰਾਓ ਰਾਹੀਂ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰਾਓ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ 70 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਝਲਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ 3 ਵਜੇ ਉੱਠਦਾ, ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ 7 ਵਜੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੌਫੀ ਪਰੋਸਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਫੀ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੌਫੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਅਤੇ ਰਾਓ ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ ਤੱਕ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੌਫੀ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਖੁਦ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ ਤੱਕ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਥਕਾਵਟ ਜਾਂ ਸੁਸਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ, ਉਹ ਯਾਦ ਤੋਂ ਕਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਛੰਦ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹਦਾ। ਉਸਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਮਰਾ ਧਰਮ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ, ਦਰਸ਼ਨ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੇ ਗਏ

ਕੁਝ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ ਬਾਰੇ ਜਰਮਨ ਵਿਦਵਾਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਸਮਝਾਇਆ; ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚੋਂ ਅਧਿਕਾਰਤ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨੋਟ ਲਿਆ, ਜਰਮਨ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਯੋਗ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਿਆ।
ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਰਾਓ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਬੁਢਾਪੇ ਕਾਰਨ ਮੌਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੱਲ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਉਸਨੂੰ ਜੋ ਸੁੱਖ ਦੇਵੇਗੀ ਉਹ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਔਖਾ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਉਸਦੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਜੇਕਰ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਇੱਥੇ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ; ਇਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਵਾਂਗ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਚੌੜਾ ਚਿਹਰਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ। ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨਾਲ ਹਲਕੇ-ਫੁਲਕੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਇੱਥੇ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇੰਨਾ ਗੰਭੀਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ।
ਰਾਜਾ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਲਈ ਉਸਦਾ ਪਿਆਰ ਮੇਰੇ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਹੈ! ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ। ਖੈਰ, ਮੈਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਤੋਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਰਾਓ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ।
ਮੈਸੂਰ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ 'ਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਅੱਜ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਥੱਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋ, ਤਾਂ ਆਓ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸੈਰ ਕਰੀਏ।"
"ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ," ਸਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸ਼ਾਲ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਰਾਓ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ?"
"ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੈ," ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਹ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ ਅਤੇ ਮਣੀਕਰਨਿਕਾ ਡੈੱਕ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।
ਜੂਨ ਅਤੇ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਚੰਦਰਮਾ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਜਾਂ ਨੌਵਾਂ ਦਿਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਚੰਦਰਮਾ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਦੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਕੰਢਿਆਂ 'ਤੇ ਲੋਕ ਗੰਭੀਰ

ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਨਦੀ ਦੇ ਵਹਾਅ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਦੁੱਧ ਵਾਲੀ ਚਾਂਦਨੀ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੰਢੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਪੌੜੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਦੋਵੇਂ ਪਾਣੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਓ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁੱਟ ਪਏ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ।"
"ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।"
'ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ।'
ਹੁਣ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇੱਕ ਨੇਕ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਿਛਲੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਖਲ ਦਿੰਦਾ! ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਤਰਫੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।
"ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਕਿਉਂ ਕਹਿਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਰਹੇ ਹੋ?"
"ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਤੁਹਾਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੀ ਨੂੰਹ ਇੱਥੇ ਹੋਵੇ।"
"ਜੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਡੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕਹਿੰਦੇ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ। "ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਰਹਿਣਗੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਡੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਇਹ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਹ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਵਿਦਾਇਗੀ ਮੌਤ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਤਿਆਗ ਰਾਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਜਿਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਸੋਗ ਨਹੀਂ।"
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ ਜਾਂ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ?
"ਕਿਉਂ?" ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸ਼ਾਂਤ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਫਰਜ਼ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਫ਼ਰਤ ਜਾਂ ਨਿੰਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ, ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜਨ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਨੂੰਹ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਇਆ ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ?"
"ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਬੱਚੇ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ..."
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਟੋਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ, ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਨਾਥ ਹੋਣ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਉਸਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਇੰਨਾ ਦੁਖਦਾਈ ਨਹੀਂ

ਸੀ? ਉਸਨੇ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁੱਖ ਝੱਲੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਿਆਨਕ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ? ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿਣਾ ਆਸਾਨ ਹੈ? ਇਹ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਸਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?"
ਰਾਓ ਇਸ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਇੱਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇੰਨਾ ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦੇ ਦੇਖ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ?"
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮੌਤ 'ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਗ ਮਨਾਉਣਾ ਮੇਰਾ ਮਨੋਬਲ ਹੀ ਘਟਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਕੀ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਜਿੰਨਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ? ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 72 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸੈਟਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸੱਚ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭਟਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਮੈਂ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਤੇ ਬਾਰੇ ਨਾ ਸੋਚਾਂ।
ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਰਾਓ ਦਾ ਮਨ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿੱਚ ਭਟਕ ਗਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਦਵੈਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਦਵੈਤ ਦਾ ਮੈਂ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਅਕਸਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭੂਤਕਾਲ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਕੋਈ ਹੱਲ ਹੈ?
ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੀ ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਹੱਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਰਾਓ ਨੇ ਚਰਚਾ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?"
'ਹਾਂ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ.'
"ਕਰੁਣਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਬੇਕਸੂਰ ਹੈ। ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਗਲਤ ਸਨ?"
ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਗਲਤ ਸੀ?
ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ।

"ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ ਉਹ ਦੱਸਿਆ ਸੀ: ਇੱਕ ਭਿਖਾਰੀ ਇੱਕ ਸਮਰਾਟ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਜੇ ਮੈਂ ਸਮਰਾਟ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ," ਜਿਸਦਾ ਜਵਾਬ ਸਮਰਾਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, "ਜੇ ਮੈਂ ਭਿਖਾਰੀ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।"
ਉਹ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਤਾ ਵੀ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਆਕਰਸ਼ਣ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਰੀਰਕ ਅਨੰਦ ਲਈ ਦੋ-ਵਿਆਹ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਹਿਲਾ ਆਕਰਸ਼ਣ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਦ੍ਰਿੜ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸੱਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਆਪਣੇ ਸ਼ੱਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਟੀਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ? ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?"
"ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੈ। ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਦਲਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਫਾਇਦੇ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਇੱਥੇ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਸਹੁੰਆਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਾਮੂਲੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਵੀ ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਵੇਦਾਂਤ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਮੀਮਾਂਸਾ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਿਆ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਲਾਈਨਾਂ ਦਾ ਪੱਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਫੁੱਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੀ, ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜ ਲਗਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਲਈ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ। ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਪਤਨੀ ਸੀ।"
ਰਾਓ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਲਟ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਭ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਸ ਚੁਣੇ

ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭਟਕਣਾ ਚੁਣਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ?"
ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੋ-ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਨਫ਼ਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਪਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਛੱਤ ਹੇਠ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ।
"ਇਹ ਵੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਉਹ ਇੱਕ ਖਾਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ? ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਹਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਲੱਖਣ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਾਧਾਰਨ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।"
ਰਾਓ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸੌਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਚੱਲੀਏ?" ਰਾਓ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ 11 ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਚੀਨੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਚੀਨੀ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਮੁੰਡਾ ਹੈ।"
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕਿਆ, ਪਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹ ਦੇਵਤਿਆਂ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ।" ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਲਏ। "ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੋ। ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੁੰਮ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੱਥ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

2

ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਦੇ 10:15 ਵਜੇ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਦਰਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਆਪਣੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੇ ਤਸਮੇ ਬੰਨ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ! ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਓਏ, ਤੁਸੀਂ ਕਦੋਂ ਆਏ?"
"ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਵੀ ਇੱਥੇ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਇੱਥੇ ਤਬਾਦਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।"

‘ਕਦੋਂ ਤੋਂ?’ ਰਾਓ ਦੂਜੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਬੈਗ ਅਤੇ ਹੋਲਡਾਲ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਕੁਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਈ।
ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ, ਸੋਮਵਾਰ ਨੂੰ ਤਬਾਦਲੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਥੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪੱਤਰ ਸਾਡੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਿਲਿਆ! ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨੰਜਨਗੁੜ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੋ।
'ਹਾਂ।'
"ਕੀ ਉਹ ਸਾਰੇ ਠੀਕ ਹਨ?" ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਓ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
'ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।'
ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੋਟਬੁੱਕ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਜੀਜੇ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਕਾਲਜ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਦਾ ਘਰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਮੈਸੂਰ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਤਬਾਦਲੇ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।
ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਡਾ. ਰਾਓ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।
ਕਰੁਣਾ ਅਤੇ ਰਾਓ ਦੇ ਨੰਜਨਗੁੜ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਦੀਆਂ ਉੱਥੇ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਉਤਸੁਕ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਰਾਜਾ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਸੁਕ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸਿਰਫ਼ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਬੱਚੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਤੀਜੇ ਗਰਭਪਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਚੀਨੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਬੇਤਾਬ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਯਾਦ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸਨੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲ ਲਏ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਸਹੁਰਾ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।
ਉਸ ਦੁਪਹਿਰ ਉਹ ਕਾਲਜ ਤੋਂ 3 ਵਜੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਈ। ਰਾਜਾ ਵੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਘਰ ਲੱਭਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤੱਕ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚੇਗਾ। ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਘਰ ਹੀ ਰਹੀ, ਇਹ

ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਬੋਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਨੋਟ ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਟਾਈਪ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਫਿਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਨੰਜਨਗੁੜ ਗਏ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।"
ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੈ।
"ਬੱਸ ਇਹੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉੱਥੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਕਿਉਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕੰਨੜ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਫਿਰ ਵੀ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸੋ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ। ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਲੁਕਾਓ।" ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਉਸ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।
"ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਹਨ? ਮੇਰੀ ਸੱਸ, ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ, ਲਕਸ਼ਮੀ?"
'ਤੇਰੀ ਸੱਸ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ ਸੀ।'
"ਸੱਚਮੁੱਚ?" ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੋਗ ਨਾਲ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਅਵਚੇਤਨ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਉਸ ਸਹਾਰੇ ਦੇ ਗੁਆਚ ਜਾਣ 'ਤੇ ਕੁਤਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੁਣ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ? ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ?"
"ਉਹੀ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ 3 ਵਜੇ ਉੱਠਦਾ ਹੈ, ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ ਤੱਕ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਡਾ ਇਸ ਸਾਲ ਆਪਣੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉੱਠਣ, ਨਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਦਾ ਦਾਦਾ ਉਸਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰੋਸਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਦਾਦਾ ਉਸਨੂੰ ਵੇਦ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ, ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।"
"ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਯਾਦ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਜਾਂ ਉਦਾਸ ਹੈ?"
ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ, ਰਾਓ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਦੋ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੇਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਕੜ ਇੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਸਕੇ। ਉਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ ਦੇ ਆਇਤਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਲੰਬਾ ਕੱਦ, ਚੌੜੀ ਛਾਤੀ ਅਤੇ ਮੋਢੇ, ਚੌੜਾ ਚਿਹਰਾ, ਚਮਕਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਦੋਵੇਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲੀਆਂ।
"ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਯਾਦ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ?" ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਇਸ ਸਵਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ। ਕਰੁਣਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕੀ। ਉਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ।

ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸੱਚ ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕੋ ਨਾ। ਵਾਅਦਾ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾਓਗੇ। ਬੱਸ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸੋ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ।" ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ?" ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਾ ਬਦਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬੋਲਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਲਹਿਜੇ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ - ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਉਸਦੀ ਆਖਰੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਮਿਆਦ, ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਿੱਥੇ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ, ਆਦਿ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਲਈ ਡੂੰਘਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਹੈ।
ਕੀ ਉਹ ਇੱਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਾਂਗ ਖੁਸ਼ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੀ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਿੰਤਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ?
ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਜੀਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਹੱਸਮੁੱਖ ਮੁੰਡਾ ਸੀ। ਉਹ ਘਰ ਦੀ ਦੂਜੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਦੋਸਤਾਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਗੰਭੀਰਤਾ ਉਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ।
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਫਿਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। "ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਜੂਦ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਦੇ ਮੇਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਸਿਰਫ਼ 15 ਮੀਲ ਦੂਰ ਇੱਕ ਜੀਵਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਬੁੱਧੀ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਚਮਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਮੈਂ ਉਸ ਕੋਮਲ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਤਪੱਸਿਆ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨਤਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦੀ ਸੀ।"
ਕਰੁਣਾ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਝਲਕਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਅਣਸੁਲਝਿਆ ਦਰਦ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕੰਨੜ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬੇਲੋੜਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹ ਸਭ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਕਰੁਣਾ ਅੰਦਰ ਗਈ ਕਿ ਰਾਗੱਪਾ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਕੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਭਰ ਗਈਆਂ। ਉਸਨੇ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚੀਨੀ ਹੁਣ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗੀ, ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਉਸਦੀ ਆਖਰੀ

ਮਾਨਸਿਕ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤਾਜ਼ਾ ਸਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਚੀਨੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ।
"ਉਹ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਵਾਲ ਟਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।" ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੇ ਸਨ। "ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ?" ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀਨ ਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇਗੀ? ਕੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੁਸ਼ਟ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਭੱਜ ਗਈ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਇਸ ਸਭ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੀ। ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੌੜਦੇ ਰਹੇ। ਕੀ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਭ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਘੱਟ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਵੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਸਾਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮੁੰਡਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਦੱਸੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਏਗਾ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਦਾਦੀ ਲਈ ਸੀ; ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਵੀ। ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਘਿਣਾਉਣਾ ਜੀਵ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਦੋਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਏ? ਜੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਦਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੌਤੇਲੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, "ਜੇ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਤੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾ, ਤਾਂ ਲੈ ਜਾ।" ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਉੱਪਰ ਗਈ, ਪਰ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਕਿਹੜੀ ਤਾਕਤ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕਿਆ? ਕਿਹੜੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ? ਮੇਰਾ ਮਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਹੁਣ, ਉਹੀ ਮਨ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਚੱਕਰਵਿਊ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ! ਇਸ ਟਕਰਾਅ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਅਧਿਆਇ 21

1

ਰਾਜਾ ਨੇ 15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਘਰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਜੋੜਾ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਰਾਜਾ ਬੰਗਲੌਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਸਾਰਾ ਘਰੇਲੂ ਸਮਾਨ ਇੱਕ ਟਰੱਕ ਵਿੱਚ ਲੱਦਿਆ, ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਲਕਸ਼ਮੀਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਇਹ ਘਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਗਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਬੋਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ; ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ... ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ। ਰਾਓ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਹਜ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਸੀ - ਖੋਜ, ਨੋਟਸ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲਫਾਂ ਵਿੱਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰਦੇ ਸਿਰ, ਅਤੇ ਰਾਗੱਪਾ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ। ਪੰਜਵੇਂ ਖੰਡ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਸੰਕਲਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਇਕਸਾਰ ਕੰਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਰਾਓ ਦਾ ਮਨ ਇੱਕ ਘਟਨਾ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਜਿਸਨੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।
ਉਸਨੂੰ ਅਕਸਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਸਨ... "ਬੁੱਧੀ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਆਕਰਸ਼ਣ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਖ ਲਈ ਦੋ- ਵਿਆਹ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਹਿਲਾ ਆਕਰਸ਼ਣ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਬਿਨਾਂ, ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਸੰਕਲਿਤ ਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਕਾਸ਼ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਾਇਕ ਮਿਲਦਾ ਜੋ ਉਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਕੀਤਾ! ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੌਣ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਨੂੰਨ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦਾ? ਇੱਕ ਗੱਲ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰ ਗਈ, ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਜੋ ਉਸਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ: ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਰੁਣਾ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਮਾਣ ਨਾਲ ਫੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਹੈ," ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਸੈਰ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ

ਸਨ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦਬਾਇਆ; ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੀ "ਸੱਚੀ ਪਤਨੀ" ਸੀ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਉਸਦਾ ਸਹਾਇਕ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਹੁੰਦਾ; ਕੀ ਉਸਦਾ ਦਿਲ, ਸਹਾਇਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ?
ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। "ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵੇਦਾਂਤ, ਤਰਕ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਧਰਮਸ਼ਾਸਤਰ, ਆਦਿ ਦਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨਾਗੂ ਜਿੰਨੀ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਸਾਥੀ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਮੇਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ? ਹਾਲਾਂਕਿ ਤੁਲਨਾ ਬੇਲੋੜੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁਦ ਸੰਭਾਲਦਾ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਟਾਈਪਿਸਟ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁਦ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਬੰਗਲੇ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਮੀਲ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਉਤਸੁਕ ਸੀ! ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪਤਨੀ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਪਤਨੀ ਵਰਗੇ ਗੁਣ ਯਾਦ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੂਰਾ ਖਾਣਾ ਮਿਲੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੈਸਟਰ ਤੇਲ ਨਾਲ ਮਾਲਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਨਹਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਕਾਦਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਘਰੇਲੂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਕੋਈ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜਤਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਉਹ ਉਸਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਗੁਣ ਪਿਆਰ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਮਾਂ ਵਰਗੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਨਿੱਘ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦਿੱਤਾ।
ਰਾਓ ਨੂੰ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਫ਼ਸੋਸ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੌਰਾਨ ਉਸਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਨੇੜਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਉਸਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਆਪਣੀ

ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਉਹ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਉਸਦੀ ਉਲਝਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਰਾਓ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕੋ ਛੱਤ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਬੰਗਲੁਰੂ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਨਾਗੂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖਿਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਫਿੱਕੇਪਣ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਰਾਓ ਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।
ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਕੀ ਸੀ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਰੇਖਾ ਸੀ। ਨਾਗੂ ਦੀ ਯਾਦ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਬਲਦੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਸ ਯਾਦ ਦੀ ਹਵਾ ਨੇ ਇਸ ਅੱਗ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਰਦ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਗੂ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਜਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਗੂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੂੰ ਲਗਭਗ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਛੱਡਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ: ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ 'ਤੇ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਟਕਰਾਅ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭਟਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਟਕਰਾਅ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਓ ਨੂੰ ਉਸ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇੱਕ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਤਿਮ ਖੰਡ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।
ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ ਵਧਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਿਗੜਦੀ ਗਈ।

2

ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਘੱਟ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵੀ ਘੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਘੱਟ ਗਈ। ਦੁਪਹਿਰ

ਪਤਨੀ ਉਸ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ। "ਜੋ ਵੀ ਹੋਇਆ, ਹੋਇਆ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਦਿਓ," ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਤਨੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ?"
ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਵੀ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਚੁੱਪੀ ਤੋੜਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। "ਨੰਜਨਗੁੜ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ, ਕੀ ਮੈਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ? ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਦੁੱਖ ਉਸ ਅੱਗੇ ਡੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਘਿਣਾਉਣਾ ਦੋ-ਵਿਆਹ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਖਾਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਹਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਲੱਖਣ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਾਧਾਰਨ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ। ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ?"
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਫਿਰ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉੱਠੋ, ਚੱਲੀਏ।" ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਸ ਰਾਤ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਇਸ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅੱਧੇ ਪੰਨੇ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਗਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਕੀਬੋਰਡ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਅਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਰਾਓ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। "ਕੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ?" - ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੁੱਛਦੀ ਰਹੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਵਿਗੜਦੀ ਸਿਹਤ ਵੱਲ ਮੁੜਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਵੇਂ ਭਾਗ 'ਤੇ ਕੰਮ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇੱਕ ਬੁਰੀ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਉਹ ਰਸੋਈਏ ਵਾਂਗ ਰਸੋਈ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਪਰ ਉਸੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਰਾਣੀ ਵਾਂਗ ਰਾਜ ਕਰਨਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਸੀ? ਉਸਨੂੰ ਰਾਓ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਆਏ, "ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਹੈ।" ਉਸਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੀ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ, ਇੱਕ ਉੱਚ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਖੁਸ਼, ਪਰ ਇੱਕ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਨਾਲ ਉਹ ਖੁਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੀ, ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਓ। ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਦਿਓ।"
ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ।

3

ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਦਿਲ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਛਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਜੇਕਰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰਾਓ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਝਿਜਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਰਾਓ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦਿਲੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਖੁਸ਼ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ 12 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਰਾਓ ਦੇ ਘਰ ਆਈ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਨੇ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਉਠਾਈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੁੱਗਣੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ, ਉਸਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਰਾਓ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਉਠਾਏਗਾ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਰਾਜੇ ਨੂੰ 'ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਛੱਡਣ' ਲਈ ਕਹੇ। ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੰਝੂਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪਿਆ।
ਬੰਗਲੌਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬੋਰ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੰਨੀ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ! ਉਸਨੇ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ। ਰਾਜਾ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਚਲਾਕ ਨਵੀਂ ਪਤਨੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਦਾ

ਦਿਲ ਨਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭੈਣ, ਤੁਸੀਂ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ?" ਮੈਂ ਗਿਣਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ।
"ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਉਂ ਹੈ?" "ਰੱਬ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਛੱਡ ਦਿਓ," ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।
ਭੈਣ ਜੀ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗੀ? ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਦਤ, ਰਾਮ, ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਜੇ ਲਈ ਸ਼ੁਭ ਸੰਕੇਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਰੰਗ ਪਾਊਡਰ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਸਿਆਹੀ ਭਰਨ ਲਈ ਕਹਾਂਗੀ। ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਬਾਕੀ ਹਨ? ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇੰਨੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਗਲਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਦਾਲ ਵੀ ਬਣਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੋ।" ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। "ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇ, ਮੇਰਾ ਰਾਮ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ," ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। "ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 40 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਰਾਜਾ, ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਣ," ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਮੈਸੂਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਭੁੱਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੁੜੱਤਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।
ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਾ ਤਬਾਦਲਾ ਮੈਸੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੀ ਝਿਜਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਬੰਗਲੌਰ ਬਾਰੇ ਡਰ ਸੀ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਸੀ। ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਬੰਗਲੇ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗੜ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਾਮ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ 4.5 ਮਿਲੀਅਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁੱਲ 110 ਨੋਟਬੁੱਕਾਂ ਭਰੀਆਂ ਸਨ। ਇਸਨੂੰ ਜਲਦੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵਧੇਰੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ।

ਇੱਕ ਦੁਪਹਿਰ, ਉਹ ਵਰਾਂਡੇ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਕਾਲਜ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ। ਰਾਓ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੈੱਨ, ਸਿਆਹੀ ਅਤੇ ਸਿਆਹੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਰਾਓ ਵਰਾਂਡੇ 'ਤੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਤੜਫ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਸ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਨਾਗੂ।" ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ? ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੈਣ ਆਇਆ ਹਾਂ।"
ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਨੇ ਉਹੀ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਠੀਕ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।" "ਨਾਗੂ, ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਾ ਕਹੋ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬੰਗਲੌਰ ਚਲੇ ਗਏ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਯਕੀਨ ਕਰ ਗਈ ਹੈ।"
"ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਲਈ ਉੱਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੀ।" ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵੀ ਸੀ।
"ਇਹ ਨਾ ਕਹੋ, ਨਾਗੂ। ਜ਼ਰਾ ਸੋਚੋ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹਾਂ..." ਅੰਦਰੋਂ ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ। "ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਕੌਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਲਿਆ ਹੈ।" ਰਾਓ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਉਹ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚੋ। ਮੈਂ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸਾਂਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਭੇਜਾਂਗਾ।" "ਰਾਜਾ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਂਗਾ, ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਗੁਆ ਬੈਠੋਗੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰਾਣੀ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਜੀਵਨ ਜੀ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ," ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹੇ। ਰਾਓ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਫੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋ ਪਈ।
ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਭੈਣ ਜੀ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਰੋ ਰਹੇ ਸੀ?" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ।
ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਉਸਨੇ ਕੀ ਕਿਹਾ?' "ਉਸਨੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ।"
'ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?'

"ਨਹੀਂ। ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ।" ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।
ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੱਕ, ਰਾਓ ਦਾ ਮਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਪਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ 'ਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਹੁਣ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਗੁਆਉਣ ਦੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਅਨਾਥ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇੰਨੀ ਬੇਵੱਸੀ, ਇੰਨੀ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸਾਰਾ ਗਿਆਨ, ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।
ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜਵੀਂ ਜਿਲਦ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਜੀਵੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਊਰਜਾ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਅੰਤਿਮ ਜਿਲਦ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।"
ਉਸਨੇ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਅਧਿਆਇ 22

1

ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਦਵੈਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਅਸੰਗਤ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਟਕਰਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਗੋਂ, ਇਹ ਇੱਕ ਦਵੈਤ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨੰਜਨਗੁੜ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਜੋ ਰੁਖ਼ ਢੁਕਵਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਉਹ ਹੁਣ ਅਣਉਚਿਤ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਯਾਦ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਭੱਜੀ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਦੀ ਮੌਤ ਅਤੇ ਘਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਤਰਸਦੀ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਚਮਕਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਗੁਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਹ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਲਈ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ! "ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨਤਾ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਬਾਰੇ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦੇਈਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸਦੀ ਡਿਊਟੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਇਸ ਸਮਰਪਣ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੋਹਰੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ, ਦੋਹਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਜਾਂ ਦੋਹਰੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਟੀਚੇ ਦੇ ਉਲਟ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕਲੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰਹੇ।
ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਮੋੜ 'ਤੇ, ਉਹ ਮੰਨਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸਦਾ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਤੇ ਨਕਲੀ ਧਰਮ ਥੋਪਣਾ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸੀ ਕਿ ਮਨ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦੇ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ

ਹੈ ਜੋ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਆਏ, "ਇੱਕ ਵੰਸ਼ ਦੂਜੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਪਾਲਣ ਲਈ ਪਨਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਨ ਉਸ ਬੀਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੌਦੇ ਵਿੱਚ ਪਾਲਦੀ ਹੈ, ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।" ਉਸਨੂੰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੇ ਵੰਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਬਦਲ ਕੇ, ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਹੁਰੇ-ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਦਵੈਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ।
ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਲਜ ਦੁਬਾਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ। ਦਾਖਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਲਾਸਾਂ ਨਿਯਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਛਤਰੀ ਲੈ ਕੇ ਕਾਲਜ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਦੌਰਾਨ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਸੁਸਤ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਸੂਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਇਹ ਵਾਪਸ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਕਾਲਜ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਟਕ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਈ। ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਸੇ ਮੌਸਮ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਤੀ, ਨੰਜਨੁਦਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਇਸੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੰਨੀ ਦੁਹਰਾਈ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਪਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ, ਚੀਨੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦੀਆਂ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਉਸਨੇ ਨੰਜਨਗੁੜ ਜਾਣ, ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ, ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਉਸਦੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਮੰਗਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਡਰ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਜਵਾਬ ਕਦੇ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੱਖੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਹ ਚੀਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਉੱਥੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਹ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਜੁਟਾ ਸਕੀ। ਕਲਾਸਾਂ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਕੋਰਸਵਰਕ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੈਸਟਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਇੱਕ ਸਾਬਕਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਕਾਲਜ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ; ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਹਰ, ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਉੱਥੇ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਉਸ ਦਿਨ ਨੰਜਨਗੁੜ ਜਾਣ ਲਈ ਤਰਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੰਨੀ ਬੇਚੈਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਬਿਨਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੋਚੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲਫ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਰੁਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਛਤਰੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ, ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੰਜਨਗੁੜ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਇੱਕ ਰੇਲਗੱਡੀ ਆਈ। ਉਹ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ।
ਟ੍ਰੇਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੋਈ।
ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਵੀ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਜੋਂ ਇਸੇ ਟ੍ਰੇਨ 'ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ, ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਟ੍ਰੇਨ ਦੱਖਣੀ ਮੈਸੂਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਲੰਘੀ, ਚਾਮੁੰਡੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ। ਬੱਦਲਵਾਈ ਵਾਲੇ ਅਸਮਾਨ ਹੇਠ, ਪਹਾੜੀ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਨ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਦਿਨ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉੱਥੇ ਇਕੱਲੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਸਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਇਰਾਦਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਜ ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਯਾਦ ਕਰਾਇਆ। ਟ੍ਰੇਨ ਕਡਾਕੋਲਾ ਵਿਖੇ ਰੁਕੀ ਅਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਪੁਲ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਨਦੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖਿਆ; ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਗਦੀ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਮੈਂਗ੍ਰੋਵ ਜੰਗਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਰਹੇ। ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਘਰ ਇਸਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੀਤ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਚਾਰ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਟ੍ਰੇਨ ਨੰਜਨਗੁੜ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਰੁਕ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਤਰ ਗਈ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋਰ ਲੋਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਹ ਸਟੇਸ਼ਨ ਛੱਡਣ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਸੀ। 15 ਮਿੰਟ ਉਲਝਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਟਿਕਟ ਚੈਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਟਿਕਟ ਦਿਖਾਓ। ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ?" ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਟਿਕਟ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰਕੇ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਕੋਨਿਆਂ ਤੋਂ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੂਰੀ ਗਲੀ 'ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧੀ ਅਤੇ ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਜੋ ਕਦੇ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।
ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਸੀ, ਪਰ ਤਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸ ਵੱਡੇ ਘਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਗਿੱਲੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੋਈ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪਗਡੰਡੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਛੱਤਰੀ ਤੋਂ ਟਪਕ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਧੂੰਆਂ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੰਬਣ ਇੰਨੇ ਤੇਜ਼ ਸਨ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ; ਉਸਦਾ ਧੜ, ਬਾਹਾਂ, ਲੱਤਾਂ, ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਛੱਤਰੀ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ! ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਠੰਡ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੂੰ ਪਸੀਨਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਡਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜਕੜ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਮਨ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਘਰ ਦੇ

ਅੰਦਰੋਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਲਵੇਗਾ। ਉਹ ਡਰ ਨਾਲ ਜੰਮ ਗਈ। ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀ। ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਸੜਕ ਨੂੰ ਛੂਹ ਗਏ। ਮੀਂਹ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਛਤਰੀ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਭੁੱਲ ਗਈ, ਉਹ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ।
ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮਾਲ ਗੱਡੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨੇੜੇ ਖੜ੍ਹੇ ਇੱਕ ਕੁਲੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੈਸੂਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਗਲੀ ਗੱਡੀ ਕਦੋਂ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਗੱਡੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਯਾਤਰੀ ਕੋਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਓ।"
ਉਸਨੇ ਟਿਕਟ ਖਰੀਦੀ ਅਤੇ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਕੁਝ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਯਾਤਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੇ ਪੁਲ ਪਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬਦਾ ਰਿਹਾ।

2

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਹਲਕਾ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦਰਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਵੇਰੇ 10:30 ਵਜੇ ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਜੂਨੀਅਰ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਕਲਾਸ ਲਈ ਕਲਾਸ ਕਰਵਾਉਣੀ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਉੱਠ ਗਏ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਉੱਥੇ ਪਹਿਲੀ ਕਲਾਸ ਸੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਈ। ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ 120 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲੇ 50 ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਕਾਰੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੇਖੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦ ਵਜੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਚਾਮੁੰਡੀ ਪਹਾੜੀ ਖਿੜਕੀ ਤੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਕੱਲ੍ਹ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਰੇਲ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਇਸਦੀ ਚੋਟੀ ਅਜੇ ਵੀ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਢਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਤੇ ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਂਗ, ਇਹ ਸ਼ਾਨ ਦਾ ਰੂਪ ਸੀ। ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਧੁੰਦ ਨੇ ਹਰੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਨੇਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਰੰਗ ਨੇ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਾਜ਼ਰੀ ਰਜਿਸਟਰ ਨੂੰ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਪਹਾੜੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਦੋ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਫੁਸਫੁਸਾਉਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸਾਫ਼- ਸਾਫ਼ ਸੁਣਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਚੁੱਕਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ, "ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਓ।"
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਲੈਕਚਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਹੀ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਆ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?"
"ਅੰਦਰ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚੌੜਾ ਸੀ, ਵੱਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਸਿੱਧੀ ਨੱਕ,

ਲੰਬਾ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਵਾਲ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਰਵਾਇਤੀ ਅਨਾਜ ਦਾ ਪੇਸਟ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੈਂਟ, ਕਮੀਜ਼ ਅਤੇ ਜੁੱਤੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਗਿੱਲੀ ਛੱਤਰੀ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਚਾਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ, ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਲੱਛਣ ਸਭ ਕੁਝ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਮੁੰਡਾ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖਾਲੀ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਕਲਾਸ ਫਿਰ ਬੁੜਬੁੜਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਅਜੇ ਦੋ ਵਾਕ ਹੀ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਜੋ ਹੁਣੇ ਹੀ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ 'ਤੇ, ਮੁੰਡਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੈਡਮ, ਮੇਰੀ ਹਾਜ਼ਰੀ?"
ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਫਿਰ ਉਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਰਜਿਸਟਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ?"
‘ਐਨ. ਸ੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ।’
ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਾ ਹੱਥ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੰਬਣ ਲੱਗਾ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਪਸੀਨੇ ਦੇ ਮਣਕੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੇ। ਖੜ੍ਹੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਉਸਨੇ ਲੈਕਚਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਚੁੱਕੀ। ਪਰ ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ; ਉਸਦਾ ਮਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਬੇਤੁਕਾ ਕਹਿਣ ਨਾਲੋਂ ਲੈਕਚਰ ਨਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਚੁੱਪਚਾਪ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਡੈਸਕਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਆਖਰੀ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਚੀਨੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਤਿੰਨ-ਚੌਥਾਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਚੀਨੀ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ। ਉਹੀ ਚਿਹਰਾ। ਉਹ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਆਇਆ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਦੂਜੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਗਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਚੀਨੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ।
ਉਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਲਾਉਂਜ ਵੱਲ ਭੱਜੀ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਨੋਟ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦੂਜੇ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇਸ

ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਿਆ, ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ? ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਹਾਂ? ਅੱਜ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਰਕਾਰ ਸਮਝ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕਲਾਸ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲਈ ਉਸਦੇ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੀ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ।
ਉਸ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਰਜਿਸਟਰ ਲੈ ਕੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਡੈਸਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਈ, ਉਸਨੇ ਆਖਰੀ ਡੈਸਕ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਚੀਨੀ ਉੱਥੇ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਚੀਨੀ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਨਵੀਂ ਉਮੀਦ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਸੈਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਸੁਣਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, "ਮੈਡਮ, ਮੈਡਮ," ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ। ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਬੰਦ ਕੀਤੀ, ਜਲਦੀ ਉੱਠੀ, ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੈਸ਼ਨ ਸੀ, ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ - ਚੀਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ, ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਆਵੇਗਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ।
ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ, "ਉਹ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ?" ਜੇ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਕੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਵਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾਂ ਸੋਗ ਨਹੀਂ ਮਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਉਸਨੇ ਦੋ ਹੋਰ ਦਿਨ ਬਿਤਾਏ। ਉਸ ਦਿਨ, ਉਸਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ ਉਸਦੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਲੈਕਚਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਗਈ ਅਤੇ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ, ਉਸਨੇ ਕੰਮ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਛਤਰੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜੀ ਹੋਈ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, "ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ।"

ਉਹ ਮੁੜਿਆ ਅਤੇ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੱਗੇ ਵਧ ਗਏ। ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਕੁਝ ਕਦਮ ਚੱਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਆਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ।" ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਚੀਨੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।
ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ ਹੋ?'
ਹਾਂ ਹਾਂ ਮੈਡਮ।
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਫ਼ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋ?
'ਹਾਂ।'
'ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ?'
'ਹਾਂ।'
ਉਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਰੱਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਆਓ, ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਘਰ ਚੱਲੀਏ।"
ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। 'ਚਲੋ ਬੱਚੇ, ਚੱਲੀਏ।' ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਟ੍ਰੇਨ ਛੁੱਟ ਜਾਵਾਂਗਾ।'
"ਟ੍ਰੇਨ 5:30 ਵਜੇ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ 4 ਵਜੇ ਹਨ।"
ਉਹ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਹੀਂ, ਮੈਡਮ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ," ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸੱਦੇ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੇ ਉਸਦੇ ਹੰਕਾਰੀ ਰਵੱਈਏ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ ਉਸਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਅਣਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਉਸਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਨੀਵੀਂ ਜੀਵ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਰਜਿਸਟਰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜ ਕੇ, ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਲਾਉਂਜ ਵਿੱਚ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਰਜਿਸਟਰ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ, ਆਪਣੀ ਛਤਰੀ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ।
ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਹ ਅਸਹਿ ਦਰਦ ਸਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਿਲ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਪੁੱਛਿਆ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਅਪਮਾਨ ਸਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਸਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬਦਲਾ ਸੀ ਜਾਂ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ। ਉਸਦਾ ਮਨ

ਬੇਚੈਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜਾ ਦੇਰ ਸ਼ਾਮ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਗਰਮ ਅਤੇ ਦਰਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖਿਆ। ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਫਾਰਮੇਸੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰ ਦਰਦ ਦੀ ਗੋਲੀ ਲੈ ਆਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਜਲਦੀ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਲਟੀਆਂ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਮੁੜਦੀ ਰਹੀ। ਸ਼ੱਕਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ, ਉਹ ਹੁਣ ਸੌਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਸ ਅੱਧ-ਨੀਂਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਚੀਨੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਾਲੀ ਤਸਵੀਰ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ, "ਨਹੀਂ, ਮੈਡਮ, ਮੈਨੂੰ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ," ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਝਲਕਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਜਾਗ ਪਈ। ਉਸਨੂੰ ਪਸੀਨਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਭਾਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਜੇ ਵੱਲ ਮੁੜੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਨਾਲ ਜੱਫੀ ਪਾਈ। ਉਸਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨੇੜੇ ਖਿੱਚਿਆ। ਰਾਜਾ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ। "ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਸੀਨਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਸਦੇ ਪੱਟ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਰਾਜਾ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ।

3

ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ ਬੁਖਾਰ ਸੀ। ਕੰਮ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੀ ਉਸਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦੀ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਉਸਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਵਿਚਕਾਰ, ਉਹ ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਏਗੀ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਸਦੀ ਕਲਾਸ ਆਮ ਵਾਂਗ ਸਵੇਰੇ 10:30 ਵਜੇ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸੀ। 10:35 ਵਜੇ, ਉਸਨੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜੂਨੀਅਰ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਸਾਇੰਸ ਡੀ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਓ। ਨਾਲ ਹੀ, ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗੀ।"

ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਫਲਾਈਟ ਅਟੈਂਡੈਂਟ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਇੱਕ ਘੜੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛਤਰੀ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਫਲਾਈਟ ਅਟੈਂਡੈਂਟ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਜ ਆਪਣੀ ਟ੍ਰੇਨ ਛੁੱਟਣ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਓ, ਪੁੱਤਰ, ਚਲੋ ਮੇਰੇ ਘਰ ਚੱਲੀਏ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।"
ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ, ਮੇਜ਼ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਢਿੱਲ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ, ਚੱਲੀਏ।" ਉਹ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਹਲਕਾ ਮੀਂਹ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਈ; ਉਹ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਟੀਲੇ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਰਾਮਾਸਵਾਮੀ ਚੌਕ ਤੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਓ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਖਿੱਚ ਰਹੇ ਹੋ?" ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਜ, ਉਸਨੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚੱਪਲਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਚੁੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਨਵੇਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਰਗੜ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਤੁਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਆਇਆ।
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲੀ ਸੀ, ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਦੋ ਕਾਲਜ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕਾਤਿਆਨੀ ਜਾਂ ਰਾਜੇ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਆਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਠਾਏ ਬਿਨਾਂ ਲਿਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਦਹੀਂ ਨੂੰ ਚੌਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੈੱਡਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ, ਨਾਲ ਹੀ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਵੀ ਲੈ ਗਈ। ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੁੱਤੇ ਉਤਾਰੇ, ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਜੋ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਝਿਜਕ ਅਤੇ ਉਲਝਣ ਨਾਲ ਲਾਲ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਉਹ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਸੀ। 'ਲੈ ਜਾ,' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ।
'ਨਹੀਂ ਮੈਡਮ, ਮੈਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਲਿਆ ਹੈ।'
"ਇਹ ਪੂਰਾ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਖਾਓ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਕੁਝ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਨਕਾਰ ਨਾ ਕਰੋ।"
ਪਲੇਟ ਨੂੰ ਛੂਹੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।'
"ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਖਾ ਲਓ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਹੁਣ ਖਾਓ।"
ਉਸਨੇ ਪਲੇਟ ਚੁੱਕੀ, ਚਮਚਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
‘ਕੀ ਤੂੰ ਨੰਜਨਗੁੜ ਕਿਹਾ ਸੀ?’ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
'ਹਾਂ।'
'ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ?'

ਸ਼੍ਰੀ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ।
'ਕੀ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹਨ?'
'ਨਹੀਂ।'
'ਦੋਵੇਂ?'
"ਹਾਂ।" ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਖਾਣ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਾਣ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਪਲੇਟ ਵਿੱਚ ਧੋ ਲਓ।" ਉਸਨੇ ਪਲੇਟ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਰੱਖੀ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਚੁੱਕਿਆ, ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਗਿਆ, ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਖਿੜਕੀ ਦੀ ਗਰਿੱਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੋਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੌਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ?"
'ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ।'
'ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ?'
ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ।
"ਕੀ ਤੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ?" ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਰਹੀ, ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਪੁੱਛਣਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਹੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ।"
ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। 'ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ?' ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। 'ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ,' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਯਾਦ ਹੈ?'
'ਨਹੀਂ।'
"ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ?"
'ਨਹੀਂ।'
ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ?" ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਬੱਚਾ, ਕੀ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ? ਮੈਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇ।"
ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਕੰਬਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ, "ਨਹੀਂ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਪੱਥਰ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੇ ਜਵਾਬ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਸਨੂੰ ਸੁੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਝੁਕ ਗਈ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਫਰਸ਼ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਨੱਕ,

ਚਿਹਰਾ, ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੇਠਲਾ ਬੁੱਲ੍ਹ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਗਾਹ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਡੁੱਬਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ: "ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤ ਹੈ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਤਰਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੀ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਾਂ?"
ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। "ਬੱਚਾ, ਮੈਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇ," ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ।
'ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੈਂ?' ਰੁਕੋ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।'
'ਨਹੀਂ ਮੈਡਮ।'
ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਘਬਰਾਹਟ ਛਾਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਧੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਝੁਕ ਗਈ। "ਮੈਨੂੰ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਮੈਡਮ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉੱਠ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ, ਇਸਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦੀ ਜੀਭ ਵਿੱਚ ਉੱਠ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਜੀਭ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, "ਰੁਕੋ। ਨਾ ਜਾਓ!" ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਚੱਪਲਾਂ ਪਾ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਉਸਨੇ ਖਿੜਕੀ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਭਾਰੀ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇੱਕ ਦਰਦਨਾਕ ਚੀਕ ਨਿਕਲੀ, ਕਪਿਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਉੱਚੀ। "ਚੀਨੀ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈਂ, ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਤੈਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ," ਉਹ ਚੀਕਦੀ ਹੋਈ, ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠੀ, ਅਤੇ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਚੀਕ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪੱਲੂ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਿਆ।
ਉਹ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਪਈ ਹੋਈ ਵੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਬੇਰਹਿਮ ਨਫ਼ਰਤ! ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ, ਉਹ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾ ਦੇਣਗੇ। ਉਸਨੇ ਹਰ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਅਤੇ ਠੰਡੇਪਣ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਇਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦਾ; ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵਾਂਗ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ, "ਮੈਨੂੰ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਮੈਡਮ," ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੀ ਇਹ ਉਸਦਾ ਜਨਮਜਾਤ ਸੰਜਮ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਹ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਸੀ? ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਯਾਦ ਆਈ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤ ਰਿਹਾ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੀ ਚੀਨੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਦਿਲ ਤੋੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਦੇਖੀ ਸੀ।

ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਤਰ, ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਰਮ ਅਤੇ ਪੁੰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਨ।" ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੂੰ ਅਫਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬੰਗਲੌਰ ਦੇ ਇੱਕ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕਦੇ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਕਦੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਇਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਰਾਏ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਘਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੈਂਬਰ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਸਨ। ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੇਦ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸਿਖਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਾਏ। ਉਸਨੇ ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਕਰਤੱਵ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਲਈ ਡਰ ਤੱਕ ਡੂੰਘਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਰਤੱਵ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਅਤੇ ਘਰ ਦੀ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਨੂੰ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤੇਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਭੱਠੀ ਦੀ ਸੁਆਹ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, "ਪੁੱਤਰ, ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਗ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ, ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ।" ਉਹ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ, "ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ?" ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, "ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ।" ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।' ਮੁੰਡਾ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਤੋਂ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ।
ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨ ਰਾਹੀਂ ਦੂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਹਿਪਾਠੀ ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਸੀ, ਜੋ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤੇਸ਼ਵਰ ਲੇਆਉਟ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਕੀਲ ਵੈਂਕਟ ਰਾਓ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਉਹ ਚੀਨੀ ਦੇ ਉਸੇ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਸਵੇਰ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਖਰੀ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਸੀਟ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਸੀਟ ਰਿਜ਼ਰਵ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨ ਰਾਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚੀਨੀ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਸੀਟ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ "ਇੱਕ ਔਰਤ ਅਧਿਆਪਕ ਵਾਲਾ ਕਲਾਸਰੂਮ" ਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਔਰਤ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਲੈਕਚਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪਾਠ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਉੱਥੇ ਕੁਝ

ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ, ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਔਰਤ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?'
ਨਹੀਂ। ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ?
'ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕਾਤਯਾਨੀ ਰਾਜਾ ਰਾਓ।'
'ਕੀ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ?'
ਹਾਂ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹੈ।
ਚੀਨੀ ਲੋਕ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਸੀ?"
ਨਹੀਂ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਬੰਗਲੌਰ ਦੇ ਸੈਂਟਰਲ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਇੱਥੇ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ, ਰਾਜਾ ਰਾਓ, ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਜਲਦੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਧੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਬੀਏ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ।
"ਸਭ ਕੁਝ" ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
"ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਇੱਕ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਹੈ।" ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਜੀਭ ਚੱਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਚੀਨੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਕੌਣ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਬਸ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।
ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ, ਚੀਨੀ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਅਧਿਆਪਕਾ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਸੀ। ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਵੱਲ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੱਦਾ ਮਿਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਜੋ ਵੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਉਸ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਉਹ ਨੇੜਲੇ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਧਿਆਪਕ ਰਾਜਾ ਰਾਓ, ਉਸਦਾ ਸੈਸ਼ਨ ਹੁਣ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ?"
'ਸੀਨੀਅਰ ਬੀਏ ਹਾਲ ਵਿੱਚ।'
'ਕਿੱਥੇ ਹੈ?'
ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਚੀਨੀ ਉੱਥੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਅੰਦਰ ਆਇਆ। ਚੀਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘੂਰਿਆ। ਉਹ ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਅ ਦਾ ਨਾਟਕ, "ਸੇਂਟ ਜੋਨ" ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਉਸਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਨਵੀਂ ਮੈਡਮ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਲਈ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇੱਕ ਅਸਪਸ਼ਟ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ; ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਘਰ

ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਫੋਟੋ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੈਕਚਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਝਿੜਕਣ ਦੇ ਡਰੋਂ, ਉਹ ਪੂਰਾ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਉੱਥੇ ਰਿਹਾ।
ਉਸ ਅੰਦਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜੀਬ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਰਸਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਦਾਕਾਰੀ ਹੁਨਰ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਨਰਮੰਦ ਅਦਾਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਦੋਸਤ ਬਣ ਗਏ ਹੋਣਗੇ। ਉਹ ਅਤੇ ਉਹ... ਉਹ ਹੋਰ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕਿਆ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮੇਂ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਪੁੱਛਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ?" ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਦਲ ਲਿਆ, ਇਸ ਡਰ ਤੋਂ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਝਿੜਕ ਦੇਵੇਗੀ। ਜੇ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਭੱਜ ਨਾ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਚਲੀ ਗਈ! ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲ ਉਸਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ, ਉਸਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦੋਵਾਂ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਉਸਨੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਵੀ ਕਰੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਏਗਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇਗਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਵਾਂਗ। ਆਪਣੀ ਨਿਯਮਤ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੌਰਾਨ, ਉਸਨੇ 108 ਵਾਧੂ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
ਉਸਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ਸੀ: "ਪੁੱਤਰ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਨਤੀਜਾ। ਉਸਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਸਤਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: "ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ।" ਜੇ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਵਾਂਗਾ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਾਂਗਾ। ਫਿਰ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਛੱਡਣ ਦਾ ਘਿਣਾਉਣਾ ਵਿਚਾਰ ਉਸਨੂੰ ਕੁਤਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਚੀਨੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ, ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਬਾਰੇ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਗਿਆਨ ਸੀ ਜੋ ਉਸਦੇ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਵਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਆਦਿ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਆਏ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵੰਸ਼

ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨਸ਼ਕਤੀ ਆਵੇ। ਉਸਨੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸੂਰਿਆਵੰਸ਼ ਅਤੇ ਚੰਦਰਵੰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਕਸ਼ਯਪ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਨਮਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਵੰਸ਼ਜ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਂਗ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੱਖਿਆ ਇੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁੱਤਰ ਵਾਂਗ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿੰਨਾ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰੇ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣਾ ਵੰਸ਼ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੱਸ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਅਕਸਰ ਉਸਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਨਾ ਬੋਲੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਰੋਇਆ। ਰੁਮਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਗਿਆ।
ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਫ਼ੋਨ ਕਰੇ, ਜੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੋਵੇ, ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੋਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰੇ। ਉਸਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਆਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਕਰੇਗਾ? ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਣ ਲਈ ਤਰਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਇੰਨੇ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਚੀਨੀ ਹੈ।" ਪਰ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ: "ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਲਗਾਵ ਸਿਰਫ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਲਾਲਸਾ ਤੀਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਣਸੁਖਾਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਾਲਜ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।
ਇੱਕ ਰਾਤ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜਿਸ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ, ਉੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪੱਧਰ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ਼ਾਰਦਵਿਲਾਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਬਿਹਤਰ ਰਹੇਗਾ। ਕੀ ਮੈਂ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ (ਟੀਸੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?" ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ?"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਸ਼ਾਰਦਵਿਲਾਸ ਕਾਲਜ ਗਿਆ, ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। "ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਟੀਸੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਮੈਨੂੰ ਟੀਸੀ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਸਮੈਸਟਰ ਦੀ ਫੀਸ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਫੀਸ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ 60 ਰੁਪਏ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ।"
"ਪੈਸੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਲੈ ਜਾਓ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਲਜ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ," ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।
ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਚੀਨੀ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ, ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਅਸ਼ਾਂਤ ਰਿਹਾ।

5

ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਬੁਖਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਮਾਈਗ੍ਰੇਨ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਪਈ, ਪਰ ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ ਹੁਣ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਵਾਲੇ ਪੱਤੇ ਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸੁੱਕ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਸਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਇੱਕ ਟੌਨਿਕ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਫਲ ਅਤੇ ਅੰਡੇ ਖਾਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਮਹਿੰਗੇ ਫਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਦੁੱਧ ਦੀ ਖਪਤ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਗੜਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਉਹ ਬਸ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੀ ਕੰਧ ਵੱਲ, ਜਾਂ ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦਰੱਖਤ ਵੱਲ ਵੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਟਾਹਣੀ ਦੁਆਰਾ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਭਰਪੂਰ ਵਾਧਾ ਕੀ ਹੈ? ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹਉਕਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਨੰਜਨਗੁੜ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੰਬਣ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਟੁੱਟਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਬੇਢੰਗੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੁੜਬੁੜਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ; ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਕੁਝ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਕਹਿੰਦੀ। ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ, "ਕੀ ਤੂੰ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦੀ ਹੈਂ? ਇੱਕ ਬੁਰਾ ਸੁਪਨਾ?" ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਜਾਗ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਸੌਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ, ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹੈ?" ਰਾਜਾ, ਜੋ ਜਾਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ: "ਧਰਮ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ 'ਹਰ ਜੀਵ ਦਾ ਕਲਿਆਣ' ਹੈ।"

ਆਪਣੀ ਸੁੰਨ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। "ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੀ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ? ਸਰੀਰਕ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ? ਮਾਨਸਿਕ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ? ਬੌਧਿਕ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ? ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ? ਇਹਨਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਧਰਮ ਦਾ ਸਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।"
ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬਕਵਾਸ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੌਂ ਗਈ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕਈ ਰਾਤਾਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇੱਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, "ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। 'ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣੋ' ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।" ਇੱਕ ਰਾਤ ਰਾਜਾ ਅਚਾਨਕ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇਖਿਆ। ਕਮਰੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੜਕ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਚਾਮੁੰਡੀਪੁਰਾ ਵੱਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਗਿਆ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ?" ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨੀਂਦ ਦੀ ਝਲਕ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸੰਮੋਹਨ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚਾਮੁੰਡੀ ਪਹਾੜੀ ਵੱਲ।"
'ਤੁਸੀਂ ਉੱਥੇ ਕਿਉਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ?'
"ਕਿਉਂ? ਕੋਈ ਉਚਾਈ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਾਗ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਹਾਂ।"
"ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲ। ਆਪਾਂ ਸਵੇਰੇ ਇਕੱਠੇ ਚੱਲਾਂਗੇ।"
"ਤੂੰ ਕਿੰਨਾ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਹੈਂ!" ਉਸਨੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਸਨੂੰ ਬੈੱਡਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ, ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਈ। ਉਹ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਲਈ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਉੱਥੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਜਗਾਇਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੌਂ ਰਹੇ ਹੋ?" "ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਾਗਦੀ ਰਹਾਂਗੀ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਨਿਯਮਤ ਤਾਲ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਸਾਫ਼ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ।
'ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ?'
'ਹਾਂ।'
'ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ?'

'ਆਤਮਾ।'
'ਅਤੇ ਤੁਸੀਂਂਂ?'
'ਕੁਦਰਤ।'
ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਪਸੀਨੇ ਦੇ ਮਣਕੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਕੁਦਰਤ ਸਦਾਬਹਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ?"
ਨਾ ਤਾਂ ਸਦੀਵੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਾ। ਜਿਸਨੇ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਅਗਲੇ ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਕੁਦਰਤ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?'
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਹ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹਿਲਾਇਆ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਗੀ। ਰਾਜੇ ਦੀ ਨੀਂਦ ਉੱਡ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇੱਕ ਅੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਪਕੀ। ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ, ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਕੋਲ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੁਭਾਅ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਮਨਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਸ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਿਤਾਈ ਸੀ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਸਵੇਰੇ 5 ਵਜੇ ਉੱਠੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੌਂਦੇ?" ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਹੋ?'
ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ?
ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। 'ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ?'
ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਖਿੱਚਿਆ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਸਨ। "ਇੱਥੇ ਆਓ," ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ, ਉਸ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਆਪਣੇ ਪੱਟ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਕਾਰਨ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ! ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਸੌਂ ਜਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸੌਂਵਾ ਦੇਵਾਂਗੀ।"
ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੜਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੱਚੇ ਵਾਂਗ ਥਪਥਪਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਗੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। 'ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?' ਉਸਨੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ।
"ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ। ਗੱਲ ਨਾ ਕਰ। ਬਸ ਸੌਂ ਜਾ।" ਉਸਨੇ ਝੁਕ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ।

6

ਰਾਜਾ ਕਾਤਯਾਨੀ ਦੀ ਵਿਗੜਦੀ ਸਿਹਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਉਸਦਾ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਉਸਦੇ ਲਈ ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਜੇ ਰਾਜਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕਾਤਯਾਨੀ ਇਸ ਅਸਥਾਈ ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਘਾਟ ਵਜੋਂ ਸਮਝਦੀ। ਜੇ ਰਾਜਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਕਾਤਯਾਨੀ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲੇਟ ਕੇ, ਕਾਤਯਾਨੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੋਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿਵਾਂਗੀ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਰਹਿਮ ਨਹੀਂ ਹੈ?"
"ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਤੂੰ ਕੁਝ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਡਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਹਨ," ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। "ਮੇਰਾ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਹੇਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਕੀ ਤੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਨਸਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ?"
"ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ? ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਾਰਨ ਦੁੱਖ ਝੱਲਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ! ਤੂੰ ਇੱਕ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ।" ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।
ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ। ਜੇਕਰ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਸਫਲ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਲਾਸਾ ਮਿਲਦਾ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਿੰਨੋਂ ਗਰਭਪਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ, ਉਸਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਬੁੜਬੁੜਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਪਾਪ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਪ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਤਿੰਨੋਂ ਭਰੂਣ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਉਸਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਬੇਵੱਸੀ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਉਸਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਇਆ।
ਇੱਕ ਰਾਤ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵੀ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗੜ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਵਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਅੰਦਰ ਸੀ, ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਬਾਰੇ ਉਤਸੁਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਡਰ ਤੋਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ

ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਉੱਥੇ ਗਏ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਦਾ ਉੱਥੇ ਹੋਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ।"
ਰਾਜਾ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜੇਕਰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅਜੇ ਵੀ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੇ, ਤਾਂ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹੇਗਾ, ਹੈ ਨਾ?"
ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜੋ ਉਸਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇ।
ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ? ਮੈਂ ਕਦੇ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਡਿੱਗ ਕੇ ਮਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਾਂਗਾ।" ਰਾਜਾ ਬੇਵੱਸ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਨਾਗਾ ਵਾਂਗ ਰਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ? ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗੀ।"
ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ।
ਰਾਜਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬਿਮਾਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਲਦੀ ਹੀ, ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਰ ਸਵੇਰ, ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਬਹਾਨੇ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਉਸਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਜਨੂੰਨ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਸੰਬਰ ਦੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਹੁਨਸੂਰ ਰੋਡ 'ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਰਸਤੇ ਦੀਆਂ ਉਸਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਧੁੰਦਲੀਆਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਮੀਲ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਸ ਨਾਲੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸਾਈਕਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਲੇ ਦੇ ਪਾਰ ਇੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਗੁਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੇਖਿਆ। ਜੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਸਥਿਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਝੁਕ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਇੱਕ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਪੀਲਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮੰਦਰਾਂ 'ਤੇ ਵਾਲ ਸਲੇਟੀ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਝੁਰੜੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ 40 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ।

ਅਧਿਆਇ 23

1

ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਪੰਜਵੀਂ ਜਿਲਦ 'ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਜਿਲਦ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਬਦਲਾਵਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੀ। ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਬਹੁਤ ਵਿਆਪਕ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਘੇਰਨ ਵਾਲੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਖਰੀ ਦੋ ਅਧਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ 'ਕੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ?' ਇਸ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਿਲਦ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਰਾਓ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੋਝ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਰਾਓ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਲੱਭਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਓ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੈਰ ਲਈ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਨੀਂਦ ਮਿਲੇ।
ਇੱਕ ਰਾਤ, ਲਗਭਗ 11 ਵਜੇ, ਰਾਓ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਨੋਟਸ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪੈਨਸਿਲ ਫੜੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਕੁਝ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਉਸਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਉਸਨੇ ਝਪਕੀ ਮਾਰੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪੈੱਨ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਐਨਕ ਉਤਾਰੀ, ਉਹ ਅੱਧਾ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਹਿੱਲਣ ਦੀ ਵੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਪੁਕਾਰਿਆ, "ਕਰੁਣਾ!" ਕਰੁਣਾ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਪਿੱਛੇ ਸੀ, ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ। ਉਸੇ ਪਲ, ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਅਸਹਿ ਦਰਦ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਰੁਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ; ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਸੁੰਗੜ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦੰਦ ਵੀ ਮਿੱਝੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਫੜ ਲਿਆ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਅਸਹਿ ਦਰਦ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਆ ਗਈ। ਦਰਦ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਸਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ।

ਕਰੁਣਾ ਸਦਮੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਮਿੰਟ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਉਸਦੇ ਨੱਕ ਹੇਠ ਰੱਖੀਆਂ, ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਆਮ ਵਾਂਗ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਬੁਲਾਇਆ। ਰਾਗੱਪਾ, ਜੋ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਕੰਬਲ ਘਸੀਟਦਾ ਹੋਇਆ ਭੱਜਿਆ ਆਇਆ। "ਗੁਆਂਢੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਓ। ਜਲਦੀ! ਮੌਤ ਆ ਗਈ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ। ਰਾਗੱਪਾ ਭੱਜਿਆ। ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਗੁਆਂਢੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਭੱਜਿਆ ਆਇਆ। ਰਾਵ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਹੁਣ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੜੋ," ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਰਾਗੱਪਾ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ। "ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਬਿਸਤਰਾ ਰੱਖੋ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬਿਸਤਰਾ ਪਾਓ। ਦੇਖੋ, ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬਿਸਤਰਾ ਇੱਥੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੌਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਿਓ।" ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਰਾਵ ਦੇ ਬੈੱਡਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗਏ, ਇੱਕ ਬਿਸਤਰਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਰਾਵ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰੱਖਿਆ। ਸਿਰਹਾਣਾ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਰਾਓ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਾਂ। ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਲਾਈਟਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਦਿਲ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਡਾਕਟਰ ਆਨੰਦ ਰਾਓ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂਗਾ।"
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਲਾਈਟ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਗੱਪਾ ਨੇੜੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਗਈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਓ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿਗੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿ ਇਹ ਵਿਅਰਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਓ ਠੀਕ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਾਲ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਰਾਓ ਦਾ ਸਰੀਰ ਮੱਧਮ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਉਸਦੇ ਨੱਕ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖੀਆਂ। ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਹੌਲੀ ਸੀ। ਗੁਆਂਢੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿ ਹਮਲਾ ਟਲ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਰਾਹਤ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਲੀਪਣ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਇੱਕ ਧੁੰਦਲੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਯਾਦ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗਿਆਨ, ਕਲਾ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕਾਰ ਆਉਂਦੇ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਡਾਕਟਰ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘੋਲ ਕੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸਨੂੰ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਉਸਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗਾ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਟੈਸਟ ਕਰਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ

ਉਸਨੂੰ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਜੂਸ ਦਿਓ। ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਪਰਦੇ ਬੰਦ ਰੱਖੋ। ਕੋਈ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।"
ਜਦੋਂ ਡਾਕਟਰ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕਰੁਣਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੱਕ ਗਈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਜੇ, ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?"
"ਜ਼ਰੂਰ। ਰਾਓ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਵੀ।"
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਸੋਚਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਆਉਣਾ ਚੰਗਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਉਛਾਲ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?"
ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਨਾ ਕਰੋ।'
ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੂੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿਉਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਚੱਟਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਰਾਓ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁੱਧ ਜਾਂ ਫਲਾਂ ਦਾ ਜੂਸ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ ਅਤੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਰੁਣਾ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਉਦਾਸੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਓ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੁਬਾਰਾ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਾਤਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਇੰਨਾ ਖਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਸ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਝੁਕ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਰਾਗੱਪਾ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ, ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ।
ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਗੁਆਂਢੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਧੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਮਿਲਣ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਵਾਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਮੁੱਖ ਗੇਟ 'ਤੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਕਰੁਣਾ ਬਾਹਰ ਆਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਚੰਗੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਧੀਆਂ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਸਨ। ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਮ ਸਾਲ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਲਈ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। "ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?" ਔਰਤ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਮਲਾ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਜਾਨਲੇਵਾ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਪਤੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹੀ ਰਾਏ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ।
"ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦਿਲ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਡਾਕਟਰ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀ ਗਈ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ। ਰਾਓ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਮ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ," ਉਸਦੇ

ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਕਾਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਫਿਰ ਆਈ। ਰਾਜਾ ਜਲਦੀ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?"
"ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਗੋਲੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੁੱਤੇ ਉਤਾਰੇ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਅੰਦਰ ਆਇਆ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਨਾ ਜਗਾਓ। ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਓ ਕਿ ਕੋਈ ਰੌਲਾ ਉਸਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਕਰੇ।" ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਸਨੂੰ ਫਲਾਂ ਦੇ ਜੂਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲਿਆਓ।" "ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਫਲਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ," ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। "ਰਹਿਣ ਦਿਓ। ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਲੈਣ ਦਿਓ। ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਮਿੱਠਾ ਨਿੰਬੂ ਦਾ ਰਸ ਦਿਓ। ਉਸਨੇ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੀਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਗਲੂਕੋਜ਼ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਚੱਮਚ ਜੂਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਓ।"
ਗੁਆਂਢੀ ਫਲ ਅਤੇ ਗਲੂਕੋਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਿਲਕੁਲ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਇੱਥੇ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਵਾਂਗਾ," ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਅੰਦਰ, ਰਾਓ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਰਾਓ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੋ ਕਿ ਭਰਾ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋਇਆ।"
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਿਆ? ਕੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੈ?"
ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਏ, ਸਥਿਤੀ ਸਮਝਾਈ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਾਂਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗਾ।
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰੋਗੇ?
'ਜੇ ਉਹ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਚੰਗਾ ਸੰਕੇਤ ਹੋਵੇਗਾ।'
"ਨਹੀਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਰਾਓ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਸੁਣਾਈ।
ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ?' 'ਤੁਹਾਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਟੋਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਸਟੈਂਡ ਲਿਆ ਹੈ।'
"ਉਸਨੂੰ ਅਜੇ ਨਾ ਦੱਸੋ। ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਾਂਗਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਇੱਥੇ ਰਹੇਗੀ। ਮੈਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ। ਦਿਨ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਘਰ ਜਾਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।"
ਉਹ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਜਿੱਥੇ ਰਾਓ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਰੱਖੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਰਹੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਡਾਕਟਰ ਆਇਆ, ਰਾਓ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਸਨੂੰ ਟੈਸਟਾਂ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਲੰਘਣ ਦਿਓ। ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ। ਛੁੱਟੀ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤਣਾਅ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪਾਓ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾ ਦਿਓ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਉਹ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣ ਆਵਾਂਗਾ।" ਰਾਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਰ ਤੱਕ ਗਿਆ।
ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਵਜੇ, ਰਾਜਾ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਬੈੱਡਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਜਾਈ ਦੀ ਖਰਾਬ ਸਿਹਤ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਨਾਗੂ, ਕਰੁਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਇੱਥੇ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਬਸ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੀ। ਊਰਜਾ ਦੀ ਘਾਟ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਕਰੁਣਾ ਲਈ ਦਿਲਾਸੇ ਦਾ ਸਰੋਤ ਸੀ।
ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕਰੁਣਾ ਉੱਥੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਰਹੀ ਅਤੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ।

2

ਰਾਓ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਘਰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਈ ਡਾਕਟਰੀ ਛੁੱਟੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ, ਉਹ ਕੁੱਕੜਹੱਲੀ ਤਲਾਅ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਟਹਿਲਦਾ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੱਚੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਐਮਏ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਲੈਕਚਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਚਾਰਜ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ, ਡਾਕਟਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਅਜੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੀਬਰ ਅਧਿਐਨ, ਲਿਖਣਾ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਾਲਜ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਜਾਂਚ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋ,

ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ 10 ਸਾਲ ਹੋਰ ਜੀ ਸਕਦੇ ਹੋ।" ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। 'ਕੁਝ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਦਿਲ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੀ ਲਾਈਨ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ। ਉਹ ਪੰਜਵੇਂ ਭਾਗ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਇਸਨੂੰ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਇਸਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦੇਣ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ, ਨੋਟਸ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਰਾਓ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਕਰੁਣਾ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ। ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਕੁੜੱਤਣ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਲਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਫ਼ਰਤ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੀਣ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕੀ ਛੱਡਦੀ? ਬੱਚੇ? ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ? ਭਵਿੱਖ ਅਰਥਹੀਣ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ, ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਬਹੁਤ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।
ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਰਾਓ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਬੋਰੀਅਤ ਆ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਿਹਲਾ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਯਾਦ ਆਈ: ਬੁੱਧੀ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਰਾਓ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੇਕਰ ਗਤੀਵਿਧੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮੂਲ ਗੁਣ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੁੱਧੀ ਕਿਵੇਂ ਨਿਸ਼ਕਿਰਿਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਬੁੱਧੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਮੁਕਤੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ, ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਦਾ ਮੂਲ ਗੁਣ, ਅਜਿਹੀ ਆਤਮਾ ਲਈ ਬੌਧਿਕ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? ਕੀ ਮੈਂ ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹਾਂ?... ਉਸਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ। ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ, ਅੱਠ ਗੁਣਾ ਯੋਗ, ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਜੋ ਰਸਤਾ ਚੁਣਿਆ ਸੀ ਉਹ ਵੱਖਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਸੀ, "ਮੈਂ 53 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਂ। ਵਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਲਗਭਗ ਗੰਜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚੱਲੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਆਪਣਾ ਟੀਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਟੀਚਾ ਚੁਣਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ

ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂਗਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁਝ। ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।"
ਉਸਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਘਟਨਾ ਤੱਕ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਰੁਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਿਤਾਬ ਪੂਰੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਸ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਇੱਕ ਚਿੰਤਕ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਉਂਗਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਵਾਂ ਜਿਲਦਾਂ ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਖੁਦ ਲਿਖਿਆ, ਤਾਂ ਪੰਜਵਾਂ ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਡਾਕਟਰੀ ਜਾਂਚ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਡਾਕਟਰ ਰਾਓ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੇਸ਼ੱਕ, ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ। ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਹਰ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ।" "ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ 10 ਸਾਲ ਜੀ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜਿਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਛੇ ਸੌ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?"
'ਹਾਂ।'
ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ?
"ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਕਲਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਥਕਾਵਟ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਲਿਖਣਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ, ਸਰੀਰ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦਿਮਾਗ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਥਕਾਵਟ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਲਿਖਣਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ।"
ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ, ਉਸ ਵੱਲ ਕਦਰਦਾਨੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦਿਆਂ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ?"
ਮੈਂ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਬੌਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਖੜੋਤ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਦਿਲ-ਦੁਖੀ ਲੇਖਕ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ, ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਲਈ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਜਗਤ ਲੜੀ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਜਿਲਦ ਦੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜੇ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗਾ। ਪਹਿਲਾ ਖਰੜਾ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਮਰ ਵੀ ਜਾਵਾਂ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਫਿਰ ਇਸਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਣ ਲਈ ਜੀਵਾਂ?
ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਪੂਰੇ ਵਜੂਦ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪਲ ਭਰ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਛਾਈ ਰਹੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਇਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਡਾਕਟਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੋਜ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਨਾ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਢਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਦਿਲ ਦੇ ਰੋਗ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਸ਼ਬਦ ਉਸਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਲਿਖਤ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਕੇਗਾ? ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਬਿਲਕੁਲ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਗਿਆਨ ਤੁਹਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।"
ਰਾਓ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰ ਗਈ। ਉਸ ਕੋਲ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਖੁਦ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਰਾਤ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਕਰੁਣਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਆਮ ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਕਿਵੇਂ ਰੋ ਸਕਦੇ ਹੋ?" "ਕੀ ਮੈਂ ਇਨਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹਾਂ? ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਡਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?"
ਰਾਓ ਨੇ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਰੱਖਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਇੰਨੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਜੀਉਣਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਉੱਠਿਆ, 'ਜੇ ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?' ਅਤੇ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਾਂਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਲਦੀ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਂਗਾ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਾਂਗਾ।' ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁੱਲ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਫੜੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦਬਾਏ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 10 ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ 50 ਪੰਨੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਟਾਈਪ

ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, "ਇਸਨੂੰ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਨਾ ਪੜ੍ਹੋ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੜ੍ਹੋ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਪੰਨੇ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ।" ਰਾਓ ਨੇ ਇਸਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਪੜ੍ਹਿਆ।
ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਲਿਖਣ ਲਈ ਉਸਦਾ ਜਨੂੰਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਪਿਛਲੀਆਂ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਗਾਇਬ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਰਾਓ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸੀ।
ਰਾਓ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਭਰਪੂਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਫਲ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਅਸਹਿ ਹੋ ਗਈ। ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਸਰਗਰਮ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੌਤ ਇੰਨੀ ਨੀਰਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ। ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਇਹ ਬੋਰੀਅਤ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਇਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਕਰੁਣਾ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੀਰਸ, ਬੇਜਾਨ ਸਰੀਰ ਲਈ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਜਿਸ ਲਈ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਆਮ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਭੀੜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈਂ।"
ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕ ਉੱਠੀਆਂ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸੈਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਸਿਆਹੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵਰਤੀ ਨਹੀਂ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਦੇ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਓ ਨੇ ਨਹਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ, ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾਏ ਬਿਨਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਮੈਨੂੰ ਲਿਖੋ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਸਕਾਂ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠਾਂਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਾਂਗਾ।"
ਰਾਓ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਚਮਕੀਆਂ।

ਅਧਿਆਇ 24

1

ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਚੀਨੀ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਵੇਦ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ 8:45 ਵਜੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ 6:30 ਵਜੇ ਤੱਕ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਧਿਆਵੰਦਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੋ ਘੰਟੇ ਵੈਦਿਕ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ, ਪਾਠ ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਘਿਓ ਖੁਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, "ਪੁੱਤਰ, ਜਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ।" ਇੱਕ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਜੂਨੀਅਰ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਤੋਂ ਸੀਨੀਅਰ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਤੱਕ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ।
ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ, ਕਾਰਤਿਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਦੇ ਚੌਦਵੇਂ ਦਿਨ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨੇ ਪਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਖਾਲੀ ਪੇਟ ਰਸਮਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਕੁੱਪਈਆ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੱਪਈਆ ਪਿਛਲੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੀ, ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲਈ ਪਾਣੀ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਕਰੀ ਪਾਊਡਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਪੁਜਾਰੀ, ਆਮ ਵਾਂਗ, ਸੁਬੱਈਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਨ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਸੰਸਕਾਰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪੁਰਖੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਵੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ। ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਨੇਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸੰਧਿਆਵੰਦਨਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲੇ - ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਕਲਾਕਾਰ (ਇੱਥੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ) ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਭੋਜਨ ਖਾ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵੈਦਿਕ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਪ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀਆਂ ਨੇ ਸਾਲਾਨਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ

ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਚਮਚਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਭਾਂਡੇ, ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਧੋਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜੋੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਜੋੜੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਵਰਤ ਰੱਖਿਆ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1008 ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕੀਤਾ।
ਕੁੱਪੀਆਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਸੋਈ ਪਵਿੱਤਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਲੇ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਮੁੱਖ ਪੁਜਾਰੀ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲਈ ਦੋ ਨਾਮਜ਼ਦ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ, ਇੱਕ ਵਿਛੜੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ। ਦੁਪਹਿਰ 3 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਧੁੰਦਲਾ ਜਿਹਾ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸਦਾ ਵਰਣਨ ਗੋਭਿਲਾ-ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਇਤਾਂ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਉਸ ਲਿਖਤ ਦੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਕਾਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਨੋਟਬੁੱਕ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਚਿੱਟੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠੇ ਸਿਲਾਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਾਲਾ ਡੱਬਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਖੋਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੇ ਨੋਟਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪੁਰਾਣੇ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸ਼ੀਟਾਂ 'ਤੇ ਲਿਖੇ ਕਈ ਨੋਟ ਵੀ ਸਨ। ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਦੀ ਭਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਉਹ ਡੱਬਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਦਿਖਣ ਵਾਲਾ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਦੇਖਿਆ। ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਲਿਖਤ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਲਈ ਅਣਜਾਣ ਸਨ। ਲਿਖਤ "ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ" ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫਸ ਗਿਆ: ਕਿੱਟੱਪਾ ਵੱਲੋਂ ਨੰਜੁੰਡਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਸਭ ਠੀਕ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਪੱਤਰ 15 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਘਿਣਾਉਣੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਫ਼ਰਤ ਕੱਢਣ ਲਈ ਇੰਨਾ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਉਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਕੇ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਹੜੱਪ ਲਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸ਼ਿਆਮਦਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਨ, ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਸੱਤ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਕਦੇ ਲਾਲਚ ਕਰਨਗੇ; ਜੇਕਰ ਇਸਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਬਘਿਆੜਾਂ ਨੇ ਨਿਗਲ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਪਛਤਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਵੇਗਾ। ਬੱਸ। ਨਮਸਕਾਰ, ਕਿੱਟੱਪਾ, ਐਡੇਟਰ ਕੈਂਪ।

ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਕਿੱਟੱਪਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦਾ ਚਾਚਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਗਰਮਾ-ਗਰਮ ਬਹਿਸਾਂ ਤੋਂ, ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਇਦਾਦ ਵੰਡ ਕੇ ਕੀ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਸੀ? ਇਹ ਸ਼ਿਆਮਦਾਸ ਕੌਣ ਸੀ? ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਬਰਸੀ ਸੀ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰਖਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਤਹਿ ਤੱਕ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਸੀ? ਉਹ ਹੁਣ 73 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤਾਰੀਖ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇੱਕ ਸਾਲ, ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਂ ਅਵਧੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਸੀ? ਅਚਾਨਕ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ। ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਇਸੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਅਣਜਾਣ ਸਨ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮਿਲੇਗੀ, ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਿਆ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਕੱਲ੍ਹ ਲਈ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਛਿੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਿਆਮਦਾਸ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ?"
ਲਕਸ਼ਮੀ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।"
'ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ,' ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਤੁਰੰਤ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਕੱਟ ਲਈ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਉਹ ਕੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖੇ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਸੜ ਗਏ? ਮਹਾਨ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸ਼ਿਆਮਦਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕੀ ਹੈ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ।"
"ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਸ਼ੀਨੱਪਾ। ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵਾਪਸ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨਾ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਸ਼ੱਕ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ "ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ" ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਲਗਭਗ ਕੱਟ ਲਈ ਸੀ। ਉਹ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆਇਆ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਲਕਸ਼ਮੀ, ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਫੜ।"
ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕਿਉਂ?'
"ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਰ," ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਉਸਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਫੜਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। "ਤੂੰ ਸਹੁੰ ਖਾ ਕੇ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਜੇ ਤੂੰ ਝੂਠੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਸੜ ਜਾਵੇਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਸੱਚ ਦੱਸ। ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ?"

ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਹੀ ਸਵਾਲ ਦੁਹਰਾਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ੀਨੱਪਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਪਾ ਰਹੇ ਹੋ?" ਪਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗੀ ਜਦੋਂ ਚੀਨੀ ਸੌਂ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।"
ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਸ਼ੂਗਰ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ। 'ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ। ਚਲੋ ਉੱਪਰ ਚੱਲੀਏ,' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਕਿਉਂ ਹੋ?'
"ਜ਼ਿੱਦੀ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਤਸੁਕ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਭਾਵੇਂ ਖ਼ਬਰ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਮਾੜੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਓ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।"
"ਠੀਕ ਹੈ, ਬੈਠ ਜਾਓ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ?" ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਕਾਰਪੇਟ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉਹ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਾਂਤ, ਹੁਣ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪਿਛਲੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਮੁੜਨ ਲੱਗੀਆਂ।

2

ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਜੋ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਲਾਲਚੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਘਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ 28 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਭਰਾ, ਕਿੱਟੱਪਾ, 24 ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਲਾਲਚੀ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੇ ਉਲਟ, ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਉਦਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਸੋਚ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਭਾਵੁਕ ਸੀ। ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦਾ ਰੱਬ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਸਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਛੋਟੇ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਪਤਨੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਭਰਾ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਕਿੱਟੱਪਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਅਛੰਮਾ ਦਾ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ 24 ਸਾਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਜਦੋਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕਿੱਟੱਪਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ, 'ਰੱਬ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।'
ਹਰ ਸਾਲ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਛੋਟਾ

ਭਰਾ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਮਿਹਨਤਾਨੇ ਵਜੋਂ ਦੇਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੱਡਾ ਆਪਣੀ ਮੁੱਠੀ ਫੜ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਮਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਦਿਓ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੌਥਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ।" ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਗੱਲਾਂ ਸਰੀਰਕ ਝਗੜੇ ਤੱਕ ਵਧ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਕਿੱਟੱਪਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਟਿਆ। ਅਚੰਮਾ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਈ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਿੱਟੱਪਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਿੱਟੱਪਾ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਜ਼ਿੱਦੀ ਰਿਹਾ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਪਣਾ ਗੁੱਸਾ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਕਿੱਟੱਪਾ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਬੇਰਹਿਮ ਜੰਗਬਾਜ਼, ਤੂੰ ਬੇਸ਼ਰਮ ਆਦਮੀ।"
ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਝਗੜਾ ਅਸਹਿ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਜੱਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵੰਡ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰ ਸਥਾਨਕ ਵਿਚੋਲਿਆਂ ਅਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ 20,000 ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਗਿਰਵੀ ਰੱਖ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਗਿਰਵੀਨਾਮਾ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਭਰਾ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਸੀ। ਕਿੱਟੱਪਾ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਧੋਖਾਧੜੀ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਵੀ ਗਿਆ। ਪਰ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਵੀ ਸਨ! ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਧੋਖਾਧੜੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਿੱਟੱਪਾ ਨੂੰ ਦੋ ਏਕੜ ਦੀ ਵੈਟਲੈਂਡ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਅਡਾਟੋਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਪੁਜਾਰੀ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਅਜੇ ਵੀ ਧੁਖਦਾ ਰਿਹਾ।
ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਗੁੰਡਾਲਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਪੌਦੇ ਦੇ ਕੋਲ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਵਿੱਚ ਚਾਕੂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਚੀਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਕੱਪੜਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਮਲਾਵਰ ਨੇ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਧੋਤੀ ਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਕੱਪੜਾ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਨੰਗਾ ਸੀ। ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪੌਦੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਟਾਹਣੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋੜੇ ਮਾਰੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਭੁਗਤ," ਅਤੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਕਿੱਟੱਪਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਨੰਜਨਗੁੜ ਛੱਡ ਚੁੱਕੇ ਹੋਵੋਗੇ।" ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਿਆਮਦਾਸ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਦੇਖ ਕੇ, ਅਚੰਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ 500 ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਥੈਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਨਾ ਦਿਖਾਓ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਗਾ।"
ਉਹ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨੰਜਨਗੁੜ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਿਹਾ।
ਨੌਵੇਂ ਮਹੀਨੇ, ਅਚੰਮਾ ਨੇ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚੌੜਾ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਚੌੜਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਾਮਕਰਨ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿੱਚ, ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ "ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ" ਰੱਖਿਆ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।
ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਮੁੰਡਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੱਠਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਉਪਨਯਨ ਸਮਾਰੋਹ ਕੀਤਾ, ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਧਾਗਾ ਫੁਸਫੁਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ: 'ਮੈਂ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਤ੍ਰਿਏਕ ਕਸ਼ਯਪ-ਅਵਤਸਰ-ਨੈਧਰੁਵ ਦੇ ਕਸ਼ਯਪ-ਗੋਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਾਂ, ਅਸਵਲਯਾਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਅਤੇ ਰਿਗਵੇਦ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ...'

3

ਲਗਭਗ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਡਰ ਗਈ।
'ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਸੱਚ ਹੈ, ਲਕਸ਼ਮੀ?' ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਕੀ ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਗਵਾਹ ਸੀ? ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ? ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਛੋਟੀ ਕੁੜੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜੈਵਿਕ ਮਾਂ ਯਾਦ ਆਈ। ਨੰਜੁੰਡਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਛੋਟਾ, ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਗੋਲ ਨੱਕ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਢਿੱਡ 'ਤੇ ਕੱਦੂ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਜਿੰਨੀ ਲੰਬੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਜਿੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੋਲ ਚਿਹਰਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵੱਲ ਗਿਆ। 74 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਹ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਚੌੜੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੱਖਾਂ, ਸਿੱਧੀ ਨੱਕ ਅਤੇ ਚੌੜਾ ਮੱਥੇ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਨਫ਼ਰਤ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿਹਤ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ, ਉਸਦਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ ਵੀ ਹੁਣ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।
"ਉੱਠ, ਆਰਾਮ ਕਰੀਏ। ਸਾਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਵਰਤ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ," ਉਸਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਉੱਠ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਿਆ ਅਤੇ ਖੰਡ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਲਾਲਚੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੂਦਖੋਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੂਦਖੋਰੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਸਗੋਂ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਤਿੰਨ-ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸਾ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਪੱਖਪਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ, ਜੋ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ, ਉਸਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ, ਘਰੇਲੂ ਫਰਜ਼, ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਨਿਯਮ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਸਨ; ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਵੰਸ਼, ਜੋ ਕਿ ਕਸ਼ਯਪ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।
ਜੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚ ਗੋਦ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨਾ ਘਿਣਾਉਣਾ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਨੰਜੁੰਦ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਗਰੀਬ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖਰੀਦਿਆ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਡੋਲਦਾ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੋਦ ਲੈਣਾ ਰਵਾਇਤੀ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਬੇਔਲਾਦ ਜੋੜਿਆਂ ਲਈ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਰ ਨੰਜੁੰਦ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਕੰਮ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦੁਆਰਾ ਭੜਕਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਲੁੱਟੀ ਹੋਈ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ। ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹਾਂ, ਨਫ਼ਰਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕਿਸ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਾਂ? ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੈ? ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਸੋਚਿਆ। ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹ ਉਸ ਰਾਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕੀ।

ਚੀਨੀ ਦੇ ਕੋਲ ਪਈ ਹੋਈ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਵੀ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨਾਲ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਉਸਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ: ਸ਼ੀਨੱਪਾ, ਜੋ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਲੀ, ਇੰਨੀ ਨੇਕ ਧਰਮਰਾਏ ਕਿਵੇਂ ਬਣੀ? ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ; ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਇੱਕ ਸੰਤ ਵਰਗੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸੀ। ਕੌਣ ਉਸ ਬਾਰੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰੇਗਾ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਬਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ: ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਕਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਵਰਗੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਮੰਨਣਾ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਚਾਨਣ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸਹੁੰ ਨਾ ਚੁਕਾਈ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਦੇ ਨਾ ਦੱਸਦੀ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਲਟਦੇ ਅਤੇ ਪਲਟਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸਨੂੰ ਦਿਲ 'ਤੇ ਨਾ ਲਓ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਸੱਚ ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਝੂਠ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕਤੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਹੋ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਯਮਰਾਜ ਤੁਹਾਡਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਆਵੇਗਾ, ਉਸਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਮਨ ਇੰਨਾ ਭਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ 'ਤੇ ਟਿਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਫੜੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸਹਾਰਾ ਫਟ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਡੂੰਘੇ ਖੱਡ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੁੱਖ ਦੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਟਾਹਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਅਸਮਾਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਟਾਹਣੀ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੁੱਖ ਸਥਿਰ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਿੱਚ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬੇਰਹਿਮ ਚੁੱਪ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸਦਾ ਉਸ ਟਾਹਣੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਅਨਾਥ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇੱਕ ਅਸ਼ੁੱਭ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਅਸ਼ੁੱਭ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ, ਮੇਰੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਪ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?
ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਲਾਲਚ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ। ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਕਿੱਥੇ ਲੁਕਾਏ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਭੋਜਨ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਅਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ

ਜਾਵਾਂਗੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਆਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਾਂਗੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਸਮਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।"
"ਪਰ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ..." ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਟੋਕਿਆ, "ਇੱਕ ਵੰਸ਼ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਸਿਰਫ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ, ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੀ ਇਸਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹਾਂ: ਸਿਰਫ਼ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ, ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਹੀਂ।"
ਲਕਸ਼ਮੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਸੀ, 'ਸਾਨੂੰ ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਾਂਗੇ।' ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦਿਓ। ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿਆਣਾ ਕੌਣ ਹੈ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।
ਉਸ ਰਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁੱਤਾ। ਜਾਗਦੇ ਹੋਏ ਵੀ, ਇੱਕ ਉਦਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸਵੇਰੇ 6 ਵਜੇ ਤੱਕ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਪਈ ਰਹੀ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਚੀਨੀ ਉਸ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੁਪੀਆ ਸਵੇਰੇ 8 ਵਜੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸਨੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੁਆਰਾ ਕੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਚੀਨੀ, ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਗਿੱਲੀ ਧੋਤੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਕੁਪੀਆ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਈ। ਕੁਪੀਆ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਾਰੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਘਿਓ ਵਿੱਚ ਪਕਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਜੇ ਨਹਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਗਾਂ ਦੇ ਗਿਲਟਾਂ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗਾਵਾਂ ਵੀ ਜੀਵਤ ਜੀਵ ਹਨ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਗਿਆਨ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੇ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਮਾਪਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕਿੱਥੋਂ ਆਵੇਗਾ? ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਣਉਚਿਤ ਅਤੇ ਅਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰ ਉੱਠਣ ਲੱਗੇ, ਜੋ ਅਸ਼ੁਭ ਬੱਦਲਾਂ ਵਾਂਗ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ, ਸੁਬੱਈਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿੱਚ ਸਜੇ ਹੋਏ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਅਨੰਤਰਾਮ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ, ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, "ਇਹ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਹਨ..."
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਬਾਥਰੂਮ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ।
ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ, ਰਸਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸਾਰੇ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਉਹ ਪੁਜਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਮੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਇੰਨਾ ਭਟਕ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੰਦਰੀ ਵਾਲੀ ਉਂਗਲੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ

ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਉਂਗਲੀ 'ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ! ਉਹ ਰਸਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਰਸਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਬਾਕੀ ਦੋ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਨਹਾਏ, ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੂੰਦਾਂ ਛਿੜਕੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਚੀਨੀ ਭੋਜਨ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸੀ, ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ, ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ?" ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ ਪਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਕੁਝ ਆਮ ਹੈ।" ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ, ਚੀਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰੋਸਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦਾ ਮਨ ਅਚਾਨਕ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਸੁਣਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ।
ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਅੱਧਾ ਘਾਹ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਰੱਖੇ ਇੱਕ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੋਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਮੰਤਰ ਉਚਾਰਿਆ, "ਇਹ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੰਜੁੰਦਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ ਹਨ..." ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਫੈਲੇ ਅੱਧੇ ਘਾਹ 'ਤੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਗੋਲਾ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ, ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲਟਕਿਆ ਅਤੇ ਟੁੱਟ ਗਿਆ।
ਅਨੰਤਰਾਮ ਘਬਰਾ ਕੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੋਲ ਗਿਆ, ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਸਦੀ ਗੋਦੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਿਆ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ। "ਚੀਨੀ, ਤੇਰਾ ਦਾਦਾ ਜੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹਨ। ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪੱਖਾ ਲਿਆ।" ਚੀਨੀ ਪੱਖਾ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪੱਖਾ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਉੱਠਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੋਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਿਰਹਾਣਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖਿਆ, ਅਨੰਤਰਾਮ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕੁੱਪੱਈਆ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਕੁੱਪੱਈਆ, ਆਓ। ਪਵਿੱਤਰ ਕੱਪੜੇ ਪਾਓ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਬਾਕੀ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਾਂਗੇ।" ਕੁੱਪੱਈਆ ਨੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਚੀਨੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ, ਉਸਨੂੰ ਪੱਖਾ ਮਾਰਦੀ ਰਹੀ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੇਂਦ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰਸਮਾਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਬਾਕੀ ਦੋ ਚੌਲਾਂ ਦੀਆਂ ਗੇਂਦਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਧੋਤੀ, ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ। ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸੀ।

4

ਇੱਕ ਦਿਨ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਚੀਨੀ, ਦੋ ਦਿਨ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ। ਸਾਨੂੰ ਐਡੇਟਰ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ।"
'ਕਿਉਂ, ਦਾਦਾ ਜੀ?'
ਇਹ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਦੱਸਾਂਗਾ।
ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮੈਸੂਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਅਡਾਤੁਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਟਲ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ: "ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਭਰਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਜੱਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵੰਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਵੀ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ?"
"ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹੋ? ਦਾਦਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।"
ਫਿਰ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਕਰਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਜੀਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ, ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਦਿਲੋਂ ਸਹਿਮਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
"ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ," ਚੀਨੀਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਉਹ ਨਿਰਪੱਖ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ 2 ਵਜੇ ਐਡਾਟਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਘੋੜੇ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਈ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਣਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਜੋ 40 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, 75 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਦਰਅਸਲ, ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੰਦਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁਜਾਰੀ ਦਾ ਦਾਦਾ ਜੀ ਕਿੱਟੱਪਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਇੱਕ 85 ਸਾਲ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਲਗਭਗ 20 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿੱਟੱਪਾ ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ; ਹਾਂ, ਉਹ ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ

ਸੀ। ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਉਹ ਉਦੋਂ ਲਗਭਗ 40 ਜਾਂ 45 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਪੁਜਾਰੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਉਸਦਾ ਮੰਦਰ ਦੇ ਟਰੱਸਟੀ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ।" ਉਸਨੇ ਟਰੱਸਟੀ 'ਤੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਰੱਸਟੀ ਦੀ ਗਲਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਹਿਰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਉਹ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕਿੱਥੇ ਗਏ।
ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਰਿਪੋਰਟ ਮਿਲਣ 'ਤੇ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੇ। ਬੱਸ ਇਸ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ।"
ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ। ਚੀਨੀ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੇਦ ਸਿਖਾਉਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਭਟਕ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦਾ: "ਇਹ ਘਰ, ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਦੌਲਤ - ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਧਰਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?" ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖਾਂਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। "ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤੇ 'ਤੇ ਪਰੋਸਿਆ ਗਿਆ ਇਹ ਭੋਜਨ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਉਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਖਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ।
ਕਹਾਣੀਕਾਰ, ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਉਪਨਯਨ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਲਈ ਦਾਨ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ, ਅਤੇ ਭਿਖਾਰੀ, ਆਦਿ, ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਪਾਰੀ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਸੀ, "ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਮ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮਿਲਿਆ?" ਜਵਾਬ ਅਕਸਰ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। "ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖੋ।" ਉਹ ਆਪਣਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਇਕੱਲਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਮ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਟੱਪਾ ਨਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਿੱਟੱਪਾ ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖੋ। ਇਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।"
ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਜਾਇਦਾਦ ਸੀ। ਪਰ ਇਸਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਵਿਧਵਾਪਣ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ

ਪਤੀ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਮਾਤਰ ਪਿਤਾ, ਨੰਜੁੰਦਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦੁਰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਫ਼ਰਤ ਫੈਲਾਉਣ ਜਾਂ ਧੋਖਾਧੜੀ ਕਰਨ ਲਈ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕਮੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਜਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਜਾਇਜ਼ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਉਸਦਾ ਆਚਰਣ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ, ਉਸਦਾ ਮਨ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਘਿਣਾਉਣੇਪਣ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣ ਦੇਣ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਿਉਂ ਗੁਆਵਾਂ? ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਆਲਸ ਵਰਗੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਵਿਗਾੜਨ ਦੇਵਾਂ? ਜੇ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣਾ ਕਿਸਮਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸਦਾ ਕਸੂਰ ਹੈ? ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ? ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਮਨ ਵਾਪਸ ਦੇ ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ।

ਅਧਿਆਇ 25

1

ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੇ ਪੰਜਵੀਂ ਜਿਲਦ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਖਰੀ ਵਾਕ ਲਿਖਿਆ, ਇੱਕ ਰਾਤ ਦੇ 10 ਵਜੇ ਸਨ। ਕਰੁਣਾ, ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ, ਖਰੜੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਲਮ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਕਰੁਣਾ..." ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।" ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਹੌਲੀ- ਹੌਲੀ ਉਸਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਘੁੱਟਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਨੇੜੇ ਆਈ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੋਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।"
ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸਦੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ, ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਦਿਲੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕੀਤਾ: ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਵੱਲ ਇੱਕ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਲਈ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇੰਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦਰਜਨ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਭਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਇਹ ਖੁਦ ਕਰਨ ਦਿਓ। ਜੇ ਮੈਂ ਬਚ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਾਂਗਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਨਿਯਮਤ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸੈਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਓ।" ਕਰੁਣਾ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਦਾ ਬੋਝ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕਰਨ, ਆਪਣੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਰੁਣਾ ਅਸਹਿਮਤ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪਿਤਾ ਅਧਿਕਾਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।
ਕਰੁਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਬਿਤਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਓ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਹ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ

ਗੁਆਂਢੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾਕਟਰ ਰਾਓ ਨੂੰ ਤਾਅਨਾ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, "ਤਾਂ, ਇਹ ਦੰਤਕਥਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ!" ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਲ ਅਤੇ ਕੌਫੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਹੁਣ ਭਾਰਹੀਣ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਪਤਲਾ ਬੱਦਲ ਹਲਕੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਤੈਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਮੀਂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਭਾਰ ਘਟਾ ਕੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੌਰੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਤਿਆਗ ਕੇ ਭੱਜ ਕੇ ਆਉਂਦੀ। ਆਪਣੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਲੁਕਾਉਣਾ ਉਸ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਉਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਸਖ਼ਤ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਭਾਵਨਾ ਜਾਗ ਪਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਜੀਵਾਂਗਾ? ਮੈਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਸਹਿ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।'
ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।
'ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?'
"ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਰਾਜਾ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।"
ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸੈਰ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬਦਲਿਆ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀਪੁਰਾ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਰਾਜਾ ਘਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਲਾਸ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਉਸਦਾ ਪਤਲਾ, ਫਿੱਕਾ ਸਰੀਰ ਇੱਕ ਚਿੱਟੇ ਕਾਕਰੋਚ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਗਦਾ ਖੂਨ ਇੱਕ ਚਮਚੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਰਾਓ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਾਰਨ ਪਤਾ ਸੀ, ਨੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੁਣ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।" ਰਾਜਾ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕਿਆ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਦੀ ਹਥੇਲੀ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਕਲਾਸ?" ਇਸ ਸਾਲ ਮੈਂ ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਵਾਂਗਾ।
"ਉਸ ਘਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹੋ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਓ। ਆਪਾਂ ਸੈਰ ਕਰਨ ਚੱਲੀਏ।"
'ਠੀਕ ਹੈ.'
ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਗੂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੀ।" ਰਾਜਾ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਵਿਗੜਦੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਡਾਕਟਰ ਦੀਆਂ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਤਿਮ ਖੰਡ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਲ

ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਰੀ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ?"
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਤਣਾਅ ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। "ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਿਉਂ ਸੋਚਣ ਦਿਓ? ਖਾਣਾ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸਨੂੰ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੋ। ਆਓ ਸਾਰੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰੀਏ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਚਲੀ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਇੱਥੇ ਤਬੀਅਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਕੀ ਕਰੋਗੇ?"
"ਸਾਡੀ ਬਿਲਕੁਲ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਾਂਗਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇਗੀ; ਮੈਂ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਥੇ ਬੁਲਾਵਾਂਗੀ। ਉਹ ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਚੌਲ ਅਤੇ ਕੜੀ ਬਣਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।"
ਰਾਜਾ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦਿੱਤੀ, "ਤਾਂ, ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਇੱਥੇ ਰੁਕੋ।" ਰਾਓ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। 9:30 ਵਜੇ ਤੱਕ, ਰਾਓ ਉੱਥੇ ਨਹਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਰੁਣਾ ਆ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਹ ਹਫ ਗਈ। "ਉਹ ਬਹੁਤ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੈ। ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਦੇਰੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਤਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਇਆ ਹਾਂ।"
"ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰ ਆਓ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਓ, ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਤਿੰਨੋਂ ਇਕੱਠੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।"
ਕਰੁਣਾ ਅੰਦਰ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਧੋਤੇ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ, ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਹੇ। ਉਹ ਬਸ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਹਿੱਲ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਪਰੋਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਰਾਜਾ ਘੋੜਾ ਗੱਡੀ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉੱਥੇ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੁਣੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੈ।"
ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਅਣਗਿਣਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਕਰੁਣ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਤਮਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਰਾਓ ਦਾ ਦੁੱਖ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਲੱਭ ਲਿਆ ਸੀ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਬਸ ਆਪਣੇ ਰਾਮ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, "ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਨਾ ਛੱਡੋ। ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ, ਜੈ ਰਾਮ, ਜੈ ਰਾਮ," ਉਸਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ।
ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸੁਹਜ ਆਇਆ। ਉਹ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਈ ਅਤੇ ਰਾਗੱਪਾ ਦੇ ਸਟੋਰ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਰੀ ਪਾਊਡਰ ਵਾਲਾ ਡੱਬਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੁੰਘਿਆ। ਉਸ ਦੁਪਹਿਰ, ਉਹ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਮਸਾਲੇ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਲੈ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਸਾਲੇ ਚੁਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੰਨਿਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਆਦੀ ਕਰੀ ਪਾਊਡਰ ਵਿੱਚ ਪੀਸਿਆ। ਉਸ ਸ਼ਾਮ, ਉਸਨੇ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਨਿੰਬੂ, ਕੱਚਾ ਅਦਰਕ, ਫੁੱਲ, ਫਲ, ਸੁਪਾਰੀ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ੇ ਨਿੰਬੂ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ

ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਸ਼ਾਮ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੀ ਤਸਵੀਰ, ਉਸਦੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ, ਸਿਆਹੀ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਸਟੀਲ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਪਰੋਸਿਆ। ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਰੁਣਾ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ "ਭੈਣ" ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਭੈਣ ਨੂੰ "ਅੱਕਾ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2

ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਚਾਰ ਵਜੇ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਬਾਥਰੂਮ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਬਾਲ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਕਰੁਣਾ ਅਤੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਪੰਜ ਵਜੇ ਉੱਠੇ ਸਨ। ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸੈਰ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਅੱਕਾ, ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ?" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਕਰੋ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਉਹ ਕਰਾਂਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਹਾਂ।" ਕਰੁਣਾ ਮੁਸਕਰਾਈ। ਉਹ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਾਂਝੀ ਸੀ। ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਖਰੜੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਸਵੇਰੇ 8:30 ਵਜੇ ਆਪਣੀ ਸੈਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹਾਇਆ। "ਇਹ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਮੈਂ ਬੱਚਾ ਹਾਂ?" ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਹੋ?" ਉਸਦੇ ਦਿਖਾਵੇ ਵਾਲੇ ਗੁੱਸੇ ਨੇ ਰਾਓ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ, "ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਮ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕੋ। ਫਿਰ ਖਾਓ।" ਰਾਓ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸਾਡਾ ਰਾਮ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?" ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਰ ਇਸ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪਤਨੀਆਂ ਹਨ!" ਦੋਵੇਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦਿਲੋਂ ਹੱਸ ਪਈਆਂ। ਖਾਣਾ ਸੁਆਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਦੋਂ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇੱਥੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੂੰ ਉਹ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਕਰੀ, ਕੌਲੀ, ਰਾਇਤਾ, ਸਬਜ਼ੀ ਚਟਨੀ—ਰਾਓ ਪਕਵਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਹਰ ਪਕਵਾਨ ਸੁਆਦੀ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਭੋਜਨ ਦੇ ਸੁਆਦ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਮ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਧਾ। ਰਾਓ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ।
ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਰੁਣਾ ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਪੈਕ ਕਰਕੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਰਾਓ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। "ਨਾਗੂ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ! ਹੁਣ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ

ਕਰਨ ਦਿਓ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੇ ਹੋਰ ਭੋਜਨ ਪਰੋਸਿਆ। "ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਜੇ ਉਹ ਸਹਿਮਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਬੰਗਲਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਚਾ ਕਿਰਾਇਆ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੁੱਗਣਾ ਕਿਰਾਇਆ ਕਿਉਂ ਦੇਣਾ ਹੈ? ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਇਕੱਲਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵੀ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣੇਗਾ।" ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਮਾਂ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਇਹ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਲਸੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਹੋਣ ਲਈ, ਮੈਨੂੰ ਦੇਵੀ ਸਰਸਵਤੀ ਦੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਸੁਪਾਰੀ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ, ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਚੂਨੇ ਦੀ ਇੱਕ ਪਲੇਟ ਮੰਗਵਾਈ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ, ਰਾਓ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪੱਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂ?"
"ਨਹੀਂ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।"
ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ। ਹੁਣ ਉਹ 44 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਾਲ ਸਲੇਟੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਕੰਘੀ ਕੀਤੇ ਵਾਲ ਚਮਕਦਾਰ ਸਨ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਖਰੀਦਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਗੁਲਦਾਊਦੀ ਫੁੱਲ, ਉਸਦੇ ਜੂੜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਡੂੰਘੇ ਸਿੰਦੂਰ ਨੇ ਉਸਦੇ ਚੌੜੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਸਜਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕੇਸਰੀ ਧੱਬਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੋਰਾ ਚਿਹਰਾ ਅਜੇ ਵੀ ਉਹੀ ਮਾਸੂਮ ਸੁੰਦਰਤਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਗੁੱਟ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਚੂੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਗੱਲ੍ਹਾਂ, ਹਥੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਲਾਲੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹਲਦੀ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਦੋ ਮਿੰਟ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਾਗੂ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਰਾਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਥੇ ਆਓ," ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਨੇੜੇ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਰੋ ਨਾ।" ਹੁਣ ਤੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗਾ।
"ਤੂੰ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਆਰਾਮ ਕਰ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਲੇਟ ਗਿਆ। ਰਾਓ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਲੇਟ ਗਿਆ, ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਫੈਲ ਗਏ। ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ? ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਸੀ। ਪਰ ਕੀ ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਬਿਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?"
"ਨਾਗੂ, ਇੰਝ ਨਾ ਕਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਨੇਕ ਹੋ। ਮੈਂ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।" ਉਹ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ

ਨਹੀਂ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਹਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਪੁੰਨ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਰਿਹਾ। ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਘਟੀਆ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਬਿਨਾਂ, ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਪਰ ਕਰੁਣਾ, ਆਪਣੀ ਆਧੁਨਿਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨਾਲ, ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਅੱਗੇ ਨਾ ਵਧਦੀ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਇਕੱਠੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈ।"
ਰਾਓ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਧਦੀ ਰਹੀ। ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇਹ ਫੁਹਾਰਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਦਵੈਤ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲਿਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਜੋਸ਼ੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਦਰਸ਼ਨ, ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਮੀਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਨ। ਨਾਗੂ, ਕੀ ਸਾਡੀ ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਦਰਦ ਸਹਿਿਆ ਸੀ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ? ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਭ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪੁਨਰ-ਮਿਲਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਆਰਾਮ ਕਰਾਂ। ਨਾਗੂ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ? ਝੁਕੋ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖੋ। ਮੈਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਓ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ?" ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਕਮਰ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਾਂ ਨਾਲ ਫੜ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ। "ਨਾਗੂ, ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ, ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ..." ਰਾਓ ਬੋਲਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। "ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸਹਿ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਕਿਹਾ। ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਬੰਦ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪਸੀਨਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਦਾ ਖੱਬਾ ਪਾਸਾ ਬਹੁਤ ਦਰਦ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਹੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਥੇਲੀਆਂ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹਟਾਇਆ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਅੱਧੇ ਮਿੰਟ ਲਈ, ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਅਸਹਿ ਦਰਦ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ, ਉਸਨੇ ਚੀਕਿਆ, "ਰਗੱਪਾ!" ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਰਾਓਪਪਾ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਰਾਓ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਦਰਦ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਘੁੰਮੀਆਂ। ਉਸਦੇ ਅੰਗ ਢਿੱਲੇ ਪੈ ਗਏ। ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਰਾਓ ਦੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਉਸਦੀ ਨੱਕ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖੀਆਂ। ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਪ੍ਰੋਪੇਡੀਯੂਟਰ ਲੈ ਆਵਾਂਗਾ," ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲੱਗੀ। ਕੁਝ ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੁਣ ਦੁੱਖ ਦੇ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ।
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਭੱਜਦੀ ਹੋਈ ਆਈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਪਹੁੰਚੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਔਰਤ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਕਰੁਣਾ ਰਗੱਪਾ ਨਾਲ ਭੱਜਦੀ ਹੋਈ

ਆਈ। ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲੇ, "ਉਸਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਿਆ।" ਪਰ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਰਾਓ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਰਿਹਾ ਸੀ।

3

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਗਈ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੇ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ੋਕ ਸਭਾ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਰਾਓ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਡਾ. ਰਾਓ ਦੀ ਇੱਕ ਹਾਰ ਪਹਿਨੀ ਫੋਟੋ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ, ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ, "ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਤੋਂ।" ਤਿੰਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਏ ਕਿ ਡਾ. ਰਾਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ।
ਬੰਗਲੇ ਨੂੰ ਸੀਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਜਾ ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੇ ਰਸਮਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਉਪਨਾਇਣ ਰਸਮ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਰਾਜਾ 'ਤੇ ਆ ਪਈ। ਰਸਮਾਂ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ।
ਇੱਕ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਘਰ ਗਈ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਸਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਲਿਆ। "ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਮੇਰੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦਾ ਕਰਮ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਮੇਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕੀਤਾ। ਇੰਨੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ, ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਵੱਖ ਰਹਿਣਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਵਿਧਵਾਪਣ ਵਿਛੋੜੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜ਼ਾਲਮ ਸੀ। ਰਾਜਾ, ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸਦੇ ਹੰਝੂ ਨਹੀਂ ਰੁਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਰੋਇਆ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਆਪਣੇ ਜੀਜੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਕਰੁਣ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਦੋ ਦਿਨ ਰੋਈ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਸਦਮਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤੇ।

ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਤੱਕ ਵਿਧਵਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਅਸਥਾਈ ਰਸੋਈਆ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਸਿੰਦੂਰ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਸਦੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦਸਵਾਂ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਲਗਾਤਾਰ ਰੋਂਦੀ ਸੀ, ਸ਼ੁਭ ਸਿੰਦੂਰ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਆਚ ਜਾਣ ਦਾ ਸੋਗ ਮਨਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕੰਘੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹਲਦੀ ਅਤੇ ਸਿੰਦੂਰ ਨਾਲ ਸਜੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵੱਲ ਦੇਖਦੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਦੁੱਖ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਠਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕੀ, ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ 'ਤੇ, ਉਸਦਾ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ।
"ਰਾਜਾ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਣ ਸ਼ਕਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਸੜਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਕੱਲ੍ਹ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਸਾੜੀਆਂ ਛੱਡ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਲਾਲ ਸਾੜੀ ਲਿਆਓ।"
"ਪੁਰਾਣੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਂਗ ਵਿਵਹਾਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਅੱਜ ਦੇ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ। ਆਪਣੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ। ਚਿੱਟੀਆਂ ਸਾੜੀਆਂ ਪਹਿਨੋ।"
"ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਟੀ ਸਾੜੀ ਪਾ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ।" ਉਹ ਅੜੀ ਰਹੀ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਸਨੂੰ ਮਨਾ ਲਓ। ਮੈਂ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਾਂਗੀ।"
ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਅੰਦਰ ਦੱਬ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ, ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ, ਜੋ ਹਰ ਪਲ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਲਾਲ ਸਾੜੀ ਅਤੇ ਮੁੰਨੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈਆਂ। ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਭ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁੰਦ ਤੋਂ ਫੁੱਲ, ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਪੱਗ, ਆਪਣੇ ਗੁੱਟਾਂ ਤੋਂ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਸਿੰਦੂਰ ਉਤਾਰਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚਿੱਟੀ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੀ ਸੱਸ, ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਮੁੰਨਵਾ ਕੇ ਲਾਲ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨੇ, ਪਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਰਦ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮਨਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਫੁੱਲ, ਸਿੰਦੂਰ ਅਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਪਹਿਨਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮਤ ਤੋਂ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੋ ਮਿੰਟ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਭੈਣ ਜੋ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਹੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।"
'ਫਿਰ ਵੀ, ਮੈਂ ਨਾਗੂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸਾੜੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ,' ਰਾਜੇ ਨੇ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।
"ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਭੈਣ ਦੀ ਸਮਝ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਿਪੱਕ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ

ਸਕਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਤਰਕ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿਆਣੀ ਹੈ।"
ਰਾਜਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਫੜਿਆ, ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਸ਼ੁਭ ਗਹਿਣੇ ਉਤਾਰੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਠੰਡੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ 15 ਮਿੰਟ ਲੱਗੇ। ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਰਾਮ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਂਗੀ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਬਣਾਓ। ਅਤੇ ਫਿਰ, ਮੈਨੂੰ ਵਿਧਵਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਓ।" ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਉਸਨੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਮ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਸਮਾਂ ਵਧਾਇਆ।
ਘਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕਾਤਿਆਨੀ 'ਤੇ ਆ ਪਈਆਂ। ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ।

4

ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਅਣਉਚਿਤ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਕਰੁਣਾ ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਦਿਨ ਤੱਕ ਰਹੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਓ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਸਿੰਦੂਰ ਪਹਿਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਿੱਟੀਆਂ ਸਾੜੀਆਂ ਪਹਿਨਦੀ ਸੀ। ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਸਿੰਦੂਰ ਪੂੰਝਿਆ।
ਚੌਦਵੇਂ ਦਿਨ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਾਂਗੀ।' ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। "ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲੇ ਕਿਉਂ ਰਹੋਗੇ? ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਵੇਗੀ। ਚਲੋ ਉਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇੱਥੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਕਮਰਾ ਲਓ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੋ। ਆਖ਼ਰਕਾਰ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਭਾਬੀ ਹੋ।"
"ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਦਿਆਲੂ ਹੋ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਘਰ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਕਾਇਆ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਵਾਂਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਉੱਥੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।" ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੀ ਸੀ।
"ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਮਾਨ ਲਈ ਪੈਸੇ ਭੇਜਾਂਗਾ," ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ। "ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪੈਸਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਭੇਜੇ ਹਨ। ਚਿੰਤਾ

ਕਰਨੇ ਪਏ; ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਡਾ. ਰਾਓ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਉਸਦਾ ਵਰਣਨ ਇੰਨਾ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੇ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਪੈਕ ਕੀਤਾ, ਇਸਨੂੰ ਲੱਖ ਨਾਲ ਸੀਲ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਪਤਾ ਲਿਖਿਆ, ਰਾਤ ਦੇ 10 ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਿ ਰਾਓ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਨਵੀਂ ਊਰਜਾ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਟਾਈਪ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਰਾਓ ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਖਾਲੀਪਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਪੂਰਾ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਖਿੜਕੀ ਵੱਲ ਗਈ। ਬਾਹਰ, ਘੋਰ ਹਨੇਰਾ ਸੀ।
ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਰਾਗੱਪਾ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲੀ ਗਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇੱਕ ਘੱਟ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਖੰਭੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਸਨ। ਉਹ ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ। ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਕੁੱਕੜਹੱਲੀ ਤਲਾਅ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਮੰਡਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ 'ਤੇ, ਉਹ ਇੱਕ ਸਵੇਰੇ ਆਪਣੇ ਰਾਓ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਆਈ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ, ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਸਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰੋਈ। ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਯਾਦ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ; ਹੰਝੂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਵਹਿ ਤੁਰੇ। ਉਹ ਹੋਰ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਲਜ ਵੱਲ ਵਧੀ। ਟੈਂਕ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਹ ਕਾਲਜ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਦਰੱਖਤ! ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠਾਂ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਦੇ ਸਨ। ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਜੇ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਯਾਦ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਰੁਕਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਲਜ ਵੱਲ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀ। ਕਾਲਜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਰਾਓ ਨੇ ਉੱਥੇ ਲਗਭਗ 30 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਇਮਾਰਤ, ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦੀ

ਰਹੀ। ਕਰੁਣਾ ਉੱਥੇ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਉਸੇ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ 16 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਅਤੇ ਰਾਓ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਉਹ ਉਸ ਯਾਦ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੱਕ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਈ ਵੀ, ਉਹ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਉਸੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ: ਜੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਿਲਣ ਨਾ ਆਈ ਹੁੰਦੀ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਦਸ ਸਾਲ ਹੋਰ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਰਾਤ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕੀ।
ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਜਲਦੀ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਕੌਫੀ ਪੀਤੀ। ਉਹ ਰਾਤ 8 ਵਜੇ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹੀ, ਫਿਰ ਪਾਰਸਲ ਕੋਰੀਅਰ ਕਰਨ ਲਈ ਡਾਕਘਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੋ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਨੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪਾਰਸਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਡਾਕਘਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ? ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਇਹ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਕਹਾਂਗੀ।"
"ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਹ ਆਪ ਦੇਖ ਲਵਾਂਗੀ। ਪਰ ਧੰਨਵਾਦ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਗਈ।

5

ਕੋਰੀਅਰ ਭੇਜ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਕੀ ਕਰੇਗੀ? ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣੇ ਬਾਕੀ ਸਨ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਲਈ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਬੇਤਰਤੀਬ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਮਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਇਕੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸੀ। ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਵੱਲ ਮੁੜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ, ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ? ਸਿਰਫ਼ 9:15 ਵਜੇ ਹਨ।"
"ਮੈਨੂੰ ਕਾਲਜ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਲਾਸ ਹੈ।"
"ਅੱਜ ਸਪੈਸ਼ਲ ਕਲਾਸ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ। ਉਹ ਝਿਜਕਦੇ ਹੋਏ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। "ਆਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਰਾਗੱਪਾ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਲਗਭਗ ਪੂਰਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। "ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ

ਖਾਧਾ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ? ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖਾਓ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਪਲੇਟਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ।
'ਤੁਹਾਡੀ ਐਨ੍ਟ ਕਿਵੇ ਹੈ?'
"ਉਸਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬੁਖਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਅਤੇ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਹੈ।"
'ਚਾਚਾ?'
ਉਹ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਨਾਲ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਹੈ।
"ਓਹ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ।" ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਰਾਗੱਪਾ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਈ, ਦੋ ਪਲੇਟਾਂ ਰੱਖੀਆਂ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਲ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਰਾਓ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਲੈ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਸੌਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਖੁਦ ਉਸ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਨੇੜੇ ਦੀ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਰਾਓ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ?"
'ਨਹੀਂ।'
'ਕਿਉਂ?'
ਮੈਂ ਸਾਇੰਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਸਾਲ ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਹੈ।
ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੁਸਕਰਾਈ। ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀਆਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ! ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਸਾਡੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਤੁਰੰਤ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੀਆਂ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਜੈਵਿਕ ਸਬੰਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਇਹ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਨੱਕ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬੈਠਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਤਰ, ਆ, ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਅਤੇ ਲੇਟ ਜਾ।" ਉਸਨੇ ਝਿਜਕਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। "ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਂ ਹਾਂ।" ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਬੇਟਾ, ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਝੱਲੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸੀ। ਕੀ ਤੂੰ ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈਂ?"
'ਨਹੀਂ।'

'ਕੀ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ?'
ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਲਿਖ ਸਕਿਆ। ਮੇਰੇ ਚਾਚਾ ਅਤੇ ਮਾਸੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ।
ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁੱਲ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਝੁਕ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ, ਉਹ ਉਸ ਅਦੁੱਤੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਰਹੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਚਾਚਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜਲਦੀ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂਗੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਝਿਜਕ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ। "ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਵਾਂਗਾ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਅੰਦਰ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਨੀਂਦ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ। ਲੇਟਣ ਤੋਂ ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਹ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਈ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਾਗੀ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਰਾਓ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਪਲਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਸਨੂੰ ਭਰ ਗਈਆਂ। ਜੇ ਉਹ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲਦਾ। ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਨੰਦੀ ਕੋਲ ਗਈ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਛਾ ਪੁੰਗਰਦੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਵਧਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਉਦੋਂ ਗਰਭਵਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਅੱਠ ਜਾਂ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਬੰਧ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੰਨੀ ਭਿਆਨਕ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ, ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੌਣ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕੀ। ਉਸਦੇ ਮਨ ਲਈ, ਜੋ ਕਿ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਵਿਹਲਾ ਹੋਣਾ ਅਸੁਭਾਵਿਕ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਚੌਥੀ ਜਿਲਦ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਰਾਓ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਹ ਬੱਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸਦੀ ਮਾਂ ਹਾਂ। "ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਦੇ ਵੀ ਇੰਨੀ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਦੇਵੇ," ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ।
ਉਹ ਅੱਜ ਰਾਤ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਉਹ ਗਈ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਰ ਵੀ ਭਿਆਨਕ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। "ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਮੇਰਾ ਸਾਥੀ ਹੁਣ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ ਉਹ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਨ, ਸਮਾਜਿਕਤਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸ ਸਭ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਕੱਲੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਕੌਣ ਹੈ? ਕੌਣ?" ਜਲਦੀ ਹੀ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਅਜੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ 50 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣਗੇ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਵੀ ਨਾ ਸਕਣ।

ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਯਾਦਾਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿੱਘ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਭਰ ਆਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਡੈਸਕ ਤੇ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਣ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਕਿ ਪੱਤਰ ਪੰਜ ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ- ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਗਈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ, "ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਟੀਚਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਜੋ ਖਾਲੀਪਣ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪੱਤਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਾਂਗੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਫੈਸਲਾ ਕਰਾਂਗੀ ਕਿ ਆਉਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਦੀ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਕਰੀਅਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਾਂਗੀ।"
ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਲੇਟਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਬਿਸਤਰਾ ਵਿਛਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਚੌਥੇ ਦਿਨ, ਰਾਜਾ ਸਵੇਰੇ 11 ਵਜੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਹ ਇੰਨਾ ਪਤਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਗੱਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਿਲਣ ਆਓਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।"
ਬੈਠ ਜਾਓ। ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਛੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਭੇਜੀ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਰੀ ਦਿਲ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਪਈ ਹਾਂ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?
"ਹਾਂ, ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ," ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਝਲਕ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। "ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਤ ਨੂੰ, ਉਹ ਲੇਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਬੁਖਾਰ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦੀ ਹੈ, 'ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾ ਜਾ।'"
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜੋ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਸੀ। "ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਮੇਰਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਅਜੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਵਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਬਕਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਰਾਇਲਟੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਸਮਾਨ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ 1,000 ਰੁਪਏ ਇਨਾਮ ਦੇਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਘਰ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਇਹ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ, ਅਤੇ ਇਹ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ - ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਪੈਕ ਕਰੋ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜੋ। ਜੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਥੇ ਬਿਤਾਉਂਦੀ।"

ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ?" ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਇੱਕ ਟੈਕਸੀ ਗੇਟ 'ਤੇ ਆ ਖੜੀ ਹੋਈ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉੱਪਰ ਦੇਖਿਆ। ਇੱਕ ਕਾਲਾ, ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਦਮੀ ਉਸ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਚਮੜੇ ਦਾ ਬੈਗ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਸਿੰਹਲੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੇ?" ਕਰੁਣਾ ਤੁਰੰਤ ਸਮਝ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਪੱਤਰ ਮਿਲਿਆ। ਮੈਂ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਫਲਾਈਟ ਟਿਕਟਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਤੁਰੰਤ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਮਦਰਾਸ ਤੋਂ ਕੋਲੰਬੋ ਲਈ ਦੋ ਲਈ ਫਲਾਈਟ ਟਿਕਟਾਂ ਬੁੱਕ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਮੇਰਾ ਜੀਜਾ ਹੈ।" ਉਹ ਉਡਾਣ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਮਾਨ ਹੀ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਰਾਗੱਪਾ ਮਹਿਮਾਨ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕਰੁਣਾ ਰਾਜਾ ਦੇ ਨਾਲ ਟੈਕਸੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਬੈਂਕ ਗਈ। ਰਾਜਾ ਦੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ 1,000 ਰੁਪਏ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਕਮ ਉਸਨੂੰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉੱਥੋਂ, ਉਹ ਰਾਜਾ ਦੇ ਘਰ ਗਏ।
ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਆਪਣੀ ਚਮਕ ਗੁਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁੱਕੀ, ਚਿੱਟੀ ਚਮੜੀ ਵਰਗੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹੁਣ ਦਿਲ ਤੋੜ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਗਲਤੀ ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ।" ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਹੇ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ।
ਜਦੋਂ ਰਾਗੱਪਾ ਨੂੰ 1,000 ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਿਹਾ।
ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਰੇਲਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹੇ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਦੇ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜ਼ਰੂਰ ਆਓ।" ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੇ ਹੋਏ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹੋ।"
ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀ, ਕਰੁਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਮੂਕ ਗਵਾਹ ਬਣ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਰਾਜਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਰੁਣਾ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੌੜ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅਧਿਆਇ 26

1

ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੰਸ਼ਜ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ। ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੇ ਉਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਈ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ, ਤੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈਂ। ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇਰੇ ਜਿੰਨਾ ਪਾਗਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਧਰਮ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਹੈ, ਲਕਸ਼ਮੀ। ਤੂੰ ਇਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ।" ਉਸਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਗੁੱਸੇ ਰਹੀ।
ਇੱਕ ਐਤਵਾਰ ਦੁਪਹਿਰ, ਜਦੋਂ ਸ਼੍ਰੋਤਰੀ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚਾ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁੱਛਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਖਮ ਧਰਮ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਦਿਲੋਂ ਸਹਿਮਤੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।"
"ਦਾਦਾ ਜੀ, ਕੀ ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮਾਮਲਾ ਕੀ ਹੈ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਝਿਜਕਿਆ, ਪਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸੀ। ਚੀਨੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। "ਦੇਖੋ, ਮੈਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਅਡਾਟੋਰ ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਇਸ ਜਾਇਦਾਦ 'ਤੇ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਕੱਪ 'ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਖੂਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਆਨੰਦ ਕਿਵੇਂ ਮਾਣਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਘਰ 'ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ, ਮੇਰੇ ਪੋਤੇ ਵਜੋਂ, ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਾਸੀ ਹੋ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਮ ਸਾਡਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਪਨਯਨ ਰਸਮ ਲਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਵੰਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਸ਼ਯਪ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚ ਦੀਖਿਆ ਲਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਰਸਮੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਅਸੀਂ ਕਸ਼ਯਪ ਕਬੀਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।" ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ

ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਹ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਯੋਗ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਵਿਕਲਪ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਚੀਨੀ ਨੇ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਸੋਚਿਆ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਤੱਥ ਨੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। "ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ ਉਹ ਸੱਚ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ 17 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਂ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਕਰੀਅਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂਗੇ।"
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। "ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਬਦ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਜਿਸ ਪਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਾਡੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਸਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਗੁਆਉਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੁਧਰਮੀ ਰਸਤੇ ਅਪਣਾਉਣਗੇ। ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪਾਪ ਅਤੇ ਗੁਣ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਵੰਸ਼ਜ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੇਰਾ ਦੂਜਾ ਨੁਕਤਾ ਸੁਣੋ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਟੀਚੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। "ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਿਆਗ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਛਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਦੇ ਰਾਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੈਂ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ 75 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਜਲਦੀ ਹੀ 18 ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਵੋਗੇ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਓ।"
ਸ਼ੂਗਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈਆਂ। "ਦਾਦਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਹਿਲੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਤੁਰੰਤ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ। ਪਰ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਛੱਡ ਦਿਆਂ? ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?"
"ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਤੁੱਛ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਬੱਚੇ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸੱਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਕੁਝ ਤਿਆਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮ ਆਤਮਾ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਨਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇੱਕ ਪਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਆਗ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਕਗਾਰ 'ਤੇ ਹਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਿਮਤੀ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਦਾ ਭੇਤ ਨਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਤਿਆਗ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ।"

ਚੀਨੀ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਦਾਦਾ ਜੀ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਭਾਰੀ ਮਨ ਨਾਲ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀ ਫਰਜ਼ ਅਜੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਕੁਲੀਨ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਸਾਥੀ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਗਲੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਸ ਸਾਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰੋਗੇ। ਆਪਣੇ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ 5,000 ਰੁਪਏ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਅਗਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡੇ ਹੋਰ ਖਰਚਿਆਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਣ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਪੈਸਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਵਜੋਂ, ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਅਗਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੁਲੀਨ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਹੇਜੀਗੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੋ। ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਰਤਣ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ।"
ਪੋਤੇ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। "ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੇਦ ਸਿੱਖੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰੋ। ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।"

2

ਇੱਕ ਦਿਨ, ਚੀਨੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸੰਨਿਆਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਵੈਖਾਨਸ ਸੂਤਰ, ਧਰਮ ਸਿੰਧੂ ਅਤੇ ਜੀਵਨਮੁਕਤੀਵਿਵੇਕ ਦਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੋਰ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੰਡਾਂ 'ਤੇ ਬੁੱਕਮਾਰਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਆਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ। ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਣਯਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ 'ਤੇ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਆਇਤ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬੁੱਕਮਾਰਕ ਰੱਖਿਆ ਸੀ:
ਅਥ ਪਰਿਵਰਾਡ ਵਿਵਰਣ ਵਾਸਾਮੁੰਡੋ ਅਪਰਿਗ੍ਰਹ: |
ਇੱਕ ਭਿਖਾਰੀ ਜੋ ਪਵਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ||

ਹੁਣ ਤੱਕ, ਚੀਨੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਆਇਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, "ਤਿਆਗ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ, ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ ਬਲੀਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।" ਇੱਕ ਹੋਰ ਆਇਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, "ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੇਘਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂ ਉਜਾੜ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਾਂ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਵੇਲੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਸੌਣਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਮਾਨਸੂਨ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਉਹ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਚੀਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ 75 ਸਾਲਾ, ਬੇਘਰ, ਭਟਕਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ, ਜੋ ਪੂਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਸਨ।
ਇੱਕ ਭਿਕਸ਼ੂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੱਤ ਘਰਾਂ ਦੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਥੇਲੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ, ਭੋਜਨ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭੋਜਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਦੁਬਾਰਾ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਰ ਜਾਵੇ। ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਭੋਜਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।
'ਉਸ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ, ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਲਈ ਭਾਂਡਾ, ਲੱਕੜ ਦੇ ਜੁੱਤੇ, ਚਟਾਈ ਅਤੇ ਫਟੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ?'
ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਅਗਲਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਚੀਨੀ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। 'ਇੱਕ ਭਿਕਸ਼ੂ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸੌਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।' ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਪਰਵ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਾਗ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ: ਕੁਟੀਕਾਕ, ਬਹੁਦਕ, ਹਮਸਾ ਅਤੇ ਪਰਮਹੰਸ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਪਰਮਹੰਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ: "ਪਰਮਹੰਸ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠ, ਇਕਾਂਤ ਨਿਵਾਸਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਾਂ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨਘਾਟ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨੰਗੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਧਰਮ, ਸੱਚ ਅਤੇ ਝੂਠ, ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੋਨਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਚਾਰਾਂ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਮਨਾਹੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।" ਚੀਨੀ ਦਾ ਦਿਲ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਹਰ ਵੇਰਵੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਉਸਨੇ ਚੌਥੇ ਆਸ਼ਰਮ, ਤਿਆਗ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਸਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਭਿਕਸ਼ੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇੰਨੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੁੱਢੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸਖ਼ਤ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਇੱਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਚਮੇਲੀ ਦੀ ਵੇਲ 'ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਇੱਕ ਸਾਧੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ

ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ਾ ਅਪਣਾ ਲਵਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।" ਚੀਨੀ ਦੇ ਵਰਣਨ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚਿੰਤਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। "ਜੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸ਼ੀਨਾੱਪਾ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਰੱਖਾਂਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਫਿਰ ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਖੈਰ, ਉਹ ਇੱਕ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਪਰ ਸਾਡਾ ਮਨ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ," ਉਸਨੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ।
ਚੀਨੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਕਾਲਜ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਦਾਦਾ ਜੀ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ; ਉਹ ਰਸੋਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ, ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੁੱਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਇਸਨੂੰ ਕਦੇ ਪੜ੍ਹੋ।" ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਚੀਨੀ ਉਸਦੀ ਦ੍ਰਿੜ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਕਾਲਜ ਲਈ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਿਆ, ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ।

3

ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪੂਰੇ ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਪੁੱਛਦੇ ਸਨ, "ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਿਉਂ?" ਉਹ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਮੈਂ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਪੋਤਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।" ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇਸ ਦਾਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣਾ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।
ਅਪ੍ਰੈਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੰਤਰਾਮ ਨੂੰ ਚੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ। ਅਨੰਤਰਾਮ ਚਾਮਰਾਜਨਗਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ

ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਤਬਾਦਲਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨੰਜਨਗੁੜ ਆ ਸਕੇ; ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਤਬਾਦਲੇ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ 50 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੋਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜ ਹੋਰ ਸਾਲ ਸਨ। ਉਹ ਨੰਜਨਗੁੜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁੱਲਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਏਕੜ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਨੰਤਰਾਮ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਨੰਤਰਾਮ ਇੱਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਮੌਤ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿੱਚ ਨਾਮਜ਼ਦ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ।
ਜਦੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਚੀਨੀ ਉਸਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਚਿਨੀ, ਆਓ ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸੈਰ ਲਈ ਚੱਲੀਏ।" ਉਹ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ ਅਤੇ ਨਦੀ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇਹ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਪਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਕਿ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਸੀ।
ਦੋ ਮਿੰਟ ਦੀ ਚੁੱਪ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿਰਫ਼ ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੀ ਦੌਲਤ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਅਹਿਸਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"
"ਇੱਕ ਅਹਿਸਾਨ? ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ? ਇਹ ਮੰਗਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ," ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਹੱਥ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।
"ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣੋ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਦਾ ਰਾਜ਼, ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਲੀਆ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਚੁੱਪ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, "ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਿੰਨਾ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਇਰਾਦਾ ਗਲਤ ਹੈ।"
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਇੱਛਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਘਰ-ਮਾਲਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਦਾਰ ਬਣੋ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਧੀ, ਜੋ ਕਿ ਲਗਭਗ 12 ਜਾਂ 13 ਸਾਲ ਦੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ। ਉਸਨੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਪਣੀ

ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਅਗਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ 5,000 ਰੁਪਏ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਤੋਂ ਇਹ 5,000 ਰੁਪਏ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਢਵਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨਾ ਵੀ ਨਾ ਦੇਣਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਨੀਆਂ ਤੀਬਰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਡੁੱਬਣ ਦੇਵਾਂ? ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚ ਛੱਡਣਾ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਦੇ ਲਈ ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਰਹਾਂਗਾ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ. ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾਇਆ ਹੈ।
ਅਧਿਆਪਕ ਲਗਭਗ ਦਸ ਮਿੰਟ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਗੋਤ ਕਸ਼ਯਪ ਗੋਤ ਹੈ, ਠੀਕ ਹੈ?'
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਉਪਨਾਇਣ ਕਸ਼ਯਪ ਕਬੀਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
"ਉੱਠੋ। ਚਲੋ ਘਰ ਚੱਲੀਏ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਗੁਣ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਵਾਈ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।" ਉਹ ਉੱਠਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਮਿਲੀ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ, ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀ ਕੁੰਡਲੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਚੀਨੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਬਿਲਕੁਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਪੁੱਤਰ, ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਧੀ ਲਲਿਤਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰੇਗਾ?" ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਸ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। "ਤੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰੇਂਗਾ?" ਚੀਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ।
ਲਲਿਤਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹ ਚੀਨੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਜੋੜਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਆਹ ਨੇੜੇ ਸੀ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਿਆ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਦੁਲਹਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਚੰਦਰ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਦੇ ਇੱਕ ਸ਼ੁਭ ਦਿਨ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਨੰਜੁੰਡੇਸ਼ਵਰਾ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ। ਚੀਨੀ ਇੱਕ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਬਣ ਗਈ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੋਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ

ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਦਾਨ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। "ਗੁਰੂ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਪਵਿੱਤਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਮਾਲਕ ਬਣੇ ਰਹੋ। ਅਸੀਂ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਉਗਾਵਾਂਗੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਲਵਾਂਗੇ, ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਜੀਵਾਂਗੇ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਰਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਖੰਡ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਸਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਕੀਤੇ। ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਛੇ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਲਈ ਮੁਫਤ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਹਰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇੱਕ ਚੀਨੀ ਦੁਆਰਾ ਦਸਤਖਤ ਵੀ ਕਰਵਾਏ, ਫਿਰ ਇਸਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸਬ-ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਗਿਆ। ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਮਿਲੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਸਹਿ ਬੋਝ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ।
ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਤੈਅ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਤਿਆਗ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਦੀਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦੀਖਿਆ ਕਿੱਥੇ ਹੋਵੇਗੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ੁਭ ਦਿਨ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜਾਂ ਬਦਰੀ ਜਾਵੇਗਾ। ਉੱਥੇ, ਉਹ ਇੱਕ ਯੋਗ ਗੁਰੂ ਲੱਭੇਗਾ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦੀਖਿਆ ਦੇਵੇਗਾ।
ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੰਤਰਾਮ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਧੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਚੀਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਲਈ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰੇਲਗੱਡੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਆਪਣੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣੀ ਸੀ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਜਵਾਈ ਪੁੱਤਰ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਦਿਓ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਉਹ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਾਂਗ ਕਰਾਂਗੇ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਸੋਨਾ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰ ਦੇ ਟਰੱਸਟ ਫੰਡ ਵਿੱਚ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ ਗਏ।
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਅਨਮੋਲ ਸੰਪਤੀ ਸਮਝੋ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਤੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿਖਾਏ ਹਨ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਤੈਨੂੰ ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੱਲ੍ਹ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਘਰ ਖਾਲੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਰਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਲੈ ਜਾ।"
ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤੀਜੇ ਚੰਦਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ,

ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕੇ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੀਨੱਪਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਰੋਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ 'ਤੇ ਰਵਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਰੋਦੀ ਰਹੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਨੰਜਨਗੁੜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਏ, ਉਸਨੂੰ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਫਲ ਭੇਟ ਕੀਤੇ। ਉਸਨੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀਆਂ।
ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਅਨੰਤਰਾਮ ਦੇ ਘਰ ਉਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਦੀ ਦਾਅਵਤ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੇ ਦੋ ਧੋਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਘੜਾ ਇੱਕ ਤੌਲੀਏ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਂਸ ਦੀ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰੇਲ ਕਿਰਾਏ ਦੇ 100 ਰੁਪਏ ਕੱਢੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਅਨੰਤਰਾਮ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਔਰਤ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਸਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੂਨ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਰੇਲਗੱਡੀ ਸ਼ਾਮ 5 ਵਜੇ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਵਿਦਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰੁਕੀ ਅਤੇ ਉਹ ਚੜ੍ਹਨ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਅਨੰਤਰਾਮ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਮੈਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਡਿਊਟੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਓ।"
ਚੀਨੀ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਲਲਿਤਾ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕ ਗਏ। "ਮੈਨੂੰ ਝੂਠ ਤੋਂ ਸੱਚ ਵੱਲ, ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵੱਲ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਅਮਰਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਓ, ਓਮ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਜੈਕਾਰਾ ਗਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰੇਲਗੱਡੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ "ਹਰਾ ਹਰ ਮਹਾਦੇਵ" ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਗਾਇਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆ ਗਏ, ਉਸਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ, ਜੋ ਕਿ ਨੇੜੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਨੇ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

4

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦਲਵਾਈ ਪੁਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ, ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਖਿੜਕੀ ਤੋਂ ਨਦੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕੰਢਿਆਂ 'ਤੇ ਸੰਘਣੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਗਦੀ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਸੀ, ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਸੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਨਹਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਉਦਾਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਨਦੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਭੋਜਨ ਖਾਧਾ ਸੀ ਉਹ ਉਸੇ ਖੇਤਾਂ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਨਦੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੰਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਝਲਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਨੰਜੁੰਦਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਯਾਦ ਆਈਆਂ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਿਆਮਦਾਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਭਾਗੀਰਥੰਮਾ, ਪੁੱਤਰ ਨੰਜੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈਆਂ। ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖੇ 14 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ! ਉਹ ਹੁਣ ਕਿੱਥੇ ਹੋਵੇਗੀ? ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਕਾਤਿਆਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ: ਮੈਸੂਰ ਉਤਰੋ, ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਨੂੰ ਮਿਲੋ, ਉਸ ਤੋਂ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਓ, ਉਸਨੂੰ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲੋ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਚੱਲਦੇ ਰਹੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜਾਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬੰਗਲੌਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਰੇਲਗੱਡੀ ਚਾਮਰਾਜਪੁਰਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਇੱਕ ਬਾਂਸ ਦੇ ਖੰਭੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਰੇਲਗੱਡੀ ਤੋਂ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਤੇਜ਼ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਬੰਗਲੇ 'ਤੇ ਹੋਣਗੇ, ਉਸਨੇ ਪਤਾ ਪੁੱਛਿਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ, "ਡਾ. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦਾ ਬੰਗਲਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?"
ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਦੇ ਕੋਲ ਸੋਟੀ ਦੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ ਸੀ।"
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ। 'ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ? ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?'
"ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ, ਲਕਸ਼ਮੀਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਸੀ, ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਉਸਦੀ ਧੋਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੱਜ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਟਪਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਧੋਤੀ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਲਪੇਟ ਲਿਆ। "ਬਸ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਵਾਧੂ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਾਂਗਾ," ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ। ਲਕਸ਼ਮੀਪੁਰਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਹੋਰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਾਜਾ ਰਾਓ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦੇ 7:30 ਵਜੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਦਸਤਕ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਮੁੰਨੀ ਹੋਈ ਵਿਧਵਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਕਿਸਨੂੰ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹੋ?"
"ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਹ ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਕਾਤਿਆਨੀ ਹੈ, ਹੈ ਨਾ?"

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਆਏ ਹੋ? ਤੁਹਾਡਾ ਪੋਤਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਅਤੇ ਟੈਕਸੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੀ। "ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੱਸ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ ਹਾਂ।"
ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ, ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਾਜ਼ੁਕ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਈ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਕਾਤਿਆਨੀ ਹੈ।" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਹੋਇਆ?" ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੱਪੜੇ ਗਿੱਲੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੱਸਾਂਗਾ।" ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਿੱਲੀ ਧੋਤੀ ਉਤਾਰੀ, ਇਸਨੂੰ ਸੁੱਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ, ਘੱਟ ਗਿੱਲੀ ਧੋਤੀ ਪਹਿਨਾਈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁੱਕੀ ਧੋਤੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ," ਅਤੇ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਪਈ ਸੀ।
ਕਾਤਿਆਯਨੀ ਕੰਬਲ ਵਿੱਚ ਢਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕੰਕਾਲ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਘੱਟ ਸੀ।
'ਕਿਹੜੀ ਬਿਮਾਰੀ?' ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ।
"ਡਾਕਟਰ ਕੁਝ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਅਤੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਵਿਚਕਾਰ ਫਸੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਦੱਸਾਂਗਾ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਅੱਜ ਰਾਤ ਮਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੁਰੰਤ ਟੈਕਸੀ ਭੇਜੀ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਆਵੇਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਏ।"
ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗਾ।
ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਅਸਾਧਾਰਨ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ, ਇਸੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਹ ਕਾਲਜ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਲਈ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਚੀਨੀ ਦੇ ਕਾਲਜ ਬਦਲਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮਾੜੀ ਕੋਚਿੰਗ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ ਸੀ।"
ਰਾਜੇ ਨੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। “ਉਸਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਗਰਭਪਾਤ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ

ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮੀਦ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਵੇਗਾ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਹੋ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਰਾਹਤ ਹੈ।” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ, ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। “ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਗਲਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ,” ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ।
"ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤੇਰਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ?" ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜਗਾਇਆ। ਰਾਜਾ ਕਾਤਿਆਨੀ ਵੱਲ ਝੁਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਫੁਸਫੁਸਾਇਆ, "ਤੇਰਾ ਸਹੁਰਾ, ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਇੱਥੇ ਹੈ। ਦੇਖੋ।" ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਹਰਾਇਆ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਮਝ ਗਈ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕੀ। "ਬੈਠ ਜਾਓ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਇਸ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਰੱਖੋ," ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖੇ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਈ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਸਨ।
ਇੱਕ ਟੈਕਸੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਆ ਖੜੀ ਹੋਈ। ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ, ਦੇਖਣ ਲਈ ਭੱਜੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਟੈਕਸੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਚੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ।
"ਆਓ ਪੁੱਤਰ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਚੀਨੀ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੋ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜੋ।" ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਾ ਸਾਹ ਹੁਣ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪਲਟਦੇ ਸਮੇਂ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਫੈਲਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਨਹੀਂ, ਇਹ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਓਗੇ?" ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਸਨੂੰ ਜੀਣ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਾ ਆਵੇ।"
"ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਗੰਗਾ ਪਾਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਦੇ ਦਿਓ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਣੀ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਕੱਪ ਅਤੇ ਚਮਚੇ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਪਾਣੀ ਲੈ ਕੇ ਆਈ। "ਚੀਨੀ, ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਚੀਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਕੰਬਣ ਲੱਗੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਾਤਿਆਨੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਚੀਨੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਚਮਚ ਪਾਣੀ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੀ ਲਿਆ।
ਅਗਲੇ ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ, ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਭਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ, ਇਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਟਕਰਾਅ ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ, ਹੁਣ ਮੌਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

5

ਰਾਜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਰੋਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਇੱਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਰੋਂਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੰਝ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ ਉੱਥੇ ਚਾਕੂ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਾਂਡੇ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਸੋਗ ਮਨਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਦੁੱਖ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਰੋ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਲਈ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਭਟਕਾਉਣ ਲਈ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ। ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋ! ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ?" ਜਦੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈਣ ਲਈ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜਾਂ ਬਦਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਸੰਨਿਆਸ ਦੇ ਕੁਝ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੰਝੂਆਂ ਦਾ ਵਹਾਅ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਯਕੀਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ: "ਤੁਹਾਡਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?" 'ਬੇਲੂਰ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕੁਨੀਗਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਘਰ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਹਾਂ।'
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਉੱਠਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉਪਨਾਮ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੈ?"
'ਕਿਉਂ?'
"ਉਹ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਭਰਾ, ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ, ਲਗਭਗ 80 ਜਾਂ 90 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋਇਆ।"
"ਤੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ," ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਖੋਜਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। "ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸੀ। ਉਹ ਨੇੜਲੇ ਇਲਾਕੇ... ਨੰਜਨਗੁੜ ਤੋਂ ਸਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਨਾਮ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।" ਕਮਰੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੜ੍ਹੀ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਟੋਕਿਆ, "ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ।"
ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਤੇਰਾ ਗੋਤ ਕੀ ਹੈ?'

'ਕਸ਼ਯਪ-ਗੋਤਰ।'
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਂਤ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਚਾਰ ਬੱਚੇ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਰ ਗਏ। ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਨ।"
ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਮੂਰਖਤਾ ਭਰੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ!"
'ਕਿਉਂ, ਕੀ ਹੋਇਆ?' ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।
'ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੋ।'
ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੇਸਮਝ ਹੋ?
ਕੀ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ? ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ। ਕਿੱਟੱਪਾ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਰਾਗ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਜਾਇਦਾਦ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਬਦਨਾਮੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪੋਤੇ ਨੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ।
ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੋਂ ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਤਯਾਨੀ ਨੂੰ ਇਹੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਧਰਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇੰਨੀ ਉੱਚੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਡਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ।
ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਾਂਵਾਂ ਨੇ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਉੱਠਿਆ, ਬਾਹਰ ਗਿਆ, ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। 'ਲਗਭਗ 4 ਵਜੇ ਹਨ। ਹਲਕੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਅਗਲਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ।' "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਸਾਡੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਹੋ," ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।
"ਹਾਂ, ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸਨੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਡਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਿਦੁਆਰ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਧੋਤੀ ਮੋੜੀ, ਆਪਣਾ ਬੈਗ ਬਾਂਸ ਦੀ ਸੋਟੀ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ। ਰਾਜਾ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ। "ਹੁਣ ਨਾ ਝੁਕੋ," ਸ਼ਰੋਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਤੇ ਨਾਗਲਕਸ਼ਮੀ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ," ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਚੀਨੀ ਅੱਧੀ

□□□□ □□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ '□□ □□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□

□□□□□□□ □□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□ □□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□ □□□ □□, □□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□ □□□ □□ □□□□□ □□□□ □□□ □□ □□□ □□□ □□□□□ □□□ □□ □□□□□□□ □□ □□□□ □□ □□□ □□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□ □□□□□ □□□ □□, □□□□ □□□□□ □□□ □□□□ □□ □□□□□ □□□□, "□□□□ □□!" □□□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□ □ □□, □□□□ □□ □□□□, "□□□ □□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□ □□□ □□□ □□□□"

'□□ □□□ □□ □□□□?'

"□□ □□□ □□□ □□□ □□□□ □□□ □□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□ □□ □□□□ □□□ □□ □□□ □□□□ □□□□ □□ □□□ □□ □□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□?"

□□□□□□□ □□ □□□□ □□□□□ □□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□ □□□□ □□□□, "□□□□□, □□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□ □□□ □□□□□ □□ □□□□□ □□□ □□ □□□ □□□□□□ □□□□ □□□ □□□□ □□□□□□ □□ □□□□□ □□□ □□□□□ □□ □□□□□ □□□□ □□□ □□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□ □□□ □□ □□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□ □□□□□□ □□□ □□□□ □□□□□ □□□ □□□□ □□ □□□ □□□□□ □□□□ □□□ □□ □□□□□□ □□□□□ □□□ □□ □□□□ □□□□"

□□□□ □□□□ □□□ '□□ □□□ □□□□

"□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□ □□ □□□□□ □□□□ □□□□□,"

□□□□□□□ □□ □□□□ □□□ □□□□ □□ □□□

***** □□□ *****

sjeet

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ

ਅਗਨੀ (90): ਹੋਮ ਅਤੇ ਯੱਗ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗਾਈ ਗਈ ਪਵਿੱਤਰ ਅੱਗ (ਦੋਵੇਂ ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਹਨ)।

ਅਮਰਕੋਸ਼ (201): ਇੱਕ ਛੰਦਬੱਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾ ਜੋ ਕਿ ਨਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਥੀਸੌਰਸ ਹੈ।

ਆਰਤੀ (20): ਪਵਿੱਤਰ ਕਪੂਰ/ਬਤੀ ਦੀ ਲਾਟ ਜਿਸਨੂੰ ਪੂਜਾ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਜਾਪ ਨਾਲ ਮੂਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰੁੰਧਤੀ, ਤਾਰਾ (219): ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਸਪਤਰਸ਼ੀ-ਮੰਡਾਲਾ ਦੇਖੋ।

ਅਰਸ਼ੀਆ ਪਰੰਪਰਾ (248): ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਿਸ਼ੀਆਂ (ਸੰਤਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰੰਪਰਾ। ਅਰਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਰਿਸ਼ੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧੁਨੀਆਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

ਆਸ਼ਰਮ: ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਅ:

ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ: ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਪੜਾਅ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥ: ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ। ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆਂ (ਉੱਪਰ 1) ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ (ਹੇਠਾਂ 4) ਨੂੰ ਭੋਜਨ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਭਿਕਸ਼ੂ ਵੇਖੋ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਨਪ੍ਰਸਥ: ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ।

ਸੰਨਿਆਸ: ਸੰਸਾਰਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਨਿਆਸੀ ਵਾਂਗ ਰਹਿਣਾ।

ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਯੋਗ (435): ਅੱਠ ਗੁਣਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜੋ ਕਿ ਰਿਸ਼ੀ ਪਤੰਜਲੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੇ ਪਤੰਜਲੀ-ਯੋਗ ਸੂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ: ਯਮ, ਨਿਆਮ, ਆਸਣ, ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ, ਪ੍ਰਤਿਆਹਾਰਾ, ਧਿਆਨ, ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਧੀ।

ਆਯੁਰਵੇਦ (11): ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ।

ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ (12): ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗ੍ਰੰਥ। ਮਹਾਨ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਚਕਾਰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਵਾਦ ਹੈ।

ਭਸਮ (224): ਅੱਗ/ਬਲੀ ਦੇ ਟੋਏ ਤੋਂ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਵਿੱਤਰ ਸੁਆਹ, ਮੱਥੇ, ਬਾਹਾਂ ਅਤੇ ਧੜ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਤੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ੈਵ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ।

ਭਿਕਸ਼ੂ (495): ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਟਾਂ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵੇਖੋ)। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਰਗ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਣਯਕ (495): ਦਸ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਆਦਿ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਸਮੇਤ ਕਈ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਚੰਦਰਵੰਸ਼ (417): ਵਿਸ਼ਨੂੰ-ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਭਾਗਵਤ-ਪੁਰਾਣ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੰਦਰਵੰਸ਼।

ਚੁੜਕਰਮਾ (241): ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 8 ਵਾਂ।

ਧਰਮ (17): ਚਾਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥਾਂ (ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ) ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੈਰ-ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਧਰਮਚੱਕਰ-ਮੁਦਰ (42): ਭਗਵਾਨ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ।

ਧਰਮਰਾਏ (455): ਰਿਸ਼ੀ ਭਗਵਾਨ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜ ਪਾਂਡਵ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ, ਧਰਮਰਾਏ ਧਾਰਮਿਕਤਾ, ਸੱਚਾਈ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਨਿਮਰਤਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਧਰਮਸ਼ਾਸਤਰ (11): ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਜੋ ਧਰਮ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ) ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਧੋਤੀ (20): ਇੱਕ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦ - ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਧੋਤਰਾ (ਜਿਸਨੂੰ ਵਾਸਤਰਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦਾ ਇੱਕ ਧੁਨੀ ਰੂਪ, ਜੋ ਕਿ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਧੌਤ (ਧੋਤਾ ਹੋਇਆ) ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
ਇਹ ਇੱਕ ਬਿਨਾਂ ਸਿਲਾਈ ਵਾਲਾ ਕੱਪੜਾ ਹੈ ਜੋ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਗਜ਼ ਲੰਬਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਮਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਧਰੁਵ, ਤਾਰਾ (219): ਧਰੁਵ ਤਾਰਾ।

ਗਾਇਤਰੀ-ਮੰਤਰ (224): ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਪਨਯਨ, 11 ਵਾਂ ਵੇਖੋ।

ਗੋਭਿਲਾ-ਸਮ੍ਰਿਤੀ (443): ਰਿਸ਼ੀ ਗੋਭਿਲਾ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ, ਇਹ ਅਠਾਰਾਂ ਸਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਸਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਧਰਮਸ਼ਾਸਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਹਨ), ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਚੌਦਾਂ ਵਿਦਿਆ-ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥ (205): ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੂਜਾ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥਧਰਮ (115): ਇੱਕ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਲਈ ਸ਼ਰਤਾਂ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ) ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣਾ, ਆਪਣੇ ਨਿਰਭਰਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖ ਸਕੇ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਆਸ਼ਰਮ (205): ਇਸਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮਾਂ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ) ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਮਾ (323): ਬ੍ਰਹਮ ਅਗਨੀ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ) ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਟਾਂ (ਜਿਸਨੂੰ ਹਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਰਸਮ।

ਇਡਲੀ (293): ਚੌਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਆਟੇ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਫ਼ ਵਾਲਾ ਨਾਸ਼ਤਾ ਪਕਵਾਨ। ਇਸਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ।

ਕਲਯੁੱਗ (50): ਭਾਰਤੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਚਾਰ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਖਰੀ ਯੁੱਗ ਹੈ।
ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਯੁੱਗ ਕ੍ਰਿਤ ਯੁੱਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਯੁੱਗ ਅਤੇ ਦਵਾਪਰ ਯੁੱਗ ਸਨ।
ਕਲਯੁੱਗ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਭੈੜਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਮੰਡਲੂ (495): ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਘੜਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹੈਂਡਲ ਅਤੇ ਟੁਕੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਲਲਿਤਾਸਹਸ੍ਰਨਾਮ (450): ਪਰਮ ਮਾਤਾ ਦੇਵੀ ਲਲਿਤਾ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਜਨ। ਇਹ ਬ੍ਰਹਮੰਡ-ਪੁਰਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਅਗਸਤਯ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਹਯਗ੍ਰੀਵ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸੰਵਾਦ ਹੈ।

ਮੀਮਾਂਸਾ (372): ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਛੇ ਆਰਥੋਡਾਕਸ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੈਦਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਸਮਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਭਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ।

ਮ੍ਰਿੱਛਕਟਿਕਮ (33): ਮਹਾਨ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸ਼ੂਦਰਕ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਇੱਕ ਨਾਟਕ, ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਜੋ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੌ ਸਾਲ ਤੱਕ ਜੀਵਿਆ ਸੀ।

ਸਾਲ ਦਾ ਨਾਮ (444): ਕਈ ਪੁਰਾਣ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ) ਸੱਠ ਚੰਦਰ ਸਾਲਾਂ (ਸੰਵਤਸਰਾਂ) ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਨ ਰਿਸ਼ੀ ਨਾਰਦ ਦੇ ਸੱਠ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਨਵਰਾਤਰਾ (189): ਨੌਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਖੱਤਰੀ (ਇੱਥੇ ਵਰਣ ਸੂਚੀਬੱਧ ਹੇਠਾਂ ਦੇਖੋ) ਤਿਉਹਾਰ ਜਿੱਥੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਹਥਿਆਰਾਂ, ਰੱਥਾਂ, ਉਪਕਰਣਾਂ ਅਤੇ ਵਾਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੱਲੂ (44): ਸਾੜੀ ਦਾ ਸਜਾਵਟੀ ਕਿਨਾਰਾ ਜੋ ਬਾਕੀ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਲਟਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਪਵਿੱਤਰ (460): ਅੱਧੇ ਘਾਹ ਤੋਂ ਬਣੀ ਅੰਗੂਠੀ ਲਈ ਇੱਕ ਉੱਚੀ ਹੋਈ ਅੰਗੂਠੀ, ਜੋ ਰਸਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪਹਿਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣ (11): ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਪੁਰਾਣ ਚੌਦਾਂ ਵਿਦਿਆ-ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਰੰਗੋਲੀ (20): "ਰੰਗਵੱਲੀ" ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਇੱਕ ਪਲੇਟਫਾਰਮ (ਰੰਗਾ) 'ਤੇ ਖਿੱਚੇ ਗਏ ਆਕਰਸ਼ਕ ਵੇਲ ਵਰਗੇ ਪੈਟਰਨਾਂ (ਵੱਲੀ) ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਫ਼ਤ ਹੱਥ ਵਾਲਾ ਪੈਟਰਨ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹੜਿਆਂ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਮਰਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਆਟਾ, ਚਿੱਟਾ ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਪਾਊਡਰ, ਅਤੇ ਰੰਗੀਨ ਪਾਊਡਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਡਜਾ (20): ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ, ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸ ਧੁਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ: ਬਾਕੀ ਛੇ (ਸ਼ਡਜਾ) ਸੁਰ ਇੱਥੋਂ (ਜਾ) ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਸਕਾਰ: ਸੋਲਾਂ ਰਸਮਾਂ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਗਰਭ ਧਾਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਤ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:

ਗਰਭਧਾਰਨ: ਗਰਭਧਾਰਨ
ਪੁੰਸਾਵਨ: ਇੱਕ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੁੱਦਾ ਬਣਾਉਣਾ
ਸੀਮੰਤੋਨਯਨ: ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨਾ
ਜਾਟਕਰਮ: ਜਨਮ ਰਸਮਾਂ
ਨਾਮਕਰਨ: ਨਾਮਕਰਨ
ਨਿਸ਼ਕਰਮਣ: ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣਾ ਅੰਨਪ੍ਰਾਸ਼ਨ: ਪਕਾਏ ਹੋਏ ਭੋਜਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੇਵਨ

ਚੂੜਾਕਰਮਾ: ਤੀਜੇ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨਣ ਦੀ ਰਸਮ, ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਦੰਦ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਤਾਲਾ ਸਿਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਕਰਨਵੇਧ: ਕੰਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹਣਾ
ਵਿਦਿਆਰੰਭਾ: ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ
ਉਪਨਾਇਣ: ਉਪ = ਨੇੜੇ, ਨਯਨ = ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ, ਭਾਵ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ/ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣਾ। ਇਸਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵੇਦ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ। ਇਹ ਉਹ ਮੌਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ, ਦੀਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਦੀਖਿਆ ਦੌਰਾਨ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿੱਚ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗਾ (ਯੱਗਯੋਪਵੀਤ) (ਖੱਬੇ ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਲਟਕਦਾ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਕੱਛ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਧਾਗਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਗੋਲਾਕਾਰ ਬੰਡਲ, ਜੋ ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਪਰਲੇ ਕੱਪੜੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਦਾਨ 'ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ)। ਇਸ ਦੀਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ, ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹਰ ਦਿਨ ਦੇ ਦੋ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸਮਿਆਂ (ਸੰਧਿਆ) 'ਤੇ ਸੰਧਿਆਵੰਦਨ, ਯਾਨੀ ਪੂਜਾ (ਵੰਦਨ) ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਸਵੇਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ। ਉਹ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ (ਇੱਕ ਦੋਹਰਾ) ਦਾ ਪਾਠ ਕੁਝ ਵਾਰ ਕਰੇਗਾ। ਇਸਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੋਵੇਗਾ (ਹੇਠਾਂ ਚੌਦ੍ਹਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਵੇਖੋ)।
ਵੇਦਰੰਭ: ਵੈਦਿਕ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ
ਕੇਸ਼ਾਂਤ: ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁੰਨਣਾ
ਸਮਵਰਤਨ: ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ, ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ। ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੈ।
ਵਿਆਹ: ਵਿਆਹ

ਅੰਤਯੇਸ਼ਟੀ: ਮੌਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਸਕਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਸਮਾਂ। ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਚਿਤਾ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਗਾਰਾਂ ਤੋਂ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੜਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਾਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸੋਗ (ਸੂਤਕ) ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਸਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਧਿਆਵੰਦਨਾ (14): ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਪਨਯਨ, 11 ਵਾਂ ਦੇਖੋ।
ਸੰਨਿਆਸ (322): ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੌਥਾ।
ਸਾਂਖਯਕਾਰਿਕਾ (222): ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਂਖਯ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ।
ਇਹ ਆਰਿਆ ਨਾਮਕ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਅੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਪਾਠ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਪਤਰਿਸ਼ੀ-ਮੰਡਲ (219): ਉਰਸਾ ਮੇਜਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਰਿਸ਼ੀ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ, ਮਾਰੀਚੀ, ਪੁਲਸਤਯ, ਪੁਲਾਹਾ, ਅਤਰੀ, ਅੰਗਿਰਸ ਅਤੇ ਕ੍ਰਤੁ ਦਾ ਅਭੇਦ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਰਾਮੰਡਲ ਵਿੱਚ, ਨਕਸ਼ਤਰ ਅਰੁੰਧਤੀ ਨਕਸ਼ਤਰ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ (ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੋੜਾ ਹਨ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।
ਸ਼ਾਸਤਰ (10): ਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ (ਸਾਸਨ) ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਿਯਮ (ਸ਼ਾਸਨ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਰਵਾਇਤੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹਨ।

ਪਾਪ ਅਤੇ ਗੁਣ (315): ਪਾਪ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ "ਪਾਪ" ਹੈ। ਗੁਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪਾਪ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਪੁੰਨ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਗੁਣ ਲਈ "ਸਦਗੁਣ" ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਲਪਸ਼ਾਸਤਰ (36): ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਇਹ ਚਾਰ ਉਪਵੇਦਾਂ (ਸਹਾਇਕ ਵੇਦਾਂ) ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਸ਼ਲੋਕ (300): ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਛੰਦ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 32 ਅੱਖਰ/ਅੱਖਰ ਹਨ। ਲੋਕ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ/ਭਗਤੀਵਾਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਛੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।
ਸੂਰਯਵੰਸ਼ (417): ਇੱਕ ਰਾਜਵੰਸ਼ (ਵੰਸ਼) ਜਿਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੂਰਜ (ਸੂਰਿਆ) ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁਰਾਣਾਂ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਭਾਗਵਤ ਅਤੇ ਮਤਸਯ ਸਮੇਤ) ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹਨ।
ਤਾਰਕਾ (372): ਤਰਕ; ਸੋਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰੀਕਾ। ਇਸਨੂੰ ਇੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਛੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤੀਰਥ (20): ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਈ ਅਗੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਕਈ ਅਰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ: ਨਦੀਆਂ, ਪਹਾੜ, ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ, ਮੰਦਰ, ਰਿਸ਼ੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਇਕੱਠ, ਆਦਿ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਤੀਰਥ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ "ਉਹ ਜੋ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪੂਜਾ/ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਹਥੇਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇੱਕ ਘੁੱਟ ਪਾਉਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਉਪਨਯਨ (261): ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ 11 ਵਾਂ ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਹੈ।
ਵਰਣ (496): ਵਰਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ: ਬ੍ਰਹਮਾ, ਕਸ਼ਤਰ, ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਵਰਣ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ

ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਵਰਣ ਫੈਲੇ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ, ਅਤੇ ਜਨਮ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ।
ਯੱਗ (457): ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗ ਨੂੰ ਭੇਟਾਂ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰਸਮ (ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ)। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਯੱਗ ਤਿੰਨ ਟੋਇਆਂ ਵਿੱਚ ਬਣੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਯਜਨੋਪਵਿਤਾ (61): ਇੱਥੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਪਨਯਨ, 11 ਵਾਂ ਦੇਖੋ।

ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ

ਐਸ.ਐਲ. ਭੈਰੱਪਾ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ, ਕਲਾਸਿਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਲਈ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਆਰ. ਗਣੇਸ਼ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜੋ ਖੁਦ ਇੱਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ, ਪਰੰਪਰਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ ਹੈ (ਅਨੁਵਾਦਕ ਦਾ ਨੋਟ ਵੇਖੋ)। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਧੰਨਵਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।
ਮੈਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਡਾ. ਜੀ.ਐਲ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ - ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨੀ - ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਡਾਕਟਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।
ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਦੋਸਤ, ਸ਼੍ਰੀ ਬੀ.ਐਨ. ਸ਼ਸ਼ੀਕਿਰਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ। ਇਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ, ਜਿਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ (ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਿੰਕ ਦੀ ਕਿਤਾਬ) ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਕਿੰਡਰਗਾਰਟਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ

ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਅਣਜਾਣ ਮਾਂ, ਰਾਜਲਕਸ਼ਮੀ ਦੁਆਰਾ ਜਗਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਹੋਮਵਰਕ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।
ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਝੁਕਦਾ ਹਾਂ।

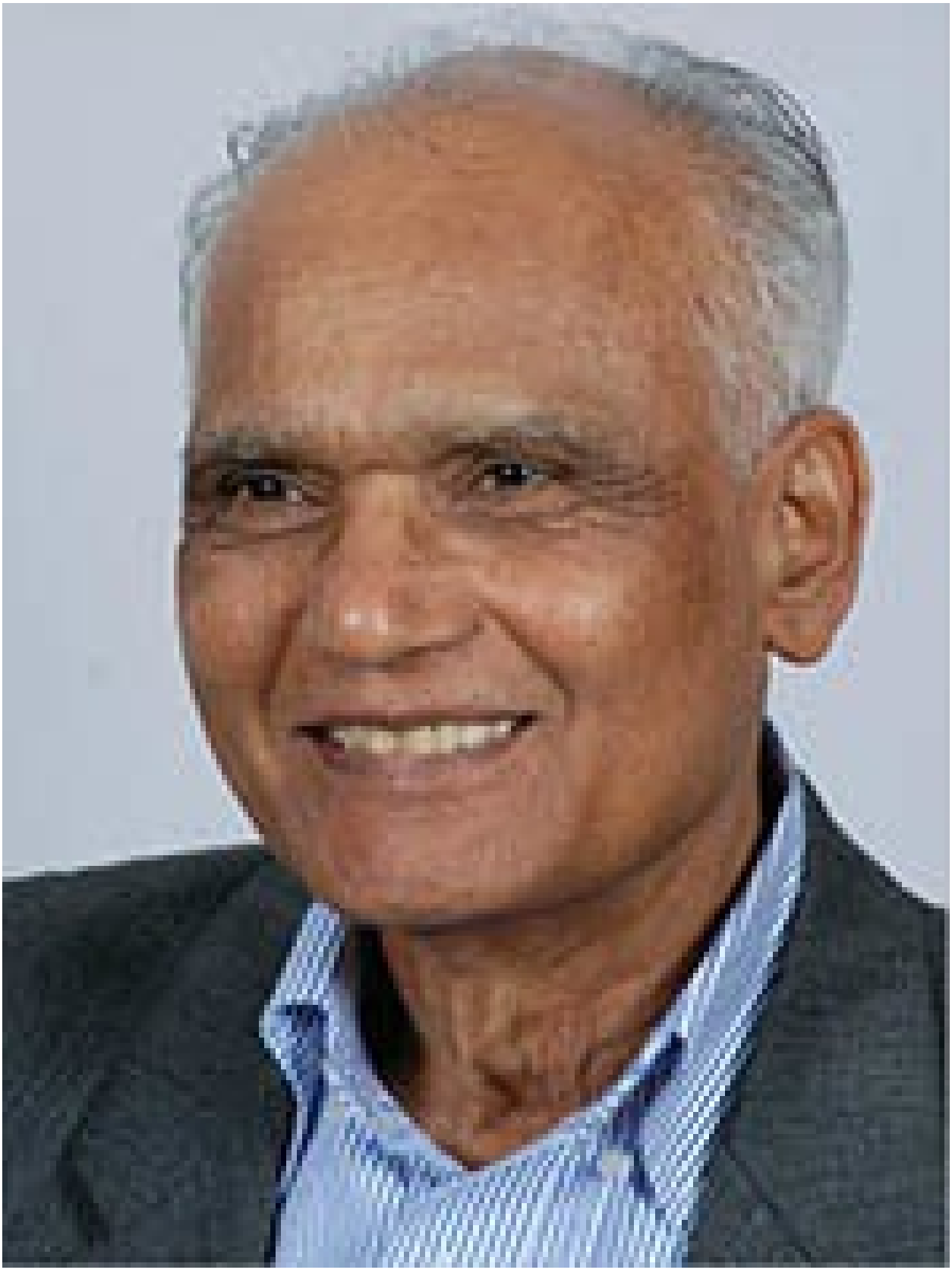

ਡਾ. ਐਸ.ਐਲ. ਭੈਰੱਪਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਰਸਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਮਿਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ) ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉਸਦਾ ਗਿਆਨ ਉਸਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਉਸਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਉਸਦੀ ਵਿਆਪਕ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਉੱਠਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ "ਨਾਨੇਕੇ ਬਰਾਯੁਤਨੇ" (ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ) ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਦੀ ਹੈ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਇਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ, ਸਰਸਵਤੀ ਸਨਮਾਨ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਸ਼ਿਪ, ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਅਤੇ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਹ ਮੈਸੂਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਰ. ਰੰਗਨਾਥ ਪ੍ਰਸਾਦ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਵੈ- ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕੈਰੀਅਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ> ਕੰਨੜ> ਹਿੰਦੀ) ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਾ. ਐਸ.ਐਲ. ਭੈਰੱਪਾ ਅਤੇ ਡਾ. ਆਰ. ਗਣੇਸ਼ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਅਧਿਐਨ ਸਰਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਆਰ. ਗਣੇਸ਼ ਤੋਂ ਛੰਦ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਛੰਦ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਵਧਨਮ ਨਾਮਕ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਜੋਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
ਐਸ. ਐਲ. ਭੈਰੱਪਾ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਾਵਲ, ਆਂਚੂ ਦਾ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ, ਬ੍ਰਿੰਕ (ਨਿਓਗੀ ਬੁੱਕਸ, 2022) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਸੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਹੋਰ ਨਾਵਲ, ਜੋ ਨਿਯੋਗੀ ਬੁੱਕਸ ਦੁਆਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ
ਗਵਾਹ: ਗਵਾਹ
ਫਿਲਾਮੈਂਟ: ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਰੂੰਬਲ
ਕੰਢਾ